

UNIVERZITET U NOVOM SADU
FILOZOFSKI FAKULTET
METODIKA NASTAVE

INTERAKTIVNO UČENJE MUZIKE I ENGLESKOG JEZIKA PRIMENOM DIGITALNIH MEDIJA

DOKTORSKA DISERTACIJA

Mentor: dr Milka Oljača, prof. emeritus

Kandidat: msr Slađana Marić

Novi Sad, 2018.godine

UNIVERSITY OF NOVI SAD
FACULTY OF PHILOSOPHY
TEACHING METHODOLOGY

INTERACTIVE LEARNING OF MUSIC AND ENGLISH LANGUAGE WITH DIGITAL MEDIA

DOCTORAL DISSERTATION

Mentor: prof. emeritus Milka Oljača, PhD

Candidate: Slađana Marić

Novi Sad, 2018

UNIVERZITET U NOVOM SADU

FILOZOFSKI FAKULTET

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

Redni broj: RBR	
Identifikacioni broj: IBR	
Tip dokumentacije: TD	Monografska dokumentacija
Tip zapisa: TZ	Tekstualni štampani materijal
Vrsta rada (dipl., mag., dokt.): VR	doktorska disertacija
Ime i prezime autora: AU	msr Slađana Marić
Mentor (titula, ime, prezime, zvanje): MN	dr Milka Oljača, prof. emeritus
Naslov rada: NR	„Interaktivno učenje muzike i engleskog jezika primenom digitalnih medija“
Jezik publikacije: JP	srpski
Jezik izvoda: JI	srpski/engleski
Zemlja publikovanja: ZP	Republika Srbija
Uže geografsko područje: UGP	AP Vojvodina, Novi Sad
Godina: GO	2018
Izdavač: IZ	autorski reprint
Mesto i adresa: MA	Novi Sad, Dr Zorana Đinđića br. 2
Fizički opis rada: FO	(broj poglavlja 8/stranica 310/slika 3/grafikona 10/referenci 276/priloga 14)
Naučna oblast: NO	Društveno-humanistička
Naučna disciplina: ND	Metodika nastave
Predmetna odrednica, ključne reči: PO	celoživotno učenje, CLIL, digitalni mediji, integrisano učenje, interaktivno učenje, metodika nastave, muzičko obrazovanje, nastava i učenje engleskog jezika, obrazovne tehnologije, profesionalni razvoj
UDK	371.3:(78+811.111) 371.3:316.77 316.774:377.4

Čuva se: ČU	Filozofski fakultet, Centralna Biblioteka
Važna napomena: VN	/
Izvod: IZ	<p>Predmet ove doktorske disertacije je istraživanje interaktivnog učenja muzike i engleskog jezika primenom digitalnih medija. U fokusu istraživanja su dve matične nauke anglistika i muzička umetnost (muzička pedagogija), sa njihovim metodikama, metodikom nastave engleskog jezika i metodikom nastave muzičkih predmeta. Cilj rada je istraživanje mogućnosti metodičke primene različitih digitalnih medija kao podsticaja za unapređenje procesa povezivanja, integrisanja i korelacije sadržaja u interaktivnom učenju muzike i engleskog jezika. Pored toga, istražuju se mogućnosti primene različitih digitalnih medija radi unapređenja procesa učenja, stručnog usavršavanja i profesionalnog razvoja nastavnika u obe nastavne oblasti. U prvom delu istraživačkog rada cilj je bio (primenom anketnog upitnika) istražiti moguće i trenutne načine povezanosti učenja muzike i engleskog jezika primenom digitalnih medija. U drugom delu rada, istraživani su inovativni nastavni sadržaji i načini njihove moguće primene u digitalnom okruženju radi podsticanja i unapređenja interaktivnog učenja muzike i engleskog jezika na različitim nivoima obrazovanja. Kvalitativnom analizom digitalnih medija, odnosno, digitalnih i virtuelnih okruženja za učenje predstavljeni su različiti načini povezivanja (integracije i korelacije) nastavnih sadržaja iz ovih naučnih disciplina, s ciljem da se ukaže na neke od postojećih mogućnosti, ali i da se podstaknu nova razmišljanja na tu temu. Na osnovu analize i rezultata istraživanja može se zaključiti da primena digitalnih medija u interaktivnom učenju muzike i engleskog jezika, može doprineti kao podsticaj i medijum prikazivanja obrazovnih sadržaja u usvajanju znanja i veština, ali i uspešnom integrisanju drugih umetnosti i medijske pismenosti u nastavi i učenju. Značaj ovog istraživanja je višestruk za teoriju usvajanja engleskog jezika, za teoriju muzičkog obrazovanja i CLIL nastave, dakle, za metodička, didaktička i andragoška pitanja okruženja učenja u oblastima nastave i učenja engleskog jezika i muzičkih predmeta.</p>
Datum prihvatanja teme od strane NN veća: DP	16.09.2016.
Datum odbrane: DO	
Članovi komisije: (ime i prezime / titula / zvanje / naziv organizacije / status) KO	<p>Predsednik: dr Radmila Bodrič, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu</p> <p>Mentor/Član: dr Milka Oljača, prof. emeritus Univerziteta u Novom Sadu</p> <p>Član: prof. dr Svetlana Kostović, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu</p> <p>Član: prof. dr Ira Prodanov Krajišnik, Akademija umetnosti, Univerzitet u Novom Sadu</p>

University of Novi Sad
Faculty of Philosophy
Key word documentation

Accession number: ANO	
Identification number: INO	
Document type: DT	Monograph documentation
Type of record: TR	Textual printed material
Contents code: CC	Doctoral dissertation
Author: AU	Slađana Marić
Mentor: MN	Milka Oljača, PhD, prof. emeritus
Title: TI	“Interactive Learning of Music and English Language with Digital Media”
Language of text: LT	Serbian
Language of abstract: LA	Serbian/English
Country of publication: CP	Serbia
Locality of publication: LP	AP Vojvodina, Novi Sad
Publication year: PY	2018
Publisher: PU	Slađana Marić
Publication place: PP	Faculty of Philosophy, Novi Sad, Dr Zorana Đinđića 2
Physical description: PD	chapters 8/pages 310/pictures 3/graphs 10/references 276/appendices 14
Scientific field SF	Social Sciences and Humanities
Scientific discipline SD	Teaching Methodology
Subject, Key words SKW	CLIL, digital media, educational technologies, English language learning and teaching – ELT, integrated learning, interactive learning, lifelong learning, music education, professional development, teaching methodology
UC	371.3:(78+811.111) 371.3:316.77 316.774:377.4

Holding data: HD	Faculty of Philosophy, University of Novi Sad, Central Library
Note: N	/
Abstract: AB	<p>The subject of this doctoral dissertation is the research of interactive learning of music and English with digital media. In the focus of research, there are two sciences, Anglistics and Music Arts (Music Pedagogy), with their teaching methodologies, the methodology of English language teaching and music subjects teaching methodology. The aim of the paper was to explore the possibilities in the methodical application of different digital media as an incentive for improvement of the connectedness, integration and correlation of content in interactive learning of music and English. In addition, the possibilities of applying different digital media in the process of learning and professional development of teachers, in both teaching areas, were explored. In the first part of the research work, the aim was to (through a survey) examine the possible and current ways of connecting learning of music and English with the use of digital media. This was followed by the second part of the research, where innovative teaching contents and ways of their possible application in the digital environment were explored in order to promote interactive learning of music and English at different levels of education. Through a qualitative analysis of digital media, that is, digital and virtual learning environments, various ways of connecting (integration and correlation) of teaching contents from these scientific disciplines with the use of digital media, were presented, all with the aim to point to some of the existing possibilities, but also to encourage new thoughts on this topic. Based on the analysis and research results, it can be concluded that the application of digital media in interactive music and English language learning can contribute as an incentive and medium of presenting educational content in acquiring knowledge and skills, and successfully integrating arts and media literacy in teaching and learning. The significance of this research is multiple for the theory of English language acquisition, music education and CLIL teaching, therefore, for the methodical, didactical and andragogical questions of learning environments in the field of teaching and learning English languages and music subjects.</p>
Accepted on Scientific Board on: AS	September 16, 2016
Defended: DE	
Thesis Defend Board: DB	<p>President of the Thesis Defend Board: professor Radmila Bodrić, PhD, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad</p> <p>Mentor and Member of the Thesis Defend Board: Milka Oljača, PhD, professor emeritus of University of Novi Sad</p> <p>Member of the Thesis Defend Board: professor Svetlana Kostović, PhD, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad</p> <p>Member of the Thesis Defend Board: professor Ira Prodanov Krajišnik, PhD, Academy of Arts, University of Novi Sad</p>

Tipografske konvencije

<i>kurzivno</i>	isticanje delova teksta; nazivi u izvornom obliku na engleskom jeziku;
[u uglastim zagrada]	intervencije i komentari autora
„u dvostrukim navodnicima“	citati; termin/pojam
slovo A	redni broj popunjenog anketnog upitnika
slova E/C ili CLIL/M/RP	nastavnici engleskog jezika (E), nastavnici CLIL nastave (C ili CLIL), nastavnici muzičkih predmeta (M), učesnici u istraživanju raznih profesija (R ili RP)
simbol =	ima isto značenje kao; ukupno

Rečnik stranih termina i izraza (Glossary)

Academic English for Specific Purposes (AESP) – Akademski engleski jezik za posebne namene

Blended learning (b-learning) – metoda/teorija učenja primenom „mešovitih okruženja“ ili primenom kombinovanog režima klasičnih nastavnih metoda i medija, i digitalnih medija (mešovita metoda učenja/teorija „mešanog“ učenja ili nastave u učionici posredovane tehnologijom)

Computer Assisted Language Learning (CALL)/Računarski podržano učenje jezika

Computer-Supported Collaborative Learning (CSCL)/Računarski podržano kolaborativno učenje

Content and Language Integrated Learning (CLIL)/Integrirano učenje stranog jezika i nejezičkih nastavnih predmeta

Continuous Professional Development (CPD)/Kontinuirani profesionalni razvoj (KPR)

Digital Learning Environments (DLEs)/Digitalna okruženja za učenje

English for Specific Purposes (ESP) – Engleski jezik za posebne namene

Flipped Classroom/„Preokrenuta“ učionica

Foreign Language Acquisition (FLA)/Usvajanje stranog jezika

Foreign Language Learning (FLL)/Učenje stranog jezika

ICT (Information and Communications Technologies) – IKT (Informacione i komunikacione tehnologije)

Information Learning Technology (ILT)/Informacione tehnologije u učenju

Interactive Media/Interaktivni mediji

Learning Management System (LMS)/Sistem za organizaciju učenja

Lifelong Learning (LLL)/Celoživotno učenje

Massive Open Online Courses (MOOCs)/Masovni otvoreni onlajn kursevi

Mobile Assisted Language Learning (MALL)/Učenje jezika podržano mobilnim uređajima

Moodle/Mudl - platforma sa otvorenim izvornim kodom za učenje preko računarske mreže

Personal Learning Environment (PLE)/Lično okruženje za učenje

Second Language Acquisition (SLA)/Usvajanje drugog jezika

Second Language Learning (SLL)/Učenje drugog jezika

Teaching English to Speakers of Other Languages (TESOL)/Nastava engleskog jezika za govornike drugih jezika

Virtual Learning Environments (VLEs)/Virtuelna okruženja za učenje

Virtual Worlds (VWs)/Virtuelni svetovi

VR-Based Language Learning/VR–zasnovano okruženje za učenje ili okruženje za učenje zasnovano na učenju u virtuelnoj realnosti ili primenom VR tehnologije

Web-based Learning Environments (WBLE)/Veb-zasnovana okruženja za učenje

Akronimi/Skraćenice (Acronyms/Abbreviations)

AESP – Academic English for Specific Purposes/Akademski engleski za posebne namene

CALL – Computer Assisted Language Learning/Računarski podržano učenje jezika

CLIL – Content and Language Integrated Learning/Integrirano učenje stranog jezika i nejezičkih nastavnih predmeta (dvojezična nastava)

CPD – Continuous Professional Development/KPR – Kontinuirani profesionalni razvoj

EFL – English as a Foreign Language/Engleski kao strani jezik

ELT – English Language Teaching/Nastava engleskog jezika

ESL – English as a Second Language/Engleski kao drugi jezik

ESOL – English for Speakers of Other Languages/Engleski za govornike drugih jezika

ESP – English for Specific Purposes/Engleski jezik za posebne namene

FLA – Foreign Language Learning/Učenje stranog jezika

ICT – Information and Communications Technologies/Informacione i komunikacione tehnologije

IT – Information Technologies/Informacione tehnologije

LLL – Lifelong Learning/Celoživotno (doživotno) učenje

MALL – Mobile Assisted Language Learning/Učenje jezika podržano mobilnim uređajima

MOOCs – Massive Open Online Courses/Masovni otvoreni onlajn (mrežni) kursevi

oTPD – Online Teacher Professional Development/oPRN – Onlajn profesionalni razvoj nastavnika

PLE – Personal Learning Environment/Lično okruženje za učenje

SLA – Second Language Acquisition/Usvajanje drugog jezika

TESOL – Teaching English to Speakers of Other Languages/Nastava engleskog jezika za govornike drugih jezika

TPD – Teacher Professional Development/PRN – Profesionalni razvoj nastavnika

VLE – Virtual Learning Environment/Virtuelno okruženje za učenje

VW(s) – Virtual World(s)/Virtuelni svet (svetovi)

WBLE – Web-based Learning Environments/Veb-zasnovana okruženja za učenje

SADRŽAJ

1. UVOD	5
2. TEORIJSKI PRISTUP ISTRAŽIVANJU	12
2.1. Pojmovno određenje interaktivnog učenja.....	12
2.2. Digitalni mediji u obrazovanju	22
2.2.1. Digitalni mediji u nastavi engleskog jezika	29
2.2.1.1. Digitalne slike u nastavi engleskog jezika	31
2.2.1.2. Digitalni zvučni i video zapis u nastavi engleskog jezika.....	34
2.2.1.3. Onlajn kursevi - MOOCs u nastavi engleskog jezika	38
2.2.1.4. Veb-zasnovana okruženja u nastavi engleskog jezika	40
2.2.1.5. Digitalne igre u nastavi engleskog jezika.....	43
2.2.2. Digitalni mediji u nastavi muzičkih predmeta	47
2.3. Zajedničke odlike muzike i jezika	59
2.4. Muzika i učenje engleskog jezika (kao stranog) u kontekstu muzičkog obrazovanja	64
2.4.1. Engleski za muzičke škole i fakultete muzičke umetnosti.....	67
2.5. Učenje engleskog jezika uz muzičke aktivnosti.....	68
2.6. Integrisana nastava jezika i nejezičkih predmeta (CLIL)	77
2.7. Celoživotno učenje i profesionalni razvoj nastavnika	84
3. METODOLOŠKA ORIJENTACIJA ISTRAŽIVANJA	95
3.1. Definisane i opis problema i predmeta istraživanja	95
3.2. Cilj i karakter istraživanja	96
3.3. Zadaci istraživanja	96
3.4. Metode u istraživanju.....	97
3.5. Istraživački izvori i načini prikupljanja istraživačke građe.....	98
3.5.1. Prvi deo istraživanja.....	98
3.5.2. Drugi deo istraživanja	100
3.6. Način analize građe i obrade podataka.....	101
3.7. Mogućnosti i ograničenja istraživanja	102
4. PRIKAZ I ANALIZA REZULTATA ISTRAŽIVANJA	103
4.1. Prikaz i analiza rezultata anketnog istraživanja (prvi deo istraživanja)	103
4.1.1. Prikaz i analiza socio-demografskih podataka o učesnicima u istraživanju	105
4.1.2. Prikaz i analiza rezultata o primeni digitalnih medija u nastavi	119
4.1.3. Prikaz rezultata o primeni muzičkih aktivnosti i tehnologije u nastavi engleskog jezika.....	135
4.1.4. Rezultati načina povezivanja (integracije/korelacije) muzike i engleskog u nastavi	140
4.1.5. Stavovi i mišljenja nastavnika o interaktivnom učenju i nastavi	147
4.1.6. Stavovi nastavnika o primeni muzike i pesme u nastavi.....	149

4.1.7. Prikaz i analiza informacija o muzičkim kompetencijama i preferencijama nastavnika	151
4.1.8. Stavovi nastavnika o profesionalnom usavršavanju	159
4.1.9. Informisanost o istraživanju i ocena kvaliteta upitnika.....	161
4.2. Prikaz i analiza rezultata drugog dela istraživanja	165
4.2.1. Digitalne slike – primeri sadržaja za interaktivno učenje muzike i engleskog jezika.....	167
4.2.2. Digitalni video – primeri sadržaja za interaktivno učenje muzike i engleskog jezika	171
4.2.2.1. Crtani filmovi sa primenom klasične muzike	171
4.2.2.2. Video vodiči za slušanje klasične muzike.....	185
4.2.3. Onlajn muzičke igre	189
4.2.3.1. Onlajn igre - «Disney: Little Einsteins».....	190
4.2.3.2. Onlajn muzičke igre – «Classics for Kids».....	192
4.2.3.3. Onlajn muzičke igre – «New York Philharmonic Kidzone»	197
4.2.3.4. Onlajn muzičke igre – «BBC NI (Northern Ireland) - Musial Mysteries»	200
4.2.3.5. Onlajn muzičke igre – «Carnegie Hall - Listening Adventures».....	204
4.2.3.6. Onlajn muzičke igre – «SFS Kids Fun & Games with Music»	206
4.2.4. Masovni otvoreni onlajn (mrežni) kursevi (MOOCs) o muzičkoj umetnosti	208
4.2.5. Digitalni/onlajn/virtuelni muzeji muzike i muzičkih instrumenata.....	211
4.2.6. Aplikacije virtuelne realnosti i VR video (klasična muzika).....	218
5. DISKUSIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA	221
5.1. Diskusija rezultata prvog dela istraživanja	221
5.1.1. Refleksije na socio-demografske karakteristike učesnika u istraživanju	221
5.1.2. Refleksije na analizu rezultata načina primene digitalnih tehnologija u povezivanju sadržaja učenja engleskog jezika i muzike u nastavi engleskog jezika (zadatak 1)	223
5.1.3. Refleksije na analizu rezultata načina primene digitalnih tehnologija u povezivanju sadržaja učenja engleskog jezika i muzike u nastavi muzičkih predmeta (zadatak 2)	227
5.1.4. Refleksije na analizu rezultata načina primene digitalnih tehnologija u povezivanju sadržaja učenja engleskog jezika i muzike u CLIL nastavi (zadatak 3)	229
5.1.5. Refleksije na analizu rezultata načina primene digitalnih tehnologija u povezivanju sadržaja učenja engleskog jezika i muzike – RP grupa	231
5.1.6. Refleksije na analizu rezultata o uticaju muzičkih, jezičkih i digitalnih kompetencija nastavnika na primenu digitalnih medija u svrhu postizanja bolje povezanosti učenja muzike i engleskog jezika u nastavi (zadatak 4).....	233
5.1.6.1. Muzičko obrazovanje učesnika i muzičke preferencije – vrsta muzike, primena pesme i muzičkih aktivnosti u nastavi	233
5.1.6.2. Jezičke kompetencije nastavnika i načini primene jezika u nastavi.....	236
5.1.6.3. Digitalne kompetencije nastavnika	237
5.1.7. Refleksije na rezultate razumevanja pojma i primene interaktivnog učenja	239
5.2. Diskusija rezultata drugog dela istraživanja	240
5.2.1. Refleksije na prikaz inovativnih sadržaja u digitalnom okruženju radi podsticanja i unapređenja interaktivnog učenja muzike i engleskog jezika na različitim nivoima obrazovanja (zadatak 5)...	240

6. ZAKLJUČAK.....	246
6.1. Zaključna razmatranja i pedagoške implikacije istraživanja.....	246
6.2. Ograničenja u okviru istraživanja	253
6.3. Predlozi za dalja istraživanja.....	253
7. LITERATURA	254
8. PRILOZI	278
8.1. Tekst poruke/obaveštenja sa linkom	278
8.2. Upitnik na engleskom jeziku.....	279
8.2.1. Naslovna strana upitnika (Obaveštenje i obrazac saglasnosti o pristupu istraživanju).....	279
8.2.2. Tekst upitnika.....	280
8.3. Adresar stranica na koje je postavljeno obaveštenje o istraživanju	293
8.3.1. Stranice i grupe nastavnika engleskog jezika na društvenoj mreži „Fejsbuk“	293
8.3.2. Stranice i grupe CLIL nastavnika na društvenoj mreži „Fejsbuk“.....	293
8.3.3. Stranice i grupe nastavnika muzičkih predmeta na društvenoj mreži „Fejsbuk“	295
8.4. Primeri formiranja uzorka „snežne grudve“ ili „lančanog uzorka“	297
8.5. Tabela - Geografska lokacija učesnika u istraživanju.....	298
8.6. Tabela - Prvi jezik (maternji jezik) učesnika u istraživanju.....	300
8.7. Evidencioni list	301
8.8. Protokol.....	302
8.9. Video materijali	303
8.9.1. Video materijali: «Tom & Jerry», «Walt Disney - Silly Symphony: Music Land»	303
8.9.2. Video - «Little Einsteins»	303
8.9.3. Video vodiči za slušanje klasične muzike.....	304
8.10. Onlajn igre	305
8.11. Masovni otvoreni onlajn kursevi o muzičkoj umetnosti	306
8.12. Virtuelni muzeji (linkovi)	307
8.13. VR/360° video materijali – repertoar klasične muzike (linkovi)	308
8.14. Veb 1.0. - Veb 5.0.....	310

„Interaktivno učenje muzike i engleskog jezika primenom digitalnih medija“

Apstrakt

Predmet ove doktorske disertacije je istraživanje interaktivnog učenja muzike i engleskog jezika primenom digitalnih medija. U fokusu istraživanja su dve matične nauke anglistika i muzička umetnost, sa njihovim metodikama, metodikom nastave engleskog jezika i metodikom nastave muzičkih predmeta. Cilj rada je istraživanje mogućnosti metodičke primene različitih digitalnih medija kao podsticaja za unapređenje procesa povezivanja, integrisanja i korelacije sadržaja u interaktivnom učenju muzike i engleskog jezika. Pored toga, istražuju se i mogućnosti primene različitih digitalnih medija radi unapređenja procesa učenja, stručnog usavršavanja i profesionalnog razvoja nastavnika u obe nastavne oblasti.

Pitanja oko povezanosti učenja muzike i engleskog jezika (integracije i korelacije nastavnih sadržaja) su često kompleksna i nedovoljno istražena. S jedne strane, muzika, vokalna i/ili instrumentalna, predstavlja sastavni deo ljudske kulture, posebno jezika i komunikacije, a može biti moćno sredstvo u iskustvu učenja. S druge strane, razvijanje jezičkih veština je važan zadatak za obrazovanje za sve starosne grupe, jer se budućnost u profesionalnom radu i lični uspeh često povezuje sa sposobnošću osobe da efikasno sluša, govori, čita i piše određeni strani jezik, posebno engleski jezik.

U okviru teze, učenje se posmatra kao dinamičan, interaktivan proces konstruisanja znanja putem različitih intelektualnih aktivnosti učenja glavnih aktera obrazovnog procesa (učenika). Takvo učenje obezbeđuje kvalitetna znanja, svrsishodne kompetencije (pismenost, poznavanje stranih jezika, digitalne medijske kompetencije, permanentno učenje, itd.) i uravnotežene modele ponašanja, potrebne za život i rad u savremenom društvu.

U prvom delu istraživačkog rada cilj je bio (primenom anketnog upitnika) istražiti moguće i trenutne načine povezanosti učenja muzike i engleskog jezika primenom digitalnih medija. Zadaci istraživanja, u prvom delu istraživačkog rada, obuhvataju istraživanje kako nastavnici koriste digitalne medije u povezivanju sadržaja učenja engleskog jezika i muzike u nastavi engleskog jezika, u nastavi muzičkih predmeta, u integrisanom učenju stranog jezika i nejezičkih nastavnih predmeta (CLIL) ili dvojezičnoj nastavi, i da li muzičke, jezičke i posebno digitalne kompetencije nastavnika utiču na primenu digitalnih medija u svrhu postizanja bolje povezanosti učenja muzike i engleskog jezika u nastavi. Uzorak je činilo ukupno 148 popunjenih anketa učesnika - nastavnika engleskog jezika (103), muzičkih predmeta (27), integrisanog učenja stranog jezika i nejezičkih nastavnih predmeta (CLIL)(10), i raznih kombinovanih profesija (8). U analizi rezultata primenjena je kvalitativna metoda analize.

U drugom delu rada, istraživani su inovativni nastavni sadržaji i načini njihove moguće primene u digitalnom okruženju radi podsticanja i unapređenja interaktivnog učenja muzike i engleskog jezika

na različitim nivoima obrazovanja. Kvalitativnom analizom digitalnih medija, odnosno, digitalnih i virtuelnih okruženja za učenje (onlajn muzičke igre, video materijali - crtani filmovi, video vodiči za slušanje klasične muzike, masovni otvoreni onlajn (mrežni) kursevi – engl. „MOOCs“, virtuelni muzeji, VR/360° video materijali), predstavljeni su različiti načini povezivanja (integracije i korelacije) nastavnih sadržaja iz ovih naučnih disciplina primenom digitalnih medija, s ciljem da se ukaže na neke od postojećih mogućnosti, ali i da se podstaknu nova razmišljanja na tu temu.

Na osnovu analize i rezultata istraživanja može se zaključiti da primena digitalnih medija u interaktivnom učenju muzike i engleskog jezika, može doprineti kao podsticaj i medijum prikazivanja obrazovnih sadržaja u usvajanju znanja i veština, uspešnom integrisanju drugih umetnosti i medijske pismenosti u nastavi i učenju, ali i (1) povećanju percepcije muzičkih i jezičkih elemenata u učenju, (2) fokusiranom i aktivnom slušanju i interakciji, (3) pobuđivanju interesa, potrebe, sposobnosti i estetskog odnosa prema umetnosti, i (4) povećanju kvaliteta razumevanja verbalnog ili umetničkog reprezentovanja slušanih ili izvođenih muzičkih dela. Uključivanjem interdisciplinarnih sadržaja razvija se svest o postojanju i čuvanju umetničke baštine i razvijaju se sposobnosti sinteze stečenih znanja, pojmova i predstava na kreativne načine. Značaj ovog istraživanja je višestruk za teoriju usvajanja engleskog jezika, za teoriju muzičkog obrazovanja i CLIL nastave, dakle, za metodička, didaktička i andragoška pitanja okruženja učenja u oblastima nastave i učenja engleskog jezika i muzičkih predmeta.

Ključne reči: celoživotno učenje, CLIL, digitalni mediji, integrisano učenje, interaktivno učenje, metodika nastave, muzičko obrazovanje, nastava i učenje engleskog jezika, obrazovne tehnologije, profesionalni razvoj.

“Interactive Learning of Music and English Language with Digital Media”

Abstract

The subject of this doctoral dissertation is the research of interactive learning of music and English with digital media. In the focus of research, there are two basic sciences Anglistics and Music Arts, with their teaching methodologies, the methodology of English language teaching and music subjects teaching methodology. The aim of the paper was to explore the possibilities in the methodical application of different digital media as an incentive for improvement of the connectedness, integration and correlation of content in interactive learning of music and English. In addition, the possibilities of applying different digital media in the process of learning and professional development of teachers, in both teaching areas, were explored.

Issues related to the connectedness between learning music and English (integration and correlation of teaching content) are often complex and insufficiently explored. On the one hand, music, vocal and/or instrumental, is an integral part of human culture, especially language and communication, and it can be a powerful tool in the learning experience. On the other hand, developing language skills is an important task for education of all age groups, as the future in professional work and personal success is often associated with the ability of a person to effectively listen, speak, read and write a particular foreign language, especially English.

Within the thesis, learning is seen as a dynamic, interactive process of constructing knowledge through various intellectual activities of learning of the main subjects of the educational process (the learners). Such learning provides quality knowledge, purposeful competencies (literacy, foreign language knowledge, digital media skills, permanent learning, etc.) and balanced models of behaviour needed for life and work in contemporary society.

In the first part of the research work, the aim was to (through a survey) examine the possible and current ways of connecting learning of music and English with the use of digital media. The research tasks, in the first part of the research work, included examining how teachers use digital media in connecting the content of English language and music in the English language teaching, Music subjects and Content and Language Integrated Learning (CLIL) or bilingual education, and whether the music, language and especially digital competencies of teachers influence the use of digital media in teaching to achieve a better connectedness of learning music and English. The sample consisted of 148 participants - teachers of English (103), music teachers (27), CLIL (10) and combined various professions (8). In the analysis of the collected data, a qualitative method of analysis was applied.

This was followed by the second part of the research, where innovative teaching contents and ways of their possible application in the digital environment were explored in order to promote interactive learning of music and English at different levels of education. Through a qualitative analysis of digital media, that is, digital and virtual learning environments (online music games, video

materials - cartoons, video guides for listening to classical music, massive open online courses - MOOCs, virtual museums, VR/360° video materials), various ways of connecting (integration and correlation) of teaching contents from these scientific disciplines with the use of digital media, were presented, all with the aim to point to some of the existing possibilities, but also to encourage new thoughts on this topic.

Based on the analysis and research results, it can be concluded that the application of digital media in interactive music and English language learning can contribute as an incentive and medium of presenting educational content in acquiring knowledge and skills, successfully integrating arts and media literacy in teaching and learning: (1) increasing the perception of musical and linguistic elements in learning, (2) increasing focused and active listening and interaction, (3) stimulating interests, needs, abilities and aesthetic relation to art, and (4) increasing the quality of understanding verbal and artistic representation of listened or performed musical works. The inclusion of interdisciplinary content develops awareness of the existence and preservation of artistic heritage and develops the abilities to synthesise the acquired knowledge, concepts and ideas in creative ways. The significance of this research is multiple for the theory of English language acquisition, music education and CLIL teaching, consequently, for the methodical, didactical and andragogical questions of learning environments in the field of teaching and learning English languages and music subjects.

Key words: CLIL, digital media, educational technologies, English language learning and teaching – ELT, integrated learning, interactive learning, lifelong learning, music education, professional development, teaching methodology.

1. UVOD

Savremeni pristupi nastavi, kroz postulate konstruktivizma, vezuju se za proces učenja i nastavu usmerenu na učenika¹, gde je uloga nastavnika da učenike motiviše u procesima učenja, a da nastavni program unapređuje kroz kreativne aktivnosti učenika zasnovane na interakciji i primeni obrazovnih tehnologija. U okviru savremene pedagogije i andragogije očekuje se da oni koji uče sami iniciraju sopstveno učenje, zatim da uče kroz aktivno istraživanje, rešavanje problema, interakciju i saradnju sa drugima, da zauzimaju stav prema sopstvenom iskustvu i prate proces svog učenja.

Učenje je trajno menjanje ponašanja do kojeg dolazi pod uticajem stečenog iskustva. Podrazumeva usvajanje znanja, veština, navika, stavova, uverenja ili složenih kompetencija važnih za rad i život (Matijević & Radovanović, 2011: 421). Nastava muzike² i nastava stranih jezika suočavaju se sa brojnim novinama koje se najčešće odnose na pitanja kao što su mogućnosti personalizacije i neograničenosti učenja, zatim, digitalizacija, društveni mediji u nastavi, uticaj digitalnih igri, onlajn³ učenje, onlajn zidovi u obrazovanju i njihovi aspekti u upravljanju učenjem i procesima ocenjivanja, CLIL⁴ nastava ili integrisano učenje stranog jezika i nejezičkih nastavnih predmeta, i slično.

Metodika nastave kao „autonomna, integralna i interdisciplinarna naučna disciplina (grana) u sistemu pedagoških naučnih disciplina proučava zakonitosti vaspitno-obrazovnog procesa u nastavi određenog predmeta ili šireg nastavnog područja“, a njena svrha je da unapređuje, menja nastavu, dok je svrha naučno-istraživačkog rada na metodičkom području „saznanje o promenama koje su potrebne i o putevima kako da te promene ostvare“ (Mužić, V. 1986, citirano u Đukić 2003: 13). Po svom predmetu ili području proučavanja metodika je pedagoška disciplina, po načinu na koji proučava svoj predmet metodika je interdisciplinarna,

¹ Termini izraženi u ovom radu u gramatičkom muškom rodu podrazumevaju prirodni ženski i muški rod lica na koje se odnose (npr. nastavnik/nastavnica, učenik/učenica, učesnik/učesnica, učesnici/učesnice, itd.).

² Muzika (engl. *music*) = raspored zvučnih šema koje se pevaju ili izvode na instrumentima; pisani znaci koji predstavljaju zvuk muzike (Oxford English Serbian Dictionary, 2006: 544). Muzika kao termin, nema jednu konkretnu i konačnu definiciju, ali se može definisati kao umetnost estetske organizacije zvučnog materijala (stvaranja - vizuelnog i zvučnog zapisa, čitanja, i izvođenja muzike glasom, instrumentom ili digitalnim medijima), pritom je ona vremenska umetnost, jer se primarno manifestuje i percipira zvukom u protoku vremena. Termin *muzika* će se u ovoj disertaciji odnositi i na primere muzičkih dela različitih muzičkih žanrova, perioda i epoha namenjenih vokalnog, vokalno-instrumentalnom i/ili instrumentalnom izvođenju.

³ Onlajn [engl. *Online*] = koji se odvija, obavlja ili dobija dok je korisnik priključen na internet ili kompjutersku mrežu (Vasić, Prčić & Nejgebauer, 2018: 174).

⁴ CLIL - *Content and Language Integrated Learning* predstavlja „dualno fokusirani pristup u kome se koristi strani jezik za učenje i nastavu nejezičkih sadržaja i jezika (strani, nematernalni, jezik društvene sredine)“ (Marsh, Mehisto, Wolff & Martín, 2011). U obrazovnom procesu u Srbiji se primenjuje u određenim školama u okviru dvojezične nastave određenih predmeta.

po saznanjima koja sakuplja i sistematizuje metodika je autonomna (Markovac, J. 1987, citirano u Đukić, 2003: 13).

Metodika kao složena interdisciplinarna, pedagoška i autonomna naučna disciplina, proučava specifične ciljeve nastave, nastavne metode⁵, strategije⁶ i medije, te uopšte pripremu, realizaciju i evaluaciju vaspitno-obrazovnog procesa koji se odnosi na „konkretan nastavni predmet, nastavno područje ili neko drugo vaspitno-obrazovno područje (slobodne aktivnosti, dopunska ili dodatna nastava)“ (Jukić, 2005: 329). Interdisciplinarnost svake metodike nekog nastavnog predmeta oslanja se, pre svega, na spoznaje pedagogije, didaktike, psihologije i matične nauke koja je didaktičkom preradom i oblikovanjem pretvorena u nastavni predmet, dakle, svaka metodika, bilo kog nastavnog predmeta i područja, ima interdisciplinarni naučni status (Potkonjak, 1998: 26).

„Didaktika i metodika se nalaze u najtešnjoj povezanosti i uzajamnosti: metodike koriste za svoja proučavanja opšte naučne postavke, zakonitosti pedagogije i didaktike, primenjujući ih na nastavu konkretnog predmeta, što obezbeđuje jedinstvo metodološkog i teorijskog prilaza rešavanju problema nastave u posebnim predmetima. Didaktika se koristi samostalnim istraživanjima i rezultatima pojedinih metodika koristeći ih prilikom uopštavanja i ukazujući na oblasti kao i na granice njihove primene, što obezbeđuje njenu konkretnost i savremenost. Razvoj svake od njih zavisi od rezultata kompleksnih proučavanja i aktuelnih problema teorije i prakse nastave.“ (Đorđević, 1998: 12).

Autonomnost metodike nastave potvrđuje postojanje predmeta izučavanja i postojanje razvijene metodologije istraživanja (Jukić, 1998: 56). Kao autonomna, kompleksna i multidisciplinarna naučna disciplina (Đorđević, 1998: 19), istovremeno je primenjena i teorijska disciplina, koja ostaje dosledna neophodnosti stalnog „jedinstva teorije i prakse“ (Mrkalj, 2010: 47). Metodika za prednost, dakle, ima teoriju i praksu nastave konkretnog nastavnog predmeta, vaspitno-obrazovnog područja ili neke druge pedagoške delatnosti (Jukić, 1998: 54).

U fokusu istraživanja u okviru ove doktorske disertacije su dve matične nauke anglistika (primenjena lingvistika engleskog jezika) i muzička umetnost – muzička pedagogija⁷, sa

⁵ Metode = načini rada učenika i nastavnika; načini komuniciranja glavnih subjekata u nastavnom procesu.

⁶ Strategija = skup postupaka u nastavi kojima se žele ostvariti osnovni ciljevi učenja.

⁷ *Muzička pedagogija* je: 1) deo pedagoške nauke koji se bavi pitanjima muzičkog vaspitanja i obrazovanja (obuhvata opšte principe kao što su: predmet, suština i zadaci muzičkog obrazovanja, osnovne psihofizičke osobine vaspitanika, didaktičko-metodičke principe nastave, organizaciju i izvođenje nastave, vannastavni i vanškolski rad na muzičkom vaspitanju i obrazovanju i sistem muzičkog školovanja. Muzička pedagogija se bazira na naučnim principima opšte pedagogije, psihologije, estetike, nauke o muzici, sociologije i drugih nauka, primenjujući ih na specifičnom terenu muzičkog vaspitanja i muzičke umetnosti uopšte; 2) praktičan rad

njihovim metodikama, metodikom nastave engleskog jezika i metodikom nastave muzičkih predmeta (muzičke kulture i umetnosti, stručnih muzičkih predmeta). Prema Lončarević i Subotić (2010: 63) „metodika nastave *stranog jezika*⁸ se bavi postupkom i načinom sticanja i usvajanja jezičkih veština (razumevanja, govora, čitanja i pisanja)“ stranog jezika – gde je strani jezik istovremeno i instrument i objekat učenja. Džeremi Harmer (2007: 107) navodi da:

„Često je od pomoći primeniti metafore u opisivanju nastavnčkog posla, jer ponekad sami nastavnici kažu da se osećaju kao *glumci* jer su uvek na sceni. Drugi govore o sebi kao o *dirigentu orkestra* jer usmeravaju razgovor i postavljaju brzinu i ton. Dok se drugi opet osećaju kao *baštovani* što seju semena, a zatim ih gledaju kako rastu.“

Marina Cvetković (2010: 103) zaključuje da je „mišljenje mnogih metodičara, anglista, ali i nastavnika stranih jezika da se poučavanje stranog jezika graniči sa umetnošću, jer nastavnik stranog jezika mora dobro da zna jezik, da bude inventivan i spreman da neprekidno uči“.

Metodika nastave muzičkih predmeta treba da bude u službi razvoja kompetencija učenika/studenata i podsticanja inovacija kojima će se proces učenja i nastave muzike na svim obrazovnim nivoima unaprediti i osavremeniti. Za potrebe ovog rada pod „metodika muzičke nastave“ podrazumevamo opšte i stručne predmetne metodike, koje kao naučne discipline obuhvataju različite pristupe muzičkim nastavnim sadržajima u kontekstu primene raznovrsnih metoda uzimajući u obzir determinišuće faktore opšteg i stručnog muzičkog obrazovnog procesa (kao i tip nacionalnog obrazovnog sistema, cilj obrazovnog procesa, strukturu školstva, nastavne planove i programe, udžbeničku literaturu i sl.), a to su:

- Metodika opšteg muzičkog obrazovanja ili metodika nastave muzičke kulture/umetnosti - usmerena na specifično posmatranje i artikulisanje fenomena muzike u kontekstu opšteg obrazovnog procesa.
- Metodika muzičke pismenosti – usmerena na specifično posmatranje i artikulisanje fenomena nastave osnovne muzičke pismenosti u kontekstu procesa opšteg i stručnog muzičkog obrazovanja.

nastavnika muzike u vokalnoj i instrumentalnoj nastavi i nastavi teorijskih muzičkih predmeta u muzičkim školama (Muzička umetnost, 1972: 371).

⁸ *strani jezik* = nematernji jezik učenika, jezik koji se ne govori kao zvanični jezik u okolini gde učenici žive.

- Metodika nastave solfeđa⁹ - usmerena na specifično posmatranje i artikulisanje fenomena nastave solfeđa u kontekstu procesa muzičkog obrazovanja u osnovnim i srednjim muzičkim školama, kao i na fakultetima muzičke umetnosti.
- Metodika nastave teorijskih predmeta - usmerena na specifično posmatranje i artikulisanje fenomena nastave teorije muzike, harmonije, kontrapunkta i muzičkih oblika u muzičkom obrazovanju.

Pitanja oko povezanosti učenja muzike i engleskog jezika (integracije i korelacije¹⁰ nastavnih sadržaja) su često kompleksna i nedovoljno istražena. S jedne strane, muzika, vokalna i/ili instrumentalna, predstavlja sastavni deo ljudske kulture, posebno jezika i komunikacije, a može biti moćno sredstvo u iskustvu učenja. S druge strane, razvijanje jezičkih veština je važan zadatak za obrazovanje za sve starosne grupe, jer se budućnost u profesionalnom radu i lični uspeh često povezuje sa sposobnošću osobe da efikasno sluša, govori, čita i piše određeni strani jezik, posebno engleski jezik.

Predmet ove doktorske disertacije je istraživanje interaktivnog učenja muzike i engleskog jezika primenom digitalnih medija. Cilj rada je istraživanje mogućnosti metodičke primene različitih digitalnih medija kao podsticaja za unapređenje procesa povezivanja, integrisanja i korelacije sadržaja u interaktivnom učenju muzike i engleskog jezika. Pored toga, istražuju se i mogućnosti primene različitih digitalnih medija radi podsticanja i unapređenja procesa učenja i stručnog usavršavanja, profesionalnog razvoja nastavnika, u obe nastavne oblasti. Zadaci istraživanja, u prvom delu istraživačkog rada, obuhvataju

⁹ Solfeđo (ital. *Solfeggio*, često se na engleskom pojavljuju i nazivi - *ear training, aural skills*) - stručni muzički multidisciplinarni predmet koji obuhvata više nastavnih disciplina i područja rada (melodika, ritam, diktati, intoniranje i opažanje intervala i akorada, teorija muzike, muzičko stvaralaštvo i slušanje muzike) (Pavlović, 2016: 639). Značaj predmeta se ogleda u transferu znanja stečenih u okviru ovog predmeta sa znanjima iz ostalih teorijskih muzičkih predmeta – harmonije, kontrapunkta, muzičkih oblika, kao i stečenim znanjima u nastavi instrumenta, pevanja, hora ili orkestra. U Republici Srbiji, koja ima dugu pedagošku tradiciju oblikovanja metoda i nastavne prakse, solfeđo se izučava od početka do kraja formalnog muzičkog obrazovanja (prisutan u obrazovanju muzičara svih profila – izvođača, kompozitora, teoretičara, muzikologa i etnomuzikologa) u nastavi koju vode specijalizovani nastavnici za oblast nastave solfeđa. U drugim zemljama, na primer, Holandiji, solfeđo se izučava kao obavezan predmet tek na nivou univerzitetskog muzičkog obrazovanja, gde studenti dolaze sa različitim nivoima znanja, koje su usvojili kroz nastavu instrumenta ili opšteg muzičkog obrazovanja (Vujović & Beočanin-Mijanović, 2012: 168).

¹⁰ Pojam „korelacija“ u nastavnoj terminologiji ima više značenja. Podrazumeva proces u kome se ostvaruje povezivanje, produbljivanje, proširivanje, sistematizovanje pojmova, predstava i procesa, između različitih naučnih disciplina. Prema Mrkalj (2010: 48), „najšire i najopštije značenje korelacije odnosi se na uzajamnost, povezanost ili zavisnost, odnosno činjenicu da su dve stvari ili varijable tako povezane da je promena u jednoj praćena odgovarajućim ili paralelnim pojavama u drugoj. Autorka navodi da pored uobičajenog shvatanja, korelacija se uspostavlja i između orijentacionih ciljeva nastave i strategija učenja, a zatim se pojam korelacije tumači u sklopu povezivanja sadržaja podoblasti jednog predmeta, a zatim kao međupredmetni i međublasni odnos.“ Dosadašnja nastavna praksa poznaje korelaciju u nastavi kao „zajedničko, integrisano obrađivanje nastavnih jedinica više nastavnih predmeta“ (Stanojević, 2017: 733).

istraživanje kako nastavnici koriste digitalne medije u povezivanju sadržaja učenja engleskog jezika i muzike: 1) u nastavi engleskog jezika; 2) u nastavi muzičkih predmeta; 3) u integrisanom učenju stranog jezika i nejezičkih nastavnih predmeta (CLIL) (dvojezična nastava), i 4) da li muzičke, jezičke i posebno digitalne kompetencije nastavnika utiču na primenu digitalnih medija u svrhu postizanja bolje povezanosti učenja muzike i engleskog jezika u nastavi i učenju. U drugom delu rada, istražuju se inovativni nastavni sadržaji i načini njihove moguće primene u digitalnom okruženju kao podsticaji za unapređenje interaktivnog učenja muzike i engleskog jezika na različitim nivoima obrazovanja. Upitnikom (prvi deo istraživačkog rada) se istražuju mogući i trenutni načini povezanosti učenja muzike i engleskog jezika primenom digitalnih medija na uzorku od ukupno 148 učesnika, većinom nastavnika¹¹ engleskog jezika (103), zatim muzičkih predmeta (27), integrisanog učenja stranog jezika i nejezičkih nastavnih predmeta (CLIL)(10) i raznih kombinovanih profesija (8). Kvalitativnom analizom digitalnih medija, odnosno, digitalnih i virtuelnih okruženja za učenje (onlajn muzičke igre, video materijali - crtani filmovi, video vodiči za slušanje klasične muzike¹², masovni otvoreni onlajn (mrežni) kursevi – engl. „MOOCs“, virtuelni muzeji, VR/360° video materijali), predstavljaju se različiti načini povezivanja (integracije i korelacije) nastavnih sadržaja iz ovih naučnih disciplina primenom digitalnih medija, s ciljem da se ukaže na neke od postojećih mogućnosti, ali i da se podstaknu nova razmišljanja na tu temu.

U okviru teze, koncept povezanosti učenja muzike i engleskog jezika primenom digitalnih medija sagledavamo kroz konstruktivističku teoriju učenja (aktivnosti u kojima učenici konstruišu nove ideje ili koncepte na osnovu njihovog prethodnog i sadašnjeg saznanja). U radu se oslanjamo na pedagoške dimenzije kompetencija za 21. vek i pedagoške pristupe učenju kao što su: tehnološki podržano učenje (engl. *Technology Enhanced Learning*), učenje na daljinu (engl. *Distant Learning*), elektronsko učenje (engl. *e-Learning*), učenje uz pomoć kompjutera (engl. *Computer Assisted Learning - CAL*) i uz pomoć mobilnih uređaja (engl. *Mobile Assisted Learning - MAL*), ili mobilno učenje (engl. *m-Learning*), kompjuterski podržano kolaborativno učenje (engl. *Computer-Supported Collaborative Learning - CSCL*), i teoriju učenja primenom „mešovutih okruženja“ ili primenom kombinovanog režima klasičnih nastavnih metoda i medija, i digitalnih medija, tzv. *Blended*

¹¹ nastavnika/vaspitača/profesora

¹² Izraz „klasična muzika“ koristi se „u širem smislu, kao krovni naziv za sva muzička dela nastala u okviru umetničke muzike, od formiranja notnog pisma pa do današnjih dana“ (Kovačević, 2016: 1) (ne obuhvata popularnu muziku i brojne pravce i žanrove koji u okviru nje postoje).

Learning („mešovita“ metoda učenja/teorija „mešanog“ učenja ili nastave u učionici posredovane tehnologijom).

Integracija digitalnih medija u nastavi predstavlja složen proces, koji najčešće zavisi od obuke nastavnika, znanja, verovanja ili stavova¹³ prema tehnologiji. Međutim, integracija medija u nastavi zavisi i od dostupne školske opreme, mogućnosti pristupa internetu¹⁴, ali i problema upravljanja učionicom (vremenski pritisak, vrsta i količina obaveznih nastavnih sadržaja iz udžbenika ili nedostatak slobode u kreiranju nastavnih sadržaja).

Kako Mihal Daškijevič (Daszkiewicz, 2010: 120) primećuje da, „iako postoji nedostatak interdisciplinarnih pristupa i tako malo akademskog truda (univerzitetski kursevi, naučni radovi, konferencije, itd.), čini se da i teorija, kao i praksa može dovesti do značajnih nalaza kada se dve, ili više disciplina, istražuju i koriste istovremeno.“ Prema Viladot i Človječek (Viladot & Cslovjecsek, 2014), „integrisani rad na različitim delovima programa je veliki izazov za nastavnike koji su obučeni u okviru sistema koji gleda na različite predmete u izolaciji.“ Primena interdisciplinarnog pristupa u nastavi odnosi se na povezivanje nastavnih sadržaja i usklađivanje ciljeva i zadataka različitih nastavnih predmeta, gde je suština integrisano učenje, celovito izučavanje kompleksnih pojava, fenomena i zakonitosti i osposobljavanje učenika za primenu znanja (Stanojević, 2017: 733).

Posredstvom savremenih digitalnih tehnologija čovek postaje svedok zbivanja i u prostorima koji su mu fizički i vremenski nedostupni (virtuelni svetovi), što otvara nove mogućnosti učešća, komunikacije i interakcije koje su od višestrukog značaja sa stanovišta ekonomičnosti i racionalizacije nastave i učenja. Neki od problema u realnim i virtuelnim okruženjima za učenje ostaju ista, jer je učenike potrebno motivisati i pružiti podršku u vidu interakcije u učenju (sa učenicima, nastavnikom, sadržajem, medijima) (Harmer, 2007: 121).

Konteksti u kojima pronalazimo mogućnosti za primenu interaktivnog učenja muzike i engleskog jezika, uz primenu odgovarajućih digitalnih medija, su:

- učenje muzičkih predmeta uz primenu sadržaja i aktivnosti na engleskom jeziku,
- učenje engleskog jezika uz primenu muzičkih sadržaja i aktivnosti (engl. SLA/FLA – Foreign/Second Language Acquisition, (A)ESP - (Academic) English for Specific Purposes),

¹³ Stavovi = ideje ili verovanja koja čovek unapred ima o drugim ljudima, situacijama, članovima društva, ideologijama, događajima, kao i sklonost da reaguje pozitivno ili negativno na skup određenih pojava, a koji postaju vidljivi kroz ponašanje i otvoreno izražavanje tih ideja, verovanja, osećanja ili sklonosti. Krićka refleksija i dijalog o društveno konstruisanoj prirodi stava mogu pomoći pojedincu da bolje razume i upravlja sopstvenim stavom i učenjem, kao što to može meta-afektivna i meta-kognitivna svest (Marsh et al., 2011: 9).

¹⁴ Internet (engl. *Internet*) – svetska kompjuterska mreža koja putem satelita i telefona povezuje manje kompjuterske mreže i omogućava međusobnu komunikaciju njihovih korisnika (Vasić i dr., 2018: 124).

- integrirano učenje stranog jezika i nejezičkih nastavnih predmeta „CLIL“ (engl. Content and Language Integrated Learning), ili dvojezična (bilingvalna) nastava iz predmeta muzičke kulture i umetnosti na engleskom (stranom/drugom) i određenom maternjem/prvom jeziku.
- celoživotno učenje (engl. LLL - Lifelong Learning),
- stručno usavršavanje i kontinuirani profesionalni razvoj nastavnika (engl. CPD – Continuous Professional Development).

Problem istraživanja je značajan za teoriju usvajanja engleskog jezika i za teoriju muzičkog obrazovanja, dakle, za metodička, didaktička i andragoška pitanja okruženja učenja. Istražuje se oblast učenja i nastave stranog jezika, muzičkih predmeta i CLIL nastave. Rezultati su od izuzetnog značaja za obrazovnu praksu u oblasti nastave i učenja engleskog jezika, ali i u opštim i stručnim muzičkim školama, na pedagoškim fakultetima i fakultetima muzičke umetnosti u smislu inoviranja i unapređivanja nastavnog procesa.

Konceptualno posmatrano, ovaj rad čini nekoliko osnovnih celina. U prvom poglavlju izneta su uvodna razmatranja i ukratko predmet, cilj i metodologija istraživanja. Drugi segment rada posvećen je postavljanju teorijskih osnova istraživanja, određenju osnovnih konstrukata i analiziranju savremenih pristupa primeni obrazovne tehnologije u nastavi i učenju engleskog jezika, muzičkih predmeta i CLIL nastavi. Poslednji odeljci teorijskog dela rada se odnose na prikaz najvažnijih doprinosa u ispitivanim oblastima. Treći segment disertacije čini metodološki okvir istraživanja (problem istraživanja, cilj, zadaci, uzorak, metode u istraživanju), dok se četvrti segment disertacije sastoji iz dva dela. Prvi deo četvrtog segmenta čini prikaz i analiza rezultata anketnog istraživanja, a drugi deo čine analiza i rezultati kvalitativnog istraživanja vaspitno-obrazovne vrednosti odabranih digitalnih sadržaja i okruženja za učenje. Peti segment je posvećen diskusiji rezultata prvog i drugog dela istraživanja. Šesti segment rada je posvećen izvođenju zaključaka, sagledavanju mogućnosti primene ili refleksije dobijenih rezultata na pedagošku teoriju i praksu, u smislu unapređenja procesa učenja i nastave. Posle spiska korišćene literature - sedmo poglavlje, slede prilozi u osmom poglavlju (tekst obaveštenja o istraživanju; upitnik na engleskom jeziku; adresar stranica društava i grupa na kojima je postavljeno obaveštenje o istraživanju; dodatne tabele sa informacijama iz prvog dela istraživanja, protokol kvalitativne analize (II deo istraživanja), linkovi za video materijale – crtane filmove, video vodiče za slušanje klasične muzike, onlajn muzičke igre, masovne otvorene onlajn kurseve (MOOCs) o muzičkoj umetnosti, virtuelne/onlajn muzeje i VR materijale, kao i tabela pregleda razvoja internet sadržaja od veb 1.0. do veb 5.0.).

2. TEORIJSKI PRISTUP ISTRAŽIVANJU

2.1. Pojmovno određenje interaktivnog učenja

Osnovna teorijska polazišta u ovom radu predstavljaju konstruktivističke teorije učenja. U okviru ovih teorija, učenje se posmatra kao dinamičan, interaktivan proces konstruisanja znanja putem različitih intelektualnih aktivnosti učenja glavnih aktera obrazovnog procesa (učenika), kroz vezu onoga ko uči i samog procesa učenja, u različitim okruženjima učenja i kroz različite društvene odnose. Takvo učenje obezbeđuje kvalitetna znanja, svrsishodne kompetencije (pismenost, poznavanje stranih jezika¹⁵, digitalne medijske kompetencije, permanentno učenje, itd.) i uravnotežene modele ponašanja, potrebne za život i rad u savremenom društvu. Savremena nastava, dakle, treba da bude nastava usmerena na učenika, proces učenja i razvijanje kompetencija i znanja.

Interakcija je vrsta akcije zasnovana na ideji dvosmernog ili višesmernog dejstva koja se javlja kada dva ili više predmeta imaju uticaj jedan na drugog. U najširem značenju definiše se kao „akcija koja se razmenjuje između X i Y pri čemu X i Y može biti osoba, grupa ljudi ili medij“ (Ćatić & Ćatić, 2009). Najčešće se pojam interakcije vezuje za interpersonalne odnose (interakciju sa osobama bez primene digitalnih medija, ili uz primenu digitalnih medija), ali i za odnos ličnost - mediji, odnosno, osobe sa „interaktivnim medijima“ (neelektronskim i elektronskim). Harmer (2007: 265) navodi da „kada smo uključeni u razgovor, u obavezi smo da slušamo, ali i da govorimo, jer inače ne možemo uzajamno da delujemo (uspostavimo interakciju) sa osobom sa kojom razgovaramo (iako su neki ljudi, naravno, bolji slušaoci od drugih!)“.

U procesu učenja, naročito u nastavnom procesu, interakcija se najčešće posmatra kao „način organizovanja učenja sa drugima“ (prema Branković, 2005¹⁶, citirano u Knežević & Kovačević, 2011: 90). Dakle, interakcija kao dinamična, promenljiva sekvenca ili niz (društvenih) aktivnosti zasnovana je na ideji dvosmernog ili višesmernog dejstva između pojedinaca ili grupa, i medija koji modifikuju svoje akcije i reakcije zbog radnji od strane njihovog partnera u interakciji.

Iz tehničkog aspekta, digitalni mediji kao što su veb lokacije omogućavaju objavljivanje komentara i uspostavljanje komunikacije između ljudi u onlajn prostoru. Interaktivnost se

¹⁵ Poznavanje stranih jezika je jedna od najvažnijih kompetencija učenika u 21.veku (Figuroa, 2015: 32).

¹⁶ Branković, Drago (2005). „Interaktivno učenje u nastavi – nova pedagoška paradigma“. U: Zbornik radova *Banjalučki novembarški susreti nauka i obrazovanje*. (str. 245-259). Banja Luka: Filozofski fakultet.

može smatrati i kao reagovanje medijskog objekta na osnovu deljenih informacija, potreba ili aktivnosti korisnika, kao i sposobnost medija da korisniku omogući da učini uticaj na sadržaj, formu i posredovane komunikacije, gledajući na ova iskustva kao interpersonalnu komunikaciju. Na primer, veb zasnovane platforme omogućavaju infrastrukturu za slušanje, komentarisanje, stvaranje i deljenje muzike u kolaborativnom okruženju (Tobias, 2014: 216). Digitalne igre omogućavaju interakciju učesnika, izgrađivanjem odnosa između avatara u igrama sa više učesnika (Uz & Cagiltay, 2015: 10).

Kreiranje uslova za interaktivna iskustva u komunikaciji, pevanju, sviranju, pokretu i igranju muzičkih igri, veoma je značajno još od samog rođenja deteta (McPherson & Welch, 2012: 310). Marjanen (2016) ističe da se interakcija deteta sa muzikom javlja još od prenatalnog perioda, a da se muzika i muzičko obrazovanje¹⁷ zasnivaju na interakciji učenika sa muzikom (aktivno slušanje, prepoznavanje motiva, zapažanje ponavljanja ritmičkih i melodijskih varijacija, postavljanje pitanja, itd.).

Obezbeđivanje kvaliteta u nastavi i kvalitetnih programa može se ostvariti pomoću nekoliko standarda, a to su: (1) interakcija između nastavnika i učenika, (2) planiranje programa prevashodno usmerenih na učenika, (3) strategije svrsishodnog učenja, (4) okruženje u kome učenik uči, (5) zdravlje i bezbednost učenika, i (6) saradnja porodice i škole (Kostović & Oljača, 2012). Dakle, pored učenja u školi važno je da učenici imaju i stimulatívno, interaktivno okruženje kod kuće, ali i u lokalnoj zajednici (Hartop & Farel, 2000: 141). Interaktivnost u učenju se može definisati i kao „proces i kao događaj međusobne dinamične razmene u realnom vremenu davanja i primanja između nastavnog sistema i učenika, koji se odvija kada se učenik aktivno prilagođava informacijama prezentovanim putem nekog oblika tehnologije, a ona se zauzvrat prilagođava učeniku“ (Chang, 2016).

Prema opštem modelu ljudske agencnosti Alberta Bandure (1997) citiranom u Ninković (2016: 14), „osnovne pretpostavke socijalno-kognitivne perspektive u obrazovanju tiču se interakcije osobe i njenog društvenog okruženja, koja se sastoji (od trijadnog reciprociteta između ponašanja, socijalno-kontekstualnih varijabli (okoline) i ličnih činilaca (intrapersonalnih faktora).“

¹⁷ Muzičko obrazovanje = sistematsko sticanje znanja i veština iz oblasti muzike. Odvija se u tri osnovna vida: kao: (1) opšte muzičko obrazovanje u opšteobrazovnim školama, (2) profesionalno muzičko obrazovanje u muzičkim školama (nižim, srednjim, višim i visokim), i (3) muzičko obrazovanje za amatersku muzičku delatnost (razni kursevi) (Muzička umetnost, 1972: 385). Zadatak muzičkog vaspitanja i obrazovanja je razvijanje emotivne ličnosti učenika, estetskih osećanja i ljubavi prema muzičkoj umetnosti, upoznavanje sa osnovama muzičke pismenosti, pevanje pesama, slušanje muzike, muzičke igre, dečije muzičko stvaralaštvo, sviranje na školskom instrumentarijumu, osnovno poznavanje muzičkih instrumenata, oblika i razvoja muzike, poznavanje muzičkih profesija, institucija, itd. (Muzička umetnost, 1972: 386).

Interaktivno učenje sastoji se od „interakcije između subjekata koji uče, sadržaja koji uče, i aktivnosti učenja i nastavnog/obrazovnog procesa primenjenog na učenje“ (Knežević & Kovačević, 2011: 90). Interaktivno učenje u nastavi obuhvata funkcionalnu sintezu četiri komponente – učenici, nastavnici, nastavni sadržaji i nastavni proces“ (Mitić, 2015).

Učenje u onlajn okruženju najčešće učenike stavlja u poziciju da rade sopstvenim tempom, u vreme kada im to odgovara, da ako žele, izaberu učenike sa kojima će saradivati, gde će svi učenici imati priliku da „usvoje“ planirane sadržaje i program do nivoa koji im najviše odgovara. Interaktivno učenje pruža čvrstu podršku i saradnju učenika, nastavnika i ostalih učesnika u procesu sticanja novih znanja ili učenja novih stvari (Knežević & Kovačević, 2011: 84).

Izloženost učenika interaktivnim medijima često utiče na percepciju o tome kako obrazovanje treba da se odvija, što od škole zahteva promenu modela učionice od onog modela emitovanja znanja nalik emitovanju sadržaja putem analognih elektronskih medija ka više „interaktivnom modelu učenja“ (Philip, 2007: 1). Komunikacija u onlajn nastavi se najčešće odvija u pisanoj, audio-vizuelnoj formi putem sistema video-konferencijskih prenosa (koji su u velikoj meri zastupljeni u nastavi stranih jezika, ali sve više i u nastavi muzičkih predmeta¹⁸). Odnosno, pristup onlajn nastavi uglavnom se temelji na tekstualnoj i zvučno-vizuelnoj interakciji u virtuelnom okruženju. Očekuju se aktivnosti učenika u smislu prikupljanja i organizacije obrazovnog sadržaja, onlajn kooperacije ili kolaboracije sa drugim učenicima, dok ih nastavnici u tom procesu vode, usmeravaju nezavisno od ponuđenog sadržaja, upućuju na dodatne izvore informacija.

Jovan Savičić (2011: 57) smatra da „prava interaktivnost“ podrazumeva to da studenti, u određenoj meri, menjaju proces učenja, gde „sami mogu stvarati svoj materijal i povezivati ga sa materijalom koji je kreirao nastavnik, što predstavlja i najviši nivo interaktivnosti“. Interaktivnost koncertne publike danas odvija se u onlajn prostoru tokom samog događaja, najčešće putem društvenih medija, bilo da se fizički nalaze na mestu događaja ili prate prenos preko interneta, i to je nešto što nastavnici muzike treba da praktikuju kao muzičari i u radu sa učenicima (Tobias, 2014: 210).

Uvidom u naučne radove o interaktivnom učenju i interaktivnoj nastavi koji su publikovani u pedagoškoj literaturi, Čatić i Čatić (2009) zapažaju da se kao posledica pojmovnih nepreciznosti i korišćenjem kao sinonima termina „interaktivna

¹⁸ Nastava muzike preko „Skajp“ platforme (engl. *Skype piano lessons*), ili onlajn platformi za privatnu nastavu i učenje instrumenta, pevanja, ili teorije muzike uživo sa nastavnikom, npr. *The Zoen*.

nastava/interaktivno učenje“ i „aktivno učenje“, ali i „interakcija“ i „komunikacija“, „javljaju nejasnoće u shvatanju suštine, pojavnih oblika i organizacije nastavnog rada, pa se ključni procesi u interaktivnoj nastavi neopravdano svode na komunikaciju i primenu grupnog oblika rada u neposrednoj nastavi“ (Ćatić & Ćatić, 2009: 146). Veliki broj autora u svojim radovima eksplicitno ne definiše značenje pojma interaktivno učenje, a često je prisutno i poistovećivanje pojmovnih sintagmi „aktivno“ i „interaktivno učenje“, ali i „kooperativno“ i „interaktivno učenje“, kao i ograničavanje interaktivnog učenja isključivo na psihosocijalne interakcije među akterima, ili komunikaciju i primenu grupnog oblika rada u nastavi. Na primer, Petar Stojaković (2000: 50) pod pojmom „aktivno učenje“ navodi da se „uspostavlja adekvatna interakcija sa materijalom koji se uči“, a pod pojmom „grupno učenje“ smatra i izjednačava pojmove „kooperativno učenje“ i „interaktivno učenje“: „U kooperativnom ili interaktivnom učenju svako uči da sluša druge, da ceni i poštuje mišljenje, stavove i ideje drugih“ (Stojaković, 2000: 56). Dakle, osnovu kooperativnog (interakcijskog) učenja čini socijalna interakcija u procesu saznavanja uz međusobnu saradnju učenika i nastavnika na ostvarenju ciljeva u učenju.

Pregledom naučne literature o interaktivnom učenju, pojam interaktivnog učenja najčešće se vezivao isključivo za interpersonalne odnose (bez jasno naglašene primene obrazovnih tehnologija), odnosno za socijalnu interakciju (grupni rad, kooperaciju i kolaboraciju) (Suzić (1999, 2000), Branković (1999, 2000), Stojaković (2000), Hartop & Farel (2000), Ćatić & Ćatić (2009), Jorgić (2010), Knežević & Kovačević (2011), Mrđa (2013), Pavlović Breneselović & Radulović (2014), Mitić (2015), itd.).

Nenad Suzić (1999: 24) „interaktivno učenje“ posmatra kao proces nadgradnje tradicionalne nastave i definiše ga kao „proces koji rezultira relativno permanentnim promenama u razmišljanju i ponašanju koje nastaju na osnovu iskustva, tradicije i prakse ostvarene u socijalnoj interakciji“. Autor izjednačava pojmove kooperativno učenje i interaktivno učenje, gde više koristi prvi termin. U drugom zborniku radova „Interaktivno učenje II“, Suzić (2000), na primer, zaključuje da se emocionalne kompetencije snažno podstiču i razvijaju pri kooperativnom učenju (uče u socijalnoj interakciji). Hartop i Farel (Hartop & Farel, 2000: 140), iako smatraju da „pozitivne emocije obezbeđuju motivaciju koja osigurava pažnju koja podstiče učenje“, zalažu se za primenu interaktivnog metoda za udovoljavanje emocionalnih potreba u učenju, ali ističu da ih posmatraju više kao dodatak tradicionalnim didaktičkim metodama, nego kao alternativne metode.

Drago Branković (1999: 119) pojam interaktivno učenje dovodi u vezu sa saradničkim (kooperativnim) učenjem gde su akteri učenja međusobno zavisni i utiču jedni na druge

prilikom učenja - „suština interaktivnog učenja izražava se u međuzavisnosti i međudejstvu, odnosno međuuticaju subjekata koji zajednički uče“. Branković (2000) govori o specifičnostima interakcije u stvaralačkoj nastavi koja se odnosi na one pedagoške situacije individualnog stvaralačkog učenja, u kojima pojedinac stvaralački uči i u kojima je u aktivnom odnosu sa sadržajem i u interakciji sa „samim sobom“ („igra“ ulogu drugog koji će „suditi“ o njegovom stvaralaštvu), ali i u situacijama grupnog stvaralačkog učenja i kolektivnog stvaralačkog učenja (učenja u većim grupama) „gde se pored interakcije *sam sa sobom* učenik, kroz kooperativnost sa subjektima koji uče, odnosno uz interaktivne postupke komunikacije, razmene ideja, pomaganje, procenjivanje vrednosti rezultata i analizu stvaralačkog akta, prilagođava zahtevima grupe sa kojom uči i stvara“ (Branković, 2000: 113¹⁹).

Pavlović (Pavlović, 2003²⁰ citirano u Jorgić, 2014: 36) „interaktivno učenje dovodi u vezu sa obogaćivanjem kontekstnosti učenja, gde kontekstno učenje smatra *životno smisaonim učenjem*“, a u odlike interaktivnog učenja ubraja: „aktivnost subjekta, motivaciju, socijalno okruženje i efikasnost učenja“.

Knežević Saša i Kovačević Branka navode da „fokus interaktivnog učenja nije samo na kognitivnim kompetencijama“ na kojima tradicionalna nastava insistira „nego i na emocionalnim, društvenim i radnim kompetencijama“ (Knežević & Kovačević, 2011: 83/92). Ovi autori smatraju da se interakcija u školskom okruženju obično navodi kao okvir kooperativnog učenja, rada u paru, grupnog rada, projektne metode i drugih modela rada koji se koriste u nastavi.

Metode interaktivnog učenja, prema Ćatić i Ćatić (2009: 144) označavaju one metode u kojima dominira učenje (sticanje znanja) u socijalnoj interakciji usmereno na „svestrani psihofizički i socijalno-emocionalni razvoj učenika, tj. učenje shvaćeno kao proces orijentisan na razvoj“. Kao primere metoda interaktivnog učenja navode „metode koje podržavaju koedukaciju i socijalnu interakciju u procesu učenja“, a to su: „timska metoda, mozaik-metoda, grupni projekti, kooperativno koncipiranje mapa, kooperativne skripte“, itd. Autori naglašavaju da „ako na jednom nastavnom času prevladaju interaktivne metode, taj čas označavamo kao čas zasnovan na *interaktivnom učenju*“, a ako se one primenjuju sporadično tada takav čas pripada „nastavnom času tradicionalne škole ili nekog drugog naziva“. Dakle, pojam interaktivna nastava definišu kao „nastava na kojoj se dominantno

¹⁹ U ovom radu Branković daje primere radionica u stvaralačkoj nastavi srpskog jezika.

²⁰ Pavlović, Z. (2003). „Kontekstnost interaktivnog učenja“. *Naša škola* (Banja Luka), br.1-2. str. 226-239.

primenjuju metode interaktivnog učenja“ (2009: 144) i „nastava koja razvija veštine kao što su: komunikacijska i informatička pismenost, težnja za poboljšanjem učinka i ostvarivanje najviših kvaliteta, te preuzimanje odgovornosti“ (2009: 157). Autori naglašavaju postojanje razlike između pojmova „interaktivna“ i „aktivna“ nastava, u smislu da u interaktivnoj nastavi „aktivnost učenika u realizaciji planiranih nastavnih sadržaja i ostvarivanju ciljeva, može i treba da bude podsticana aktivnostima drugih članova ne samo iz školske sredine, nego pre svega pojedinaca i grupa iz uže ili šire socijalne sredine“, dok je u aktivnoj nastavi „podsticanje pojedinca ili jednog člana grupe najčešće izazvano nastavnim tehnikom, sadržajem ili najčešće uputstvima nastavnika“ (Ćatić & Ćatić, 2009: 149).

Dragoljub Krneta pojmove interaktivno učenje i interaktivna nastava „stavlja“ u nerazdvojni odnos, vezujući interaktivno učenje za interpersonalne odnose, odnosno za socijalnu interakciju, definišući ga kao „metod organizacije učenja sa drugima“, dok pod interaktivnom nastavom podrazumeva „didaktički model organizacije vaspitno-obrazovnog rada gde interakcija pojedinca sa drugima iz socijalnog okruženja dominira u usvajanju nastavnih sadržaja koji su planirani nastavnim planom i programom za određene nastavne predmete i razrede“ (Krneta, 2006: 57²¹ citirano u Jorgić, 2010: 51).

Draženko Jorgić (2010: 55) smatra da je „rad u grupi i/ili između grupa nešto što determiniše kontekstnost interaktivnog učenja“, a kao prednosti procesa interaktivnog učenja navodi sledeće:

- intenzivna i stimulativna višesmerna verbalna i neverbalna komunikacija,
- kontinuirano i povratno informisanje,
- razmena i nadopunjavanje mišljenja, znanja i iskustava,
- misaona i radna aktivizacija,
- povoljna emocionalna klima – odsustvo monotonije, anksioznosti i napetosti,
- udruživanje individualnih snaga i resursa,
- interpersonalni transfer znanja i sposobnosti,
- jačanje samopouzdanja i samokontrole,
- interiorizacija interakcije u intraakciju ličnosti,
- „skriveno“ i javno vrednovanje i samovrednovanje,
- podsticanje i razvoj kritike, samokritike i kreativnosti, itd.

²¹ Krneta, Dragoljub (2006). „Interaktivno učenje i nastava“, Banja Luka: Fakultet za društvene i političke nauke (FPDN).

Mirela Mrđa (2013) u svom istraživačkom radu u oblasti nastave i učenja matematike, definiše pojam „interaktivne nastave/učenja“ kao „interakcijski proces u kojem se učenik i nastavnik u saradničkom (kooperativnom) odnosu angažuju kognitivno, emocionalno i intencionalno“. Prema istoj autorki izbor sistema, metoda, oblika i sredstava u interaktivnoj nastavi zavisi od sledećih faktora: „uzrasta učenika, ciljeva i zadataka nastave, programskih sadržina svake teme i nastavne jedinice“. Istraživanja, kao iskustva u metodičkoj praksi, potvrđuju da interaktivno učenje „efikasnije utiče na razvoj kognitivnih i konativnih sposobnosti učenika, pospešuje kritičnost, kreativnost, a naučeno se trajnije pamti“ (Mrđa, 2013: 16).

Dragana Pavlović Breneselović i Lidija Radulović u praktikumu „Interaktivna nastava“ (2014: 83) pod interaktivnim učenjem podrazumevaju kooperativno učenje u grupi, gde uloga nastavnika se ostvaruje u planiranju i pripremi, realizaciji, praćenju i podršci u nastavi.

Milica Mitić (2015: 337), prihvata definiciju Brankovića, i navodi da „suština interaktivnog učenja se izražava u međuzavisnosti i međutuicaju subjekata koji zajednički uče, a cilj i konačni ishod interaktivnog učenja je kvalitetna nastava“.

Prema Vuković (2017), u okviru savremenih konstruktivističkih teorija učenja, interaktivna nastava je „nastava koja se pomera od tradicionalnog koncepta nastavnikovog poučavanja sadržaja ka konceptu učenikovog učenja sadržaja, a u fokusu su odnosi među akterima vaspitno-obrazovnog rada“ (Vuković, 2017: 19). Autorka navodi da jedan od programa savremene nastave zasnovan na interaktivnom pristupu i strategijama razvoja mišljenja, koji promoviše strategije za interaktivno učenje (kooperativno učenje), jeste međunarodni program aktivne (projektne) nastave i učenja „Čitanjem i pisanjem do kritičkog mišljenja“ (Vuković, 2015: 68). U okviru ovog programa interaktivne (kooperativne) nastave, kroz različite tehnike (npr. tehnike „Debata“, „Uglovi (posmatranja)“, „Akademska kontroverza“, „Intervju u tri koraka“, itd.) i oblike organizacije nastavnog rada (timski rad, rad u parovima ili malim grupama), težište je na „procesu učenja koji se dešava u svim pravcima interakcije u trodimenzionalnom ili četvorodimenzijalnom obliku didaktičkog scenarija (nastavnik – učenik/učenici – nastavni sadržaji – nastavna tehnologija)“ (Vuković, 2017: 26).

Hartop i Farel (Hartop & Farel, 2000: 144) smatraju da nove informacione tehnologije pružaju priliku onima koji su naučili da otkrivaju informacije da efikasnije naprave odabir informacija koje su im potrebne i da ih dalje primenjuju, dok Danimir Mandić (2000: 216)

navodi da „interaktivnost i kvalitet prezentovanih materijala uz korišćenje multimedije daje znatno bogatije sadržaje u poređenju sa nastavom u tradicionalnim učionicama“.

Savremene digitalne tehnologije su veoma važan faktor koji utiče na izbor strategija u učenju i nastavi, i muzike, i (stranih) jezika. U literaturi na engleskom jeziku, Teodor Panitz (Panitz, 1999: 12) jedini eksplicitno definiše interaktivno učenje i ukazuje na potrebu razumevanja i razlikovanja pojmova *kolaborativno*, *kooperativno* i *interaktivno* učenje. Prvi pojam, *kolaborativno učenje*, autor definiše kao „proces usmene komunikacije, interaktivnog zajedničkog rada vođenog od strane učenika samostalno u istraživanju, diskusiji i rešavanju problema, usvajanju novih znanja“. Drugi pojam *kooperativno učenje*, označava kao veoma sličan pojmu *kolaborativno učenje*, stim da je „kooperativno učenje zasnovano na interakciji i grupnom radu u više strukturisanom, vođenom i kontrolisanom okruženju od strane nastavnika, gde je cilj postizanje određenog konačnog rezultata“. Treći pojam koji treba razlikovati je *interaktivno učenje*, koje se „zasniva na primeni računarske tehnologije kao kolaborativnog medijuma između učenika i nastavnika“. Ovo shvatanje je i u skladu sa prevodom engleske reči „interactive“ kao „interaktivan, -vna, -vno = koji se odvija putem komunikacije između kompjutera i korisnika“ (Vasić, Prčić & Nejgebauer, 2018: 123).

Kako navodi Sesoms (Sessoms, 2008: 89) „učenici se u interaktivnom učenju podstiču da dovrše redosled konstrukcije znanja (kao što je opisao Pijaže, 1954) u interaktivnim okruženjima za učenje koja se baziraju na tehnologiji“. Sesoms navodi da „mnoge veb alatke omogućavaju interaktivno učenje, dok veoma mali broj pruža mogućnost za izvođenje interaktivne nastave i interaktivnog učenja poput interaktivne bele table u kombinaciji sa interaktivnim veb alatima“ (Sessoms, 2008: 95). Interaktivne bele table omogućavaju različite prikaze multimedijalnih sadržaja čime se postiže veća dinamičnost, fleksibilnost i interaktivnost u prezentaciji i manipulaciji sadržaja prikazanih na tabli. Autor ukazuje na potrebu da nastavnici steknu digitalne veštine, i da je potrebno da budući kursevi metodike nastave budu zasnovani na interaktivnim tehnologijama, kako bi nastavnici imali priliku da vežbaju dok uče, stiču veštine kreiranja nastavnih aktivnosti uz primenu tehnologija u nastavi i primenu istih u evaluaciji znanja i rada učenika.

Margareta Skopljak (2011: 232) navodi da se „dete se ne rađa kao čovek, već sa sposobnostima da postane čovek u interakciji sa okolinom“, te da je interakcija „konačna determinanta ljudske prirode, kada čovek u interakciji sa okruženjem izgrađuje svoj identitet i integritet“. Autorka navodi da se interaktivno učenje zasniva na više teorija učenja, među kojima su bihejviorističke, kognitivne, interakcionističke, fenomenološke, humanističke i socijalne, a da se u vaspitno-obrazovnom procesu interaktivnog učenja *učenje* bazira na

interakciji, gde je akcenat na „uspostavljanju određenih međusobnih odnosa, ne samo između učenika (ili učeničkih grupa), već i između učenika, nastavnika i medija“. Interaktivno učenje Skopljak definiše kao „poseban oblik metodičke organizacije procesa poučavanja, učenja, samoučenja i stvaralaštva“ gde „obeležja ovog učenja su da uvažava elementarne potrebe učenika za komunikacijom i saradnjom, podstiče osećaj sigurnosti i zaštićenosti, izgrađuje i razvija stvaralaštvo, osposobljava učenike da demokratski učestvuju i razumeju uzajamnu zavisnost između donošenja odluka i odgovornosti“ (Skopljak, 2011: 215).

Prema Oliveri Ostojin (2012: 270) „razvoj telekomunikacione tehnologije i masovnije korišćenje interneta omogućili su *interaktivno učenje na daljinu* bazirano na sistemskom pristupu uz korišćenje multimedijalnih²² elektronskih izvora informacija“. Postoje istraživanja koja pojam *interaktivno učenje* najčešće vezuju za „metod rada sa svim uzrastima učenika koji podrazumeva korišćenje naprednih tehnologija ili računarske tehnologije kao kolaborativnog medijuma između učesnika i okruženja u procesu učenja“.

Aleksandar Kavgić (2014: 27) naglašava da interaktivne nastavne metode u okviru evropskih visokoškolskih ustanova „od studenta zahtevaju ne samo da sluša, već i da samostalno čita literaturu, piše, diskutuje i, pre svega, da se aktivno bavi *rešavanjem problema* (engl. *problem solving*)“, dok su „američke visokoškolske ustanove ovu tranziciju sa tradicionalnih na interaktivne nastavne metode započele još ranije i da se tamo ovakav pristup nastavi obično naziva opštim terminom *aktivno učenje* (engl. *active learning*)“. Interaktivnu nastavu Kavgić (2014: 28), definiše kao „suprotnost tradicionalnim nastavnim metodama“, jer se zasniva na „maksimalnoj mogućoj aktivnosti studenata tokom nastavnog procesa, interakciji među učesnicima nastavnog procesa i na samostalnom radu studenata, a implicira upotrebu naprednih tehnoloških nastavnih sredstava u cilju prevazilaženja prostornih i vremenskih ograničenja rada u prostorijama visokoškolske ustanove.“ Za osnovne prednosti interaktivnih metoda baziranih na upotrebi nastavnih tehnologija, autorka navodi: (1) „povećan stepen angažovanja studenata u obrazovnom procesu“ i (2) „mogućnost razvoja kognitivnih veština višeg stepena, kao što su kritičko mišljenje i rešavanje problema“.

Na osnovu ovog pregleda referentne literature, interaktivno učenje se najčešće vezuje za: (1) odnose interakcije između učenika i sadržaja učenja/nastavnog sadržaja, predstavljenog od strane bilo nastavnika ili kroz samoučenje putem nekog oblika tehnologije (npr. digitalnih medijskih tehnologija – interaktivnog softvera preko kompjutera, mobilnog

²² Multimedija [engl. *multimedia*] = kombinovanje teksta, grafike, filma, videa ili muzike, naročito u kompjuterskim programima, obrazovanju i umetnosti (Vasić i dr., 2018: 166).

telefona, tableta, itd.); (2) odnose interakcije između učenika i učenika/grupe učenika, i interakcije učenik (učenici) – nastavnik (u realnom ili virtuelnom prostoru učenjem primenom nekog oblika tehnologije); i (3) odnose interakcije između učenika i njegovog društvenog okruženja (u kući ili lokalnoj zajednici, primenom nekog oblika tehnologije, u onlajn/virtuelnoj zajednici).

Na osnovu prethodno navedenog, u ovom radu kao ključni pojam u frazi „interaktivno učenje“, označavamo koncept „učenja“ (kao proces aktivne konstrukcije znanja i kontinuiranog razvoja), dok termin „interakcija“ posmatramo kao faktor koji pokazuje kako se proces učenja odvija. Učenici konstruišu svoje razumevanje kroz: 1) iskustvo, 2) interakciju sa sadržajem i drugima, i 3) refleksiju.

„Interaktivno učenje muzike i engleskog jezika“, objašnjavamo kao pedagoški/andragoški pristup učenju ili metod organizacije učenja zasnovan na interakciji između subjekata nastave i subjekata učenja, odnosno, interakciji učenika i sadržaja učenja/nastavnog sadržaja (onoga što učenik zna, novih informacija sa kojima se susreće), kao i aktivnostima u kojima učestvuje dok uči. Interakcija učenika odvija se sa učenicom, učenicima, nastavnikom, medijima i okruženjem, kroz samostalan ili grupni rad u realnom, kombinovanom ili virtuelnom okruženju. Napredna tehnološka sredstva/digitalni mediji predstavljaju kolaborativni medijum u dizajnu i isporuci odnosa u različitim kontekstima i okruženjima nastave i učenja muzike i engleskog jezika. Fokus učenja je na razvijanju kompetencija za 21. vek - kognitivnih, jezičkih i muzičkih (umetničkih), emocionalnih, društvenih i radnih kompetencija učenika.

2.2. Digitalni mediji u obrazovanju

Muzika, jezici i digitalni mediji²³ su danas svuda oko nas, u svim oblastima života i rada. Kao osnovni pokretači razvoja tehnološka i informacijska revolucija „izmenile su ne samo način na koji radimo i stvaramo, već celokupnu sliku društvenog i privatnog života čoveka sa početka 21. veka“, gde „digitalne tehnologije čine samo neke od elemenata savremenog života koji pre samo nekoliko decenija nisu bili zamislivi, dok je život danas nezamisliv bez njih“ (Borovica & Kostović, 2011: 370).

Digitalne tehnologije, posebno internet, pružaju mogućnosti multimedijalnog predstavljanja sadržaja uključujući tekst, sliku, grafiku, film, animaciju, i samim tim angažuje više čula u procesu sticanja novih znanja, i imaju važnu ulogu u razvijanju kreativnosti učenika, kao i u podršci i unapređenju procesa učenja. U današnjem sve više vizuelnom ili multimedijalnom svetu, teško je zamisliti nastavu jezika bez knjiga, fotografija, slika, crtanih filmova (pokretne slike), slikovnica, stripova, mobilnih telefona, video materijala sa interneta, filmova i društvenih medija.

„Svi se suočavamo sa svetom u kojem moramo biti u mogućnosti da komuniciramo jedni sa drugima koristeći sve vrste medija. Pismenost sada prevazilazi samo tradicionalnu pisanu reč; ona uključuje sve vrste digitalnih inputa, sa slikama i video zapisima u prvom planu“ (Whitcher, 2017: 20).

Uspešna integracija informacionih komunikacionih tehnologija u obrazovanju može se postići na različite načine, što se odražava na „konstantno promenljivu kontekstualnu stvarnost u učionici i u školi i oblikuje sve stvari koje nastavnici i učenici uče u svakodnevnoj interakciji“ (Đermanov et al., 2011: 1119).

Danimir Mandić je pre više od jedne decenije naglasio postojanje obrazovnih softvera za interaktivno učenje i konstatovao da su „razvoj telekomunikacione tehnologije i masovnije korišćenje interneta omogućili interaktivno učenje na daljinu“, a da „savremena škola ima mogućnost da se menja u pravcu virtuelne škole“ usmerene na razvijanje „sposobnosti komunikacije i kritičkog mišljenja, pronalaženja informacija i sposobnosti za samostalan rad učenika i interakciju sa izvorom informacija“ (Mandić, 2000: 216/226/232).

Širli Vinema i Huard Gardner (Veenema & Gardner, 1996: 72), na osnovu istraživanja primene kreiranog CD programa u oblasti istorije SAD, zasnovanog na različitim

²³ Pod terminom *digitalni mediji*, u ovom radu podrazumevamo: kompjuterske programe i softvere, digitalni zvuk (audio), digitalnu sliku, digitalni video, digitalni film, digitalnu televiziju, digitalnu telefoniju, digitalne ili elektronske knjige, digitalnu muzičku notaciju („statičnu“, „u pokretu“ ili „animiranu“), elektronsku muziku i društvene medije – blogove, virtuelne svetove, i onlajn igre.

multimedijalnim materijalima prikupljenih iz više različitih izvora (digitalizovani primeri iz novina, fotografije, slike mesta događaja, artefakti, itd.), navode da „tehnologija nužno ne unapređuje obrazovanje“, ali „može ponuditi različitim tipovima inteligencije nove načine pristupanja znanju i formiranju dubljih oblika razumevanja događaja“ kroz interakciju sa materijalima. Pavlik (2015: 122) navodi da „tehnologija, bez obzira koliko napredna, ne garantuje bolje obrazovanje, niti je to nužno put ka rešavanju bilo kakvih društvenih problema“, već je to „celoživotno učenje uz kolektivni napor nove generacije učenika vođenih etikom i kritičkim razmišljanjem“.

Pedagoške dimenzije kompetencija za 21. vek, oslanjaju se na pristupe učenju primenom digitalnih medija u različitim kontekstima nastave i učenja:

- tehnološki podržano učenje (engl. *Technology Enhanced Learning*);
- elektronsko učenje ili e-učenje (engl. *e-Learning*), ili učenje na daljinu (engl. *Distant Learning*) (različiti konteksti učenja zasnovani na društvenoj interakciji primenom digitalnih tehnologija i na interakciji sa sadržajem u onlajn okruženju);
- mobilno ili m-učenje (engl. *mLearning*), ili učenje uz pomoć prenosivih/mobilnih uređaja (engl. *Mobile Assisted Learning - MAL*) (mobilnih ili pametnih telefona i tablet uređaja) za pristup sadržajima učenja na samim medijima ili onlajn, ili kreiranjem sadržaja učenja primenom mobilnih uređaja;
- učenje uz pomoć kompjutera (engl. *Computer Assisted Learning - CAL*), kao i kompjuterski podržano kolaborativno učenje (engl. *Computer-Supported Collaborative Learning - CSCL*);
- učenje primenom „mešovitih okruženja“, ili primenom kombinovanog režima klasičnih nastavnih metoda i digitalnih medija („mešovita metoda učenja“/teorija „mešanog“ učenja ili nastave u učionici posredovane tehnologijom, tzv. *Blended Learning*) zajedno sa nastavnom strategijom „preokrenute učionice“ (engl. *Flipped classroom*), kao podvrstom ovog pristupa (primena videa kao sredstva za „prenos informacija i upoznavanje novog sadržaja“, i „gejmifikacija“ procesa učenja).

Vrlo često se može pronaći jedno pogrešno tumačenje mobilnog učenja koje mobilno učenje označava kao „učenje samo korišćenjem mobilnih telefona“, što nikako nije slučaj, jer postoje mnoge vrste mobilnih ili bežičnih uređaja (Hockly, 2010). Mobilnost se može posmatrati: (1) u smislu prostora (u školi, na radnom mestu, kod kuće), (2) između različitih oblasti života (obrazovanje u školi, zahtevi radnog mesta), ili (3) u odnosu na pojam vremena (učenje tokom različitih perioda tokom dana, radnim danima, vikendom) (Vavoula &

Sharples, 2002: 152). Dakle, postoje mnogi načini učenja koji se mogu tumačiti kao mobilno učenje, kao što je mobilnost tehnologije i mobilnost učenika u različitim kontekstima i okruženjima u učenju (Hockly, 2016: 122).

U procesu obrazovanja savremene pedagogije, učenik izlazi iz pozicije objekta i dolazi u položaj da stiče znanja i vlada znanjem, odnosno da bude subjekat tog procesa – „učenje učenja, didaktika autodidaktike, odnosno obrazovanje ne u ime učenika, već ono koje značajnim delom polazi od njega je ono čemu teži savremena škola i što je pravac njenog daljeg evaluiranja“ (Vlahović, 2001: 89).

Kako proces samousmerenog učenja zahteva određeni nivo samosvesti i odgovornosti, pohađanje različitih kurseva, istraživanje i kreiranje različitih sadržaja u digitalnom okruženju, učešće na društvenim mrežama i organizovano planiranje aktivnosti takvog učenja pojedinca približava konceptu kreiranja „ličnih okruženja za učenje“ (engl. *Personal Learning Environments - PLEs*). Ovaj termin se ne odnosi na specifičnu uslugu ili aplikaciju²⁴, već na ideju o tome kako pojedinci pristupaju zadatku učenja i prave veze iz rastuće matrice izvora (razne alatke, zajednice, i servisi) kako bi usmerili svoje učenje i sledili obrazovne ciljeve. To je potencijalno obećavajuća tehnologija i pedagoški pristup kako za integraciju formalnog i neformalnog učenja koristeći društvene medije, tako i za podržavanje veština samoregulisanog učenja učenika (kontrola i personalizacija) u kontekstu visokog obrazovanja. Važnost društvenih medija u obrazovanju ogleda se u omogućavanju komunikacije učenika sa drugima i širom zajednicom, te nastavnici treba da „aktivno rade na ispitivanju i pronalaženju načina kako da iskoriste angažovanje učenika za aktivnosti koje su u sprezi sa pedagoškim načelima i ciljevima učenja“ (Arsović & Nemetovski, 2012: 325).

Upravo digitalni, mrežni i mobilni mediji, prema Pavliku (Pavlik, 2015: 122), „pokreću često onemogućavani preobražaj procesa nastave i učenja“, odnosno, „nove tehnologije utiču na formiranje nove, treće po redu obrazovne paradigme, tzv. „razvijajuće paradigme“ koja preispituje tradicionalne pretpostavke koje su dugo karakterisale obrazovne procese, uključujući i osnovne pojmove prostora, vremena, sadržaja i ishoda učenja“. Pavlik navodi da se u nastavi koriste različiti načini sticanja i usvajanja znanja primenom digitalnih tehnologija, i to učenje „u istom vremenu na istom mestu“, „u istom vremenu na različitim mestima“, „u različitom vremenu na istom mestu“, kao i „u različitom vremenu na različitom

²⁴ aplikacija = kompjuterski program koji izvršava specifične poslove ili zadatke; namenski program (Vasić i dr., 2018: 31)

mestu“. U razvijajućoj paradigmi, obrazovanje može postati proces zajedničkog otkrivanja, saradnje i kreativnog rešavanja problema i inovacije (Tabela 1).

Tabela 1 - Tri obrazovne paradigme (Pavlik, 2015: 115 prema Reigeluth & Karnopp, 2013; prevod i adaptacija Marić, 2016: 214)

TRI OBRAZOVNE PARADIGME	PRAVAC	INTERAKTIVNOST	MEDIJ	OGRANIČENJA	ISHODI
Mentorstvo (od Aristotela do pojave medija)	jedan na jedan	visoka	usmeno (licem u lice)	vreme mesto trošak	znanje
Prenos (od pojave analognih medija – knjige)	jedan na mnogo	ograničena, niska	predavanje, posredovanje (knjiga)	vreme mesto sadržaj	informacija
Angažovana nastava i učenje – razvijajuća paradigma (od 2013)	mного na mnogo	visoka	hibridna komunikacija lično mentorstvo onlajn mentorstvo mentorstvo studenata saradnika	imaginacija povezanost	znanje kreativno rešavanje problema inovacije

U ovom digitalnom dobu kulturne raznolikosti, od učenika se očekuje da razviju nekoliko veština i različitih *pismenosti*, ali i da se izbore sa potrebama u svetu, koji se neprestano menja. Ukoliko nastavnici u toku obrazovanja ili rada nemaju posebnu obuku, na primer, o vizuelnoj pismenosti i medijskoj produkciji, „njima će biti teško da kod učenika razviju te važne veštine, koje su im potrebne u svetu u kome se očekuje da tumače i prezentuju složene vizuelne ideje koristeći različite medije“ (Donaghy & Xerri, 2017: 7).

Termin „pismenost“ se stalno menja i razvija, tako da je važno da se uzmu u obzir novi načini i oblici komunikacije, priroda i brzina informacija, ili veća uloga tehnologije. Pismenost u kontekstu obrazovanja u 21.veku u najširem smislu označava sposobnost razumevanja, proces učenja i komunikaciju, odnosno sposobnost primene znakova od kojih se sastoji neko pismo.

Pod pojmom pismenost ubrajaju se sledeće vrste pismenosti: osnovna/elementarna pismenost, funkcionalna, društvena, informaciona, multimodalna, medijska, informatička ili računarska, digitalna, vizuelna, naučna, finansijska ili ekonomska, muzička, zdravstvena, ekološka, demokratska ili građanska, i multikulturalna pismenost. Medijska pismenost, u okviru razvijanja veština kritičkog mišljenja i rešavanja problema, veština kreativnog

razmišljanja, komunikacije, kolaboracije, kulture i svetskog građanstva, tzv. „5Cs“ – podrazumeva poznavanje jezika i kritičkog razmišljanja o medijskim sadržajima – jeziku, muzici, i/ili slikama prikazanih medijem.

Kako se medijske poruke prenose kroz različite mentalne procese, kombinovanje analize i produkcije u procesu učenja uključuje i višestruke inteligencije (lingvistička/verbalna, logičko/matematička, muzička/ritmička, vizuelna/prostorna, kinestetička, intrapersonalna i interpersonalna inteligencija) (Thoman, 2005: 20). Medijska pismenost obuhvata sticanje kompetencija za angažovano posmatranje, analiziranje ili stvaranje sadržaja (u nastavi, ali i u neformalnom obrazovanju i vaspitanju) za sve vrste medija, uključujući televiziju i film, radio, video igre, štampane medije, internet i sve druge nove digitalne komunikacione tehnologije (Hobbs, 2010: 21).

„Medijska pismenost je proces asimilacije i primene kodova uključenih u savremene medijske sisteme, kao i sticanja operativnih veština potrebnih za adekvatnu primenu tehnoloških sistema na kojima su ti kodovi zasnovani; sposobnosti pristupa, analize i evaluacije moći koje imaju slike, zvuci i poruke sa kojima se svakodnevno susrećemo, i koje igraju važnu ulogu u savremenoj kulturi. Uključuje individualnu sposobnost osobe da komunicira primenom isključivo medija (uključujući televiziju, film, radio, i snimljenu muziku, štampu, internet i druge digitalne komunikacijske tehnologije)“ (Tornero & Varis, 2010: 5).

Nastavnici medijske pismenosti imaju zadatak da pomažu učenicima u aktivnostima analiziranja i razumevanja medijskih poruka (vesti, reklame, ispitivanje društvenih funkcija muzike, razlikovanje između propagande, mišljenja i informacija razumevanje medijske ekonomije i vlasništva, itd.), ali i stvaranja medijskih poruka, kao važnih životnih veština, koristeći raspoložive digitalne medijske i tehnološke alate kako bi se obrazovali, iskazali sebe i zalagali se za svoje ideje (Hobbs & Jensen, 2009: 9). Rogov (Rogow, 2011: 17) naglašava da „obrazovanje o medijskoj pismenosti podrazumeva podučavanje učenika da „postavljaju pitanja“ i da „traže odgovore na važna pitanja“. Dakle, ova fraza u centar diskursa stavlja proces nastave i učenike, a ne medije.

Izloženost učenika digitalnim interaktivnim medijima²⁵ utiče na promene u njihovoj percepciji o tome kako obrazovanje treba da se odvija, što od škole zahteva promenu modela

²⁵ Termin „interaktivni mediji“ obično se odnosi na proizvode i usluge na digitalnim računarskim sistemima koji odgovaraju korisničkim akcijama, prezentujući sadržaje kao što su tekst, pokretna slika, animacija, video, audio, i video igre. Interaktivne medijske komponente su društveni mediji, savremeno računarstvo i ozbiljne igre. Za razliku od digitalnih medija, interaktivni mediji mogu biti digitalni, ali i nedigitalni, na primer, interaktivne knjige, kao knjige koje imaju mogućnost pomeranja slika, otvaranja prozora unutar stranice, ali

učionice od onog analognog emitovanim elektronskim medijima ka više „interaktivnom modelu učenja“ (Philip, 2007: 1). Nekoliko studija je sprovedeno o onlajn interaktivnim multimedijским okruženjima, ili digitalnim/virtuelnim okruženjima za učenje, koja se neprestano pojavljuju i nude mogućnosti za razmenu, saradnju, socijalizaciju i kreativnu interakciju u obrazovanju.

Termin „digitalna okruženja za učenje“ (engl. *DLEs – Digital Learning Environments*) najčešće se široko koristi za označavanje interaktivnih multimedijalnih programa za samostalno učenje (npr. inteligentni tutorski sistemi), potpuno onlajn okruženja za učenje ili složena okruženja za učenje (npr. *blended learning environments*). Slično prethodnom terminu, „virtuelno okruženje za učenje“ (VLE)²⁶ u obrazovnoj tehnologiji označava bezbednu dinamičnu internet platformu (onlajn alatke i servise) za onlajn interakciju učenika i onoga što zna, interakciju sa novim informacijama sa kojima se susreće i aktivnosti u kojima učestvuje dok uči, od osnovnog do visokog obrazovanja. Džeremi Harmer (2007) navodi da je osnovna ideja iza ove platforme da se sadržaj kursa skladišti na jednom veb sajtu (tekst, audio i video materijali, blogovi, oglasne table, komentari, pisani razgovori među učesnicima, itd.), a kojem pristup imaju samo učesnici kursa.

Virtuelni svetovi (engl. *Virtual Worlds - VWs*) „su zamišljena okruženja kojima osobe mogu pristupiti kako bi se uključile u društvene interakcije zasnovane na tekstu ... gde lingvističke mogućnosti, u takvim imaginacijom-rukovođenim svetovima, su ogromne, ali, kao i u ostalim igrama, potrebno je da postoje određena ograničenja tokom igre, bez kojih bi interakcije bile haotične“ (Crystal, 2004: 12).

Virtuelni svetovi pripadaju virtuelnim okruženjima za učenje (VLE), pritom pružaju „posebna“ iskustva učenja (Harmer, 2007: 195). Pristup VLE platformi imaju registrovani korisnici uz prijavljivanje na internet stranici virtuelnog okruženja za učenje. Ova platforma za učenje je sistem koji omogućava nastavnicima da dele obrazovne multimedijalne materijale sa studentima putem interneta. Stil, oblik i format zavise od kreatora, i nisu unapred

mogu biti i kombinacija istih (npr. digitalne interaktivne knjige). Jedan od primera interaktivnih medija je interaktivni video koji sadrži mogućnost dodavanja anotacija odnosno komentara u formi digitalnog teksta, i kreiranje diskusija za određeni trenutak u videu (npr. u metodičkom kursu video snimak nastavnog časa koji se primenjuje u obuci nastavnika - Fadde & Sullivan, 2013). Na primer, *San Francisco Symphony* i *Melburne Symphony Orchestra* su interaktivni sajtovi za muzičko obrazovanje (McPherson & Welch, 2012: 407). Primer interaktivnog sajta za učenje osnova muzičke produkcije je *Learning Music Ableton* u formi digitalnog udžbenika sa poglavljima, temama, tekstualnim objašnjenjima, audio primerima, primerima rada u programu, sa zadacima, itd. (<https://learningmusic.ableton.com/make-beats/rock-and-house.html>)

²⁶ Termin „virtuelno okruženje za učenje“ (engl. *Virtual Learning Environment*) u naučnoj literaturi ima sinonim, a to je „sistem za upravljanje učenjem“ ili (engl.) „Learning Management System - LMS“.

određeni. Ovakva okruženja za učenje omogućavaju učesnicima u svakom trenutku dana i nedelje da sami vremenski organizuju svoje učenje (upravljanje učenjem i sadržajem), da se organizuju u grupe i rasporede uloge unutar platforme, učestvuju u prikazivanju obrazovnih resursa, učestvuju u različitim aktivnostima, primaju transparentne izveštaje o učešću u kursu. Zatim omogućavaju interakciju unutar strukture kursa (kroz diskusije, ankete, različite vrste provere znanja i kompetencija,), ali i sa drugima unutar sistema (studenti, nastavno osoblje, nenastavno osoblje).

Virtuelno okruženje za učenje u formalnom obrazovanju podržava razmenu informacija putem digitalnih medijuma (elektronske pošte, sobe/prostora za razgovor ili „časkaonice“ (engl. *chat room*)), između korisnika i obrazovne institucije u koju je trenutno upisan, ili organizatora, odnosno pružaoca usluga onlajn obrazovanja. Virtuelna okruženja za učenje omogućavaju učenicima/studentima da imaju svoj prostor u kome će moći da razumeju značaj njihove primene jezika. Pored toga „ova okruženja počinju da žive sopstveni život, te nastavnici tada mogu da prate napredak učenika u učenju engleskog jezika (Erben, Ban & Castañeda, 2009: 170/171). Primeri virtuelnih okruženja za učenje (VLEs) obuhvataju:

- masovne otvorene onlajn (mrežne) kurseve ili [engl.] „MOOCs“ (engl. *Massive Open Online Courses*),
- male privatne onlajn kurseve ili [engl.] „SPOCs“ (engl. *Small Private Online Courses*),
- platforme za upravljanje učenjem; virtuelne učionice, kao mesta za repozitorijum nastavnih materijala, rasprava i dijaloga (npr. *Blackboard*),
- softver za učenje na daljinu (npr. *Nicenet*, ili *Moodle – Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment*) (Erben, Ban & Castañeda, 2009);
- internet zasnovani „virtuelni svet“, kao okruženje za nastavu i učenje, u kojem se interakcija odvija između učesnika kroz avatare i različite aktivnosti - istraživanje sveta, sastanke, prijateljstva, razmene dobara i servisa, građenje virtuelnih objekata (npr. *Second Life*),
- platforme za učenje na daljinu, npr. [engl.] „SLoodle“ (*Simulation Linked Object Oriented Dynamic Learning Environment*) - platforma koja integriše primenu virtuelnog okruženja *Second Life* i sistema za upravljanje učenjem *Moodle*, gde se prvo koristi za nastavu, a drugo kao repozitorijum nastavnih materijala i mesta za skladištenje rasprava i dijaloga.

U istraživanju Jahnke i Kumar (2014), rezultati ukazuju da su nastavnici koristili ajped (engl. *iPad*) sa fokusom na stvaranju, a ne na konzumaciji informacija, zatim, sa fokusom na učenju kao procesu, i na povratnoj informaciji i kolaborativnoj refleksiji na rad učenika (Jahnke & Kumar, 2014: 86). U sistemu obrazovanja mladih potrebno je uticati na razvijanje sposobnosti prilagođavanja u komunikaciji i učenju, razumevanja principa učenja i efekata angažovanog rada u različitim okruženjima za učenje, kao i na razvijanje veština primene i stvaranja informacija primenom tehnologije (Brooks, Borum & Rosenørn, 2014: 43).

2.2.1. Digitalni mediji u nastavi engleskog jezika

Kako tehnologija može pružiti mogućnosti za primenu engleskog jezika, društvenu interakciju i povećanu motivaciju, učenicima je potrebna fokusirana, intenzivna nastava jezika i usvajanje ne samo jezičke, već i digitalne pismenosti (Clark, 2013). U kontekstu učenja engleskog jezika (ELL), „informacione komunikacione tehnologije mogu biti inkorporirane kako bi poboljšale i osnažile učenje, dok izazivaju inspiraciju i kreativnost“ (Boothe & West, 2015: 248). Kreativnost, kao jedna od osnovnih kompetencija 21.veka, je usko povezana sa umetnošću, posebno muzikom, ali sa umetnošću jezičkog stvaralaštva, i umetnošću medijskog stvaralaštva.

U nastavi jezika pod digitalnim tehnologijama podrazumevaju se elektronski alati, servisi i sadržaji - elektronski rečnici, aplikacije za prevođenje, sadržaji na sajtovima specijalizovanim za učenje stranog jezika, sajtovi sa sadržajima koji su učenicima zanimljivi, televizija i filmovi, imejl, i drugo (Gojkov Rajić & Prtljaga, 2016). Danijel Štunc (Stuntz, 2013: 325), navodi da karakteristike kompjuterski podržanog učenja jezika (CALL), i „preokrenute“ učionice „promovišu dublje komunikativne odnose, radoznalost i savladavanje sadržaja učenja uz viša postignuća učenika“.

Učenici vrlo često imaju savremene mobilne uređaje koji im omogućavaju komunikaciju, kreiranje i deljenje multimodalnih sadržaja samostalno i sa drugima (tekst, slika, zvuk, video), beleženje ili stvaranje zapisa o jeziku izvan učionice, kao i zapisa za kasniju analizu sopstvene jezičke produkcije i potreba u učenju, a omogućava im pristup dokazu o postignuću, napretku u različitim jezičkim veštinama primenom različitih medija (Kukulska-Hulme, Norris & Donohue, 2015). Aplikacije ili programi na mobilnim uređajima koje učenici mogu koristiti u učenju engleskog jezika su:

- kamere na pametnim telefonima (slika, video),
- snimač zvuka (snimanje govora),

- *QR code* (engl. *Quick response*) čitač i kreator (čitanje poruke ili teksta - uputstvo, slušanje primera, gledanje videa, itd.),
- aplikacije za vežbanje gramatike (npr. *English Grammar in Use, CUP*),
- aplikacije za vežbanje vokabulara,
- aplikacije za pripremanje međunarodnih testova i ispita,
- VR aplikacije i VR video zapisi (npr. *Discover VR, Google Earth 3D, Google Expeditions, YouTube app channel Virtual Reality, 360° video*, itd.).

U okviru nastave i učenja engleskog jezika fokus prethodnih istraživanja bio je na:

- interaktivnim multimedijским okruženjima za učenje jezika (Bañados, 2006),
- elektronskom učenju i korisnim internet lokacijama u nastavi engleskog jezika (Ristić, 2006; Silaški, 2012; Đorđević, 2012; Bošković, Gajić & Tomić, 2014),
- stavovima nastavnika i učenika prema veb 2.0.²⁷ tehnologijama (engl. *Web 2.0*) na različitim kontinentima, u različitim državama i regionima (De Haan, Reed & Kuwada, 2010; Lazović, 2012; Topalov & Kromholc, 2012; Karkoulia, 2016),
- virtuelnoj interakciji i kolaboraciji u nastavi jezika primenom blogova, virtuelne učionice, „Mudl“ platforme (Radić-Bojanić, 2012; Topalov & Kromholc, 2012; Silaški, 2012; Bošković, Gajić & Tomić, 2014),
- značaju uticaja tehnologije na pedagogiju slušanja u nastavi stranog jezika (Vandergrift & Goh, 2012),
- primeni videa u nastavi engleskog jezika (Canning-Wilson, 2000; Kamilah, 2013; Clare, 2017; Goldstein, 2017; Witcher 2017),
- primeni video igre i onlajn igri u nastavi engleskog jezika (Peterson, 2012; Baierschmidt, 2014; Agudo, Rico & Sánchez, 2015; Figueroa, 2015; Driver, 2017),
- primeni digitalnih slika, odnosno, primeni digitalnih medija u oblasti vizuelne medijske pismenosti u nastavi engleskog kao drugog ili stranog jezika (Brzezinska, 2017; Dominguez Romero & Bobkina, 2017; Papalazarou, 2017; Prat, 2017; Zakime, 2017; Wasilewska, 2017).

²⁷ Tabela razvoja i trenutnih tumačenja budućeg razvoja do veb 5.0. (Prilog 8.14).

2.2.1.1. Digitalne slike u nastavi engleskog jezika

Velika većina nastavnika jezika pored monomodalnih tekstova, najčešće koristi različite vrste *slika*²⁸ (engl. *images*) ili grafičkih/vizuelnih prikaza u svojoj učionici. U udžbenicima danas slike su većinom sredstvo ukrašavanja knjiga ili podrška u razumevanju teksta. Međutim, uprkos sveprisutnosti slika u nastavi jezika, „moramo razlikovati pristupe primeni slika u nastavi, gde se pristupa slikama samo kao pomoći ili podršci u razumevanju teksta (jezika), ali i kao značajnoj komponenti komuniciranja na stranom jeziku, kao sredstvu za podsticanje komunikacijske kompetencije i kreativnosti“ (Donaghy & Xerri, 2017). Kako Džejni Kedi navodi: „Slike nam se obraćaju. One dovode do izliva emocija, misli i radoznalosti. Vraćaju uspomene i podsećaju nas na iskustva koje smo imali. Slika osvežava delove mozga do kojih same reči ne mogu doći.“ (Keddi, 2009: 5).

Iz tehničkog ugla primene, slike se mogu pronaći, skladištiti i prezentovati u digitalnom obliku. Slike, kao i video materijali, se najčešće koriste u originalnom (izvornom) obliku, što nije slučaj sa tekstom u nastavi (adaptacija za nivo učenika, uzrast učenika, ili kontekst nastave). U nastavi se mogu koristiti: (1) već postojeće slike (prethodnim odabirom iz lične arhive ili digitalnih arhiva na različitim internet lokacijama), zatim, (2) programi za organizovanje, projekciju, manipulaciju ili uređivanje slika, i (3) različiti programi, sajtovi i društvene mreže pogodne za deljenje digitalnih slika. Kao i kod reči, analiziraju se psihološki elementi, grafički elementi (važnost boje, forme, dubine, pokreta), stereotipi, itd.

U kontekstu učenja jezika, reči i slike su u nerazdvojnem odnosu, mi gledamo slike i mislimo o rečima (izgovor, pravopis, značenje, kolokacije, gramatika, iskustvo primene), jer svaka slika koja stimuliše mentalno, zahteva jezik da je kvalifikuje (okarakteriše), a „kada mi kombinujemo reči sa slikama celokupno iskustvo učenja može biti mnogo bolje zapamćeno, produktivnije“ (Keddie, 2009: 6).

Strip, novinske crtane priče, grafički romani (kao različiti oblici naracije) u nastavi koriste se kao: (1) ilustracija u analizi vizuelnih i jezičkih izvora znanja, (2) izvor informacija (upoznavanja sa novim sadržajima), (3) vid intelektualne i jezičke igre, (4) vid nastavnog sredstva u otklanjanju i rešavanju sukoba, (5) kao osnova za pokretanje razgovora i diskusije sa učenicima (razvoj komunikativnih kompetencija), ali i (6) kao podsticaj za doživljaj i stvaranje književnog dela. Sa ciljem razvijanja kreativnih aktivnosti učenika i razvijanja

²⁸ prikaz (prikazi)/slika (slike) – engl. [still] *image(s)*; crteži (*drawings*), slike (*paintings*), strip (*cartoons or strip*), dijagrami (*diagrams*), ilustracije (*illustrations*), mape (*maps*), fotografije (*photographs*), simboli (*images or symbols*), mim (*meme*), poster (posters), razglednice (*postcards*), slikovnice (*picture books*), i drugo.

veština komunikacije sa takvim vizuelnim prikazima, učenici u nastavi sve više primenjuju digitalne medijske alate (npr. „Padlet“) za samostalnu izradu svojih vizuelnih priča (digitalnih stripova, novinskih crtanih priča, grafičkih romana) (Lewis, 2017; Theuma, 2017).

Mnoge aktivnosti zasnovane na vizuelnoj (grafičkoj) komunikaciji (ili vizuelnoj pismenosti) mogu biti veoma komunikativne, i zbog te činjenice analiza slika predstavlja odlično područje za integraciju vizuelne pismenosti u nastavi jezika, a može se najbolje primeniti kao kolaborativna aktivnost učenika, u kojoj oni diskutuju o različitim idejama. Naravno, postoje i studije zasnovane na analizi slika koji se mogu integrisati u nastavi jezika, poput: studija umetnosti, dizajna, kinematografije, fotografije, medijskih studija, itd. (Keddie, 2009: 11).

Hrisa Papalazaru (Papalazarou, 2017) u radu „Images on canvas: art, thinking and creativity in ELT“ pokazuje praktične situacije i aktivnosti u kojima sa učenicima analizira umetnička dela (slike, ulja na platnu) i na taj način pomaže učenicima u razvijanju veština pisanja eseja, povezujući slike sa određenim temama, vežbanje strukturisanja mišljenja, ohrabrivanje pravljenja beleški pri posmatranju dela, kao i pisanju dnevnika. Kroz ove aktivnosti učenici razvijaju jezičke veštine kao i veštine mišljenja (postavljanje pitanja, pažljivo posmatranje, uspostavljanje veza, razumevanje suštine i formiranje zaključaka, traženje mogućih odgovora, pravljenje grešaka, razmenjivanje mišljenja sa drugima, razmišljanje o mišljenju, itd.) (Papalazarou, 2017: 89).

Brzezinska (2017) navodi da nastava engleskog kao stranog jezika, posebno kada se posmatra kao CLIL, predstavlja savršeno sredstvo za upoznavanje sa umetničkim delima i razvijanje kreativnosti, pritom da znatno utiče i na zalaganje za mir, nenasilje i harmoniju među ljudima (engl. *peace education*), što je primenila i dokazala u interaktivnim radionicama na svim nivoima obrazovanja. Različiti primeri vrsta vežbanja razumevanja govora (Lukić, 2000) obuhvataju:

- slušanje i izvođenje radnje (fizički pokret, konstruisanje na osnovu uputstva, formiranje grupa, povezivanje slika sa sadržajem, raspoređivanje serija slika u vidu stripa, otkrivanje grešaka, itd.),
- slušanje radi prenošenja informacije usmenim putem (doslovce, prepričano, glavna poruka),
- slušanje i rešavanje problema,
- slušanje radi produblivanja i proširivanja informacije, i
- slušanje iz zadovoljstva, zabave i uživanja.

O primeni digitalnih prikaza ili slika, u formi „internet mima“ (engl. *meme*)²⁹ na osnovu primera iz prakse govore mnogi autori. Dominigez Romero i Bobkina u nastavnim aktivnostima zasnovanim na primeni digitalnih slika – mima u nastavi engleskog jezika, zalažu se za razvijanje vizuelne pismenosti, jezičkih veština kao i ostalih veština 21. veka, kroz nekoliko faza interpretacije i analize slika u nastavi (razvijanje veština posmatranja, sposobnosti pozicioniranja slike u kulturni, društveni i istorijski kontekst, identifikovanje različitih komponenti i ispitivanje odnosa između vizuelnih i jezičkih elemenata, i razumevanje značenja same slike) (Dominguez Romero & Bobkina, 2017). Vasilevska (Wasilewska, 2017: 48) ukazuje na primere praktičnih aktivnosti primene mimova i onlajn programa za skladištenje i deljenje digitalnih slika „Pinterest“ u nastavi engleskog jezika (priprema za zadatak kreativnog pisanja, prikupljanje ideja, stavova, vokabulara, i dr.), kao i na pozitivne ishode primene istih u svrhu razvijanja jezičkih sposobnosti učenika.

„Zadovoljstvo koje se javlja nakon čitanja omogućava estetski doživljaj koji je uvek individualan kod dece i podstiče njihovu kreativnost da jezikom slike stvore novu sliku reči, a prateći sliku, čitanjem ili slušanjem uče izgovor, osećanje ritma, brzinu i melodiju izgovorene reči ili rečenice“ (Stojanović, Mišić & Cvetonović, 2017: 329).

Andreia Zakime (2017:53) na inovativan način koristi „Pinterest“ u nastavi jezika, ali sa ciljem da omogući komunikaciju i poboljša personalizovano učenje. Pored ovog sajta, mogu se koristiti i drugi izvori koji sadrže digitalne slike, poput društvenih medija (npr. *Facebook*, *Twitter*, *Instagram*, itd.). Zakime se teorijski oslanja na kategorizaciju veština mišljenja Bluma i sar. (1956), i razvoja veština razmišljanja nižeg i višeg reda, kao i na Bamfordove (2003) predloge (Tabela 2) za sintaksičku i semantičku analizu slika koje podstiču razvijanje veština razmišljanja. Fokus ovih aktivnosti je razumevanje, razgovor i diskusija na stranom jeziku o strukturi i odnosima elemenata na samoj slici, razlozima za korišćenje (ili odsustvo) određenih boja, reči, oblika, linija, senki, kao i razumevanje vrednosti i ideja predstavljenih kroz sliku, i drugo.

²⁹ *Internet mim* [dugo „i“] (engl. *meme*) je viralni sadržaj koji se od korisnika do korisnika širi putem interneta. Tvorac reči „mim“ je engleski teoretičar evolucije Ričard Dokins (u knjizi *The Selfish Gene*, 1976), koji je reč *mim* izveo je od grčke reči *mimēma* koja označava nešto imitirano, skrativši je sa namerom da podseća na englesku reč „gen“ (engl. *gene*), smatrajući kulturnu imitaciju jednom od ključnih osobina čovečanstva. Najčešće se javlja u obliku slike sa dodatim tekstom, ali može biti i u obliku reči, fraze ili video-klipa. Zasnovan na jednom šablonu, konceptu, koga korisnik prema svom ličnom nahođenju menja i prosleđuje dalje, ne remeteći osnovnu strukturu i prepoznatljivost, a iz izvorne forme može nastati na desetine hiljada varijacija. Može preneti bilo kakvu poruku (ironičnu, sarkastičnu), može predstavljati parodiju, šalu, ili imati oblik kritike (društvene, političke). Veoma velika fleksibilnost omogućava da iz izvorne forme može nastati na desetine hiljada varijacija.

Tabela 2 - Predlog za sintaksičku i semantičku analizu slika (Bamford, 2003 citirano u Zakime, 2017: 54)

Sintaksička analiza	Semantička analiza
Kako su elementi slike uređeni? Koji element je navažniji? Zašto? Kako je postavljena kamera? (ako je fotografija u pitanju) Da li to ima uticaja na način na koji vidimo elemente fotografije? Šta nam govori paleta boja o ovoj slici? Zašto su te nijanse odabrane? Šta one govore?	Ko je tvorac ove slike? Ko je publika kome je namenjena ova slika? U kojem kontekstu je nastala slika? U kojem kontekstu mi vidimo ovu sliku? Da li je nešto izostavljeno, izmenjeno ili uključeno? Šta slika govori o kulturi? Koje su osnovne vrednosti i pretpostavke prikazane na ovoj slici?

2.2.1.2. Digitalni zvučni i video zapis u nastavi engleskog jezika

Integracija zvuka ili muzike u nastavi i učenju jezika može biti vrlo jednostavna primena zvučnog zapisa u obliku digitalnog zvučnog zapisa pesme na engleskom jeziku, podkasta³⁰ (engl. *podcast*) na temu muzike, intervjua sa muzičkim izvođačima, kompozitorima, muzikolozima, nastavnicima, koji mogu da inkorporiraju širok spektar zvučnih iskustava u odnosu na govorni jezik u učionici. Međutim, drugi oblik primene zvučnog zapisa je kroz oblik digitalnog videa, i to najčešće za učenje alfabeta, brojanja, rime, novih reči, itd.

Video, jednostavno definisan, kao „izbor i sekvence poruka u audio-vizuelnom kontekstu“ ima praktičnu primenu u nastavi stranih jezika kao obrazovni medijum (Canning-Wilson, 2000, para. 1). Video može da uključuje širok spektar zvučnih iskustava uz govorni jezik, i širok spektar vizuelnih elemenata.

Pregledom istorije primene *videa u nastavi jezika*, Ben Goldštajn (2017) zapaža da glavna lingvistička korist pri gledanju videa je upravo prikaz *autentičnog jezika* u okviru konteksta, gde je „razumevanje pri slušanju upotpunjeno i razumevanjem pri gledanju“ (MacKnight, 1983: 2 citirano u Goldstein, 2017: 24). Autor navodi da Džejn Vilis u svom radu u zbirci radova pod nazivom „101 Ways to Use Video“ (Willis, 1983), zauzima drugačiji stav prema primeni videa, gde se pomera od viđenja da je video samo izvor informacija i stimulus za druge aktivnosti, poput diskusije i debate. Kuper i saradnici (Cooper et al., 1991

³⁰ Podkast (engl. *Podcast*) je složenica reči od *ajpod* (engl. *iPod*) ili od *POD* (engl. *Personal On Demand*) – „lično na zahtev“ i reči „emitovanje“ (engl. *broadcast*). Termin označava digitalni zapis u obliku (radijske/televizijske) audio (ili video) emisije dostupan na internetu koji se može preuzeti i slušati (ili gledati; engl. *vodcast = video – podcast*) na računaru, digitalnom prenosivom plejeru poput ajpada (engl. *iPoda*) ili televizije koristeći uređaje poput „Epl TV“ (engl. *Apple TV*) u vreme koje odgovara korisniku.

prema Goldstein, 2017) utiču na promenu uloge učenika, njihova ideja je bila da „učenici ne treba samo pasivno da gledaju video i odgovaraju na pitanja provere razumevanja, već da preuzmu aktivnu ulogu u iskustvu gledanja, što podrazumeva veći stepen angažovanja učenika i interakcije sa samim video materijalom“ (u to vreme to je bilo vrlo ograničeno na daljinski upravljač – zaustavljanje slike, usporavanje, ubrzavanje, uklanjanje titlova), fokusirajući se na sliku ili jezik, ili oba, ali svaki put gledanjem sa drugačijom namerom i zadatkom, kako bi nešto novo primetili i naučili.

Žanrovi digitalnog videa koji se danas mogu koristiti u nastavi uključuju: istorijske govore, retro muzičke spotove, poznate sportske trenutke, istorijske snimke, filmove za javno informisanje, „neme“ filmove, filmske priče i nove oblike, kao što su: animacija, oglašavanje, animirana predavanja, video poezija, video umetnost, vlog, muzički spotovi, video snimci „otpakivanja“, video snimci „kako da“, video vodiči, itd.

Video zapisi izvođenja muzike predstavljaju najpopularniji oblik primene video materijala u nastavi uopšte. Prema Stempleski (2002: 364), „video, kao izuzetno složen obrazovni medijum, može generisati mnogo veću zainteresovanost i uživanje nego tradicionalni nastavni materijali“.

U okviru učenja engleskog jezika i muzike, primenjuju se video materijali koji u okviru snimka sadrže govorni ili pisani jezik (engleski) kao i zvuk izvođenja muzičkog dela, uz vizuelni prikaz izvođača ili notnog materijala, ili nekog drugog odgovarajućeg multimedijalnog sadržaja. Neki od oblika videa na raspolaganju nastavnicima su:

- dečije pesme u formi videa,
- muzički spotovi popularnih pesama,
- komercijalni video sa klasičnom muzikom,
- video snimci izvođenja muzike uživo na koncertima,
- inserti iz filmova sa primenom (klasične) muzike,
- video vodiči za slušanje klasične muzike,
- crtani filmovi sa primenom (klasične) muzike i na temu muzičke umetnosti,
- video materijali u onlajn kursevima, posebno u masovnim otvorenim onlajn (mrežnim) kursevima (muzička umetnost),
- „TED Talks“ video snimci na „TED – Ed“ interaktivnoj platformi,
- VR ili 360° video snimci.

Najčešća primena muzičkih video-snimaka je za aktivnosti „popunjavanja praznina u tekstu“ (engl. *gap-fill activities*). Na osnovu pregleda mnogobrojnih blogova, komentara nastavnika na društvenim mrežama, i rezultatima istraživanja, video materijali, posebno video

snimci pevača popularne muzike na društvenim mrežama, su najčešće primenjivani u nastavi i učenju stranih jezika. Posebno značajnu ulogu ima internet stranica (sajt)³¹ „Lyricstraining“ ili „vežbanje stihova“ na kome je postavljen (besplatan) interaktivni program koji omogućava vežbanje slušanja i pisanja stihova omiljenih pesama na mnogim jezicima (engleskom, španskom, francuskom, nemačkom, italijanskom jeziku, itd).

Aktivnosti pre gledanja, tokom gledanja i posle gledanja videa, predstavljaju osnovne faze u procesu pripreme i izvođenja nastave uz primenu videa, koje imaju za cilj da motivišu učenika, stimulišu aktiviranje već postojeće baze znanja, kao i aktiviranje interesovanja³² za nove teme i nova znanja (Stempleski 2002: 366; Gjedde & Bo-Kristensen, 2010: 371). Međutim, postoje mnogi drugi načini korišćenja muzičkih video zapisa, kao što su: (1) vizualizacija video zapisa iz tekstova, (2) analiziranje izvođenja, (3) evaluacija muzičkog videa (da li je autentičan ili ne), itd.

U nastavi jezika video, posebno filmovi, primenjuju se, kao ozvučene i pokretne slikovnice, najčešće kao jezički modeli - izvori vokabulara, gramatike, sintakse, savremenog akcenta, jezičkih varijeteta, koji sadrže različite izvore diskursa/govornih činova, a posebnu primenu imaju i za učenje ili usvajanje kulture. Filmovi (video drame) predstavljaju „jedinствен i glavni izvor interaktivnog jezika u nastavi stranih jezika“ (McLoughlin, 2018).

U novijoj istoriji istraživanja primene videa u nastavi Mardija Kamilah (Kamilah, 2013: 130) na osnovu sprovedenog istraživanja, zaključuje da je kontekstualni video u nastavi prilikom aktivnosti slušanja u velikoj meri unapredio jezičke veštine (slušanje, razumevanje, izgovor), motivaciju i interesovanje učenika u nastavi. U studiji Blonskite (Blonskytė, 2014: 102), sprovedenoj sa tri stotine studenata koji engleski jezik uče kao strani jezik (Litvanija) (na nivou C1, sa posebnim fokusom na poslovni jezik), na osnovu rezultata upitnika, ističu se pet glavnih prednosti primene videa u nastavi: 1) video čini nastavu zanimljivijom, 2) studenti bolje razumeju temu; 3) video podstiče diskusiju; 4) video je bolji medij od audio snimka, i 5) video pomaže studentima da bolje zapamte nove reči i fraze.

³¹ sajt [engl. *site, website*] skup povezanih strana na internetu, posvećen jednoj temi ili oblasti; veb-sajt; lokacija.
³² Interesovanja su „rezultat interakcije pojedinca i sadržaja interesovanja. Znanje je veoma bitan faktor u formiranju interesovanja, jer interesovanje nije moguće bez prethodnog znanja o određenoj oblasti ili aktivnosti“ (Malčić, 2017: 7). Pojam interesa, odnosno obrazovnog interesa, u andragoškoj i psihološkoj literaturi, predstavlja „stanje ili proces koji podstiče čoveka na veću aktivnost u određenom području, tj. u učenju“ a izvor interesa odraslih su njihove individualne potrebe (Oljača & Kostović, 2013: 71). Vrste interesovanja (individualna, društvena, povezana sa sadržajem i temom) i raznolikost interesovanja oblikuju kulturu svakog pojedinca, a indirektno i kulturu čitavog društva.

Džejni Kedi (Golstein 2017: 28 prema Jamie Keddie, 2017) primenom svoje inovativne tehnike „videotelling“ ili „pripovedanje ili kazivanje video priče“³³ (najčešće videa sa sajta *YouTube*), utiče na promene u shvatanju uloge medija. Tehnika podrazumeva u velikoj meri „produžavanje“ trajanja prve aktivnosti pre samog gledanja videa - učenici pažljivo prate tok izlaganja u kome se javljaju nove ključne reči, pojmovi, otvaraju se teme za dalju diskusiju, time razvijaju veštine kritičkog mišljenja (razmatranje situacija i događaja, postavljanje hipoteza od strane učenika). Interaktivno pripovedanje priče koje zatim sledi (i traje), služi da izgradi očekivanja, dok samo gledanje videa može biti kratko svega minut ili dva, što na kraju predstavlja zaslugu za uloženi trud i rad pre gledanja samog videa. Video, kao i drugi mediji, više nema ulogu razvijanja veština razmišljanja nižeg reda (poput opisivanja), već podrazumeva razvijanje veština kao što su kritička interpretacija i evaluacija samog videa, kao i istraživanje mišljenja drugih u društvenoj sredini, i/ili na društvenim mrežama, itd.

Posebno značajni u nastavi jezika i obrazovanju uopšte su video materijali na sajtu „TED Talks“ i „TED – Ed“ platformi koja pruža nastavnicima mogućnost kreiranja i publikovanja lekcije (registrovanim korisnicima i na društvenim medijima) zasnovane na odabranom video klipu u nekoliko segmenata nakon gledanja, kao što su razmišljanje i provera razumevanja (pitanja koja proveravaju razumevanje izloženog jezika i sadržaja u videu), istraživanje teme „u dubinu“, i „diskusije“ (engl. *watch, think, dig deeper, discuss*) (Blonskytė, 2014: 99).

Prema autoru Vidodo (Widodo, 2016) stvaranje ličnih digitalnih priča primenom digitalnih kamera i jednostavnih programa za uređivanje slike i teksta, u učenju engleskog jezika „može biti pozitivno privlačno iskustvo učenja, jer ova vrsta kreiranja i pričanja priča od strane učenika razvija jezik, unapređuje jezičku pismenost i omogućava učenicima nove načine deljenja i razgovora o životnim iskustvima“.

U ispitivanju mišljenja studenata (Choi, 2015) o tome kakvi video materijali su korisni u učenju na onlajn platformi i interaktivnom paketu za nastavu engleskog jezika, kao repozitorijumu za onlajn video materijale sa raznih sajtova (npr. *YouTube, TED*) većina studenata u istraživanju sprovedenom u okviru dvogodišnjeg međuinstitucionalnog projekta pet univerziteta u Hong Kongu, odgovorila je da preferiraju video klipove na temu iz: 1) umetnosti i kulture, 2) muzike ili filmova, 3) vesti, dokumentarnih filmova i pitanja društva,

³³ „Videotelling“ treba razlikovati od termina engl. „digital storytelling“. Ovaj drugi termin se odnosi na pripovedanje u formi digitalne priče, a koja se sastoji od kombinacije elemenata pripovedanja i multimedijjskih elemenata s ciljem pružanja informacija publici o određenoj temi (priče, lične ispovesti, istorijske priče, itd.) kojima je cilj da se informiše ili podučava (Rukavina, 2017: 1038). Tehnika *videotelling* (Jamie Keddie: *Videotelling - YouTube Stories for the Classroom*, 2017) se koristi u nastavi i može za priču imati neku digitalnu priču u formi *digital story/storytelling*.

4) o nečemu iz svakodnevnog života, 5) poznatim ličnostima i njihove priče, i 6) nauke, obrazovanja, sporta i životinja. Studija je bila kvalitativnog karaktera, zasnovana na pristupu studenata sadržaju u roku od dve nedelje i popunjavanju upitnika nakon odgledanih 15 video materijala. Studenti su ocenili da su korisni video materijali autentičnog sadržaja, interesantne teme/sadržaja, sa titlovima, gde govornici „pričaju sporije“ i gde postoji podrška u usvajanju vokabulara.

Video se sve više primenjuje kao izvor informacija, gde je fokus na informaciji (sadržaju), kao na primer u masovnim otvorenim onlajn (mrežnim) kursovima (MOOCs), a ne na samom jeziku, gde ponekad govornog ili pisanog jezika uopšte i nema u videu, ali pored vizuelnog, muzika i zvučni efekti u tom slučaju imaju ključnu ulogu za razumevanje i emocionalni doživljaj. Ovo poslednje je usko povezano sa konstatacijom Antonije Kler (Clare, 2017: 36) da je: „jedna od osnovnih snaga videa upravo njegova mogućnost da komunicira sa gledaocima na emocionalnom i kognitivnom nivou“.

2.2.1.3. Onlajn kursevi - MOOCs u nastavi engleskog jezika

Masovni otvoreni onlajn (mrežni) kursevi (MOOCs) mogu se okarakterisati kao „događaji u obrazovanju“ ili „događaji u učenju“ učenika na ličnom putu razvoja, ili kao kompleksni sistemi multimedijalnih nastavnih materijala karakteristične strukture. Prema navodima, Marije Perifanu (Perifanou, 2015) ovakvi kursevi podržavaju ideju doživotnog učenja, otvorenog obrazovanja, otvorenog pristupa obrazovnim resursima, i predstavljaju novu generaciju obrazovanja usmerenu na razvoj.

Distinktivno obeležje masovnih otvorenih onlajn kurseva čini primena teorijske postavke *mikroučenja* (engl. *microlearning*), nastavne metode zasnovane na organizaciji nastavnih sadržaja u manje celine (*mikrosadržaje* u nastavnim jedinicama) (Kavgić, 2014: 213). Veoma često se masovni otvoreni onlajn (mrežni) kursevi percipiraju kao „udžbenici digitalnog doba“ ili „stanice“ na putu samousmerenog učenja i usavršavanja, jer sadrže (1) tekstualne, vizuelne, zvučne i multimedijalne materijale ciljano pravljenе za učenje u onlajn prostoru (digitalne slike i ilustracije, interaktivne vežbe i igre, simulacije, podkaste, video materijale u okviru određene naučne ili umetničke oblasti). Diskusioni forumi omogućavaju studentima da na konstruktivistički način usvajaju znanja i veštine, kroz asinhroni i sinhroni vid diskusije i razmene mišljenja, timski rad i istraživanje dodatnih informacija tokom kursa, kao i rezultate sistema automatskog ocenjivanja.

Rezultati istraživanja (Schoenack, 2013; Lackner, Kopp & Ebner, 2014; Perifanou, 2015) su pokazali da je učenje stranog jezika kroz ovakve kurseve veoma pogodno za

samousmereno učenje, ali i veliki broj studenata (više desetina hiljada) u okviru obrazovnog sistema i izvan njega. Primer i rezultati uspešne primene kreiranog kursa početnog engleskog jezika za veliki broj govornika španskog jezika (na platformi univerziteta za obrazovanje na daljinu koji je organizator kursa) je predstavljen u istraživanju Šakon-Beltran (Chacón-Beltrán, 2014).

Onlajn otvoreni kursevi jezika omogućavaju studentima učenje i usavršavanje u oblasti jezika za posebne namene ili jezika struke (Wu, Fitzgerald & Witten, 2014), pružajući veliki korpus zanimljivog jezičkog materijala iz određene naučne oblasti koji je prikazan u multimedijalnom obliku (tekst, slika, zvuk i video).

Masovni otvoreni onlajn kursevi (MOOCs) predstavljaju obećavajuće rešenje za učenike samostalne u učenju koji se susreću sa problemima pristupa obrazovnim sadržajima u onlajn prostoru, posebno u učenju engleskog jezika i učenju o engleskom jeziku. Iako je većina jezičkih ili LMOOC-ova u otvorenom pristupu, dobre strukture, i pruža mogućnost sertifikacije znanja, glavne prepreke u dizajnu i implementaciji LMOOC-ova su sledeći pedagoški aspekti nastave:

- veliki broj potencijalnih učesnika,
- postojanje efikasne i kvalitetne sinhronne komunikacije i interakcije između nastavnika i studenta (usmena uputstva i davanje povratne informacije, rad na pravilnom izgovoru i gramatici), ali i interakcije među studentima (autentični govor, komunikacija na ciljnom jeziku), i
- potreba da se određene strukture vežbaju nekoliko puta, u različitim vrstama vežbi, pre nego što se pređe na naredni nivo.

2.2.1.4. Veb-zasnovana okruženja u nastavi engleskog jezika

Pojam „interaktivno okruženje za učenje“ (engl. *interactive learning environment*) predstavlja veb-zasnovano okruženje koje podržava strukturiranu interakciju između zajednice učenika. Kao primer onlajn interaktivnog multimedijiskog okruženja za učenje jezika navodimo interaktivni multimedijiski program *UdeC English Online* za učenje jezika (Bañados, 2006). Inovativni program komunikativnog jezika kreiran je za potrebe velikog broja studenata Univerziteta u Čileu (*Universidad de Concepción*) na predmetu *Engleski jezik*, koji ima za cilj razvijanje integrisanih jezičkih veština studenata, sa naglaskom na slušanje i govor, uz fokusiranje na učenje jezika za komunikaciju u autentičnom okruženju. Program je bio obima dve akademske godine. Svaki modul je bio trajanja petnaest nedelja, uključujući jednu nedelju na početku za upoznavanje sa sistemom i načinom evaluacije, kao i jednu nedelju za evaluaciju na kraju kursa. Svaki modul se sastojao od oko 100 sati interaktivnog učenja jezika. Program je bio implementiran u pedagoškom modelu „metoda učenja primenom mešovitenih okruženja“ ili „blended-learning (b-learning)“, a činili su ga: (a) samostalan rad studenata na posebnoj platformi „UdeC English Online“, (b) nastava engleskog jezika licem u lice koju su vodili nastavnici i studenti tutori, (c) onlajn kontrola i provera koju su sprovodili nastavnici, i (d) nedeljni nastavni časovi konverzacije sa izvornim govornicima engleskog jezika. Ovaj onlajn softver je interaktivno multimedijalno okruženje u kojem se nalaze svi potrebni materijali i IKT alati (poput snimača zvuka, radne sveske, odeljka za pismenu i video komunikaciju, foruma za raspravu, oglasne table, arhive literature, portfolija i izveštaja o radu i uspehu, ličnog dnevnika i agende, itd.) potrebni studentima na jednoj centralnoj internet platformi pogodni za intrapersonalnu interakciju, interakciju čoveka i računara, i interpersonalnu interakciju (interakciju čoveka i čoveka).

Nastavni sadržaji se prezentuju putem pripremljenih tekstualnih, zvučnih i video materijala. Jedna od osnovnih ideja u osnovi dizajna ove platforme, koja može biti primenjena i u kreiranju ili evaluaciji drugih interaktivnih multimedijiskih okruženja za *individualno*³⁴ i *kolaborativno* učenje, je usvajanje stranog (drugog) jezika kroz multimedije i interakciju. Kao probleme pri izradi i sprovođenju ovakvog projekta Banjados (Bañados, 2006) navodi:

- pronalaženje zajedničkog jezika koji je svima razumljiv u okviru multidisciplinarnog tima nastavnika, tehničara, grafičkih stručnjaka i video

³⁴ Individualni oblik učenja je oblik savremene nastave u kome učenici rešavaju određene zadatke u toku nastavnog procesa. Ovaj oblik se javlja u dva osnovna vida: (1) individualni oblik u kome učenici rade samostalno na istim zadacima; (2) individualni oblik u kome učenici rade samostalno ali na raznovrsnim zadacima koji su prilagođeni njihovim mogućnostima i sposobnostima.

producenata kako bi kreirali onlajn okruženje za učenje jezika koje odgovara originalnoj ideji projekta,

- postizanje sporazuma i kolaborativni rad članova tima u kreiranju vizuelno privlačnog i primenljivog materijala u kontekstu učenja stranog jezika.

Zaključci istraživanja Banjados (Bañados, 2006) ukazuju da u ovom sistemu za učenje jezika, računar kao digitalni medij ima ulogu *alatke* zato što obezbeđuje medij koji učenik koristi da bi pristupio informacijama, kao i za interakciju sa drugim govornicima na engleskom jeziku. Ovaj sistem ima ulogu „resursa i katalizatora za društveno konstruisana znanja i razumevanja“, kao i „podrške za podsticanje kolaboracije“, na taj način pruža mogućnost integracije autentične i kreativne komunikacije u ovaj program na engleskom jeziku. Takođe, ovaj sistem igra ulogu *nastavnika* zato što se koristi za prezentaciju sadržaja učenja u multimodalnim oblicima kroz interakciju sa studentima.

Jagoda Topalov i Viktorija Krombholc u radu „Virtuelna kolaboracija u nastavi engleskog jezika: *TeachingEnglish.org.uk* i *Skype in the Classroom*“ prikazuju dva oblika virtuelne kolaboracije ili kolaboracije u digitalizovanom prostoru. Prvi je kroz saradnju i razmenu iskustava među nastavnicima (sajt *TeachingEnglish.org.uk*), a drugi kroz saradnju nastavnika i učenika (*Skype in the Classroom*), posebno naglašavajući kulturološki značaj ovakvog oblika komunikacije na relacijama nastavnika i nastavnika, ili nastavnika i učenika, „koji proizlazi iz globalnog povezivanja svih učesnika u nastavi uz poštovanje svih različitosti koje u taj proces nezaobilazno učesnici unose“ (Topalov & Krombholc, 2012).

Biljana Radić-Bojanić (2012) bavi se aspektom virtuelne asinhronne kolaboracije među studentima na visokoškolskom nivou studija u nastavi engleskog jezika (rad na tekstu), primenom onlajn platforme „Writeboard“, ističući pedagošku ulogu ove platforme u osposobljavanju studenata za rad u timu, razvijanje kognitivnih procesa selekcije, analize i sinteze, i razvijanja kreativnih osobina studenata.

Primena bloga u cilju prenošenja informacija od strane profesora i/ili studenata može uticati na uspostavljanje kvalitetne komunikacije između studenata i profesora, ali i na motivaciju studenata u učenju engleskog jezika (Lazović, 2012). Slično, „Mudl“ (engl. *Moodle*) platforma, kao primer tehnološkog alata za učenje engleskog jezika na akademskom nivou (Bošković, Gajić & Tomić, 2014) i engleskog jezika struke (ekonomske) u grupama sa velikim brojem studenata (Silaški, 2012), utiče na razvijanje kvalitetnije interakcije između učesnika u obrazovnom procesu, ali i na unapređenje stepena motivacije i nivoa samostalnosti studenata u učenju.

Kreiranje i primena virtuelne učionice uz pomoć radnog prostora „Pbworks“, može doprineti lakšem savladavanju nastavnih sadržaja u nastavi engleskog jezika na akademskom nivou (deo kursa se održava u virtuelnoj učionici). Zatim, može doprineti „podsticanju samostalnosti i autonomije studenata, i unapređenju sveopšteg aktivnog i interaktivnog učešća u (virtuelnoj) učionici“ (Đorđević, 2012).

U istraživanju Garsija Salinas (Garcia Salinas, 2013: 78), prisustvo nastavnika u predškolskoj nastavi engleskog jezika u Čileu, zasnovanoj na kooperativnom učenju u virtuelnom 3D okruženju za nastavu, kao i nastavi u učionici, ocenjeno je kao potrebno i poželjno. Primena virtuelnog okruženja za učenje se pokazala kao veoma efikasna, na osnovu testova postignuća, jer „visoko podstiče učenje novog sadržaja, čineći iskustvo učenja više privlačnim“.

Primena upotrebe savremenih tehnologija (interneta) prisutna je i u nastavi engleskog jezika i književnosti na visokoškolskom nivou, na višeslojnim relacijama interneta i književnosti (kao tema, kao sredstvo u čitanju i pisanju elektronskog štiva, ali i u tumačenju književnosti) (Gordić Petković, 2012).

Istraživanja o virtuelnoj interakciji i kolaboraciji u nastavi jezika prethodno spomenutih autorki (2012: Radić-Bojanić, Lazović, Đorđević, Silaški, Gordić Petković), ukazuju na to da primena multimedijalnog oblika učenja u nastavi stranog jezika (interneta, blogova, virtuelne učionice, mudl platforme, itd.) može uticati na uspostavljanje višeslojne interakcije i saradnje nastavnika, studenata i šire društvene zajednice u procesu učenja.

U kontekstu istraživanja primene onlajn kursa „PerLe“ za učenje engleskog za potrebe postdiplomskih studenata medicine, pozitivni rezultati ukazuju na to da učesnici mogu uspešno da kontrolišu procese svog učenja i razvijaju jezičke veštine u digitalnom okruženju (Altimari, Plastina, Cronin & Caria, 2013: 8).

Kostula-Kristina Karkulija (Karkoulia, 2016) na osnovu komparativne analize više empirijskih istraživanja, zaključuje da: 1) nastavnici imaju pozitivne stavove prema integraciji veb 2.0. alata u nastavi engleskog jezika kao stranog; 2) većina ih se slaže da veb 2.0. alati promovišu deljenje, kolaboraciju, interakciju, kreativnost i socijalizaciju; 3) većina nastavnika čvrsto veruje da organizovanje autentičnih nastavnih zadataka uz pomoć veb 2.0. alata motiviše učenike i ohrabruje ih da aktivno konstruišu znanja; 4) osnažuju autonomiju učenika; i 5) većina nastavnika čvrsto veruje da kako živimo u digitalnom svetu potrebno je učenike opremiti veštinama 21.veka – novim pismenostima kroz pristup učenju u kombinovanim okruženjima (engl. *blended learning*). Kako je u istraživanju obuhvaćena jedna decenija od 2004 – 2014, problemi sa kojima se susreću nastavnici danas su u nekim

kontekstima nastave i dalje isti: 1) nedostatak opreme i pristupa internetu; 2) pritisci da se sve završi na vreme/velika količina nastavnih sadržaja; i 3) nedostatak obuke i znanja u oblasti primene digitalnih medija u nastavi (Karkoulia, 2016: 57).

2.2.1.5. Digitalne igre u nastavi engleskog jezika

Digitalna igra je „ciljno usmerena izazovna interakcija upravljana nizom pravila i povratnih informacija“ (Yudintseva, 2015: 103). Digitalne igre nude ogroman neistraženi potencijal kao alati u učenju jezika i razvijanju veština za 21. vek (kritičko razmišljanje, donošenje odluka, israživačke veštine, kreativnost, veštine stvaranja medijskih sadržaja), „te da bi ih efikasno koristili, moramo ih bolje razumeti kao društvene, interaktivne, proceduralne, estetske, multimodalne i kulturne artefakte“ (Driver, 2017: 163).

Istraživanja o digitalnim igrama u nastavi jezika vrlo često se fokusiraju na periferne aspekte igre, poput, digitalnih znački i podsticaja tokom igre, ili kreiranju igri na osnovu postojećih nastavnih materijala primenom elemenata iz digitalnih igri (razni kvizovi, igre znanja). Najšire posmatrano „učenje zasnovano na igranju digitalnih igri“ (engl. *Digital game-based learning*) predstavlja ideju u kojoj učenici ili (igrači) uče kroz igranje digitalne igre, a nastavnici primenjuju digitalne igre da bi pomogli učenicima u formalnom i neformalnom obrazovanju (Kretschmann, 2010: 67).

Posmatrano iz perspektive obrazovanja, internet se pomera od medijuma za prenos informacija između nastavnika i učenika, ka konstruktivističkim okruženjima nastave i učenja, posebno sa dve paradigme konstruktivističkog onlajn učenja (*COGBLe or Constructivist Online Game-Based Learning*) zasnovane na: 1) „obrazovanju kroz igre“ (engl. *Education In Games - EIG*) – adaptacijom postojećih igara sa tržišta u obrazovne svrhe; i 2) „igrama u obrazovanju“ (engl. *Games in education - GIE*) – igrama razvijenim od strane istraživača kao „obrazovnim igrama“ zasnovanim na pedagoškim stavovima i artikulisanim eksplicitnim sadržajima za učenje (Jong & Shang, 2015).

Digitalne igre se obično igraju u „granicama“ digitalnog prostora, te se iz tog razloga i razloga samog sadržaja igre, često postavlja pitanje transfera znanja. Velik broj igri se oslanja na proverene mehanike igre, poput igre rečima, popunjavanje praznih polja, razni kvizovi znanja, jer upravo ovakve mehanike igre omogućavaju odmah vidljive kvantitativne rezultate. Međutim, određene „mehaničke“ igre ne rešavaju pitanje transfera znanja, jer uspeh učenika u takvim igrama, na primer, u polju gramatike ili vokabulara, nije garancija da će učenici moći da u autentičnim društvenim situacijama uspešno komuniciraju.

U kontekstu nastave engleskog jezika i usvajanju vokabulara, digitalne igre su prisutne preko trideset godina, a „njihovo okruženje podstiče učesnike u razmeni znanja i unapređivanju veština kroz ciljno-orijentisane interakcije“ (Yudintseva, 2015: 103). U nastavi engleskog kao stranog jezika, istraživanje De Han, Rid i Kuvada (De Haan, Reed & Kuwada, 2010: 74) ukazuje na to da igrači, odnosno učenici, kao i posmatrači tokom igranja digitalnih igri, sa uspehom mogu da se prisete vokabulara iz same igre odmah nakon igranja, kao i posle određenog vremena.

O primeni video igri u nastavi engleskog jezika istraživanje Jang i Hsu (Yang & Hsu, 2013) ukazuje da nije zabeležena značajna razlika između učesnika koji imaju više iskustva u igranju MORPG igri³⁵ od onih koji prvi put igraju igru u svrhu učenja jezika (ELMORPG), ali da su rezultati testova postignuća nakon igranja znatno bili viši u odnosu na testove urađene pre implementacije igri u nastavi. Ovakve igre (MORPG) su bogati jezički konteksti koji podržavaju kulturu onlajn zajednice koja zahteva kooperativnu interakciju između igrača, povećavaju motivaciju, smanjuju anksioznost, nagrađuju radoznalost, podstiču kreativnost i zahtevaju saradnju i autonomno učenje – razvijanje strategija usvajanja vokabulara (čitanje informacija i uputstava tokom igre, traženje nepoznatih reči u rečnicima ili onlajn putem „Google“ pretraživača) (Bytheway, 2013: 39).

Mark Peterson (2012) u radu „Language Learner Interaction in a Massively Multiplayer Online Role-Playing Game“, na osnovu pregleda literature i analizom rezultata eksperimentalne kvalitativne studije primene igri sa više učesnika na učenje engleskog kao stranog jezika kroz interakciju sa medijima i drugim osobama (Japan; studenti srednjeg nivo poznavanja jezika), zaključuje da su tokom igre učesnici imali aktivnu ulogu u upravljanju komunikacijskim alatima i angažovano sa uspehom učestvovali u kolaborativnom dijalogu (društvenoj interakciji) isključivo na ciljnom jeziku. Povratne informacije učesnika u istraživanju govore da se interakcija u MMORPG igrama, „iako izazovna, pokazala kao aktivirajuća, motivišuća i prijatna“ i da su tokom igranja učenici „značajno vežbali jezička znanja“ (Peterson, 2012: 70).

Agudo, Riko i Sančez (Agudo et al., 2015: 187), tvrde da su „nastavnici ti koji na najbolji način mogu uraditi vrednovanje učenja primenom digitalnih igri na ranom uzrastu učenja jezika“. U radu se fokusiraju na mogućnosti interakcije učenika sa računarnom, sadržajem igre i nastavnikom i drugim učenicima tokom igranja, ali i na sadržaje koji su po vizuelnim

³⁵ Massively multiplayer online role-playing games (MORPG); English Learning Multiplayer Online Role - Playing Game (ELMORPG)

karakteristikama (jednostavnost, jasni oblici, veličina oblika, potrebne akcije, itd.) prilagođeni uzrastu učenika od tri do pet godina.

Rezultati studije Bajeršmidt (Baieršmidt, 2014) značajni su iz više razloga. Prvo, digitalne video igre primenjene su kao osnovni sadržaj u nastavi jezika na univerzitetskom nivou, kako bi studenti razvili i unapredili veštine engleskog jezika. Drugo, kako bi se ostvarili ciljevi kursa učenja jezika, za istraživanje je pripremljeno i eksperimentalno primenjeno pet aktivnosti u kojima su primenjene komercijalne digitalne video igre (kao vremenski i materijalno isplative za primenu u nastavi, ali kao važno sredstvo za podsticanje učenja kroz igranje i nakon primene na časovima). Aktivnosti primenjene u ovom istraživanju su:

- opisivanje igre, kretanja i radnji tokom igre u „dnevniku igranja“ sa obavezanim snimanjem sesije igranja³⁶;
- vođenje dnevnika-rečnika³⁷ tokom igre i traženje značenja reči, memorisanje reči, kolokacija i konteksta primene, kao i ponavljanje naučenog vokabulara tokom semestra (ne samo prepoznavanje reči); personalizovanje učenja i uticanje na samostalnost učenika u učenju - razvijanje svesti učenika o važnosti razmišljanja o publici tokom pisanja;
- kooperativno igranje igre sa više učesnika³⁸ - prethodno istraživanje o igri koja učesnicima nije poznata, smenjivanje u igranju tokom igre, čitanje, pisanje, slušanje tokom igre, razgovor o značenju i pregovaranje o potezima tokom igre;
- timsko igranje igre sa više učesnika³⁹ - slično je prethodnom, stim da je u ovoj aktivnosti fokus na brzom primeni govornog jezika, pregovaranju i donošenju odluka;
- pisanje (na engleskom jeziku) recenzije video igre kao završni projekat⁴⁰ koji studenti objavljuju onlajn i na taj način se uključuju u dijalog sa širom zajednicom.

Bajeršmidt (Baieršmidt, 2014) je sproveo dve ankete, pre i posle kursa, a na osnovu prikupljenih rezultata studenti su (iako prvobitno nisu verovali u mogućnosti učenja jezika igranjem igri) u završnoj anketi pokazali visok stepen motivacije za dalje učenje, zadovoljstvo kursom, kao i pozitivne ocene i odgovore da je na časovima „pružena mogućnost interakcije

³⁶ *Gameplay Diary Instructions Worksheet; Gameplay Diary Suggested Questions Worksheet.*

³⁷ *Vocabulary Journal Instructions Worksheet; Vocabulary Journal Worksheet.*

³⁸ *Multiplayer Cooperative Play Instructions Worksheet; Multiplayer Cooperative Play Reflection Worksheet.*

³⁹ *Multiplayer-Team Play Instruction Worksheet; Multiplayer -Team Play Planning and Reflection Worksheet.*

⁴⁰ *Video Game Review Final Project*

sa drugim studentima na engleskom jeziku u prijatnoj atmosferi“, kao i da je kurs doprineo razvoju svih jezičkih veština (čitanje, pisanje, slušanje, govor) (Baier Schmidt, 2014: 674).

Drajver (Driver, 2017) u radu „Learning by design: language learning through digital games“ (2017) digitalne igre u nastavi engleskog jezika definiše kao „interaktivne sisteme“, pritom svaki element igre posmatra, i analizira njegovu primenu u razvijanju jezičkih veština, kao i primenu naučenog kroz igre, zadržavanje motivisanosti učenika za učenje, itd. Jedna od igri analizirana u radu Drajvera jeste igra „Phonopath“ namenjena dizajnerima zvuka, kao primer igre koja može poslužiti za uvođenje u specifične oblasti znanja – dizajn zvuka. Igra pruža mogućnost stvaranja i strukturisanja mogućnosti za interakciju. U igri se prepliću istraživanje, narativi i specifične jezičke i auditivne veštine (veštine slušanja), ne kao dodaci, tekstovi ili nagrade, već kao osnovni elementi igre (Driver, 2017: 159). To je igra zvučnih zagonetki i slagalica, koja se zasniva na audio-klipovima u kojima je skrivena šifra, koju je moguće otkriti kritičkim slušanjem i pažljivom analizom, manipulacijom zvučnog zapisa (uređivanje, poznavanje muzičke teorije/notnog zapisa, i dr.).

2.2.2. Digitalni mediji u nastavi muzičkih predmeta

Medijske tehnologije u obrazovanju prisutne su gotovo pola veka u određenim obrazovnim kontekstima, i nisu nov fenomen, ali jesu nedovoljno istraživani fenomen u oblasti umetnosti, posebno muzičke kulture i stručnih muzičkih predmeta. Tobias (Tobias, 2014: 226) navodi da obrazovni programi „treba da priznaju kako se muzika sve više posreduje digitalnim sredstvima, i da prihvatanje digitalnih medija i kultura participacije ne znači kraj izvođenju akustične muzike uživo...zapravo, to može povećati svest studenata o jedinstvenom iskustvu koje izvođenje akustične muzike uživo pruža“.

Informaciono-komunikacione tehnologije (IKT) se primenjuju u različitim muzičkim oblastima, kao što je domen izvođačkih disciplina, istorijsko - humanističkih disciplina (istorija muzike, estetika, muzikologija, itd.) i primenjene muzičke discipline (teorija muzike, harmonija, kontrapunkt, itd.). Mark i Madura (2010) navode da „tehnologije će nastaviti da se razvijaju i nastavnici treba da budu pripremljeni na promenu paradigme za muzičko obrazovanje“, da je potrebno da koriste prednosti radionica, internet izvora (poput „Association for Technology in Music Instruction“), stručnih časopisa i naučne literature u oblasti svoje stručnosti, imajući u vidu i potrebu za proširivanjem i pomeranjem tradicionalnih struktura kurikuluma – npr. upoznavanjem prvo muzike današnjice, a zatim unazad, kroz periode, ili prema kompozitorima, žanrovima, umetnicima, zemljama i regionima, itd. (Mark & Madura, 2010: 140).

Pregledom literature fokusirali smo se na istraživačke radove publikovane u proteklih petnaest godina, a ona su fokusirana na nove pedagoške metode u nastavi muzičkog jezika i muzičke pismenosti (Castanon-Rodrigueza & Vivaracho-Pascualb, 2011), na istraživanje mogućih ishoda korišćenja digitalnih medija u muzičkom obrazovanju i na promene koje su potrebne u muzičkoj pedagogiji (McDowall, 2003; Gall & Breeze, 2006; Savage, 2005, 2007; Nedelcut, Pop & Nedelcut, 2008; Nikolaidou, Iliadou, Kaprinis, Hadjileontiadis & Kaprinis, 2008; Nedelcut & Pop, 2009; Crawford, 2009; Borota & Brodnik, 2009; Borota, 2010; Aróstegui, 2010; Panagiotakoua & Pange, 2010; Southcott & Crawford, 2011; Thwaites, 2014; Randles, 2015; Pavlović, 2016; Erak, 2018; i dr.).

U prvoj polovini 21.veka informacije i tehnologije utiču na tok promena u društvu, tako znanje treba da utiče na način interakcije ljudi i sveta uključujući odnos sa muzikom, ali još važnije kako podučavamo i učimo muziku (Randles, 2015). Nove tehnologije utiču na transformaciju „umetnosti“, te iz tog razloga, „međudisciplinarni i multimedijalni pristup

muzičkom obrazovanju može uspješnije uključiti i motivisati učenike, i omogućiti razvoj njihovih kreativnih vještina u širem smislu“ (Savage, 2005: 12).

Iako su mnogi planovi i programi muzičkog obrazovanja zasnovani na jednom od važnih oblika rada - slušanju muzike u toku nastave, i pored postojanja savremenih tehnologija, slušanje muzike vrlo često ostaje „veoma zapostavljen oblik rada sa decom, pritom direktno utiče na lični muzički razvoj deteta, bilo ka muzičkom amaterizmu ili profesionalizmu“ (Plavša, 1989: 72). Specifičnosti muzičke kulture u vaspitno-obrazovnom radu uslovljene su umetničkim i vremenskim karakterom muzičkih sadržaja, uzrastom učenika, njihovim muzičkim sposobnostima, predznanjima i prethodnim iskustvima sa muzikom. Pevanjem pesama (oblast izvođenja muzike) i slušanjem muzike (kao specifično muzičko iskustvo) sa ciljem usvajanja činjenica o muzičkim stvaraocima ili muzičkom delu (teorijski pristup slušanju muzike) najčešće se „istražuju mogućnosti muzičkog izražavanja učenika i osposobljavanja učenika za razumevanje muzičkih poruka, koje vodi do sticanja navika izvođenja i aktivnog (‘pažljivog’) slušanja muzike uz razvijanje kritičkog mišljenja“ (Stanojević, 2017: 733).

Ustaljeno razumevanje muzičkog obrazovanja uključuje pevanje, hor i sviranje na instrumentima u nastavi. Fokus je na usvajanju muzičkih vještina, kao što su čitanje partitura i izvođenje ritmičkih obrazaca, gde se tehnika izgrađuje manje ili više slušanjem i analizom muzike (Sakai, 2012). Dakle, tradicionalna shvatanja muzičke pismenosti, oslanjaju se prvenstveno na slušanje muzike, pevanje ili izvođenje muzike na klasičnim instrumentima, zapisivanje muzike standardnom notacijom (pisanje rukom), dok digitalne tehnologije omogućavaju nove multimedijalne oblike teksta i načine čitanja, slušanja, zapisivanja i izvođenja muzike (Tobias, 2012; Sakai, 2012).

Benedikt i Šmidt (Benedict & Schmidt, 2014: 89) naglašavaju da bilo kakva kurikularna reforma u oblasti muzičkog obrazovanja zahteva, pre svega, veću ravnotežu između inovacija i tradicije, a zatim i postojanje sinergije i integracije između izvođaštva, komponovanja i improvizacije kao temeljnih struktura u učenju. Neophodno je:

- razumevanje uticaja medija i tehnologije u stvaranju i razmeni muzike u današnjem društvu,
- razumevanje promena u smislu žanra, upotrebe muzike, formalnih i neformalnih praksi,
- uspostavljanje ravnoteže u nastavi između slušnih, usmenih i notacionih (vizuelnih) muzičkih pismenosti i razumevanja,

- jasno predstavljanje muzike kao političkog fenomena koji utiče na društveni i individualni život sa obrazovnim, umetničkim i ekonomskim ishodima.

Međutim, tradicionalna nastava muzike često je „opterećena verbalizmom i suvoparnom muzičkom teorijom“, zato primena interaktivnih muzičkih igri, poput muzičke igre „Orašar“ (srp. „Kreko Oraščić“) „vaspitačima i učiteljima pruža mogućnost da razvijaju dečije muzičke sposobnosti“ (muzičko pamćenje, osetljivost za boju i visinu tona), „obogaćuju njihova muzička znanja i razvijaju potrebu za slušanjem kvalitetne muzike, gde deca postupno neguju svoj muzički ukus i razvijaju kriterijume za vrednovanje muzike upšte“, posebno danas kada masovni mediji emituju muziku koja „nije primerena deci i mladima“, a „kada izostaje muzičko vaspitanje i obrazovanje od strane roditelja“ (Dobrota & Tomaš, 2009: 38). Stanojević (2017: 734) naglašava da za razumevanje muzike nije potrebno usko stručno (muzičko) obrazovanje, već da je to kategorija dostupna svakom slušaocu – „verbalni iskaz o muzičkom doživljaju ne mora biti uobličen stručnom terminologijom“.

Arostegui (Aróstegui, 2010: 29) napominje da postoji jasna dominacija popularne muzike nad klasičnom muzikom, pod uticajem različitih muzičkih kanala na televiziji, radiju i drugim savremenim kanalima emitovanja u digitalnom ili internet formatu, te da je neophodno u nastavi uključiti primenu digitalnih medija, i kritičkog promišljanja pretpostavki i poruka emitovanih putem tih medija. Posebno je potrebno obratiti pažnju pri odabiru primera iz muzičke literature, i na muziku koja može biti namenjena mladim osobama, a koju na slikovit način opisuje Plavša kao „decibele iz zvučnika“ (Plavša, 1989: 19).

Braun (Brown, 2015: 4) navodi da je „i knjiga tehnologija, i truba je tehnologija, i računar je tehnologija“. Tehnologija u nastavi muzike nije nov fenomen, ali „različiti primeri primene informacionih tehnologija u različitim zemljama dokaz su različitih poimanja uloge i primene digitalnih tehnologija u nastavi umetnosti i muzike“ (Sauthcott & Crawford, 2011). Primena tehnologije u muzičke svrhe u okviru škola koje preispituju tradicionalne muzičke prakse su vrlo retke, jer „da bi zaista primenili potencijal digitalnih tehnologija (IKT) potrebne su velike promene u kulturi i utvrđenim praksama muzičkog obrazovanja“ (Savage, 2007: 67).

Nove tehnologije, posebno računari, u nastavi muzike podrazumevaju nove načine razmišljanja o nastavnoj praksi i razvijanju zajednica koje sarađuju u učionici i onlajn u virtuelnim okruženjima. Računari omogućavaju ne samo zapisivanje muzike u klasičnoj notaciji, stvaranje muzike i njeno zapisivanje u različitim grafičkim ilustracijama, već povezani sa električnim klavijaturama omogućavaju i niz muzičkih, kolaborativnih i kreativnih procesa u nastavi. Oni imaju ulogu instrumenata koji omogućavaju visok nivo

društvene interakcije u konstrukciji znanja, i kreativnog rada na muzičkoj improvizaciji. Njihova uloga je posebno značajna u kreiranju različitih muzičkih događaja i okruženja u učenju (Finney & Burnard, 2007: 4).

U oblasti muzike, sintisajzeri i MIDI klavijature, računarski podržano komponovanje, programi za zapisivanje muzike i uređivanje notnog zapisa, softveri za uređivanje zvučnog zapisa, sve su to tehnologije dostupne savremenim muzičarima koje otvaraju nove mogućnosti u radu (Aróstegui, 2010: 17). Pored, navedenih, tehnologije najčešće dostupne nastavnicima muzike obuhvataju štampane materijale, muzičke instrumente, mehaničke alate (poput metronoma), elektronske i digitalne audio uređaje, MIDI (*Musical Instrument Digital Interface*) računare, mobilne uređaje (mobilni telefoni/tableti), internet komunikacije, i slično.

U savremenoj muzičkoj praksi i društvu, dostupnost i integracija računara u oblasti muzičkog obrazovanja je veoma ograničena na prisustvo opreme u učionici i na obrazovanje nastavnika (Aróstegui, 2010: 28). Krauford (Crawford, 2009) navodi da je veoma važno da nastavnici koriste najbolje dostupne digitalne tehnologije u autentičnim kontekstima učenja i time poboljšaju predmetnu nastavu, pružajući učenicima priliku da razviju potrebne muzičke veštine. Muzičke veštine obuhvataju nekoliko vrsta razmene informacija u muzičkoj komunikaciji: slušanje/opažanje, razumevanje, čitanje, pisanje, izvođenje muzike, a koja se opet sastoji iz nekoliko dimenzija - melodije, harmonije, ritma, tonova, dinamike.

Nastavni materijali muzičkog obrazovanja u smislu softvera mogu se klasifikovati prema različitim oblastima primene, kao što su: nastava instrumenta, početna nastava muzike (osnove muzičke pismenosti), muzička analiza, nastava kreativnog stvaranja/komponovanja (Nedelcut et al., 2008), a uključuju softvere za:

- razvijanje muzikalnosti i unapređivanje znanja i veština muzičke pismenosti (čitanja i pisanja),
- učenje o muzičkim instrumentima,
- učenje muzičke teorije i analize,
- rad na snimanju i uređivanju zvučnog zapisa,
- razvoj kreativnosti - unapređivanje veština improvizacije,
- aktivnosti pri komponovanju,
- razvijanje interesovanja za istoriju muzike i aktivnosti slušanja kroz multimedijalne interaktivne alate,

- fokusiranje na zapažanje zvučnih primera (diktati⁴¹) - prepoznavanje i transpozicija diktiranih ritmičkih i melodijskih obrazaca, intervala, akorada i harmonske progresije (toka),
- eksperimentalni rad na primeni virtuelnih instrumenata.

Arostegui (Aróstegui 2010:19) navodi kratku klasifikaciju računarskih programa za muzičko obrazovanje strukturisanih u sedam kategorija prema načinu primene u nastavi:

1. programi (aplikacije) za stvaranje i uređivanje notnog zapisa (engl. *Score editors*) (npr. *Finale, Sibelius*),
2. sekvenceri (engl. *Sequencers*) – programi koji rade kao virtuelne miksete,
3. editori ili uređivači zvuka (engl. *Sound editors*),
4. muzički aranžeri (engl. *Music arrangers*) (primenjuju se u nastavi kao pratnja sviranju ili pevanju, ili su korisni za nastavnike pri stvaranju aranžmana za školske orkestre),
5. obrazovni programi (engl. *Educational programmes*) – programi nastali prema obrazovnim ciljevima muzičke nastave,
6. internet ili veb-zasnovani obrazovni izvori i materijali od interesa u muzičkom obrazovanju,
7. autorski alati koji omogućavaju nastavniku i učeniku da kreira sopstvene materijale u digitalnom obliku (npr. *Power Point, Hot potatoes, Moodle*).

Pre više od jedne decenije, Gal i Briz (Gall & Breeze, 2006: 15) su primetili da brze promene u tehnologiji, stalno razvijajuća muzička industrija i obrazovne reforme bi trebalo da u „narednih nekoliko godina“ utiču na reforme, promene nastavničkih navika, pedagogije i potrebnih veština, naglašavajući da su istraživanja koja bi mapirala ove sub-kulturne promene potrebna i poželjna. Sevadž (Savage, 2007: 74) navodi da su značajne promene potrebne u kulturi kako bi se muzičko obrazovanje „pomerilo u 21. vek“, a glavni nosioci tih promena bi bili nastavnici, koji bi primenili nove tehnologije na nove načine u nastavi muzičkih sadržaja. Kako bi nastavnici na najbolji način primenili najbolje tehnologije u

⁴¹ *Muzički diktat* je vrsta vežbe za razvijanje i učvršćivanje ritmičkih i tonalnih predstava u nastavi muzike (stručnoj nastavi u muzičkim školama – u nastavi solfeđa). Njegova pedagoška vrednost je mnogostruka, ali najviše razvija sposobnost opažanja i pamćenja muzičkih celina, kao i koncentraciju učenika. Sadrži sledeće faze: *slušanje, percipiranje, pamćenje, uočavanje ritmičko-melodijskih karakteristika*, i *usmenu ili pismenu reprodukciju zadate vežbe*. Prema postupnosti u nastavi postoji: *ritmički, melodijski, melodijsko-ritmički i harmonski diktat* (Muzička umetnost, 1972: 377).

nastavi, važno je da tehnologiju ne koriste u tradicionalnim kontekstima nastave i učenja, već u autentičnim kontekstima učenja u kojima učenicima pružaju mogućnost razvoja veština neophodnih u savremenoj muzičkoj praksi i društvu (Crawford, 2009).

Sautkot i Krauford (Sauthcott & Crawford, 2011) naglašavaju da postoji potreba hitnog unapređenja kvaliteta i statusa muzičkog obrazovanja kao i kurikulumske⁴² podrške posebno u oblasti muzičke tehnologije. Harisi i Rinta (Charissi & Rinta, 2014) navode da nove metode stvaranja muzike treba da prihvate inovacije u oblasti tehnologije u nastavi, posebno u smislu razvoja muzičkog ponašanja učenika kroz aktivnosti istraživanja, izbora i organizacije zvuka i muzičkih ideja, stvaranja muzike (muzičkih obrazaca) ili komponovanja.

Primena digitalnih medija u individualnom ili kolaborativnom učenju muzike i muzičkom izvođaštvu u realnim i virtuelnim muzičkim okruženjima najčešće je usmerena na:

- slušanje muzike⁴³: slušanje muzičkih dela različitih perioda i žanrova,
- učenje čitanja i pisanja muzike (čitanje nota, čitanje s lista, zapisivanje),
- učenje osnovne muzičke teorije,
- učenje akorada na gitari i klaviru,
- učenje o muzici i muzičarima (istorija muzike),
- vežbanju slušanja (diktati) - slušno prepoznavanje visine tona, intervala, akorada, melodijskih fraza,
- istraživanje zvučnih efekata,
- učenje sviranja muzičkih instrumenata (klavira, gitare, itd.) putem asinhronih i sinhronih programa (aplikacija) sa virtuelnim nastavnikom (sviranje na klasičnom instrumentu se emituje uživo gde nastavnik učestvuje u procesu učenja),
- vežbanje (uz primenu metronoma),
- programi (aplikacije) za štimovanje,
- izvođenje: pevanje (pravljenje zapisa), sviranje na virtuelnim instrumentima (klavir, duvački i gudački instrumenti, perkusije, itd.) ili izvođenje ritmičkih zapisa,
- stvaranje muzike: aranžiranje i komponovanje,
- editovanje ili uređivanje postojećih muzičkih zapisa.

⁴² „Kurikulum obuhvata listu sadržaja nekog programa koju učenici treba da savladaju u određenom vremenskom periodu. Sadržaj je u kurikulumu izdvojen, tj. sastavljen u skladu sa različitim parametrima u zavisnosti od željenog rezultata učenja i postojećih kompetencija učenika. Kurikulum je i izvor inovacija, sredstvo za planiranje i prikazivanje delova nastavnog procesa, sredstvo za evaluaciju učenja i nastave, alatka za regulaciju, standardizaciju i upoređivanje učenja i nastave na svim nivoima“ (Marsh et al., 2011: 3).

⁴³ U nastavi muzičke kulture najviše je zastupljena upotreba audio-vizuelnih sredstava, reprodukcija audio i video zapisa sa različitih nosača zvuka, najčešće CD-a, DVD-a, kao i različiti formati audio i video zapisa, kao na primer MP3, WMA, MP4, i drugi, koji se mogu reprodukovati sa različitih uređaja – kompjutera, tableta i telefona.

Okruženja za učenje zasnovana na interaktivnim programima (sajtovima) i video igrama u muzičkom obrazovanju ispitivana su u studijama iz različitih konteksta muzičke nastave: u nastavi solfeđa (Manojlović-Kovačević, 2010; Marić, 2015c), u opštem muzičkom obrazovanju (McDowall, 2003; Tobias, 2012; Marić, 2015a,b) i u obrazovanju u oblasti muzičke tehnologije (McDowall, 2003; Brown, 2015). Kao „korisnu i zanimljivu dopunu *tradicionalnim* nastavnim sredstvima“, Gordana Manojlović-Kovačević (2010) vidi mogućnosti primene onlajn i oflajn aplikacije „MusicTheory.net“ - softverskog rešenja (na engleskom jeziku i prevodom na više svetskih jezika i na srpski jezik) u usvajanju, utvrđivanju i proveru znanja iz solfeđa i teorije muzike na svim nivoima muzičkog obrazovanja u nastavi i samostalnom radu, jer učenicima pruža „pregledan i jasan uvid u osnove teorije muzike i solfeđa, a potom i u pravcu harmonije, nauke o muzičkim oblicima, delimično i kompozicije“ (Manojlović-Kovačević, 2010: 695). Na osnovu vizuelnih primera izgleda aplikacije, sadržaji su organizovani u lekcije i obuhvataju stručnu muzičku terminologiju na engleskom jeziku, kao na primer: *major/minor/augmented/diminished triad* (durski/molški/umanjeni trozvuk), *accidentals* (predznaci), *inversions* (obrtaji), *score* (partitura), *staff* (notni sistem), *clef* (ključ), itd.

Razvoj tehnologije uopšte doprineo je razvoju softvera u početnoj nastavi muzičkog obrazovanja kao i novih pedagoških metoda u nastavi muzičkog jezika i muzičke pismenosti. Na primer, primenom specijalno kreiranog obrazovnog softvera „ReadMusic“ u predškolskoj nastavi sa decom od tri do pet godina (Castanon-Rodrigueza & Vivaracho-Pascualb, 2011), pružena je mogućnost učestvovanja učenika u kompleksnim muzičkim procesima koristeći nove forme pismenosti koje povezuju zvuk i vizuelne simbole u digitalnom obliku (McDowall, 2003: 1).

Kako bi stimulisale kognitivni razvoj, muzičke sposobnosti i kreativnost kroz primenu interakcije sa računarom i drugim dodatnim audiovizuelnim medijima, Kristina Panajotakua i Dženi Pendž (Panagiotakoua & Pange, 2010), sprovode eksperimentalno istraživanje o primeni interaktivnih muzičkih okruženja – „KIDePEDIA“, odnosno računarski zasnovanih muzičkih aktivnosti u predškolskoj nastavi muzike sa decom uzrasta 4 do 6 godina u Grčkoj (ukupno 28 predškolskih učenika u jednoj ustanovi). U radu sa programom deca su koristila računarski miš, ali i virtuelni, ili „kamera miš“, koji kamerom računara prepoznaje pokrete ruke deteta (ili nekog drugog dela tela koji se prethodno „uokviri“ ili „označi“), a uputstva su bila reprodukovana zvučno. Deca su imala zadatak da slušaju muzički primer i da izaberu jednu od tri ponuđene slike instrumenta koji izvodi melodiju (zvučna uputstva i tekst na ekranu su bili na grčkom jeziku). Bolji uspeh u smislu brzine rešavanja muzičkih zadataka

imala su deca koja su koristila običan računarski miš, dok su bolje rezultate, u smislu tačnog rešavanja muzičkih aktivnosti imala deca u drugoj grupi, jer su bila duže „izložena“ pažljivom slušanju muzičkih primera i pažljivom manipulisanju virtuelnog miša. Deca u drugoj grupi pokazala su veće interesovanje i sposobnost održavanja koncentracije u interakciji sa slikom i rešavanjem zadataka u okviru programa.

Tabela 3 - IKT u nastavi muzičkih predmeta: nedostaci/problemi i prednosti

IKT u nastavi muzičkih predmeta	
NEDOSTACI / PROBLEMI	PREDNOSTI
<ul style="list-style-type: none"> • praktične i tehničke poteškoće izbora, implementacije i održavanja; • primena muzičke tehnologije u velikom odeljenju; • primetan gubitak tradicionalnih muzičkih veština u nekim slučajevima; • opadajući nivo sigurnosti učenika u okviru muzičkog izvođaštva; • teškoće pri obezbeđivanju jednakih šansi i mogućnosti posebno sa ograničenim resursima; • različiti odgovori učenika na primenu digitalnih medija u nastavi, posebno onih koji imaju veštine tradicionalnog sviranja na instrumentu/instrumentima; • nesnalazjenje učenika u proceni kvaliteta i kvantiteta rada, posebno u zadacima komponovanja i stvaranja muzike. 	<ul style="list-style-type: none"> • unapređivanje procesa kreiranja lekcije primenom platforme za učenje; • unapređivanje kolaborativnog i individualnog rada; • uključivanje i motivisanje učenika u procese pristupa onlajn resursima za učenje; • pružanje mogućnosti učenicima da uče na alternativne i izazovne načine, primenom različitih izvora informacija i tehnika kako bi razvili kritičko i analitičko mišljenje; • razvijanje alata i resursa koji podržavaju kreaciju strateške vizije nastave i učenja; • pružanje mogućnosti učenicima da unaprede svoje veštine komponovanja; • pomoć učenicima u procesima pregleda i korekcija rada u procesu; • pomoć učenicima da unaprede svoje nastupe i prezentuju ih na različite načine.

Nedostaci ili problemi (Savage, 2007), kao i prednosti (Nedelcut, Pop & Nedelcut, 2008: 4; Nedelcut & Pop, 2009: 5) primene informaciono-komunikacionih tehnologija u nastavi muzičkih predmeta kao potpora nastavniku u ostvarivanju nastavnih zadataka prikazani su u tabeli broj 3. Uzimajući u obzir konceptualni model mogućih ishoda muzičkog obrazovanja (engl. *conceptual model of the potential outcomes of music education*) (Hargreaves, Marshall & North, 2003: 159) primena digitalnih medija u učenju može doprineti svim vrstama „ličnih“ ishoda učenja muzike: *muzičko-umetničkim* (izvođaštvo, slušanje, pismenost, čitanje s lista, komponovanje, i improvizacija), *ličnim* (kognicija, učenje, emocionalni razvoj), i *društveno-kulturnim* (razvoj moralnog karaktera, duhovne vrednosti; društvene veštine i kulturni razvoj).

Tvajts (Thwaites, 2014) navodi da muzičke tehnologije utiču na preoblikovanje koncepta vremena i koncepta mesta, te se „digitalno majstorstvo“ (engl. *digital mastery*) veoma uvažava. Autor zastupa mišljenje da istraživanja o primeni digitalnih tehnologija u muzičkom obrazovanju ima, ali da je većina zasnovana na demonstraciji mogućih efikasnih načina primene konkretnih računarskih programa u muzičkoj nastavi, i usmerena na promociju „tehnološkog“, a ne „muzičkog“ obrazovanja.

O promenama u nastavi muzike u smislu obrazovne revolucije govori Končina (Concina, 2015: 1334) navodeći da je primena informaciono-komunikacionih tehnologija u muzičkom obrazovanju i nekim delovima sveta značila obrazovnu revoluciju, jer su nastavnici bili u mogućnosti da kreiraju i ostvare mnoge muzičke aktivnosti koje su doprinele boljoj motivaciji učenika, u odnosu na aktivnosti i metode tradicionalne škole.

Rezultati eksperimentalnih istraživanja sprovedenih o primeni interaktivnog okruženja za učenje, u kontekstu muzičkog obrazovanja u prvom razredu (Borota & Brodник, 2009) i u trećem (Borota, 2010) razredu osnovne škole u Sloveniji (na slovenačkom jeziku), ukazuju da primena posebno razvijenog programa za interaktivno učenje muzičkog ritma uz primenu vizuelnih kartica za označavanje muzike – „Musical Image Format“ (program zasnovan na socio-konstruktivističkim teorijama učenja) doprinosi razvijanju muzičke pismenosti na ranom uzrastu. Primena programa u nastavi doprinosi i razvijanju kolaborativnih veština kroz problemsko učenje i rad učenika u paru ili u grupi, za jednim računalom, ali i u virtuelnoj zajednici, kao i proširivanju okruženja učenja i izvan granica škole. U okviru programa učenici i nastavnici imaju svoje profile i mogu međusobno da komuniciraju porukama u okviru samog programa. Softver nakon prvog i drugog pogrešnog odgovora upućuje učenika da potraži pomoć od drugih učenika ili nastavnika, a tek treći put nudi rešenje zadatka. Rezultati istraživanja potvrđuju da učenici eksperimentalne grupe koji su u nastavi učili uz

primenu softverskog programa su postigli bolji uspeh u prepoznavanju i izvođenju ritma pokretom od učenika u kontrolnoj grupi. Autori zaključuju da je ovaj program dobro didaktičko sredstvo za ostvarivanje uslova za učenje u kombinovanim okruženjima (engl. *blended learning*).

Marija Đorđević (2016: 11) u istraživanju primene društvenih mreža (kao najpopularnijeg medija komunikacije i društvene interakcije) u procesu opšte i stručne muzičke nastave na nivou osnovne, srednje škole i fakulteta muzičke umetnosti na lokalnom nivou (Niš, Srbija), zaključuje da učenici i studenti „u velikoj meri koriste društvene mreže *Facebook* i *YouTube* u svrhu muzičkog obrazovanja“ - za razmenu i preuzimanje muzičkih fajlova i nota, slušanje muzike i gledanje muzičkih videa, pretraživanje i razmenu informacija o muzici sa ostalim učenicima/kolegama, ostavljanje komentara, informisanje o muzičkim događajima, ali i za komunikaciju sa nastavnikom.

U savremenoj nastavi solfeđa, Saša Pavlović (2016) istražuje mogućnosti primene interaktivnog softvera „EarMaster 6“ (standardni kurs i džez kurs) u nastavi muzike koji je namenjen razvoju slušnih, opažajnih i donekle, izvođačkih⁴⁴ i memorijskih muzičkih sposobnosti. Svi računari su međusobno umreženi (sa dodatnim pristupom internetu i elektronskoj pošti), što daje dvosmernu vezu i mogućnost nastavniku da prati i kontroliše rad grupe ili svakog učenika ponaosob. Kroz ovakav „muzički interaktivni trening“ (softver sam vrši korekcije i prezentuje ih polazniku kursa), u 14 različitih područja vežbanja sa aktivnostima namenjenih razvoju muzičkog sluha⁴⁵, muzičkog mišljenja, teorijskog znanja i muzičke memorije i znanja, ostvaruju se obrazovno-saznajni ciljevi, „učenici direktno povezuju i usvajaju muzičko-teorijske pojave i pojmove“ (Pavlović, 2016: 639). Dakle, softverski paket sadrži određeni broj nastavnih disciplina koje mogu uticati na povezivanje percepcije i recepcije muzike od notne slike do zvuka i od zvuka do notne slike, razumevanje muzičkog sadržaja i savladavanje osnovnih pojmova iz teorije muzike, razvijanje sposobnosti identifikacije ritmičkih vrsta i figura, kao i manuelne reprodukcije ritma, a zatim i trajno fiksiranje tonskih visina. Na kraju, softver može uticati na korelaciju i interakciju nastave solfeđa sa instrumentalnom nastavom, ali je ograničen uticaj na razvoj muzikalnosti. Autor naglašava da poznavanje engleskog jezika nije preduslov za korišćenje ovog softvera, ali

⁴⁴ Pevanje i manuelna reprodukcija ritma „tapšanjem“ preko mikrofona, ili „kucanjem“ preko tastature, miša ili midi instrumenta.

⁴⁵ Princip rada na identifikaciji akorada analogan je radu na opažanju intervala i lestvica, a koji obuhvata sve durske i molske lestvice, moduse kao i lestvice koje pripadaju stilskoj građi muzike 20. i 21. veka. (Pavlović, 2016: 641).

upotreba engleskog jezika, s druge strane, na času solfeđa može predstavljati vid korelacije između ova dva nastavna predmeta. Pavlović zaključuje da, ova softverska aplikacija „odgovara savremenim pedagoškim standardima koji se ostvaruju kroz interaktivnu nastavu, savremena sredstva komunikacije, kreiranje nastavnih sadržaja (linearno i vertikalno) i kroz način evaluacije i motivacije polaznika kursa“ jer primenom ove aplikacije u nastavi „utiče se na postizanje brzine opažanja, identifikacije, shvatanja i primene određenih muzičkih elemenata u vokalnoj i instrumentalnoj reprodukciji i muzičkom stvaralaštvu, „što je od izuzetnog značaja za profesionalnog muzičara“ (Pavlović, 2016: 642).

Kako bi promovisali obrazovne procese primenom savremenih tehnologija, Nelida Nedelcut (Nedelcut, 2010) navodi prve rezultate stručnjaka Rumunske muzičke akademije, koji su kreirali i testirali onlajn multimedijalni resurs, tačnije interaktivnu pilot aplikaciju za nastavu muzike pod nazivom „D.I.M.A.“ („Direct Impact Multimedia Application“). Cilj aplikacije je da se obezbedi platforma za resurse koji bi pomogli studentima u razumevanju kulturnih i istorijskih konteksta muzičkih stilova i žanrova na interaktivan način, gde studenti i nastavnici kreiraju i dodaju različite multimedijalne sadržaje (radove, muzičke primere, itd). Ova aplikacija u otvorenom pristupu je implementirana na platformi za onlajn učenje, a testirali su je i ocenili (popunjavanjem dva upitnika pre i posle primene programa) studenti Akademije umetnosti „Gheorghe Dima“ u sklopu nastave na daljinu.

O važnosti kreiranja i implementacije inovativnih tehnologija u nastavi muzike svedoči i istraživanje Tamburacis i saradnici (Tambouratzis et al., 2008) (sprovedeno u Švedskoj, Grčkoj, Rumuniji i Litvaniji), koji navode da interaktivna platforma „VEMUS“ („Virtual European Music School“) u instrumentalnoj nastavi duvačkih instrumenata sa učenicima uzrasta 9 do 15 godina, kao multilingvalna platforma, doprinosi većoj motivisanosti učenika za vežbanje sviranja na instrumentu, kao i unapređivanju procesa:

- samostalnog vežbanja učenika,
- sviranja tokom časa sa nastavnikom,
- učenja u onlajn nastavi.

Interakcija se odvija na relaciji učenik - program, gde na osnovu sviranja melodije na instrumentu, program prepoznaje (na osnovu prethodno kreiranih parametara) i vizuelno/grafički u partituri ukazuje učeniku na mesta koja treba da koriguje u svom sviranju, tekstualnom porukom pohvaljuje određene elemente u izvođenju, uz isticanje ocene u vidu „broja zvezdi“.

Dušan Erak (Erak, 2018: 284) analizira mogućnosti primene aplikacije „The Ear Gym“ na svim nivoima obrazovanja u učenju novih nastavnih sadržaja, vežbanju i u proveru teorijskih znanja u nastavi solfeđa u oblastima melodike i teorije muzike - slušno opažanje, teorijsko građenje i pevanje (razloženih) intervala i akorada⁴⁶, jer „zahteva specifične metodičke postupke koji se primenjuju u simultanom radu na postavci zvuka i slike, a kasnije i teorijskom objašnjenju“. Važno je naglasiti da autor napominje da je pre rada u okviru aplikacije i daljeg vežbanja, neophodno sa učenicima uraditi prevod imenovanja akorada sa engleskog jezika i objasniti način imenovanja tih akorada utvrđenom muzičkom terminologijom na srpskom i engleskom jeziku koja se primenjuje u nastavi teorije muzike i solfeđa.

⁴⁶ Deo aplikacije sadrži vežbe namenjene pevanju akorada (17 akorada), odnosno, slušnom opažanju i teorijskom građenju ukupno 29 akorada: od trozvuka, četvorozvuka, do sedmozvuka i obrtaja kvartnog akorda. Svi akordi su prikazani prema veličini i vrsti, odnosno kao akordi izdvojeni iz tonaliteta (Erak, 2018: 285).

2.3. Zajedničke odlike muzike i jezika

Muzika je povezana sa načinom izražavanja i jezikom, a posebno je važna u psihološkom razvoju ljudi. Jezik je u osnovi svakog učenja, tako da svi predmetni nastavnici, imaju važnu ulogu u pružanju kvalitetnog jezika i interkulturalnog obrazovanja. Pored toga, u konstantnom porastu je broj učenika engleskog jezika (svih uzrasta i u različitim kontekstima učenja), kao i potreba za kursevima i programima za učenje jezika. Jezička pismenost, posebno engleskog jezika, je neophodna životna veština za 21. vek, jer omogućava pristup informacijama na internetu, olakšava komunikaciju i saradnju lično i u virtuelnom prostoru, pomaže u održavanju koraka sa promenama u društvu znanja. Poznavanje više jezika, pomaže i u dobijanju profesionalne prednosti na svetskom tržištu rada, jer olakšava pristup višejezičnim resursima.

Istraživanja u oblasti nastave jezika ukazuju na to da se muzika, kao i digitalne medijske tehnologije, smatraju efikasnim pedagoškim alatima u realnoj, kombinovanoj i nastavi u virtuelnoj učionici (De Haan, Reed & Kuwada 2010; Gjedde & Bo-Kristensen 2010; Kretschmann, 2010; Stempleski, 2002; Ristić 2006). Gojkov Rajić i Prtljaga (2016: 119), su na osnovu rezultata istraživanja sprovedenim sa studentima tri učiteljska fakulteta u Srbiji, zaključile da: „iako je razvoj savremenih digitalnih tehnologija doveo do povećanja globalnog povezivanja korisnog za nastavu stranih jezika, stvarni stepen primene digitalnih medijskih tehnologija u nastavi i učenju stranih jezika, je veoma nizak“.

Manon, Sanatulova-Alison i Sanatulov (Mannon, Sanatullova-Allison & Sanatullov, 2012) navode da uprkos nekoliko razlika u formiranju i funkciji, jezik i muzika su međusobno povezani u ljudskoj komunikaciji. Kako „komunikacija predstavlja mnogo više od niza fonema, tako i uticaj muzičkog dela daleko prevazilazi pojedinačne note od kojih je ono sastavljeno“, iz tog razloga „zajedničke osobine koje dele muzika i jezici predstavljaju dodatni izazov sa kojima se suočavaju nastavnici i učenici“ (Speh & Ahramijan, 2010).

Muziku, kao i jezik, pronalazimo kao međukulturni fenomen u svim ljudskim društvima. Istraživanja o odnosu između muzike i jezika, mogu se podeliti u sledeće kategorije:

- *Muzika kao jezik* - posmatrajući muzičku strukturu kao ekvivalent lingvističkoj strukturi, organizovanom zvučnom sistemu sa pravilima i ograničenjima iz ljudskog uma u oblastima sintakse, semiotike, fonologije, itd. (primena metodologije lingvističke formalne analize u analizi muzičkog dela).
- *Jezik u muzici* - istraživanja sa fokusom na jezičke fenomene u muzičkom kontekstu, kao što su tekst pesme, poetika i međusobno povezivanje muzike i jezika (npr.

muzički tonovi i jezički tonovi, akcenat, fraza, itd.) u procesu komponovanja pesme/opere/vokalne muzike.

- *Muzika u jeziku* - muzički aspekt govornog jezika, npr. prozodija govora, ili paralingvistički elementi u jeziku (kvalitet zvuka, tempo, dinamika). Ovo je glavna oblast od interesa u istraživanjima govora (lingvistika, fonetika, itd.).
- *Jezik o muzici* - govor o muzici, semiotika muzike (semiologija diskursa o muzici).
- *Muzika o jeziku* - ova oblast istraživanja fokusira se na muzičke forme koje deluju kao surogat govora (npr. zvuk i zvižduk).
- *Muzika ili jezik/muzičko-jezičke intersekcije* - istraživanja o raskrsnicama muzičkih i jezičkih fenomena, kao što je istraživanje granica govora i pesme, i međukulturne koncepcije/percepcije muzike i govora (verbalne umetničke forme uz pesmu - kontinuum teksta).

Muzika i jezik nude različite oblike komunikacije i prirodno podstiču razvoj govornog jezika kao i veštine slušanja. Najvažnije zajedničke karakteristike muzike i jezika su da se oba mogu učiti kroz izlaganje muzici i/ili jeziku, a koriste se za prenošenje poruka. Oba su zasnovana na simbolizmu i simboličkim sistemima, kao što su pismo i note. Ostale zajedničke karakteristike koje imaju su visina, jačina, akcentovanje, ton, ritam i pauze. Nastava komunikativnog jezika prepoznaje važnost ne samo leksike i sintakse, već i „akcenta, intonacije, ritma i kvaliteta glasa u prenošenju naše poruke“ (Lowe, 2008).

„Muzika i jezik su sve forme komunikacije: muzika se više odnosi na emocije, dok jezik na sazajne poruke, a oba se prepliću. ... Svaki put kada hoćemo da izrazimo emocije kroz govor mi se koristimo tehnikama izvedenim iz muzike: akcenat, ritam, intonacija, kvalitet glasa. Svaki put kada učestvujemo u razgovoru koristimo tehnike analogne sviranju muzičara u ansamblu – slušamo drugog, pratimo, naglašavamo, prilagođavamo se, ... U učionici se razvijamo na osnovu ovih saznanja. Vežbamo akcenat, ritam i intonaciju u govoru. Radimo na tehnikama koje učenicima pomažu u interakciji sa drugima. Mi, takođe, pevamo pesme (ili recitujemo) kako bi kod učenika dodali vitalnost, emocije i boju u govoru. Mi možemo stimulisati maštu naših učenika - i pomoći im da se bolje izraze - tražeći od njih da slušaju muziku i komentarišu ono što čuju. ... Muzika ima beskrajnu moć da stimuliše naše emocije. Mi možemo koristiti muziku da pomognemo našim studentima da napišu još više povezan i maštovit tekst“ (Lowe, 2008).

Većina učenika koji uče engleski kao strani jezik ne samo da usvaja novi jezik, već se prilagođava i novoj kulturi. Dakle, didaktičke materijale treba pažljivo proceniti pre upotrebe u nastavi u skladu sa jezičkim i kulturnim poreklom učenika i ciljevima postavljenim u nastavnom planu i programu. Možemo reći da su najočigledniji razlozi za integraciju „muzičke lekcije“ u nastavi stranog jezika povezani sa sledećim (međusobno usko povezanim) aspektima:

- psihološki aspekti – lako memorisanje i konsolidacija rečnika, zvuci (implicitno vežbanje pravilnog izgovora i intonacije), i gramatičke strukture (usavršavanje jezičkih obrazaca kroz njihovo ponavljanje);
- motivacioni aspekt – motivacija za učenje;
- društveno-kulturni aspekti – komunikacija, kros-kulturna svest i znanja;
- perceptivno-motoričke sposobnosti;
- emocionalna inteligencija.

U svim fazama učenja u nastavi odabrani primeri iz muzičke literature mogu se primeniti za smirivanje umnih aktivnosti, opuštanje mišića i omogućavanje učenicima da budu slobodni od pritisaka i stresa. Pored toga, muzika u učionici može poboljšati koordinaciju i sposobnost slušanja i odgovaranja, što je od velikog značaja u procesu sveukupnog obrazovanja.

S druge strane, muzička pedagogija⁴⁷ može produktivno da integriše aspekte „prirodnog pristupa učenju jezika“ (engl. *The natural approach*) - koji zapravo deli mnogo sa Suzuki metodom muzičkog obrazovanja, tj. učenja muzike po sluhu, a ne primarno čitanjem muzičkog zapisa; učenje povezivanjem zvuka sa zapisanim simbolom) (Speh & Ahramjian, 2010). Visoko primenljive tri strategije „prirodnog pristupa učenju jezika“ u nastavi muzike su:

- pružanje razumljivog imputa učenicima,
- smanjenje anksioznosti kod učenika,
- stvaranje mogućnosti za prenošenje poruka.

⁴⁷ *Muzička pedagogija* je: 1) deo pedagoške nauke koji se bavi pitanjima muzičkog vaspitanja i obrazovanja (obuhvata opšte principe kao što su: predmet, suština i zadaci muzičkog obrazovanja, osnovne psihofizičke osobine vaspitanika, didaktičko-metodičke principe nastave, organizaciju i izvođenje nastave, nastavni i vanškolski rad na muzičkom vaspitanju i obrazovanju i sistem muzičkog školovanja. Muzička pedagogija se bazira na naučnim principima opšte pedagogije, psihologije, estetike, nauke o muzici, sociologije i drugih nauka, primenjujući ih na specifičnom terenu muzičkog vaspitanja i muzičke umetnosti uopšte; 2) praktičan rad nastavnika muzike u vokalnoj i instrumentalnoj nastavi i nastavi teorijskih muzičkih predmeta u muzičkim školama (Muzička umetnost, 1972: 371).

Danas, kako društvo postaje tehnološki sve naprednije, nove ideje i primena savremenih rešenja neminovno dovode do novih kvaliteta u metodici muzičke nastave i metodici nastave stranog jezika. Kombinacijom učenja muzike i jezika sa novim informacionim i komunikacionim tehnologijama u učionici može se smatrati „umetničkim delom sa neograničenim brojem varijacija“.

Postoji mnogo načina na koje nove digitalne medijske tehnologije mogu pomoći nastavnicima da ispune svoje nastavne ciljeve u nastavi muzike (solfeđa, teorije muzike, istorije muzike, analizi muzičkog dela/muzički oblici⁴⁸, nastavi kompozicije, itd.), a koje uključuju softvere koji:

- pomažu učenicima da razviju svoju muzikalnost ili unaprede svoje znanje o notaciji i veštine čitanja⁴⁹ muzičkog zapisa,
- podstiču kreativnost poboljšanjem improvizacionih sposobnosti učenika,
- fokusiraju se na obavljanje zvučnih testova koji uključuju prepoznavanje i transpoziciju zadatih ritmičkih obrazaca, melodije, muzičkih intervala, melodijskih sekvenci i harmonske progresije,
- pomažu učenicima/studentima u aktivnostima stvaranja, komponovanja i aranžiranja muzike,
- povećavaju privlačnost muzičke istorije i aktivnosti slušanja muzike kroz korišćenje multimedijalnih interaktivnih alata,
- podstiču eksperimentisanje pomoću digitalnih i virtuelnih instrumenata.

Jedan od načina primene digitalnih medija, jeste istražen u studiji Reninger, Ostin i Purgsli (Renninger, Austin & Pugsley, 2005), koji su 2001. godine integrisali nastavu muzike i nastavu književnosti u dva odvojena kursa na dodiplomskom nivou studija (sa dva profesora), na osnovu kojih je kreirana jedna integrisana obrazovna zajednica, a svi materijali (prezentacije, zvučni primeri) sa svih kurseva su postavljeni u okviru onlajn zajednice u kojoj je omogućena diskusija i interakcija učesnika svih kurseva. U izgradnji ove integrisane intelektualne zajednice primenjeno je pet specifičnih strategija za stvaranje visokog stepena povezanosti između kursa „Pregled svetske literature“ i kursa „Uvod u muziku“, a to su:

⁴⁸ Nauka o muzičkim oblicima je naučno-teorijska disciplina koja proučava estetske zakone i principe oblikovanja manjih i većih *muzičkih celina*, tj. zakone muzičkih konstrukcija tzv. *spoljašnje forme muzičkih dela* (za razliku od oblikovanja muzičkih struktura, tzv. *unutrašnje formalnih elemenata muzičkih oblika* – ritma, melodije, harmonije, dinamike, itd., čije zakonitosti proučavaju druge muzičko-teorijske discipline, nauka o ritmu, melodiji, harmoniji, kontrapunktu, itd.) (Muzička umetnost, 1972: 419).

⁴⁹ Čitanje muzike je proces pretvaranja posebnih vizuelnih simbola - muzičke notacije - u zvuk. Zvuci mogu da budu tihi, zamišljeni u sebi, ili mogu biti proizvedeni glasom ili muzičkim instrumentima (Hodges, 2011).

1. istraživanje značajnih veza između književnosti i muzike (metar, tema, ritam, motiv, oblik) – poezija i proza (u dužim proznim delima analizirana je uloga tema i simbolika motiva);
2. organizovanje nastave na osnovu istorijskih pravaca u umetnosti zajedničkih za obe discipline (klasicizam, romantizam, nacionalizam, realizam, impresionizam, ekspresionizam, minimalizam), uz primenu i primera iz likovne umetnosti (npr. impresionizam – muzička dela Kloda Debisija, Morisa Ravela i Lili Bulanger, i drugih, sa likovnim i književnim delima iste epohe⁵⁰);
3. fokusiranje na muzička dela inspirisana literarnim radovima, npr. opera „Faust“ Šarl Gunoa (engl. „Charles Gounod“) i Geteova dramatična poema „Faust“, ili „Per Gint“ (engl. „Peer Gynt“) muzika na istoimenu dramu Henrika Ibzena, od 23 stava od kojih je 8 izdvojeno, orkestrirano i kasnije podeljeno u dve svite);
4. izbor muzike i književnosti iz identičnih ne-zapadnih regija (Indija, Afrika) (analiza visine tona, ritma, metra, društveno-političkih faktora i njihovog uticaja na književnost i muziku);
5. kombinovanje dodatnih materijala (vizuelnih i slušnih primera, tekstova, skripti) za kurseve na jednoj vebstranici sa ciljem da studentima omogući jedno iskustvo integrisanog učenja na dva kursa u okviru jedne obrazovne zajednice, bez odvajanja na materijale za jedan ili drugi kurs.

Učesnici u istraživanju bili su učenici samo muzičkog, samo jezičkog ili oba kursa. Rezultati ukazuju na to da su učesnici izrazili verovanje da je povezanost ova dva kursa bila veoma dobra, i da im je to pomoglo u razumevanju i učenju. Tehničke komponente kursa su posebno ocenili kao pozitivne – beleške, diskusije na sajtu, materijali sa predavanja, itd. Komunikacija i izražavanje ličnog mišljenja u komentarima na sajtu je nešto što su učesnici prepoznali kao veoma korisno i važno u radu. Postojanje samog sajta kao zajednice, posebno je uticalo na motivisanost učesnika da nakon predavanja dodatno istražuju postavljene sadržaje. Ova zajednica je svakako uticala na dalji rad nastavnika na fakultetu, podstičući ih na kolaborativnost u pedagoškom radu, ali je uticala i na promene u kulturi obrazovne institucije.

⁵⁰ Materijal za diskusiju – prikaz u okviru digitalne prezentacije (*PowerPoint slides*): 1) slika „Olujno more“ („Uzburkano more“), Klod Mone (engl. Monet’s *Rough Sea*); 2) pesma „Pesma o moru“ R. Rilke (Rainer Maria Rilke’s *Song of the Sea*); i 3) muzičko delo Kloda Debisija „Dijalog vetra i mora“ (treći stav) iz „More, tri simfonijske skice“ (engl. Debussy’s *Dialogue of the Wind and Sea* from *Le Mer*).

2.4. Muzika i učenje engleskog jezika (kao stranog) u kontekstu muzičkog obrazovanja

Status učenja muzike kao predmeta od predškolskog do visokog obrazovanja u različitim državama je različito regulisan. Najčešće je prisutna podela na opšte i stručno-umetničko muzičko obrazovanje. Muzička iskustva mnoge dece u opštem obrazovanju obično su ograničena na određeni vremenski period (u određeno vreme određenog dana), kao i na obim muzičkih aktivnosti. U nekim zemljama se muzička kultura/umetnost kao predmet ukida u obaveznom ciklusu školovanja, međutim, potreba za slušanjem, sviranjem, učenjem i stvaranjem muzike ipak postoji, ali se takve aktivnosti usmeravaju na vaninstitucionalna okruženja za učenje, i to, sve više u digitalnom prostoru.

Zajedno sa ostalim vaspitno–obrazovnim predmetima muzička kultura kao predmet treba da doprinosi svestranom razvoju deteta, odnosno svestranom formiranju ličnosti.

„Muzička pismenost predstavlja način komunikacije i sposobnost čitanja i pisanja muzičkog pisma, razumevanja muzičkog jezika, slušanja muzike, izvođenja muzike ili prevođenja notnog zapisa u zvuk (pevanje, sviranje, upravljanje izvođenjem – dirigovanje), stvaranja muzike ili prevođenja zvuka u notaciju (zapisivanje/komponovanje), kritičke analize muzičkog dela i izvođenja, razumevanja odnosa između muzike i drugih umetničkih formi i drugih disciplina izvan umetnosti i u odnosu muzike prema istoriji i kulturi“ (Marić, 2015d: 134).

Muzička pismenost, u širem smislu, označava „posedovanje mogućnosti da se notni zapis vidi, shvati i reprodukuje, ili čuje, shvati i zapiše“ (Sudzilovski & Ivanović, 2014: 214). Tobijas (Tobias, 2012) smatra da se tradicionalni pojmovi muzičke pismenosti fokusiraju prvenstveno na slušanje muzike, izvođenje muzike pevanjem ili sviranjem na akustičnim instrumentima, pisanje muzike olovkom na papiru, dok digitalne tehnologije omogućavaju nove multimodalne oblike i načine slušanja, čitanja, pisanja i izvođenja muzike, na primer, „onlajn resital“.

Rezultati istraživanja Snježane Dobrota i Ine Reić Ercegovac potvrđuju interaktivne teorije muzičkih preferencija (LeBlanc, 1980; Hargreavesa, Miella & MacDonalda, 2005; prema Dobrota & Reić Ercegovac, 2014: 384), koje govore o tome da na formiranje muzičkih preferencija slušaoca utiče niz faktora koji su u međusobnoj interakciji (muzičke karakteristike – tempo i tonalitet dela, muzičko obrazovanje i osobine ličnosti). Takođe, poznavanje muzičkih preferencija doprinosi koncipiranju nastavnih programa u skladu s ciljem muzičkog obrazovanja, a to je kultivisanje muzičkog ukusa i proširivanje muzičkih preferencija učenika („muzički sadržaj koji učenik prihvata i u budućnosti će rado slušati“).

Pesma kao deo osnovnog vaspitno-obrazovnog rada u nastavi muzičke kulture ima najviše udela u razvoju sluha i glasa učenika, kao i njegovih muzičkih sposobnosti uopšte.

Pomoću pesme i igre učenici:

- doživljavaju osnovne elemente muzike i muzičke pismenosti,
- stiču znanja iz teorije muzike i muzičkih oblika,
- razvijaju osećaj za ritam i motoričke sposobnosti,
- razvijaju estetska osećanja i muzički ukus,
- razvijaju kreativnost,
- usvajaju moralne vrednosti,
- upoznaju muzičku tradiciju i kulturu različitih naroda.

Pored, primene pesme i muzičkih igri u nastavi, slušanje muzike je jedan od važnih, ali veoma često zapostavljenih oblika rada sa decom (Plavša, 1989: 72), kao i dečije muzičko stvaralaštvo. Slušanje muzike, učiteljima i nastavnicima predstavlja najtežu oblast realizacije muzičke kulture, jer zahteva metodički zasnovan, stručan i posvećen rad na upoznavanju učenika sa muzičkim sadržajima, rad na osposobljavanju učenika za razumevanje muzičke suštine tih sadržaja, podsticanju i održavanju interesovanja za ovu muzičku aktivnost (Stanojević, 2017: 736).

Stručno muzičko obrazovanje ulazi sve više u digitalni prostor, otvaraju se onlajn programi master i doktorskih studija, organizuje se nastava, kursevi, seminari i konferencije u onlajn prostoru, a i izvođačka sfera se delom premešta u onlajn prostor (npr. prenos izvođenja uživo, izvođenje muzike u virtuelnom prostoru - virtuelni horovi⁵¹).

Razvijanje jezičkih veština je postao važan zadatak za obrazovanje za sve starosne grupe, jer se budućnost u profesionalnom radu i lični uspeh često povezuje sa sposobnošću osobe da efikasno govori, sluša, čita i piše određeni strani jezik. Muzika, vokalna i/ili instrumentalna, predstavlja sastavni deo ljudske kulture, posebno jezika i komunikacije i to može biti moćno sredstvo u iskustvu učenja.

Jezik se najbolje uči ako se koristi, dakle „primena jezika, da bi uradili nešto što želimo ili naučili nešto novo što nas interesuje, omogućava realnu svrhu za slušanje jezika“ (Willis,

⁵¹ Projekat poput Erik Vitačerovog (Eric Whitacer) virtuelnog hora (u kome su pevači snimali svoju deonicu i slali maestru koji je napravio od tih materijala audio-vizuelni zapis originalnog horskog dela), postavlja interesantna pitanja za nastavnike muzike jer pomera granice izvođaštva, anasambla, muzičkog iskustva, otvarajući novi prostor za stvaranje, izvođenje, razgovor i angažovanje sa muzikom u digitalnom prostoru posebno u odnosu na fizičku lokaciju i vreme (Tobias, 2014: 222).

2013). U nastavi muzičkih predmeta jezik je najčešće sastavni element vokalnog muzičkog dela i u tom slučaju on se „usvaja/uči“ uz učenje melodije pesme.

Dušan Plavša (1989: 71) ukazivao je, još osamdesetih godina dvadesetog veka, da moderna muzička nastava u predškolskim ustanovama, trebalo bi da se sastoji iz tri oblasti muzičko-vaspitnog rada, a to su:

- (1) korišćenje muzike kao ilustracije, kao zvučne podloge pri recitovanju, pričanju priča, bajki, igranju pozorišnih komada;
- (2) rad sa dečijim instrumentima (primena udaraljki pri recitovanju, jer i stihovi imaju svoj ritam, a zatim i pri pevanju pesama);
- (3) treći kompleks muzičko-didaktičke problematike vezan je za povezivanje muzičkog doživljaja sa pokretom.

Nastavnici muzičkih predmeta u Republici Srbiji često imaju osnovno znanje iz minimum dva strana jezika – italijanskog, i najčešće engleskog, koje uče u srednjoj muzičkoj školi i na fakultetu (kao izborni predmet). Pored toga, nastavnici su često govornici i više jezika, u zavisnosti od toga da li su bilingvalni, ili su odrastali/školovali se u višejezičnoj sredini.

Konteksti muzičkog obrazovanja gde može biti prisutno i usvajanje/učenje sadržaja na engleskom jeziku u oblicima neformalnog obrazovanja su: privatna nastava, samoučenje dece i odraslih, celoživotno učenje (LLL) i stručno usavršavanje, dok u kontekstu formalnog obrazovanja to je nastava u:

- (opštoj) predškolskoj ustanovi,
- muzičkom zabavištu (muzička škola),
- osnovnoj školi (nastava muzičke kulture),
- osnovnoj muzičkoj školi (solfeđo, teorija muzike, hor),
- osnovnoj baletskoj školi (solfeđo),
- srednjoj školi (gimnazija - muzička kultura/muzička umetnost; pojedine stručne škole - muzička kultura/umetnost),
- srednjoj muzičkoj i baletskoj školi (stručni muzički predmeti),
- visokom obrazovanju – opšteg usmerenja,
- visokom stručnom muzičkom obrazovanju na fakultetima muzike umetnosti/akademijama umetnosti.

2.4.1. Engleski za muzičke škole i fakultete muzičke umetnosti

U okviru savremenih pristupa nastava stranih jezika posmatra se kao izvor zajedničkih kompetencija koje doprinose bogaćenju kako enciklopedijskih znanja, tako i jezika pojedinca kao izražajnog sredstva u okviru svakodnevne komunikacije, ali i posebne akademske kompetencije jezika obrazovanja (Vučo, 2016: 7). U kontekstu srednjeg stručnog muzičkog obrazovanja nastava stranog jezika namenjena učenicima muzičkih škola (npr. *ESP – English for Specific Purposes*, *AESP – Academic English for Specific Purposes*⁵²) treba da obuhvata i različite vidove multimedijalnih nastavnih materijala o muzičkoj umetnosti. U oblasti sekundarnog obrazovanja, objavljena su samo dva udžbenika namenjena učenicima srednjih muzičkih škola, a to su: (1) udžbenik „Engleski jezik za 3. i 4. razred usmerenog obrazovanja muzičke škole“ Mirjane Belosavić i Olge Stefanović, izdanje Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva Beograd, 1989.g., i (2) „Engleski za muzičare“ udžbenik namenjen učenicima srednje muzičke škole (Jelica Marković, Građevinska knjiga Zrenjanin, 2008.g.).

U oblasti tercijalnog obrazovanja udžbenici engleskog jezika za studente muzičkih predmeta su: „*Waltz Through Your English* - Engleski jezik za muzičku akademiju (muzikologe i etnomuzikologe)“ (2007); „*Jazz Up Your English 1* - Engleski jezik za muzičku akademiju“, (2009); „*Jazz Up Your English 2* - Engleski jezik za muzičku akademiju“, (2007), autorke Grkajac Milijane i „*Tune up your English* - udžbenik engleskog jezika za studente muzike“, autorke Snežane Drambarean (2008). U nastavi se primenjuju neki od ovih udžbenika, ali „veliki broj tekstova prisutnih u ovim udžbenicima (iako su korisni za usvajanje novog vokabulara) često nisu odgovarajući za motivisanje studenata i podsticanje diskusije u nastavi, jer studenti različitih odseka imaju različite potrebe u učenju engleskog jezika“ i „većini nedostaju originalni primeri za slušanje, interaktivne vežbe i zadaci koji bi doprineli razvijanju svih jezičkih kompetencija učenika, a koje omogućavaju digitalne tehnologije kao alati u nastavi i učenju“ (Kovačević, 2013: 775).

⁵² Obuhvata jezik u *pisanoj formi* (sažeci, disertacije, istraživački posteri, naučni radovi, studije slučaja, pregled literature, recenzija knjige, čitanje udžbenika na engleskom jeziku) i *jezik u usmenoj formi* (izlaganje na konferencijama, predavanja, izveštavanje o istraživanju), u okviru različitih kurseva engleskog jezika.

2.5. Učenje engleskog jezika uz muzičke aktivnosti

Muzika se koristi kao važna pedagoška alatka, posebno u nastavi engleskog jezika kao drugog (ESL) ili stranog jezika (EFL), kod dece i odraslih. Smatramo da je učenje engleskog jezika kao stranog jezika uz primenu muzičkih aktivnosti prisutno u neformalnom obrazovanju već od ranog detinjstva učenika najviše putem medijskih sadržaja, a zatim i u nastavi stranih jezika u školama stranih jezika i radionicama. Jedan od izraza koji se često u literaturi primenjuje jeste „učenje engleskog jezika kroz muziku“ (engl. *learning English through music*) (Willis, 2013). Muzika se koristi i za stvaranje prijatne sredine za učenje, kao i za izgradnju veština slušanja i razumevanja, govora, čitanja i pisanja, ali i za povećavanje vokabulara i proširivanje znanja o kulturi/kulturama (Pérez Niño, 2010).

Najčešći vid mogućnosti povezivanja ovih pedagogija prisutan je u nastavi i učenju engleskog jezika, gde je u velikom broju istraživanja ispitivan uticaj muzike, posebno pesme (engl. *songs, rhymes, chants, anthems*), i digitalnih tehnologija na usvajanje i učenje engleskog kao drugog (ESL) ili stranog jezika (EFL). Prema Krašenu (Krashen, 1982/2009: 145), snižavanjem i minimiziranjem anksioznosti i tenzije u učenju primenom muzike, eliminiše se stres, pružajući opuštajuću atmosferu („stanje opuštenosti“), koja se smatra optimalnom u procesu usvajanja jezika, jer utiče na povećanje motivacije za učenje. Nastavnici jezika danas imaju mnogo razloga za uključivanje muzike i pesme u učenju engleskog jezika. Pažljivo odabrane digitalne medijske tehnologije za predstavljanje muzike i autentičnih materijala o muzici na engleskom jeziku mogu biti korisne kao izuzetno motivaciona nastavna sredstva za vežbanje i unapređivanje svih jezičkih veština.

Učenje jezika uz muziku i kroz muzičke sadržaje često je povezano i sa putovanjima ili boravcima u stranoj zemlji u kojoj je taj strani jezik upravo jezik komunikacije. Smatramo da je učenje engleskog jezika kao stranog jezika uz primenu muzičkih aktivnosti moguće i u formalnom opštem/stručnom obrazovanju od obavezne predškolske nastave, preko osnovnog, srednjeg do visokog obrazovanja, ali i u procesima celoživotnog učenja i stručnog usavršavanja.

U nastavi engleskog jezika svi muzički sadržaji se prezentuju ili demonstriraju većinom uz korišćenje tehnologije slušajući snimak pesme emitovan sa digitalnog medija (plejera, računara, tableta, interneta, itd.), a ređe nastavnici imaju sklonosti i afiniteta za samostalno demonstriranje pesme pevanjem i sviranjem harmonizacija na gitari, klaviru ili nekom drugom instrumentu. Dakle, većinom su to već pripremljeni muzički sadržaji, gde se nastavnici fokusiraju na kvalitet i kvantitet jezičkih sadržaja u primeru, a ne na razvijanje

posebnih muzičkih veština učenika, iako, veoma često, nastavnici stranih jezika imaju određena znanja iz oblasti muzike, bilo opšta koja su stekli kroz redovno školovanje, ili stručna iz muzičke škole, ili u privatnoj nastavi teorije muzike/instrumenta.

Od nastavnika se očekuje da upućuje učenike na pravilan izgovor za efikasnu komunikaciju i vežbanje aspekata vezanog govora – glasovne promene, ritam, intonacija. Veoma je važno da se kod učenika utiče na razvijanje čistoće izgovora engleskih reči, i pravilnu dikciju, uvežbavanje akcenta reči (naglašavanje slogova), pravilno intonativno izvođenje i fraziranje, dinamičko oblikovanje, pravilno disanje, odgovarajući tempo, i oblikovanje vokala. Najčešće je, dakle, prisutna obrada pesme po sluhu uz primenu multimedije, dok obrada pesme iz notnog teksta (pevanje s lista⁵³) nije karakteristična za nastavu stranog jezika.

Džoana Katčen (Katchen, 1993: 72) navodi da primena zvučnog stimulusa — muzike, u nastavi engleskog jezika ima svrhu da učenici vode razgovor, jer „ne treba zaboraviti da mi možemo da cenimo muziku i uživamo u muzici bez razumevanja stihova ili znanja o kompozitorovoj nameri.“ Autorka, pored toga, navodi i primere koje nastavnici mogu primeniti u nastavi engleskog jezika u aktivnostima slušanja (primena audio i video kaset) sa ciljem da se istraže različite interpretacije muzike koju su slušali. Primeri su uglavnom iz repertoara tradicionalne muzike različitih naroda ili klasične muzike. Od učenika se očekuje da usmeno opišu na šta ih muzika podstiče da razmišljaju ili šta po njima muzika koju slušaju predstavlja, gde nema tačnih ili netačnih odgovora. Na primer, (1) fanfare – Đ. Rosini: Uvertira „Vilijam Tel“ (najava vesti, konji, kauboji, itd.), (2) Rihard Vagner: „Kas Valkira“ (marš, borba, film „Ratovi zvezda“), (3) valceri Johana Štrausa (bal, princeze, haljine), (4) nemi filmovi Čarli Čaplina, ili (5) „Čarobnjakov pomoćnik“ scena iz Diznijevog filma „Fantazija“. Evaluaciju rada učenika, nastavnik i učenici sprovodili su zajednički pregledom video snimaka, gde su učenici imali priliku da tokom diskusije, razvijaju veštine kritičke analize i samoevaluacije.

Pesme i muzičke igre su sadržaji koji neizostavno prate nastavu engleskog jezika od početnog perioda usvajanja i učenja jezika i predstavljaju sadržaje pogodne za korelaciju muzičke kulture i engleskog jezika, kao dva nastavna predmeta (mogu da posluže za doživljavanje i prepoznavanje istovremeno i jezičkih i muzičkih elemenata). Dakle,

⁵³ U istraživanju Vujović i Bogunović (Vujović & Bogunović, 2012: 1111), autorke na osnovu rezultata istraživanja ukazuju na važnost pevanja s lista – bilo kao „muzičke akcije“ ili „strateške igre“ u razvijanju metakognitivnih samoreglativnih veština, seta strategija koje mogu biti primenjene u usavršavanju muzičkih zadataka, samoeфикаsnosti, autonomije i nezavisnosti u procesu učenja.

predmetna integracija muzike u nastavi engleskog jezika može biti relativno pojednostavljeno korišćenje pesama za učenje alfabeta, brojanja, novih reči, ali i složenije korišćenje pesama za usvajanje i učenje jezičkih obrazaca, ritma, poetske forme izražavanja, itd.

Viveka Kulharia (Kulharia, 2016) pregledom istraživačke literature na temu primene muzike u nastavi i učenju drugog jezika, analizira istraživanja usmerena na tri oblasti. U prvoj oblasti, to su istraživanja fokusirana na efekte primene muzike na nervni sistem, koja su uglavnom rađena sa muzičarima ili osobama koje učestvuju u nekom obliku instrumentalne nastave (nastave izvođenja muzike pevanjem ili sviranjem na muzičkom instrumentu), jer su promene vidljive u odnosu na one koji su samo slušali muziku u nastavi muzičke kulture (engl. *Music appreciation classes*). Istraživanja potvrđuju da učenici koji imaju nastavu instrumenta (tokom jedne godine) pokazuju „brže i snažnije moždane odgovore na govor i brže nervno kodiranje konsonanata...“, u odnosu na učenike koji samo učestvuju kao posmatrači i publika u nastavi muzike (Kulharia, 2016: 3 prema Kraus et al., 2014). Drugu oblast, čine istraživanja fokusirana na primenu muzike u svrhu motivisanja učenika – slušanje pesmi kako bi se unapredio jezik. Dok treća, je usmerena na izbor muzike u nastavi stranih jezika na osnovu kriterijuma, kao sistematizovan proces. U trećoj oblasti, rezultati istraživanja ukazuju da učenje uz pevanje pesmi ima bolje rezultate nego samo učenje izgovaranjem (ili ritmizovanim govorom).

Prisustvo pesama na engleskom jeziku u udžbenicima istraživao je Huber (2010: 99), koji navodi da je analizom pedeset udžbenika koji se primenjuju u nastavi engleskog jezika u Austriji, primećeno da se broj pesama smanjuje u višim razredima kao i da se menja cilj i metodologija rada sa učenicima, od učenika se sve manje očekuje da pevaju u grupi (učenje reči, izgovora), već za sebe, a sve više da slušaju i razvijaju veštine razumevanja tokom slušanja pesme.

Razumevanje govora predstavlja izuzetno kompleksnu veštinu, koja zahteva sposobnost vladanja drugim jezičkim veštinama, kao što su diskriminacija na fonološkom nivou, receptivno poznavanje vokabulara, vladanje gramatikom, elementima kulture zemlje čiji se jezik uči kao strani, kao i sposobnost integrisanja svih jezičkih elemenata sa nejezičkim kontekstom (Lukić, 2000: 260). Slušanje pesama, prema Lukić (2000: 284), ne predstavlja prevashodno razumevanje govora, jer se slušanjem mogu realizovati različiti zadaci: (1) ilustracija autentičnog govora, (2) analiza strukture, (3) provera vokabulara, (4) upoznavanje sa elementima kulture, (5) slušanje radi zabave ili uživanja, (6) praćenje izraza lica, gestikulacije, mimike i pokreta ruku koji su karakteristični za određenu govornu situaciju.

U nastavi engleskog jezika posebno važnu ulogu ima džez pesma, za razvijanje ritma i akcenta u izgovoru učenika. Predstavlja nastavno sredstvo koje motiviše učenike, i približava ih svakodnevnom govoru na engleskom jeziku (Zhang, 2011: 564).

Nastavnici obično koriste muziku u nastavi engleskog jezika putem digitalnog zvučnog i video zapisa, gde su u slučaju pesama, tekstovi prikazani u nedigitalnom ili digitalnom obliku (na tabli, ekranu računara, interaktivnoj tabli, u virtuelnoj učionici, itd.). Upotreba muzike i muzičkih aktivnosti u nastavi i učenju engleskog jezika sa digitalnim medijima može biti usmerena na:

- poboljšanje kognitivnog i emocionalnog angažovanja u učenju,
- poboljšanje razvoja jezičkih veština: slušanja, sticanje rečnika i razumevanje govora, razvijanje veština pisanja i čitanja,
- jačanje prethodnog znanja,
- unapređivanje interkulturalne komunikacije i kulturne svesti,
- razvijanje veština digitalne medijske pismenosti.

Veronika Rosova (Rosová, 2007) u završnom radu „The Use Of Music In Teaching English“, istražuje važnost i ulogu muzike, odnosno pesme u nastavi engleskog jezika, sa teorijskog i praktičnog aspekta, kroz istraživanje (upitnik na češkom jeziku) o preferencijama učenika (konkretno informacije važne za izbor pesme) i primenu pesme na času kroz neke od aktivnosti („pogađanje“ naslova pesme, pisanje pesme, recitovanje pesme, popunjavanje nedostajućih reči koje se rimuju, provera razumevanja – pitanja i odgovori, gluma, repovanje stihova pesme, pevanje, prevođenje, itd.). Na kraju ispitani su stavovi učenika nakon dva meseca primene pesme na času, i to upitnikom iz tri dela: prvo je proveren nivo zapamćenih reči, fraza i rečenica pesme, zatim su učenici pevali pesmu i poredili koliko reči su prethodno mogli da se prisete bez muzike i posle sa muzikom, i na kraju o utiscima samog časa koji su bili pozitivni (časovi su bili „zanimljivi“, „opuštajući“, „zabavni“, „prijatni“ i „poučni“).

Amparo i Alisija Espejo Aubero (Espejo Aubero & Espejo Aubero, 2008) u knjizi „Mixed-Ability English Music Classes Through Songs (for English and Music Teachers)“ u kontekstu nastave engleskog jezika kao stranog (učenicima čiji je maternji jezik španski) daju primere nastavnih jedinica u kojima predlažu da nastavnici kod učenika razvijaju (i vrednuju) jezička, ali i muzička znanja primenom pesme (CD, kasete, vizuelni materijali – crteži, školski pribor, telo kao instrument – glas, ruke, noge). Kod jezičkih znanja predlažu da nastavnici proveravaju da li je izgovor dobar (ritam, akcent, intonacija), da li su usvojili

gramatičke aspekte dobro, da li je vokabular dobro prihvaćen, a kod muzičkih, da li mogu da ponove jednostavnu melodiju i ritmičku frazu, prepoznaju dvodelni i trodelni ritam, održavaju pulsaciju, prepoznaju (vizuelno i slušno) ali i izvode duge i kratke tonove ili zvučne pokrete, znaju da imitiraju (onomatopeja), i izvode koordinisane pokrete ruku i tela (kretanje, koračanje).

U istraživanju Lize Li Ling-Ju (Ling-Yu, 2009) o primeni kontrastnih elemenata muzike i pesme u predškolskoj nastavi muzike i engleskog jezika u Tajvanu, rezultati ukazuju da primena muzičkih dela sa kontrastnim elementima – brzo/sporo, visoko/nisko, tiho/glasno (igre sa pevanjem, pesme, kretanje) predstavlja dobar metod u nastavi razumevanja muzičkih ideja u uvodnom muzičkom obrazovanju, da može da motiviše učenike da spontano reaguju na muziku i pesmu izrazima lica i pokretima tela, a da istovremeno uče govorni jezik praćenjem uputstava nastavnika i slušanjem, imitiranjem, ponavljanjem reči i fraza, pevanjem pesme sa stihovima i odgovaranjem na postavljena pitanja. Rezultati ukazuju na to da se stvaranjem jednostavnih pesmi pevanjem ili recitovanjem uz sviranje od strane učenika može učiti i „jednostavan“ engleski jezik.

Slušanje u nastavi povezano je sa tehnologijom od trenutka kada je zvučni signal mogao biti prikazan u obliku koji dozvoljava ponovljeno slušanje, počevši od gramofonske ploče, filma, televizije i audio trake, digitalnog video i audio signala, kompjuterski posredovane reprodukcije audio i video snimka, mp3 plejera, sve do savremenih tehnologija poput mobilnih telefona, tablet računara, itd. (Vandergrift & Goh, 2012: 218). Istražuje se potencijal digitalnih tehnologija za razvijanje pedagogije slušanja u nastavi stranog jezika u multimedijalnim okruženjima (vizuelni mediji - video, transkripti i naslovi; podkasti; sistemi računarski posredovane komunikacije – engl. *Oral computer-mediated communication - CMC*). Postoje dokazi da upotreba novih tehnologija može da dovede do uspešnog učenja novih reči, jer tehnički atributi specifični za nove tehnologije smatraju se kao „kapaciteti koji obezbeđuju tehnologiju za ponovljenu audio isporuku, usporenu audio isporuku“, gde „povezivanje odgovarajućeg zvuka sa tekstom može biti od pomoći slušaocima u razvoju sposobnosti segmentacije reči“ (Vandergrift & Goh, 2012: 233).

U zavisnosti od postavljenih ciljeva u nastavi, obrada pesme može biti uvodna aktivnost sa ciljem uvođenja novog vokabulara, aktivnost sa ciljem razvijanja govornih jezičkih veština (izgovor), ili aktivnost sa ciljem podsticanja motivacije kod učenika za dalji rad (poboljšanje raspoloženja i povećanje aktivnosti učenika), ali i aktivnost sa ciljem razvijanja kulture i tradicije (npr. praznične pesme), kao i aktivnost sa ciljem zabave i razonode u nastavi.

Najbolji pregled načina primene muzičkih aktivnosti sa učenicima uzrasta 4 do 12 godina, pružaju autorke Paterson i Vilis (Paterson & Willis) u knjizi „English Through Music“ (2008), namenjenoj nastavnicima engleskog jezika (koji nisu muzički obrazovani, ili su u manjoj meri muzički obrazovani). Autorke su aktivnosti podelile u osam oblasti prema različitim ciljevima primene muzike u nastavi:

1. aktivnosti zagrevanja - kratke aktivnosti sa ciljem pripremanja učenika za kasnije stvaranje muzike; rastezanje ruku, tapšanje, vežbe raspevavanja (vežbe za horsko raspevavanje);
2. slušanje i eksperimentisanje sa visinom i trajanjem tona, dinamikom, bojom tona, vrstom zvuka (različiti ručno pravljeni udarački instrumenti);
3. pesme, rime i akcione pesme – muzički primeri koji se uvode sa vrlo malo jezičkih objašnjenja, a uz koje učenici pevaju, kreću se, imitiraju određene radnje (npr. ‘Row, Row, Row your Boat’);
4. ritam, igre i obrasci – nastavnik izgovara svoje ime u ritmu: deca ponavljaju - a potom ritmizuju izgovor sopstvenih imena (npr. Anice Paterson - Jane Willis). Deca tada pevaju i tapšu u ritmu imena dece u grupi;
5. slušanje i reagovanje na muziku;
6. pesme, rime i akcije uz muziku koje osnažuju usvajanje jezika;
7. priče sa zvučnim efektima i muzikom;
8. stvaranje muzike koja ilustruje određenu temu ili događaj.

Pesme, kao kombinacija stihova i muzike, mogu biti od pomoći u nastavi učenicima da izraze svoje emocije na jednom novom jeziku, jer „reči koje čujemo u pesmi postepeno se ugrađuju u *umno skladište* koje utiče na način na koji mi govorimo taj novi jezik, dok muzika (posebno programska muzika i muzika za film) može generisati jezik stimulisanjem imaginacije“ (Lowe, 2008). Na predškolskom uzrastu deca ovladavaju stranim jezikom slušanjem i ponavljanjem, odnosno oponašanjem onoga što čuju ili vide, na sličan način kao što su usvajali i svoj maternji jezik (Pralica, 2014: 247).

Deca su okružena muzikom od najranijeg perioda razvoja i obično imaju pozitivne stavove prema muzičkim sadržajima, te se spontano angažuju u aktivnostima pevanja, eksperimentisanja sa objektima oko sebe stvarajući različite zvuke i pesme (Čupić, 2012: 117). Pesme su korisne za jačanje i izgradnju vokabulara, veština slušanja, izgovora, čitanja i pisanja, širenje znanja o kulturama, ali i podsticanje mašte (Pérez Niño, 2010; Boothe & West 2015).

Jana Ortis (2008) primetila je da deca doživljavaju razne emocije kao rezultat učešća u aktivnostima pevanja, što podstiče samoizražavanje, pomaže u razumevanju i učenju muzičkih fraza i nudi dodatne mogućnosti za vežbanje komunikacijskih veština. Ovaj jak odnos između usmene pismenosti i vokalne muzike, prema autorki, stvara više mogućnosti za mlađu decu i učenike engleskog jezika da slušaju jezik u primeni u školi, ili izvan nje. Ova tehnika/metoda „pomaže im da kontekstualizuju informacije koje se uče u okolnostima niske anksioznosti“ (Ortis, 2008: 214).

Slušanje muzike, prema Speh i Ahramijan (2010), i pevanje pesama na ciljnom jeziku (uz prethodno nasnimljene pesme) je tehnika koja daje rezultate u svakom aspektu usvajanja jezika. Pevanje pomaže učenicima u povećavanju brzine izgovora na stranom ili drugom jeziku. Kada učenici pevaju pesme (uz izvorne govornike) „oni uče da imitiraju fonetsku strukturu i ritam jezika, a da nisu svesni da se i sami izražavaju na stranom jeziku, pomerajući vokalni aparat tokom slušanja i pevanja pesme, stvarajući snažne kinestetičke asocijacije za fonetske osobine jezika, stim da je sadržaj već unapred određen“ (Speh & Ahramjian, 2010: 39).

Danpjero de Kristoforo (De Cristoforo, 2011) ističe da pesma predstavlja „vredan i efikasan (brz) način“ internalizovanja ciljnog jezika (bilo drugog ili stranog jezika) kroz intuitivne i osvešćene procese učenja. Učenik izložen pesmama na ciljnom jeziku (intuitivni proces učenja) može da internalizuje jezik mnogo brže nego kroz sistematsko proučavanje jezika. S druge strane, tekstovi se mogu koristiti u različitim vrstama aktivnosti učenja (nesvesnih procesa), jer vrlo često predstavljaju zanimljiv jezički materijal.

Muzika ne samo da pomaže pri memorisanju važnih informacija, već je i sredstvo pomoću kojeg mozak „oslobađa“ tu istu informaciju za upotrebu (Salcedo, 2010). Korišćenjem različitih metoda unosa, uključujući muziku, postoje veće mogućnosti za učenike da povezuju njihove sadašnje baze znanja i dodaju nova znanja. Istraživanja ukazuju na to da učenje jezika zahteva složene kognitivne veštine i da učenici zadržavaju više znanja kada se ono usvaja kroz pesmu (tekst i muziku) (Boothe & West, 2015).

Dvejn Eng (Engh, 2013) naglašava da je upotreba muzike i pesme u nastavi jezika podržana i u teorijskim i praktičnim istraživanjima od strane nastavnika i utemeljena u empirijskoj literaturi kao korisno sredstvo za povećanje jezičkih, društveno-kulturnih i komunikativnih kompetencija. Sa stanovišta obrazovnja, „muziku i jezik, ne samo da je moguće, već je i potrebno poučavati/učiti zajedno“ (Engh, 2013). Slično, Suzan Stefens (Stephens, 2013) navodi da su „muzika i jezik tako isprepleteni, tako integrisani, da se ne mogu (na)učiti jedno bez drugog“.

Rezultati istraživanja koje je sprovedela grupa autora Herera i saradnici (Herrera, Hernández-Candelas, Lorenzo & Ropp 2014: 380), govore da muzičko obrazovanje može napraviti značajnu razliku u ukupnom razvoju deteta, posebno u pogledu učenja stranih jezika „u kojoj se razvijanjem muzičkih sposobnosti kod predškolske dece utiče na razvoj receptivnih veština, izražajnih jezičkih veština, i interesovanja za knjige i stepen motivisanosti za početno čitanje knjiga“.

Ieva Zeromskaite (Zeromskaite, 2014: 86) pregledom literature u radu „The Potential Role of Music in Second Language Learning“ zaključuje da, iako postoje naučni radovi koji pružaju dokaze o poboljšanju slušnih i kognitivnih jezičkih sposobnosti muzički obrazovanih individua, ipak, „nedostaju istraživanja u vezi s širokim spektrom učenja drugog ili stranog jezika (osim fonološkog), kao što su uticaj muzičkih aktivnosti na učenje oblasti jezika poput sintakse i pragmatike“, dakle, da je potrebno više studija da bi se u potpunosti definisale prednosti muzičkih aktivnosti na sposobnosti učenja drugih jezika dece i odraslih.

Bisli i Čuang (Beasley & Chuang, 2008) za potrebe istraživanja efekata primene pesme u nastavi EFL, kreirali su sajt na engleskom jeziku „Learning English Through Listening to Music“ kojem su (uz dodeljene ID kodove) pristupali tajvanski studenti (dobrovoljno za ostvarivanje određenog broja predmetnih kredita), radili ulaznu proveru i upitnik, a zatim počinjali kurs sa ciljem da u roku od tri nedelje odslušaju odabrane pesme (koliko im je vremena i puta potrebno) i urade aktivnosti povezane sa pesmama. Imali su zadatak da napišu rezime pesme, objasne sličnosti i razlike između američke kulture i njihove kulture, ali i da odgovore koliko puta su pesmu slušali, da li su im se pesme svidеле, i koliko su razumeli reči u pesmi, a zatim i da urade test koji je obuhvatio novi vokabular i izlazni upitnik. Pesme su bile od iste muzičke grupe, a ukupno ih je bilo šest. Utisci o načinu primene pesme u nastavi onlajn, kao i rezultati studenata uopšte u učenju jezika bili su u većoj meri pozitivni. Na osnovu rezultata ove studije, i drugih prethodnih, autori (Beasley & Chuang, 2008: 14) zaključuju da pesme treba da:

- budu one koje se studentima sviđaju,
- imaju stihove koji su razumljivi,
- koriste reči i fraze iz svakodnevnog govora („prirodnog govora“),
- sadrže elemente ponavljanja ključnih reči i fraza,
- su dovoljno zanimljive da privuku i održe pažnju učenika kako bi slušanje ponovili,
- su zasnovane na pozitivnoj i prikladnoj temi,
- sadrže kulturno relevantne teme.

Muzička nastava je zasnovana na pretpostavci da muzika podstiče razvoj kulture učenika, što je potvrđeno i u istraživanjima da nastavnici imaju pozitivne stavove prema različitim uticajima muzike na opštu i muzičku kulturu učenika (Dopuđ & Plavšić, 2014). Muzika se deli i razmatra u društvenim okruženjima, koja je smatraju za strateški resurs pri učenju jezika, jer tekstovi pesama ciljnog jezika pružaju kulturno bogat i autentičan kontekst kroz koji učenici mogu otkriti svet iz različitih tački gledišta (Coats, 2016).

Natalia Lusía Velez Gea (Vélez Gea, 2013: 202) navodi da se primenom aktivnosti uz pesme i gledanje odabranih crtanih filmova, ne samo unapređuje interaktivnost u nastavi, već se učenici motivišu da nastave sa primenom digitalnih medija, pesme i učenjem, i izvan učionice, prenošenjem aktivnosti i znanja koje su stekli u nastavi u svakodnevno okruženje. Kroz različite aktivnosti primene pesme i crtanih filmova (pevanje, crtanje, igranje igri, primenom interneta) koje predlaže Velez Gea, učenici se upoznaju sa autentičnim jezikom, gramatikom i kulturnim aspektima jezika.

2.6. Integrirana nastava jezika i nejezičkih predmeta (CLIL)

„CLIL“ je akronim za (engl.) „Content and Language Integrated Learning“, poseban pristup nastavi i učenju nastavnih predmeta kroz podučavanje i učenje na drugom (trećem/četvrtom) jeziku, a zahteva posebne veštine od nastavnika i uslove kako bi bio uspešan (Spratt, 2012: 9). To je nastavni pristup koji kombinuje učenje stranog jezika i druge discipline, odnosno, usmeren je na usvajanje jezika i nejezičkih sadržaja drugog predmeta, sa posebnim fokusom na jezičke kompetencije (obogaćivanje rečnika i usavršavanje komunikativnih veština), kao i jačanje samopouzdanja i motivacije kod učenika.

Integrisanje sadržaja i jezika „nije ništa novo – primenjuje se već decenijama pod različitim oznakama“ (Navés, 2009: 35). CLIL nastava nije samo jedan od načina nastave i učenja engleskog jezika, već i „samostalni predmet koji zahteva posebne veštine nastavnika i posebne uslove rada“ (Spratt, 2012: 17). Takva nastava se razvija na različite načine prema potrebama i interesima onih uključenih u te procese. Najčešće deluje u obaveznom obrazovanju u osnovnim, srednjim ili visokoškolskim ustanovama, dok se strani jezici (ELT) uče i u školama jezika, i za razliku od CLIL nastave obuhvataju različite starosne grupe sa različitim potrebama za učenjem jezika. Najšire posmatrano svaka situacija učenja u kojoj postoji integracija sadržaja i stranog jezika može se smatrati primerom CLIL nastave i učenja, ukoliko uključuje okvir „četiri slova C“ (*The 4Cs Conceptual Framework*, razvijen devedesetih godina dvadesetog veka) – *Content* (sadržaj), *Cognition* (saznanje), *Communication* (komunikaciju), i *Culture* (kulturu) (Coyle, 2015). Postoje primeri CLIL nastave i u umetničkim školama (Vašiček, 2016).

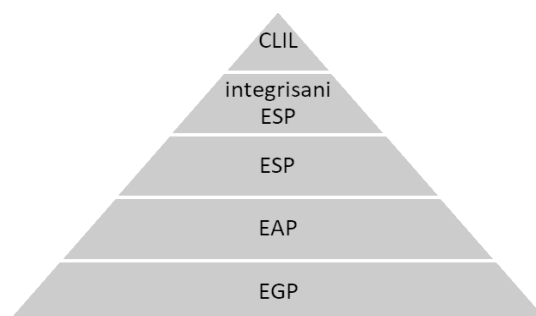
Pod pojmom CLIL se često govori o integrisanom učenju sadržaja nekog predmeta i engleskog jezika (engl. *CEIL - Content-and-English Integrated Learning*) (Dalton-Puffer, 2010: 183). Upravo, glavna vrednost CLIL nastave je „potencijal unapređivanja jezičkog znanja i stručnosti na veoma angažovan način kroz svakodnevno izlaganje i komunikaciju na engleskom jeziku i učenje različitih sadržaja predmeta na engleskom jeziku uz usvajanje jezičkih znanja i veština“ (Xerri, 2015: 116).

U praksi CLIL stoji u različitim oblicima kontinuuma sa nastavom stranih jezika zasnovanom na sadržajima, na primer, ELT⁵⁴ (ESP/EAP), na jednom, „mekšem kraju“ (engl. *soft CLIL*), i dvojezičnom obrazovanju, fokusirajući se isključivo na predmete učenja kroz sredstvo stranog jezika, na „jačem“, drugom kraju (engl. *strong CLIL*) (Spratt, 2012: 10).

⁵⁴ „ELT“ se odnosi na nastavu ili učenje engleskog jezika kao sredstva za komunikaciju u svakodnevnim situacijama ili o svakodnevnom, društvenim ili profesionalnim potrebama.

Najčešći termini koji se koriste kao sinonimi za CLIL su „dvojezično obrazovanje“, „višejezično obrazovanje“ i „obogaćeni jezički programi“. Prema rezultatima istraživanja Zavišin (2013), dvojezična ili bilingvalna nastava u Republici Srbiji zasnovana je na CLIL metodi koja podrazumeva „podučavanje nastavnog predmeta na stranom jeziku ili *stapanje* nastave stranih jezika i nejezičkih predmeta“.

Jedno od tumačenja CLIL učenja i nastave u okviru visokoškolskog obrazovanja, predstavljeno je kroz tzv. „Obrazovnu piramidu na tercijlanom nivou učenja engleskog jezika“ (engl. *English Tertiary Language Education Pyramid - ETLE Pyramid*) (Grafikon br. 1).

Grafikon 1 - „ETLE piramida“ (pruzeto od Hurajová, 2015: 91)

U CLIL nastavi cilj je kreirati kontekste komunikacije koji ohrabruju učenike da slobodno izraze misli, osećanja i ideje. Nastavnik omogućava da u nastavi učenici koriste strani jezik u nastavnim aktivnostima, kroz koje razvijaju različite komunikativne funkcije (davanje objašnjenja i definicija, provera informacija, opisivanje događaja ili pojava, zaključivanje i slično), ali i podstiče učenike da obogaćuju fond reči koji je vezan za određeni nejezički predmet.

Prilikom međupredmetnog povezivanja, pod učenjem se ne smatra samo usvajanje znanja, već i učenje metoda i strategija usvajanja znanja. Na taj način, uspostavljanje korelacija tiče se dimenzija znanja, to jest, glavnih tipova i podtipova znanja (Mrkalj, 2010: 48). Ne postoji mnogo savremenih studija u svetskoj literaturi koje razmatraju integraciju samo muzičke umetnosti, već je reč o integraciji umetnosti uopšte, zbog činjenice da je u većini zemalja planom i programom muzika deo „umetničkog obrazovanja“ (engl. *Arts Education*), uprkos svojoj specifičnosti.

Laija Viladot i Markus Človječek (Viladot & Cslovjecsek, 2014: 2) smatraju da „integrisani pristup promoviše holističko obrazovanje i kognitivnu dobit, a saglasni su da duboko razumevanje često zavisi od interakcije na raskrscima između disciplina“. Ovi autori navode da u literaturi pronalaze različite pristupe konceptu integracije:

- integracija putem korelacije između predmeta, kroz zajedničke teme - tematska integracija ili sadržajna povezanost (integracija znanja),
- integracija kroz praktično rešavanje pitanja i problema (problem na osnovu životnog iskustva kao polazna tačka integracije),
- integracija kroz istraživanja samih učenika ili „povezanost procesa“ (Viladot & Cslovjecssek, 2014: 2).

Fokus CLIL nastave je na razvijanju veština i strategija koje će učenici moći da primene u daljem školovanju i radu u budućnosti. Nastava nije primarno usmerena na primenu IKT u učenju, iako se isti u velikoj meri primenjuju u nastavi, već na ohrabrivanje kooperacije i poštovanja među učenicima, razvijanje samorefleksije i samostalnosti u učenju.

Načini rada koji se primenjuju u CLIL nastavi su različiti i nisu striktno definisani. Zasnivaju se na interaktivnoj metodologiji koja dozvoljava istraživanje sadržaja predmeta, ali i usvajanje jezika. Jezik se u velikoj meri „usvaja“ kroz izlaganje učenika samom jeziku, uz primenu određenih tehnika za razvijanje veština govora i pisanja (Spratt, 2012: 12). Najčešće su zastupljeni rad u paru ili grupama, kooperativno učenje ili interaktivno učenje. Rad u paru omogućava više vremena za interakciju i ostavlja učenicima više prostora za upoznavanje i saradnju.

CLIL nastava je najčešće poverena učiteljima na nivou opšteg obrazovanja, nastavnicima stranih jezika i predmetnim nastavnicima. Međutim, u nekim obrazovnim sistemima predviđeno je da u proces takve nastave budu uključena dva nastavnika – predmetni nastavnik i nastavnik jezika, te povećana saradnja između nastavnika jezika i nastavnika sadržaja predstavlja još jednu prednost ovakve nastave. Profil idealnog CLIL nastavnika, podrazumeva da je nastavnik stručan u određenoj naučnoj disciplini, da dobro govori oba jezika nastave (stručno znanje jezika), da primenjuje CLIL metode, da primenjuje prikladne materijale u smislu jezičkih i predmetnih zahteva, da ima odgovarajuće veštine za planiranje i pripremu CLIL materijala, da kontinuirano uči i da se usavršava.

U kontekstu, CLIL muzičke nastave ili primene CLIL pristupa u nastavi muzičke kulture i umetnosti, koja podrazumeva oblik integrisane nastave muzičke kulture/muzičke umetnosti i jednog stranog jezika, ili više stranih jezika, nastavnici muzičkih predmeta mogu biti i stručnjaci za strani jezik (potrebne određene kvalifikacije). Nastavnici stranog jezika mogu, ali ne moraju biti profesionalno muzički obrazovani da bi uspešno primenjivali muzičke sadržaje u CLIL nastavi i kod učenika uticali na razvoj jezičkih i muzičkih veština.

Pri izboru nastavnih materijala, nastavnicima se najčešće savetuje priprema plana rada i izrada materijala u skladu sa obrazovnim potrebama učenika (Zavišin, 2013). Postoji veliko bogatstvo materijala za nastavu engleskog jezika koji su dostupni, materijala za različite nivoe i potrebe dece, ali i odraslih. Međutim, materijali za CLIL nastavu su veoma specifični, potrebno je vreme i posebni uslovi da se takvi materijali kreiraju ili prilagode, provere u nastavi, zato su udžbenici za CLIL nastavu veoma retki (Spratt, 2012: 16).

U kontekstu nastave engleskog jezika primenom CLIL metode, Ivana Ćirković Miladinović i Ivana Milić u radu „Young learners and CLIL: Developing language skills in ELT Classroom Integrated with the Contents of Musical Education“ (Ćirković Miladinović & Milić, 2012) predstavile su jednu od mogućnosti integrisanja muzičkog sadržaja u nastavi engleskog jezika na mlađem uzrastu (primenom digitalnih medija – digitalni zvuk ili snimak izvođenja muzike na klasičnim muzičkim instrumentima), sa ciljem da se slušanjem određenog muzičkog dela utiče na motivaciju kod učenika za kreativno pisanje proze i pesama, ali i emocionalno doživljavanje i otkrivanje karaktera muzičkog dela. Autorke su se opredelile za dva stava iz svite Kamija Sen-Sansa: „Karneval životinja“ (engl. *The Carnival of the Animals*) – drugi stav „Kokoške i petlovi“ (*Hens and Roosters*) i četvrti stav „Kornjače“ (*Tortoises*). U zaključku autorke naglašavaju, da učenički radovi nastali tokom ovih muzičkih nastavnih časova ukazuju na njihova muzička iskustva, muzičko razumevanje i mogućnosti shvatanja ključnih delova muzičkog dela. Tumačenje muzičkog dela kroz neke druge medije, na primer, književnost ili slikarstvo (vizuelnu umetnost), od izuzetnog je značaja na nivou osnovnog obrazovanja.

Primeri istraživanja CLIL nastave u muzičkom obrazovanju, iako su veoma retka, postoje, i ukazuju na pozitivne ishode takve nastave. Džejn Vilis (Willis, 2013), na osnovu bogatog iskustva nastavnika engleskog jezika i CLIL nastavnika u kreiranju sadržaja za CLIL nastavu muzike i engleskog jezika, navodi da je „veoma važna saradnja nastavnika jezika i predmetnog nastavnika (nastavnika muzike)“, a tri najvažnije osnovne preporuke su da nastavnici treba da:

- primenjuju muzičke aktivnosti kako bi stvorili mogućnosti za interakciju učenika na engleskom jeziku,
- podstiču muzički i jezički razvoj učenika svojim pozitivnim ponašanjem,
- da se potrudu da svi uživaju u slušanju, izvođenju i stvaranju muzike.

U nastavi muzike na engleskom jeziku ili CLIL nastavi muzike, učenici usvajaju muzičke veštine (eksperimentisanje sa zvukom, stvaranje zvučnih obrazaca, pamćenje redosleda

muzičkih fraza, izvođenje dela, stvaranje varijacija), a pritom razvijaju i komunikativne jezičke veštine (npr. izloženi su tekstu priče i govoru nastavnika koji im održava pažnju, učestvuju u rešavanju zadataka, učestvuju u reprodukciji sadržaja priče, razgovaraju o priči/pesmi/muzičkom delu na stranom jeziku). Učenici usvajaju ili uče engleski jezik iz četiri različita bogata izvora govornog inputa koji pružaju mogućnost učenicima da sami postepeno počnu da primenjuju jezik u istim i sličnim situacijama. Prvo, kroz opšta uputstva i menadžment rada u učionici (početak nastavnog časa, uspostavljanje tišine, organizovanje rada u grupama). Drugo, kroz jezik koji se koristi u uvođenju samih muzičkih aktivnosti (razgovor o zvuku, vežbanje ritma/pevanje/sviranje). Zatim, putem reči i fonoloških osobina pesme, rime, himne, kroz priče i kratke dijaloge, i poslednje, četvrto, kroz dalji razvoj specifičnih jezičkih odlika i vokabulara na određenu temu koji može biti primenjen i u drugim temama i predmetnim oblastima (Willis, 2013: 31).

Šarka Vankova u tezi „CLIL in Music Education“ (Vaňková, 2014) ispituje praktično primenu tri originalne nastavne jedinice zasnovane na CLIL pristupu u nastavi muzičke kulture u osnovnoj školi u Republici Češkoj na maternjem jeziku. Nakon održanih nastavnih časova autorka je sproveda istraživanje u kojem je upitnikom i intervjuima sa grupama učenika proverila njihove stavove i mišljenja o nastavnim materijalima i primeni CLIL nastave u kontekstu održanih časova muzičke kulture. Vođenjem dnevnika nastavnika i dnevnika istraživača, utvrdila je koje su promene potrebne u organizaciji nastavnih aktivnosti i izradi CLIL materijala, i ukazala na specifičnosti ovakvog pristupa nastavi i učenju. Njen rad je značajan iz više razloga. Prvo, različitim aktivnostima u paru, individualno ili u grupi, cilj je bio razvijanje veština slušanja, govora, čitanja i pisanja na engleskom jeziku, integrisanjem sadržaja nastave muzičke kulture i istorije, uz primenu digitalnih medija (interaktivnog programa „Hot Potatoes“ u aktivnostima provere usvojenog vokabulara na engleskom jeziku). Prvi nastavni čas je bio posvećen životu i radu Ludviga van Betovena kroz autentične materijale na engleskom jeziku o kompozitoru i njegovim delima. Na drugom nastavnom času učenici su kroz diskusiju učili o muzičkim instrumentima, a poslednji, treći čas, je bio posvećen slušanju izvođenja numere „Oda radosti“ Ludviga van Betovena u različitim muzičkim stilovima, uz dodatne aktivnosti stvaranja muzike.

U okviru diplomskog rada Pavle Puškašove „CLIL Activities in Music Lessons“ (2016), prikazani su teorijski i pratični aspekti CLIL aktivnosti u nastavi muzičke kulture na nivou primarnog obrazovanja u Republici Češkoj. Ovaj rad je značajan iz razloga što teorijski i praktično analizira CLIL nastavu u kontekstu muzičkog obrazovanja, predstavljajući

originalne aktivnosti za primenu u nastavi muzičke kulture, koje je dalje potrebno u praksi primeniti i testirati (Puškašova, 2016: 50).

Uspešni primeri primene nastavnog programa „Sviranje klavira kao CLIL (Piano playing as CLIL)“ ili „CLIL nastava klavira (orgulja)“ (2000-2016) u osnovnoj umetničkoj (muzičkoj) školi i na muzičkoj akademiji, kao alternativnog školskog obrazovnog programa i programa stručne obuke odobrenog od strane obrazovnih vlasti u Republici Češkoj, osmislio je i sprovodio gotovo dve decenije Zdenek Vašiček (Vašiček, 2000-2016). Rezultate istraživanja Vašiček je prikazao na češkom, nemačkom, ali i u nekoliko radova na engleskom jeziku (Vašiček, 2008; 2009; 2010). Prvi CLIL projekat, Vašiček je sproveo u osnovnoj umetničkoj školi (*Primary Arts School – PAS*, Tisnov) u periodu od 2000 do 2008.godine sa trideset učenika nastave klavira (od toga 22 je učilo engleski, a njih 8 nemački jezik). Drugi projekat, je sproveo u periodu 2004 do 2007.godine sa 83 nastavnika (20 do 65 godina i radnog iskustva 0 do 40 godina) gde je njih 50 učilo engleski jezik, a 33 nemački, sve u CLIL obuci, održanoj u Metodickom centru Janaček akademije muzičkih i izvođačkih umetnosti u Brnu („Methodological Centre of the Janacek Academy of Music and Performing Arts in Brno“). Cilj prvog projekta bio je pružanje mogućnosti za komunikaciju učenika i nastavnika na češkom, italijanskom (kao „univerzalnom jeziku muzike“) i na određenom stranom jeziku (engleskom ili nemačkom) uz razvijanje stručnog vokabulara. Zadatak je bio da se u nastavi klavira postepeno proširi znanje stranog jezika učenika (do 500 leksičkih jedinica - približno A1 nivo CEFR). U okviru drugog projekta, učesnici su imali mogućnost da usavrše znanje stranog jezika i razviju kompetencije potrebne za rad u CLIL nastavi klavira. Po dva učesnika su simulirala govorne situacije u nastavi klavira menjajući uloge nastavnika i učenika (na završnom ispitu Vašiček je učestvovao u ulozi učenika). Sa uspehom je ispit položilo 19 učesnika i dobilo sertifikat CLIL nastavnika. U trećoj godini projekta, novina je bila uvođenje „CLIL - mešovite metode“ (engl. *CLIL – mix method*) u kojoj je bilo primenjeno smenjivanje jezika tokom nastavnog časa koji je trajao dva sata – prvih sat vremena na engleskom, a drugih sat vremena na nemačkom jeziku. Zadatak je bio da se studentsko znanje postepeno proširi na oko (maksimalno) 1.500 leksičkih jedinica na engleskom jeziku (približno A2 nivo, CEFR). Veliki broj učesnika iz Češke i Slovačke je završio ovaj program obuke ili jednodnevne seminare, a Vašiček je objavio i univerzitetski udžbenik za nastavnike i učenike koji počinju sa učenjem klavira kao CLIL nastavom.

Potencijal CLIL pristupa u nastavi muzike je mnogo veći nego što se može činiti, naime, pored razvijanja jezičkih i muzičkih kompetencija, ali i motivacije kod učenika u nastavi, ovaj model nastave se lako može adaptirati i primeniti i u nastavi ostalih muzičkih predmeta

(Vašiček, 2009). Treći primer projekta, Vašiček je održao u osnovnoj muzičkoj školi („PAS“) u mestu Tisnov (Češka) sa 28 učenika klavira i orgulja, u periodu od 2012 do 2016. Novina koju je u ovom projektu uveo, jeste da su ponuđeni i drugi jezici, 21 učenik je izabrao engleski, dok je 7 učenika izabralo jedan od sledećih jezika: nemački, ruski, italijanski, francuski, ili španski, te je ideja multilingvalizma omogućena u praksi. Vašiček, kao plurilingvalni nastavnik koji je tokom školovanja i usavršavanja učio nekoliko jezika, nakon prvog višejezičnog rečnika (Češko-Englesko-Nemačkog), kojeg je primenjivao u nastavi, intenzivno je radio i na kreiranju novog rečnika – „Višejezični rečnik sviranja klavira/orgulja: „Češko – Englesko – Nemački/Ruski/Italijanski/Francuski/Španski“ (Vašiček, 2016). U „PAS“ školi Vašiček je koristio pored učionice sa koncertnim klavirom i učionicu opremljenu digitalnim tehnologijama (računarima, digitalnim klavijaturama, slušalicama, itd.) (Vasicek, para. 10).

U Republici Srbiji, takođe, postoje primeri dvojezičnih i višejezičnih rečnika muzičkih termina i izraza, a to su „Muzički leksikon“ Branka Vukićevića⁵⁵, „Ilustrovani englesko-srpski rečnik muzičkih termina i izraza“ autora Snežane Drambarean i Dorina Drambareana (2015)^{56,57} i „Višejezični rečnik muzičkih termina“ (1985/2008) Vlastimira Peričića⁵⁸ koji uključuje italijanski, francuski, engleski, nemački, ruski, i češki jezik. Istraživanja o efektima primene u nastavi i učenju ovih materijala u srpskom govornom području nisu poznata, što bi svakako bilo interesantno uporediti i dalje istraživati.

⁵⁵http://www.delfi.rs/knjige/6552_muzicki_leksikon_englesko-srpski_srpsko-engleski_knjiga_delfi_knjizare.html

⁵⁶<http://www.naissus.info/vest-Promocija-izdanja-Ilustrovani-englesko-srpski-re%C4%8Dnik-muzi%C4%8Dkih-termina-i-izraza-sa-srpsko-engleskim-indeksom-7271.htm>

⁵⁷ Niš: Univerzitet, Fakultet umetnosti, 2015, 577 str., ISBN 978-86-85239-21-2 <http://www.nbss.rs/wp-content/uploads/2017/03/Bilten-18.pdf> str.48

⁵⁸ Zavod za izdavanje udžbenika, treće izdanje 2008, 606 strana, ISBN 978-86-17-15079-0; <https://www.knjizara.com/Visejezicki-recnik-muzickih-termina-Vlastimir-Pericic-20626>

2.7. Celoživotno učenje i profesionalni razvoj nastavnika

U sve više umreženom i tehnološki posredovanom životu, potrebno je izgraditi mogućnosti za napredovanje u okviru samoupravnih projekata učenja, posebno za učesnike u visokom obrazovanju (Väljataga & Fiedler, 2009: 58). Konceptija celoživotnog učenja (ili „učenja tokom života“) koja „podstiče nov način razmišljanja i rešavanja problema, svojom suštinom izražava humanističku filozofiju u čijoj osnovi je napredovanje društva i pojedinca“ (Milutinović, 2008a). U tom smislu važna je andragogija kao „umetnost i nauka (teorija/pristup učenju) koja ima za cilj da pomogne odraslima u učenju“, a koja se zasniva na šest pretpostavki učenja odraslih kroz: (a) samousmerenost, (b) potrebu za saznanjem, (c) primenu iskustva u učenju, (d) spremnost za učenje, (e) usmerenje na učenje i (f) unutrašnju motivaciju (Chan, 2010: 25). U nastavi engleskog jezika, na primer, potrebno je razlikovati andragoške i pedagoške orijentacije odraslih kao učenika (Deveci, 2007). Dakle, učenje odraslih je proces koji se ostvaruje kroz aktivnosti *prenošenja, sticanja, usvajanja i kreiranja* znanja (Oljača & Kostović, 2011: 67).

Ben Bug i Rozi Burt Perkins (Boog & Burt-Perkins, 2009: 13) navode da postoji sve više studija koje govore o pozitivnim efektima muzičkih aktivnosti (kao društvenih akcija ljudi), na kognitivne sposobnosti odraslih (posebno odraslih od 45 do 80 godine života) sa i bez demencije, jer „za mozak je učenje i celoživotno učenje“. Muzika u obrazovanju odraslih (Rowland, 1999) se može koristiti kao:

- (1) tehnika za pokretanje diskusije u učionici,
- (2) prilika za odrasle da istražuju različite kulturne pozadine i uticaje, i uticaje koje muzika ima na društvo,
- (3) način da se prošire znanja o drugim načinima saznavanja, i
- (4) još jedna perspektiva na učenje i obrazovne potrebe odraslih.

Ramona Gresl (Graessle, 2004: 4), naglašava da u nastavi klavira sa odraslima, odrasli su u poziciji učenika, i to najčešće svojom voljom, a da „nastavnici muzike tada imaju priliku da te motivisane učenike izlože muzici u pozitivnom okruženju...i pomognu im u razvijanju veština učenja tokom života i u njihovom muzičkom razvoju...bez obzira kakvi su njihovi muzički interesi“. Upravo od ljudske sposobnosti i motivacije da nastavi sa učenjem tokom čitavog života zavisi i kvalitet njegove budućnosti (Milutinović, 2008a: 247).

U obrazovanju „istraživanje budućnosti i dalje ostaje zapostavljen problem, pritom preobražaj društva i obrazovanja nije moguć bez preobražaja načina na koji vidimo i zamišljamo svoju budućnost“ (Milojević, 2005). Pojam „budućnosti“ u savremenom

diskursu, teorijskim istraživanjima i metodologiji u oblasti *studija budućnosti* (engl. *future studies*), najčešće je definisan kao „aktivan aspekt sadašnjosti“. Prema Ivani Milojević „budućnost nije prazan prostor, ona je poput prošlosti aktivan aspekt sadašnjosti“. Slotter (2008), smatra da:

„Više nego ikada ranije, potrebno je da obrazovne institucije i nastavnici potpunije razviju sopstveno razumevanje orijentisano ka budućnostima i tek kada su promene ove vrste uveliko u toku, školski sistemi mogu legitimno da tvrde da pripremaju mlade ljude na odgovarajući način za dalji život i izazovne zadatke koji su pred njima“ (Slaughter, 2008: 30).

Od učitelja i nastavnika se sve više očekuje da pokažu spremnost u traženju daljih mogućnosti za dodatno učenje i da se angažuju u progresivnom društvu koristeći nove digitalne medijske tehnologije. Da bi osoba postala višestruko pismena potrebno je da razvije širok spektar funkcionalnih, akademskih, kritičkih i elektronskih veština, navodi Loreta Kasper (Kasper, 2000). Profesionalni razvoj nastavnika upravo je usmeren na učenje i razvijanje inovativnih veština, tzv. „4 Cs“ (kritičko razmišljanje, kolaboracija, komunikacija, kreativnost), i informacionih, medijskih i tehnoloških veština, životnih veština i veština izgradnje karijere.

Termin „profesionalno učenje“ (engl. *Professional Learning* - PL), odnosno „stručno usavršavanje“, odnosi se na „formalna ili neformalna iskustva učenja koja preduzimaju učitelji/nastavnici/profesori i školski lideri kako bi unapredili svoju individualnu profesionalnu praksu i kolektivnu efikasnost škole, mereno poboljšanim učenjem učenika/studenta, angažovanjem u učenju i dobrom radu i životu“ (AITSL, 2014: 5). Profesionalni modeli učenja nastavnika podrazumevaju učenje u okviru timova za profesionalno učenje (ispitivanje rada učenika, studijske grupe, razne diskusije), zatim, posmatranje kolega, mentorstvo, obuke, učešće na internim programima usavršavanja i akreditovanih kurseva, čitanje stručne literature, posete drugim školama, onlajn učenje, profesionalne razgovore, i dr. (DETM, 2005: 19).

Kontinuirani profesionalni razvoj – KPR (engl. *Continuing professional development* - CPD) definisan je kao:

„višestruko, višefazno doživotno iskustvo koje se može odvijati unutar ili izvan radnog mesta i koje se često kreće izvan profesionalnog i zalazi u domen ličnog života nastavnika ... od ključnog značaja da nastavnicima pruži sredstva da se izbore sa sve većim zahtevima koje im se postavljaju, dok im omogućava da zadrže individualni

kapacitet, preuzmu kontrolu nad sopstvenim učenjem i transformišu svoju obrazovnu praksu“ (Hayes, 2014: 5-6).

Samoobrazovanje nastavnika predstavlja važan faktor profesionalnog razvoja, determinisano različitim faktorima: socijalnim, sposobnostima, motivacijom, potrebama, tehničkom i tehnološkom podrškom, kao i svojstvima ličnosti (Arbinja, 2016: 5). Donošenje odluka pri izboru oblika i tema u oblasti kontinuiranog profesionalnog razvoja nastavnika nije ponekad jednostavno, jer najčešće postoji veliki broj istih u kojima se nastavnici mogu usavršavati. Britanski Savet u dokumentu naslovljenom „Okvir Profesionalnog razvoja nastavnika“ (British Council, 2015) preporučuje 12 profesionalnih praksi za nastavnike u svim predmetnim oblastima, a to su: planiranje nastave i kurseva, razumevanje učenika, upravljanje nastavom, poznavanje predmeta, upravljanje resursima, ocenjivanje učenja, integracija IKT, preuzimanje odgovornosti za profesionalni razvoj, primena inkluzivne prakse, primena višejezičnih pristupa, promovisanje veština 21. veka, i razumevanje obrazovnih politika i prakse.

Pored ovih oblika karakterističnih za realno okruženje, nastavnici sve više učestvuju u onlajn programima i događajima namenjenim stručnom usavršavanju nastavnika (oPRN) (engl. *oTPD - Online Teacher Professional Development*) u određenoj predmetnoj oblasti. Da bi učestvovali u takvim događajima nastavnici treba da imaju osnovne digitalne veštine i da se osećaju prijatno u onlajn okruženju, kako bi gradili kolegijalne odnose, a time smanjili utisak izolovanosti u onlajn prostoru. Osnovne karakteristike onlajn programa i događaja namenjenih stručnom usavršavanju nastavnika su: fleksibilnost, ponovljivost, prikladnost i pristupačnost.

Fokus ovakvog vida profesionalnog razvoja nastavnika, prema Kolins i Lijang (Collins & Liang, 2013: 441), jeste na „kreiranju veb-zasnovanih mogućnosti za učenje“ koji bi nastavnicima omogućili da probleme sa kojima se suočavaju u radu reše na što bolji mogući način. Potrebno je da se metodički kursevi obuke dalje razvijaju smislenom implementacijom tehnologije, da se omogući veći broj resursa za profesionalni razvoj nastavnicima, sa fokusom na sadržaj i pedagošku primenu tehnologije (Wetzel, Buss, Foulger & Lindsey, 2014: 89).

Rene Hobs (Hobbs, 2007: 9) navodi da „ako možemo da podelimo naše iskustvo učenja, izazove i pitanja u zajednici prijatelja koji neguju kritičko mišljenje, verovatno je da će to polje nastaviti da se razvija.“ Kroz profesionalne zajednice učenja, dolazi do trajnog profesionalnog razvoja nastavnika i neguje se celoživotno učenje (Grujić, 2016: 133). Pritom, društvene mreže imaju ključnu ulogu upravo u okupljanju nastavnika oko određenih tema ili

u okviru određenih grupa, u širenju informacija o mogućnostima za učenje (događajima i sadržajima). Prednosti primene ovakvog vida usavršavanja su (Ostashewski, Moisey & Reid, 2010: 722):

1. što onlajn platforme podržavaju i ohrabruju nastavnike da uče zajedno, a da pritom nastavnici imaju kontrolu nad svojim vremenom, prostorom, prisustvom, nivoom aktivnosti, identitetom i odnosima;
2. omogućavaju nastavnicima da kontrolišu pristup i nivo učešća u važnim aktivnostima,
3. promovišu razvijanje mreže odnosa, kojima nastavnici mogu pristupiti kako bi unapredili svoju nastavu i pored onlajn aktivnosti namenjenih stručnom usavršavanju nastavnika.

U oblasti profesionalnog usavršavanja nastavnika stručnih predmeta očekuje se da nastavnici učestvuju u različitim oblicima stručnog usavršavanja, međutim, takvih događaja je za nastavnike muzičkih predmeta na engleskom, ili nekom drugom jeziku u onlajn prostoru trenutno veoma malo, ili nisu dostupni velikom broju nastavnika, za razliku od velike ponude takvih sadržaja za nastavnike engleskog jezika, povremeno sa temama vezanim i za CLIL nastavu. Vaspitači veoma često nemaju dovoljnu obuku u inicijalnom obrazovanju o primeni digitalnih tehnologija, iako je potrebno da se razviju metodički i pedagoški modeli utemeljeni na jasnim ciljevima razvijanja, podrške i unapređenja iskustava dece u učenju i igranju (Arsović, 2015: 185), i andragoški modeli učenja za osnaživanje profesionalnog učenja vaspitača, i razvijanje komunikacije između svih učesnika u obrazovanju (učenika, roditelja, obrazovne ustanove i društvene zajednice).

Sautkot i Krauford (Southcott & Crawford, 2011) navode da „iako postoje jasni pokazatelji prednosti primene tehnologije u nastavi i učenju, ipak nedostaje teorijski okvir i kurikulumski modeli koji razmatraju pitanja trenutne primene tehnologije u nastavi muzike“. Autori navode da su nastavnicima potrebni praktični modeli primene tehnologije u nastavi muzike, a da je „potrebno uraditi i ponovnu evaluaciju terminologije, definicija i diskursa koji se koristi u raspravama o muzičkom obrazovanju“ (Southcott & Crawford, 2011: 132).

Problem postoji i na nivou obrazovanja trenutnih i budućih nastavnika, gde u zavisnosti od programa studija, većina studenata nije imala, ili nema odgovarajuću obuku u oblasti primene obrazovne tehnologije. Od obrazovnih ustanova, ali i od nastavnika, zavisi i da li će učestvovati u daljoj obuci u adaptaciji i primeni novih programa, istraživanju novih nastavnih

materijala i stvaranju novih obrazovnih sadržaja. Takvi oblici usavršavanja su često u vezi sa nedostatkom vremena i sredstava, ali i stručnosti onih koji bi takve programe vodili.

Budući da digitalne tehnologije nisu dovoljno korišćeni resursi u obrazovanju u mnogim zemljama kada je u pitanju nastava engleskog kao stranog jezika, ali i da pored toga, nastavnici nemaju dovoljno mogućnosti da se obučavaju ili usavršavaju u oblasti digitalne pismenosti, pokrenuti su novi projekti koji imaju za cilj da pruže osnove potrebne za integraciju digitalnih tehnologija u metodici nastave stranih jezika. Projekat koji je počeo 2016. godine u organizaciji Evropskog centra za savremene jezike (engl. „European Centre for Modern Languages of the Council of Europe - ECML“), pod nazivom „Digitalna pismenost za nastavu i učenje jezika“ (engl. *Digital literacy for the teaching and learning of languages*), usmerena je na pružanje znanja u primeni velikog opsega onlajn digitalnih alata i resursa za razvoj jezičkih i interkulturalnih veština, kao i podsticanje onlajn interakcije između samih nastavnika (ECML, 2017). Mnoge istraživačke interese grupe pri međunarodnim organizacijama nastavnika stranih jezika, poput IATEFL i TESOL, prepoznale su potrebu za istraživanjima u ovoj oblasti obrazovanja i fokusirale se na savremene tehnologije u obrazovanju u kontekstu nastave i učenja engleskog kao stranog jezika, kao na primer, interesna grupa za „Tehnologije u učenju“ pri međunarodnoj organizaciji nastavnika engleskog kao stranog jezika (engl. „IATEFL Learning Technologies Special Interest Group – IATEFL LT SIG“).

Poptuna integracija IKT u profesionalnoj praksi zahteva od nastavnika da se uključe u aktivnosti kontinuiranog profesionalnog razvoja nastavnika (KPR), kako iz profesionalnih, tako i iz ličnih razloga, i to u realnim ali i virtuelnim okruženjima. Internet sajt Britanskog Saveta posvećen je stručnom usavršavanju u nastavi engleskog jezika (*The British Council's Teaching English*), i to putem onlajn prenosa događaja uživo ili „simulkasta“ (engl. *simulcasts*) (intenzivno od 2010-2014, ali i danas), a zatim i „vebinara“⁵⁹ (engl. *webinars*) od 2011.godine do danas, ohrabrujući deljenje informacija o takvim događajima među nastavnicima u okviru zajednica na društvenim mrežama (npr. *Facebook, Twitter*).

Jedna od najvećih platformi (koja 2018.g. slavi deset godina postojanja) posvećena stručnom usavršavanju nastavnika (na engleskom jeziku) jeste *EdWeb* platforma koja broji

⁵⁹ Webinar (engl. *webinar* = *Web-based seminar*) je video prezentacija, predavanje, seminar koji se emituje/prenosi preko interneta primenom video ili audio konferencijskog programa, sa ciljem prenošenja znanja i omogućavanjem učenja i usavršavanja interakcijom sa drugima i medijem - primanjem i davanjem informacija, zvukom, slikom ili tekstom. Omogućava pristup velikom broju učesnika. Vremensko trajanje sesije zavisi od organizatora obično u trajanju jednog, dva ili tri nastavna časa, serije predavanja („vebinar dan“).

preko 540,000 nastavnika, okupljenih u preko sedamdeset zajednica ili društava u okviru mreže, sa preko 1,100 nastavnika izlagača i više od 1.450 održanih vebinara (prosečno 300 vebinara godišnje) u preko pedeset tematskih oblasti, i sve to besplatno registrovanim nastavnicima. Više od deset tematskih oblasti posvećeno je obrazovnim tehnologijama ili digitalnim medijskim tehnologijama u nastavi i učenju. Na primer u periodu od 2014 do 2017.godine održano je preko dvadeset vebinara u oblasti KPRN-a, i isto toliko i muzičkog obrazovanja, a u oblasti nastave jezika preko trideset, a preko četrdeset o nastavi engleskog jezika, umetnosti i pisanja.

Udruženja ili asocijacije, nacionalni saveti, univerziteti, velike izdavačke kuće kao i obrazovne institucije manjeg obima, najčešće su nosioci programa onlajn stručnog usavršavanja u formi vebinara. U oblasti nastave engleskog jezika to su: „Oxford University Press“, „IATEFL“, „IATEFL SIGs“, „TESOL International“, „Macmillan English“, „Cambridge English Language Assessment“, „British Council“, „Cambridge University Press“, „Pearson“, „American English“, „CELT Athens“, i drugi, dok oblasti nastave muzičkih predmeta to su:

- „National Association for Music Educators - NafME (USA)“ (najčešće vebinari usmereni na promene u projektnom finansiranju, pravilnicima na regionalnom i nacionalnom nivou u SAD),
- „International Society of Music Educators ISME (Europe)“ (vebinari usmereni na specifične teme u oblasti muzičkog obrazovanja),
- „Tim Topham (Australia)“ – piano teachers (blogovi, podcasti i vebinari namenjeni nastavnicima muzičkih predmeta, najviše u oblasti nastave klavira, usmereni na razvijanje pedagoških i preduzetničkih kompetencija nastavnika – uživo vebinari putem „WebinarJam“, ili „YouTube - TimTopham TV - TTTV channel“),
- „Midnight Music Community (Australia)“ (sajt sa besplatnim materijalima, nastavnim planovima, blogovima, podcastima – 29 za period od januara do avgusta 2017), usmereni na primenu digitalnih medija u muzičkoj nastavi), i
- „The Curious Piano Teachers (UK)“ (vebinari namenjeni nastavnicima klavira).

Onlajn zajednice „Tim Topham“, „Midnight Music Community“ i „The Curious Piano Teachers“, okupljaju članove koji izdvajaju novčana sredstva na mesečnom ili godišnjem nivou jer uključuju dodatne aktivnosti u okviru zatvorene platforme (interakcija članova, postavljanje video materijala, diskusije, posebni kursevi, itd.), dok su određeni sadržaji

dostupni bez novčane nadoknade, poput blogova, podkasta, vebinara uživo i videa, onlajn događaja i diskusija na društvenim mrežama, itd.

Onlajn radionice i konferencije su oblici onlajn stručnog usavršavanja, koji su veoma slični vebinarima. Onlajn radionice održavaju se preko videokonferencijskih platformi („Adobe connect“, „Zoom meetings“, itd.), stim da u smislu sadržaja zahtevaju veću interakciju sa učesnicima i različite praktične aktivnosti u toku sesije (npr. „International House World Organisation“ – 27 snimaka onlajn radionica na sajtu „YouTube“), dok onlajn konferencije, zahtevaju veću interakciju učesnika tokom i nakon izlaganja rezultata istraživačkog rada –postavljanje pitanja izlagačima i aktivno učešće u onlajn okruglim stolovima i diskusijama (npr. „International House World Organisation - Teachers' Online Conference on 25th November 2011“; „Macmillan English - Macmillan Education Online Conference (MEOC)“ (2011 – 2015); „British Council - Teaching for Success Online Conference“ (5 - 9 October, 2016), itd.)

Masovni otvoreni onlajn kursevi (MOOCs), kao edukativni ili „događaji“ učenja i složeni sistemi multimedijalnih nastavnih materijala sa karakterističnom strukturom i mogućnošću omogućavanja učenja i obrazovanja velikom broju polaznika u različitim interdisciplinarnim naučnim oblastima, „podržavaju ideju doživotnog učenja, samousmerenog, otvorenog učenja, otvorenih obrazovnih resursa i predstavljaju novu generaciju onlajn obrazovanja“ (Perifanou, 2015), ali i mogućnosti za stručno usavršavanje i profesionalni razvoj nastavnika. Najčešće se u naučnoj literaturi ukazuje na razliku između tri tipa: „konektivističkog“ ili c-MOOC (engl. *connectivistic*), „obimnog“ ili x-MOOC (*extensive*), i „između“ ili meso-MOOC oblika, koji predstavlja kombinaciju prethodna dva (Schoenack, 2013: 100).

Učenje se odvija prema lekcijama ili časovima podeljenim po nedeljama učenja, gde postoje različiti zadaci od slušanja, čitanja, pisanja, automatskog ocenjivanja kvizova, dodele kolegijalnih ocena, diskusija i događaja uživo na mreži, ili okupljanjem na društvenim medijima kao što su „Facebook“ ili „Google Hangouts“ (npr. „Future Learn“ MOOCs - oblast nastave i profesionalnog razvoja nastavnika: „Becoming a Better Teacher“; „Exploring the World of English Language Teaching“; „Introduction to Educational Design in Higher Education“, itd.). Nastavnici se podstiču da aktivno razmišljaju o svom učenju tokom kursa, da vode evidenciju o svom profesionalnom razvoju (redovno prave beleške u onlajn dnevniku⁶⁰), gde refleksija može uključivati: važan izvor informacija ili znanja, listu pitanja

⁶⁰ Aplikacije za vođenje onlajn dnevnika su: *Padlet, Microsoft OneNote, Evernote, Penzu, Spaaze, Stormboard*, itd.

koju nastavnici imaju i žele da diskutuju, nešto što žele dalje da istražuju, ideje stečene iz materijala kursa ili od drugih učesnika, link ili video zapis od interesa za korišćenje u učionici, itd.

Umrežavanje nastavnika na društvenim mrežama predstavlja relativno „nov“ način pristupanja događajima stručnog usavršavanja. Primena onlajn foruma, blogova, video i drugih *društvenih medija*⁶¹ ugrađenih u platforme za onlajn profesionalni razvoj nastavnika (engl. *oTPD – Online Teacher Professional Development*) može pružiti nastavnicima priliku za sticanje autentičnih iskustava u učenju onlajn („na mreži“) (Ostashewski, Moisey & Reid, 2010: 722).

Analizom određenih studija slučaja o primeni društvenih medija (*Facebook, Twitter*), grupa autora Mekalk, Mekintoš i Baret (McCulloch, McIntosh & Barrett, 2011: 11), zapažaju da „društveni mediji vrlo često oduzimaju privatno vreme nastavnika, zamagljujući granice vremena između radnih obaveza i životnih ličnih obaveza“ i da „iako nastavnici rado pristupaju društvenim medijima da bi se našli sa prijateljima, nisu baš uvek raspoloženi da nastave razgovor o nastavi i u okviru onlajn prostora u slobodno vreme“. S druge strane, druge praktične koristi postojanja onlajn mreža su u pogodnosti i brzini pristupa kojom nastavnici mogu pronaći i deliti nastavne izvore, događaje licem u lice i onlajn, ali mogućnost „otvaranja prozora svog profesionalnog života na uvid drugima“. Međutim, autori su istraživanjem ukazali da postoji jedno telo stručnjaka u oblasti obrazovanja koje se razvija upravo primenom društvenih medija na različite načine kako bi unapredilo nastavu i učenje. Prednosti primene društvenih medija za stručno usavršavanje i kontinuirani profesionalni razvoj nastavnika, su prema ovim autorima (McCulloch et al., 2011: 18) sledeće:

- održavanje aktuelnih debata na način i u vremenu koje nastavnicima odgovara,
- oslanjanje na ideje iz celog sveta,
- istraživanje sopstvenih perspektiva i inspirisanje istih novim načinima razmišljanja
- povezivanje sa drugima na sličnim pozicijama radi razmene planova i pristupa, kao i pružanje podrške,
- podsticanje nastavnika da razmišljaju o sopstvenoj praksi, i da oblikuju ideje kroz diskusiju o ovoj praksi,

⁶¹ Društveni mediji su: sajtovi društvenih mreža *Facebook, Twitter i LinkedIn*, sajtovi za deljenje blogova, videa i fotografija (*YouTube, Flickr, Vimeo*), časakaonice ili oglasne table gde se ljudi nalaze i diskutuju o temama od interesa, *wikis* - veb-sajtovi koje svako može urediti i ažurirati (McCulloch et al., 2011: 9).

- omogućavanje zainteresovanim stranama, kao što su direktori škola i lokalnih vlasti, roditeljima i deci da bolje razumeju šta se dešava u školi.

U istraživanju Menon (Menon, 2013: 80) o kontinuiranom profesionalnom razvoju nastavnika putem umrežavanja u okviru otvorene zajednice „The Teacher Foundation“, kao stranice na društvenoj mreži „Facebook“ (na uzorku nastavnika iz dvadeset različitih zemalja), rezultati govore u korist primene ove društvene mreže kao odličnog alata za razvijanje refleksivnih praktičara, kroz umrežavanje i razmenu iskustava, ideja i materijala korisnih u nastavi. U istraživanju fokus je bio na kreiranju kriterijuma za merenje interakcije sa sadržajem postavljenim u okviru stranice, a koji mogu poslužiti kao osnova za dalja istraživanja i drugih okruženja, a to su: refleksija (*reflection*), umrežavanje kolega (*peer networking*), deljenje iskustava rada u učionici (*sharing of classroom practice*) i sadržaji na stranici kreirani od strane korisnika (*user-generated content*).

Trenutno postoje veoma aktivne i produktivne zajednice (stranice i grupe) nastavnika engleskog jezika, CLIL nastave i muzičkih predmeta na različitim platformama za društvene mreže kao što su „Ning“, „Twitter“, „Tumblr“ i „Facebook“⁶². Prema Menon (2013), dva kritična faktora koja iniciraju i održavaju značajno umrežavanje nastavnika u grupi društvenih mreža su: bezbednost i osećaj pripadnosti manjoj zajednici unutar veće zajednice nastavnika.

Virtuelni svetovi imaju potencijal da omoguće profesionalni razvoj pružajući nastavnicima inovativne načine približavanja vremenu, putovanju i komunikaciji. Stručno usavršavanje i kontinuirani profesionalni razvoj nastavnika u virtuelnim svetovima odvija se kroz simultanu interakciju u trodimenzionalnom virtuelnom okruženju u mnogim oblicima i aktivnostima koje manje ili više replikuju stvarni svet, kao što su stvaranje prijatelja i pridruživanje grupama, slušanje gostujućih predavača, prisustvovanje radionicama, društvenim događajima, časkanje i diskutovanje na određenim lokacijama, u gradovima, centrima i objektima u virtuelnom svetu, ali i razvijanje i uređivanje 3D objekata koristeći ugrađene alate za autorizaciju, skripte (Vasileiou & Paraskeva, 2011: 27). Istraživanja (Darbey, 2011) ukazuju na to da virtuelni svet, poput virtuelnog sveta „Second Life“, može imati važnu ulogu u pružanju „uranjajućih“ iskustava u učenju u aktivnostima stručnog usavršavanja i kontinuiranog profesionalnog razvoja.

⁶² Na primer (naziv i broj članova dana 14. juna 2018.godine): otvorena grupa *Innovative Teachers of English* - 227,093; zatvorene grupe: *Teachers Teaching Online* - 45,545; *Music Teachers* – 29,161; *The Art of Piano Pedagogy* -18,935; *MOOC Group for Teachers* - 12,402; *Teacher Voices: Professional Development* - 10,254; *Webinars for English Teachers* - 8,947; javne grupe: *CLIL* – 4,303; *IATEFL Learning Technologies SIG* - 942; itd.

Rezultati studije autora Vasiliu i Paraskeva (Vasileiou & Paraskeva, 2011) pokazuju da je stepen angažovanja nastavnika bio značajno viši od nastavnika koji su predavali u tradicionalnoj nastavi „licem u lice“, jer su nastavnici u onlajn grupi lakše uspjeli da se predstave grupi nepoznatih ljudi, uspostave i održe kolaborativnu klimu i zajednički rade na zadacima, iako su obe grupe imale obuku o istoj temi, kroz iste aktivnosti, i istog nastavnika. Još jedna velika prednost rada u onlajn okruženju je bila mogućnost višesmernih komunikacija učesnika tokom predavanja nastavnika, što razgovorom u realnom okruženju ne bi bilo izvodljivo a da se ne ometa govornik i drugi učenici tokom rada.

Prednosti korišćenja onlajn okruženja kao platforme isporuke za stručno usavršavanje i profesionalni razvoj su to što:

- podržava i podstiče nastavnike da zajedno sarađuju,
- omogućava nastavnicima da kontrolišu pristup i učešće u relevantnim aktivnostima,
- omogućava nastavnicima da zadrže kontrolu nad svojim vremenom, prostorom, prisutnošću, nivoom aktivnosti, identitetom i odnosima,
- promoviše razvoj mreže odnosa, kojoj nastavnici mogu pristupiti da podrže svoje nastavne prakse u učionici i izvan formalnih programa i događaja namenjenih stručnom usavršavanju nastavnika.

Izazovi u ostvarivanju stručnog usavršavanja, odnosno kontinuiranog profesionalnog razvoja nastavnika u onlajn okruženju primenom društvenih medija (Menon, 2013) indentifikovani su kao problemi sa nedostatkom internet veze ili tehnologije, ili nedostatkom osnovnih digitalnih veština za pristup i učestvovanje u društvenim medijima, onlajn događajima i virtuelnim svetovima. Mogući problemi su nedostatak motivacije za učešće u onlajn događajima na engleskom jeziku namenjenih stručnom usavršavanju nastavnika, nesigurnost po pitanju etike, politike privatnosti i autorskih prava pri deljenju materijala na društvenim medijima, kao i vođenje dokumentacije o učešću u takvim aktivnostima. Reč je i o nedostatku istraživanja i kvantitativnih rezultata stvarnog prenosa znanja i transfera veština stečenih putem onlajn događaja namenjenih stručnom usavršavanju nastavnika u praksi u učionici, kao i nedostatku institucionalne podrške i priznanja za uloženi napor, utrošeno vreme i materijalna sredstva u aktivnostima stručnog usavršavanja.

Uzimajući u obzir da su glavne faze razvoja nastavnika – osvešćenost, razumevanje, angažovanost i integracija, glavne prednosti povezivanja nastavnika kroz aktivnosti onlajn profesionalnog razvoja mogu biti:

- učenje od stručnjaka i kolega,

- izgradnja veština za lociranje resursa u učionici i razvoj ideja primenljivih u nastavi,
- premošćavanje jaza između institucionalnih, u školama i neformalnih aktivnosti profesionalnog razvoja nastavnika,
- pružanje mogućnosti za umrežavanje i kolaborativno učenje,
- izgradnja motivacije nastavnika za učestvovanje u akademskim zajednicama onlajn,
- pružanje mogućnosti za razvoj digitalnih medijskih veština,
- obezbeđivanje pristupa resursima i izlaganje realnom svetu nastave kroz brojne primere (slike učionice i nastave, video snimke, itd.),
- pružanje prilike da planiraju, pripremaju, razmišljaju i podučavaju sa drugim nastavnikom,
- izgradnja veština opservacije sopstvene prakse, sa ciljem da koriste refleksiju pri oblikovanju svoje nastave,
- pružanje pomoći novim nastavnicima da premoste jaz između iskustva i znanja stečenog na univerzitetu i njihovog rada u nastavi,
- izgradnja motivacije nastavnika za akciono istraživanje,
- uspostavljanje saradnje za sprovođenje istraživanja.

U zaključku, nema sistematskih i velikih akademskih istraživanja i pregleda koji se fokusiraju na korišćenje digitalnih tehnologija za potrebe stručnog usavršavanja i kontinuiranog profesionalnog razvoja nastavnika. Posebne grupe i događaji na društvenim mrežama i onlajn ili virtuelna mesta, svetovi i događaji - vebinari, radionice, konferencije, MOOCs, predstavljaju neke od mogućnosti za profesionalni razvoj, pogodne za održavanje, beleženje i kontinuirano vrednovanje profesionalnog razvoja nastavnika.

3. METODOLOŠKA ORIJENTACIJA ISTRAŽIVANJA

U metodološkom delu rada doktorske disertacije, predstavljeni su predmet istraživanja, zatim, cilj i zadaci istraživanja, metode primenjene u istraživanju, istraživački izvori i načini prikupljanja istraživačke građe, način analize građe i obrade podataka, kao i mogućnosti i ograničenja istraživanja.

3.1. Definisanje i opis problema i predmeta istraživanja

Savremeni procesi obrazovanja i usavršavanja posebnu pažnju poklanjaju razvijanju kompetencija (za 21.vek) učenika i nastavnika. Kako je navedeno u teorijskom delu rada „interaktivno učenje muzike i engleskog jezika“, predstavlja pedagoški/andragoški pristup učenju ili metod organizacije učenja zasnovan na maksimalno mogućoj aktivnosti učenika (studenta) u procesu učenja, kao i na interakciji između subjekata nastave i subjekata učenja, odnosno, interakciji učenika i sadržaja učenja/nastavnog sadržaja (onoga što učenik zna, novih informacija sa kojima se susreće), kao i aktivnosti u kojima učestvuje dok uči (interakcija učenika sa učenicima, nastavnikom, društvenim okruženjem), kroz samostalan ili grupni rad, primenom naprednih tehnoloških sredstava ili digitalnih medija kao kolaborativnog medijuma u dizajnu i isporuci odnosa u različitim kontekstima i okruženjima nastave i učenja muzike i engleskog jezika (lično u realnom, kombinovanom ili u virtuelnom okruženju), gde je fokus učenja na razvijanju kognitivnih, jezičkih i muzičkih (umetničkih), emocionalnih, društvenih i radnih kompetencija (kompetencija za 21.vek) kod učenika.

Predmet ove doktorske disertacije je istraživanje, kroz interdisciplinarni pristup, interaktivnog učenja muzike i engleskog jezika primenom digitalnih medija. Istraživanje je usmereno na ispitivanje povezanosti učenja muzike i engleskog jezika primenom digitalnih medija, odnosno, učenja u digitalnom okruženju. Na osnovu navedenog, problem istraživanja je definisan pitanjem: *Da li, i na koji način, nastavnici primenjuju digitalne medije u nastavi i interaktivnom učenju muzike i engleskog jezika na različitim nivoima obrazovanja i u različitim kontekstima učenja i usavršavanja, i koji materijali dostupni u digitalnom okruženju mogu biti potpora takvom učenju?*

3.2. Cilj i karakter istraživanja

Cilj rada je istraživanje mogućnosti metodičke primene različitih digitalnih medija kao podsticaja za unapređenje procesa povezivanja, integrisanja i korelacije sadržaja u interaktivnom učenju muzike i engleskog jezika. Pored toga, istražuju se i mogućnosti primene različitih digitalnih medija radi podsticanja i unapređenja procesa učenja i stručnog usavršavanja, profesionalnog razvoja nastavnika u obe nastavne oblasti.

Saznajni cilj je prikupljanje informacija o metodičkoj primeni digitalnih medija, kao i mišljenjima nastavnika o mogućnostima primene digitalnih medija u nastavi i interaktivnom učenju muzike i engleskog jezika na različitim nivoima obrazovanja i u različitim kontekstima učenja i stručnog usavršavanja, odnosno profesionalnog razvoja nastavnika. Cilj je i ispitivanje validnosti i operativnosti materijala dostupnih u digitalnom okruženju kao moguće potpore interaktivnom učenju i efikasnog sredstva u razvoju muzičkih i jezičkih sposobnosti učenika. Problem i cilj istraživanja određuju karakter istraživanja kao neeksperimentalno (anketno) kvalitativno istraživanje.

3.3. Zadaci istraživanja

Zadaci istraživanja:

(Prvi deo istraživanja)

1. Ispitati kako nastavnici koriste digitalne tehnologije u povezivanju sadržaja učenja engleskog jezika i muzike u nastavi engleskog jezika.
2. Ispitati kako nastavnici koriste digitalne tehnologije u povezivanju sadržaja učenja engleskog jezika i muzike u nastavi muzičkih predmeta.
3. Ispitati kako nastavnici koriste digitalne tehnologije u povezivanju sadržaja učenja engleskog jezika i muzike u integrisanom učenju i nastavi stranog jezika i nejezičkih nastavnih predmeta - CLIL (dvojezičnoj nastavi).
4. Istražiti da li muzičke, jezičke i posebno digitalne kompetencije nastavnika utiču na primenu digitalnih medija u svrhu postizanja bolje povezanosti učenja muzike i engleskog jezika u nastavi.

(Drugi deo istraživanja)

5. Istražiti i prikazati inovativne sadržaje u digitalnom okruženju radi mogućeg unapređenja interaktivnog učenja muzike i engleskog jezika na različitim nivoima obrazovanja.

3.4. Metode u istraživanju

Tema doktorske disertacije zbog kompleksnosti i kombinovanja više naučnih oblasti nužno ima interdisciplinarni i multidisciplinarni metodološki pristup i zasnovana je na kvalitativnom istraživačkom postupku, koje je teorijski strukturisano od samog početka: „istraživač specifikuje fenomen kojim namerava da se bavi, razvija pitanja o tom fenomenu koja daju smisao istraživanju, i razmatra izvore podataka i procedure njihovog prikupljanja“ (Knežević-Florić & Ninković, 2012: 87).

Prema Jasmini Šefer „značenje iskazano rečima, koje je postojalo još pre merenja, ne samo da je u većoj meri prepoznatljivo u realnom kontekstu, već i bolje ukazuje na probleme i pravce njihovog prevazilaženja“ (Šefer, 2008). Za stvaranje teorijske osnove naučne zasnovanosti istraživanja u cilju teorijskog rasvetljavanja problema istraživanja, metodom teorijske analize omogućeno je fokusiranje na predmet istraživanja, definisanje osnovnih teorijskih pojmova, utvrđivanje ciljeva i zadataka istraživanja. Analizirane su studije i naučni radovi vezani za muzički i jezički razvoj, savremene obrazovne tehnologije, kao i profesionalno usavršavanje nastavnika.

Istraživanje u okviru doktorske disertacije sastoji se iz dva dela, koje povezuje samo *mesto istraživačkog rada*, a to je *onlajn prostor (Internet*, kao izvor za istraživanje i prikupljanje digitalnih medijskih sadržaja, i sredstvo za distribuciju upitnika). Grad Novi Sad (Srbija) predstavlja osnovnu fizičku lokaciju rada istraživača.

Prvi deo istraživanja u okviru disertacije čini istraživanje o načinima primene digitalnih medija od strane nastavnika u cilju povezivanja sadržaja učenja muzike i engleskog jezika. U ovom delu istraživanja primenjena je *metoda anketiranja* (engl. *survey*). Prema Knežević-Florić i Ninković (2012: 62), „ova metoda se određuje kao vrsta neeksperimentalnog (anketnog) istraživanja koje kao osnovni izvor podataka koristi lične iskaze o mišljenjima, uverenjima, stavovima i ponašanju“. Osnovni instrument ili alat primenjen u procesu prikupljanja podataka je *anketni upitnik*⁶³ (Prilog br. 8.2.1./8.2.2.).

Osnovne etape sprovođenja ankete su, prema Knežević-Florić i Ninković (2012: 62), „određivanje problema i ciljeva istraživanja, priprema istraživačkih postupaka i instrumenata

⁶³ Provera upitnika, odnosno probno anketiranje sprovedeno je 9. septembra 2015.godine (u toku jednog dana), kao jedno obaveštenje na „Fejsbuk“ grupi na osnovu kojeg je prikupljeno 20 odgovora, iz 5 zemalja. Na osnovu odgovora provereno je kakav su utisak pitanja ostavila na ispitanike, da li su pitanja bila jasna, razumljiva, podsticajna, i da li pokrivaju problem istraživanja. Tehnička organizacija pitanja je unapređena i uklonjeni su tehnički i estetski nedostaci, kako bi omogućili lako čitanje, obezbedili kratkoću uputstava, i dovoljan prostor za odgovore na pitanja otvorenog tipa.

(upitnika), jasno određivanje populacije i izbor uzorka istraživanja, prikupljanje, obrada i analiza podataka, tumačenje dobijenih podataka i izvođenje zaključaka“.

Drugi deo istraživanja čine odabrani digitalni materijali – slike i video materijali, onlajn muzičke igre, masovni otvoreni onlajn kursevi kao virtuelna okruženja za učenje (VLEs), virtuelni/onlajn muzeji i VR/360° video materijali za koje se utvrđuje moguća vaspitno-obrazovna vrednost u kontekstu interaktivnog učenja muzike i engleskog jezika. U ovom delu istraživanja primenjena je deskriptivna metoda za obradu, izlaganje i interpretaciju rezultata istraživanja. Primenili smo tehniku pregleda internet adresa sa digitalnim muzičkim sadržajima i saržajima o muzici na engleskom jeziku (npr. onlajn muzičke igre, video materijali, VR video, itd.) i koristili instrument – evidencioni list (Prilog 8.7). Deskriptivna metoda je primenjena u izvođenju zaključaka, sagledavanju mogućnosti primene ili refleksije dobijenih rezultata na pedagošku teoriju i praksu, u smislu unapređenja procesa učenja i nastave.

3.5. Istraživački izvori i načini prikupljanja istraživačke građe

3.5.1. Prvi deo istraživanja

Kako je u teorijskom delu rada navedeno, „svrha naučnoistraživačkog rada na metodičkom području jeste upravo saznanje o promenama koje su potrebne i o putevima kako da te promene ostvare“ (Đukić, 2003: 13), cilj ankete u ovom istraživanju jeste prikupljanje informacija o iskustvima primene i mišljenju nastavnika o mogućnostima primene digitalnih medija u nastavi i interaktivnom učenju muzike i engleskog jezika na različitim nivoima obrazovanja i u različitim kontekstima učenja i usavršavanja.

Osnovni instrument ili alat primenjen u procesu prikupljanja podataka je *anketni upitnik* kojem je ispitanik dobrovoljno, individualno, anonimno, indirektno i pismeno elektronskim putem pristupio i popunio. Smatramo da je anketiranje elektronskim upitnikom posebno pogodno za pitanja o primeni digitalnih tehnologija (internet, računari), i da ne predstavlja nedostatak ili grešku pokrivenosti, ni grešku uzorka.

Populaciju istraživanja činili su nastavnici kao aktivni članovi ili pratioci stranica na društvenoj mreži „Fejsbuk“ (engl. *Facebook*) različitih društava i organizacija nastavnika iz oblasti nastave muzike, engleskog jezika (posebno kao drugog/stranog jezika), CLIL nastave, obrazovnih tehnologija i digitalnih medija u obrazovanju. Svi učesnici su popunjavali isti upitnik, koji je konstruisan za potrebe ovog istraživanja u obliku elektronskog upitnika „Google Forms“ (Prilog 8.2.). Zbog globalnog nivoa distribucije uzorka, anketni upitnik je

urađen na engleskom jeziku, a u okviru teksta doktorske disertacije primeri pitanja i odgovora su prevedeni na srpski jezik, a zatim i analizirani.

Putem jedinstvenog linka upitnik je bio publikovan ukupno 36 dana, od 27. januara do 03. marta 2017.godine na društvenoj mreži *Facebook* kao obaveštenje, poruka ili komentar na određenim stranicama društava i organizacija nastavnika iz oblasti nastave muzike, engleskog jezika i CLIL nastave (Prilog – 8.3.1., 8.3.2., 8.3.3.). Prednost specijalno dizajniranog upitnika su relevantnost, dubina, obuhvat, i fleksibilnost. Pitanja su kombinovanog tipa, većinom zatvorenog tipa sa ponuđenim izborom jednog ili više odgovora, i određenim brojem pitanja otvorenog tipa. Upravo uključivanjem određenog broja obaveznih pitanja otvorenog tipa proširen je eksplorativni potencijal ankete u istraživanju specifičnih konteksta. Informacije prikupljene anketiranjem su: socio-demografski podaci, informacije o jezičkim, muzičkim i digitalnim kompetencijama nastavnika, obrazovanju, godinama života/staža, prethodnoj primeni digitalnih medija u nastavi, planiranoj primeni (namere), stavovima⁶⁴ i mišljenjima nastavnika o digitalnim medijima, o interaktivnom učenju i nastavi, i mogućim načinima povezanosti učenja muzike i engleskog jezika u digitalnom okruženju.

Prvobitna namera istraživača je bila da u roku od deset dana prikupi planirani minimalni broj popunjenih upitnika (120), međutim, iz tehničkih razloga postavljanja obaveštenja na društvenoj mreži „Facebook“ (različite vremenske zone, dobijanje dozvole za postavljanje obaveštenja, brzina „zastarevanja“ obaveštenja na stranicama sa velikim brojem posetilaca, i dr.), period trajanja istraživanja je bio nekoliko puta produžen i svi popunjeni anketni upitnici (148) su uključeni u korpus analize. Individualno popunjavanje ankete nije bilo vremenski ograničeno. Objašnjenje o istraživanju i uputstvo dato je na prvoj strani upitnika (Prilog 8.1.).

Odgovori su automatski snimljeni i klasifikovani u onlajn tabelu u skladištu „Google Drive“ povezanim sa posebno kreiranim nalogom (musicandenglishlearning@gmail.com) za potrebe istraživanja. Razne vrste grafikona poput bar dijagrama sa jednim, dva ili tri obeležja, kružni dijagram) su automatski ili naknadno kreirani na osnovu prikupljenih odgovora, a u radu su detaljno analizirani.

Uzorak istraživanja možemo okarakterisati kao slučajni uzorak. Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 148 popunjenih anketnih upitnika, koje su popunili nastavnici/nastavnice na svim nivoima obrazovanja i u različitim kontekstima nastave, od

⁶⁴ Stavovi su kombinacija konceptata, informacija, emocija i predispozicija koji utiču na odnose odraslih prema učenju, ljudima, grupama, idejama, događajima ili objektima (Oljača & Kostović, 2011: 59).

toga, 103 u oblasti nastave engleskog jezika, 27 u oblasti nastave muzičkih predmeta, 10 u oblasti CLIL nastave, i 8 pripada grupi različitih profesija koja je dalje u radu obeležena skraćeno „RP“ (osobe koje su označile više oblasti rada ali nisu navele da se primarno bave nastavnim radom u nekoj od prethodnih oblasti, npr. nastavnici glume, autori i kreatori obrazovnih sadržaja, mentori nastavnika, i dr.) (Tabela 4).

Tabela 4 - Klasifikacija popunjenih upitnika prema oblasti rada učesnika u istraživanju

ELT	CLIL	M	RP	UKUPNO
103	10	27	8	148

Postavljanjem upitnika na stranice malih specifičnih grupa u okviru društvene mreže „Fejsbuk“, ostvarena je mogućnost delimičnog „praćenja“ toka deljenja obaveštenja, komentara i reakcija na postavljena obaveštenja o anketi „Fejsbuk“ korisnika koji su dalje uticali na „deljenje“ ili distribuciju upitnika do novih specifičnih grupa prethodno nedostupnih istraživaču, formirajući tako uzorak „snežne grudve“ ili „lančani uzorak“, proširujući obim uzorka (Prilog 8.4.). Na primer, udruženje ELTA Srbija je na osnovu obaveštenja postavljenog na „Fejsbuk“ stranici njihovog udruženja, uz odobrenje autorke disertacije (kao člana organizacije), obaveštenje o istraživanju prosledilo imejlom dana 9. februara 2017.godine nastavnicima koji se nalaze na njihovoj listi članova.

3.5.2. Drugi deo istraživanja

Oslanjajući na relevantne teorije koje elaboriraju faze muzičkog i jezičkog razvoja, korpus i uzorak za analizu čine odabrani digitalni materijali za koje se utvrđuje moguća vaspitno-obrazovna vrednost u kontekstu interaktivnog učenja muzike i engleskog jezika, a to su:

- digitalne slike (mimovi, digitalne fotografije murala i umetničkih dela, programi za stvaranje i uređivanje digitalnih fotografija),
- digitalni video materijali (crtani filmovi, video vodiči za slušanje klasične muzike),
- onlajn muzičke igre,
- masovni otvoreni onlajn (mrežni) kursevi - engl. „MOOCs“ kao virtuelna okruženja za učenje (VLEs),
- virtuelni/onlajn muzeji,
- 360°/VR video materijali.

Uzorak za analizu u drugom delu istraživanja čine materijali korpusa koji su zadovoljili sledeće kriterijume:

- dostupan na internetu bez naknade (otvoren pristup) u momentu istraživanja,
- jezik komunikacije je engleski jezik (pismena/usmena komunikacija),
- sadržaji su muzički ili o muzici.

Prvenstveno se odnosi na analizu i sagledavanje muzičkih i jezičkih sadržaja u okviru odabranih digitalnih materijala. Osnovni kriterijumi za vrednovanje bili su: jezički sadržaji, muzički sadržaji, opšta struktura, prilagođenost prezentacije i stepen slobode učenika, i mogući primeri njihove pedagoške i andragoške primene (Prilog 8.8).

Na vebstranici kreiranoj 2018.godine za potrebe ovog rada nalaze se svi linkovi za analizirane materijale - slike, video zapise, MOOC, VR video materijale, kao i galerije snimaka ekrana tokom igranja onlajn igri ili posete virtuelnom muzeju, značajnog trenutka u video zapisu, itd. Link za vebstranicu - <https://musicandenglishlearning.wordpress.com>

3.6. Način analize građe i obrade podataka

Obrada podataka dobijenih upitnikom (prvi deo istraživanja) i prikupljenih u drugom delu istraživanja vršena je *kvalitativno*. Od tehnika primenjena je *kvalitativna analiza sadržaja* – analiza teksta. Cilj analize sadržaja u pedagoškim istraživanjima je, prema Knežević-Florić i Ninković (2012) „stvaranje sažetog, eksplicitnog verbalnog opisa fenomena koji se proučava, organizovanjem fragmentiranih podataka kako bi se povećala informaciona vrednost podataka“, dok „značaj analize sadržaja za pedagogiju, jeste posledica činjenice da se obrazovanje u velikoj meri zasniva na verbalnom (komunikativnom) prenošenju stavova, vrednosti i normi neke društvene zajednice“ (Knežević-Florić & Ninković, 2012: 149).

Postupak kvalitativne analize sadržaja odgovora prikupljenih u anketi zasnovan je na definisanju jedinica analize sadržaja (tekst) i utvrđivanju instrumenata za beleženje jedinica analize sadržaja (*indikator* - reč, fraza, rečenica, niz reči/rečenica). Proces analize podrazumeva: „kodiranje“, „kategorizaciju podataka“, „poređenje kategorija i stvaranje veza između njih“, i na kraju „zaključivanje ili izvođenje teorijskih zaključaka na osnovu teksta analize“ (Cohen, Manion & Morrison, 2007: 476).

3.7. Mogućnosti i ograničenja istraživanja

Problem istraživanja je značajan za teoriju usvajanja engleskog jezika, ali i za teoriju muzičkog obrazovanja, dakle, za metodička, didaktička i andragoška pitanja okruženja učenja. Rezultati su od izuzetnog značaja za obrazovnu praksu u opštim i stručnim muzičkim školama, na pedagoškim fakultetima i fakultetima muzičke umetnosti u smislu inoviranja i unapređivanja nastavnog procesa učenja muzike. Rezultati su od značaja i za kontekste učenja engleskog jezika (opšteg i stručnog) uz primenu muzičkih sadržaja i aktivnosti od predškolskog do akademskog nivoa, kao i za kontekste CLIL nastave, ali i celoživotnog učenja i usavršavanja.

Upoznavanjem sa teorijskim konceptima interaktivnog učenja i primerima primene digitalnih audio, video i drugih multimedijalnih materijala, virtuelnih okruženja za učenje, onlajn igara na engleskom jeziku, i njihovim različitim mogućnostima primene radi postizanja obrazovnih ciljeva, ističe se uloga i značaj digitalnih tehnologija u muzičkom obrazovanju i učenju stranih jezika, kao i u nastavi uopšte.

Mišljenja smo da se na osnovu jednostavnog protokola za analizu digitalnih materijala, koji je poslužio kao sredstvo u analizi muzičkih i jezičkih sadržaja, mogu kreirati parametri koji bi služili nastavnicima kao orijentir pri izboru i korišćenju muzičkog i jezičkog materijala, za potrebe razvoja muzičkih, jezičkih i digitalnih kompetencija i znanja, na određenom uzrastu, što svakako utiče na praktični cilj ovog rada.

Osnovna ideja ovog rada, otvorena je za nova istraživanja, jer je ovo polje koje se veoma malo izučavalo u naučnim, a naročito metodičkim studijama. Namera je da se utiče na usvajanje novih znanja i unapređivanje kompetencija nastavnika, iz oblasti metodike nastave stranog - engleskog jezika, metodike CLIL nastave, metodike nastave muzičkog obrazovanja, kroz međusobno povezivanje ili umrežavanje dostignuća (kreativnom primenom savremenih digitalnih medija) iz oblasti nastave stranih jezika (engleskog jezika) i nastave nejezičkih sadržaja – muzičkih predmeta.

Analizom teorijskih postavki fenomena interaktivnog učenja, možemo zaključiti da ovo istraživanje ima određene ograničavajuće faktore, a to su relativno mali broj postojećih teorijskih i istraživačkih radova o interaktivnom učenju, kao i radova o primeni digitalnih medija u interaktivnom učenju.

4. PRIKAZ I ANALIZA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

Ovo poglavlje doktorske disertacije je posvećeno prikazu i interpretaciji rezultata analiziranog istraživačkog materijala prvog i drugog dela istraživanja, a strukturna organizacija podpoglavlja predstavlja glavne okvire unutar kojih se prikazuju rezultati i otvaraju teme za diskusiju i analizu koje će biti sagledane u okviru narednog, petog, poglavlja.

Rezultate prvog dela istraživanja predstavimo prema redosledu pitanja u upitniku. Prvo će biti predstavljeni (1) socio-demografski podaci o učesnicima istraživanja, zatim (2) rezultati o primeni digitalnih medija u nastavi, (3) rezultati o primeni muzičkih aktivnosti i muzičke tehnologije u nastavi engleskog jezika, i (4) rezultati načina povezivanja (integracije/korelacije) muzike i engleskog u nastavi. Dalje, (5) analizirani su stavovi i mišljenja nastavnika o interaktivnom učenju i nastavi, (6) o primeni muzike i pesme u nastavi, (7) o muzičkim kompetencijama i preferencijama nastavnika, (8) stavovi nastavnika o profesionalnom usavršavanju, i na kraju, (8) prikazani su podaci o informisanosti o istraživanju i oceni kvaliteta upitnika.

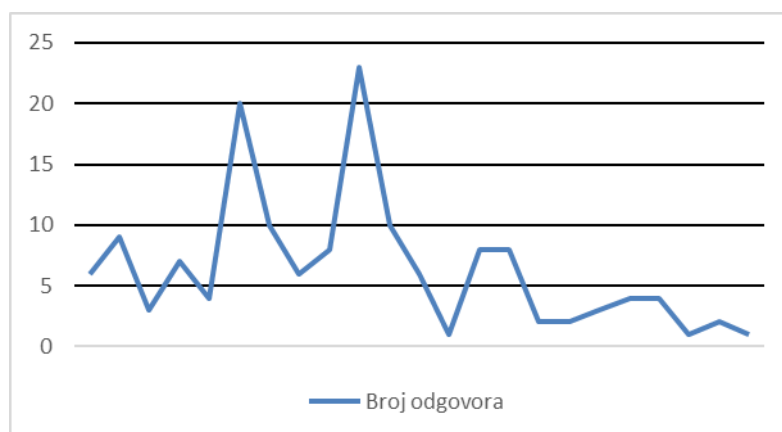
U pogledu rezultata drugog dela istraživanja, prikazuju se digitalni materijali za koje se utvrđuje moguća vaspitno-obrazovna vrednost u kontekstu interaktivnog učenja muzike i engleskog jezika: (1) digitalne slike (mimovi, digitalne fotografije murala i umetničkih dela, programi za stvaranje i uređivanje digitalnih fotografija), (2) digitalni video materijali (crtani filmovi, video vodiči za slušanje klasične muzike), (3) onlajn muzičke igre, (4) masovni otvoreni onlajn (mrežni) kursevi - engl. „MOOCs“ kao virtuelna okruženja za učenje (VLEs), (5) virtuelni/onlajn muzeji, i (6) 360°/VR video materijali.

4.1. Prikaz i analiza rezultata anketnog istraživanja (prvi deo istraživanja)

Upitnik (Prilog 8.2.) je bio publikovan ukupno 36 dana, od 27. januara do 03. marta 2017.godine na društvenoj mreži „Fejsbuk“ (engl. *Facebook*) kao obaveštenje, poruka i/ili komentar (Prilog 8.1.) na određenim stranicama društava i organizacija nastavnika iz oblasti nastave engleskog jezika (Prilog 8.3.1.), CLIL nastave (Prilog 8.3.2.) i nastave muzike (Prilog 8.3.3.).

Dnevna distribucija odgovora prikazana u tabeli br. 5 i na grafikonu br. 2, ukazuje na to da su u najvećem broju upitnik popunili učesnici u „dva talasa“ koja su kulminirala šestog i desetog dana po objavljivanju, kada je popunjeno dvadeset, a zatim dvadeset i tri upitnika, a

nakon dve nedelje, broj dnevne distribucije odgovora je znatno smanjen. Razlog tome predstavlja prestanak ponovnog publikovanja upitnika na određenim stranicama odabranog društvenog medija kao i brzo „zastarevanje“ ili „nevidljivost“ obaveštenja na stranicama sa velikim brojem pratilaca.

Grafikon 2 - Dnevna distribucija odgovora

Tabela 5 - Dnevna distribucija odgovora

Datum	Broj odgovora	Datum	Broj odgovora	Datum	Broj odgovora
27.01.2017	6	04.02.2017	8	12.02.2017	2
28.01.2017	9	05.02.2017	23	14.02.2017	3
29.01.2017	3	06.02.2017	10	15.02.2017	4
30.01.2017	7	07.02.2017	6	16.02.2017	4
31.01.2017	4	08.02.2017	1	24.02.2017	1
01.02.2017	20	09.02.2017	8	28.02.2017	2
02.02.2017	10	10.02.2017	8	03.03.2017	1
03.02.2017	6	11.02.2017	2		

Ukupan uzorak čine 148 popunjenih upitnika. Od toga 103 upitnika su popunili nastavnici na svim nivoima obrazovanja i u različitim kontekstima nastave - u oblasti nastave engleskog jezika (ELT), 27 u oblasti nastave muzičkih predmeta (M), 10 u oblasti CLIL nastave, i 8 pripada grupi različitih profesija „RP“ (Tabela 6). U poslednjoj grupi koju smo označili sa „RP“ pripadaju osobe koje su označile više oblasti rada ali nisu navele da se primarno bave nastavničkim radom u nekoj od prethodnih oblasti (npr. nastavnik glume - oblast ranog obrazovanja; rad u oblasti obrazovne tehnologije i onlajn/digitalne nastave; obuka nastavnika – istraživač, administrator, konsultant; nastavnik predavač savremenog grčkog jezika, nastavnik u obrazovanju dece sa posebnim potrebama (engl. *Special needs* - SEN);

rad u oblasti menadžmenta i obuke nastavnika, kreator programa za umetničke predmete, itd.).

Tabela 6 - Klasifikacija popunjenih upitnika prema oblasti rada učesnika

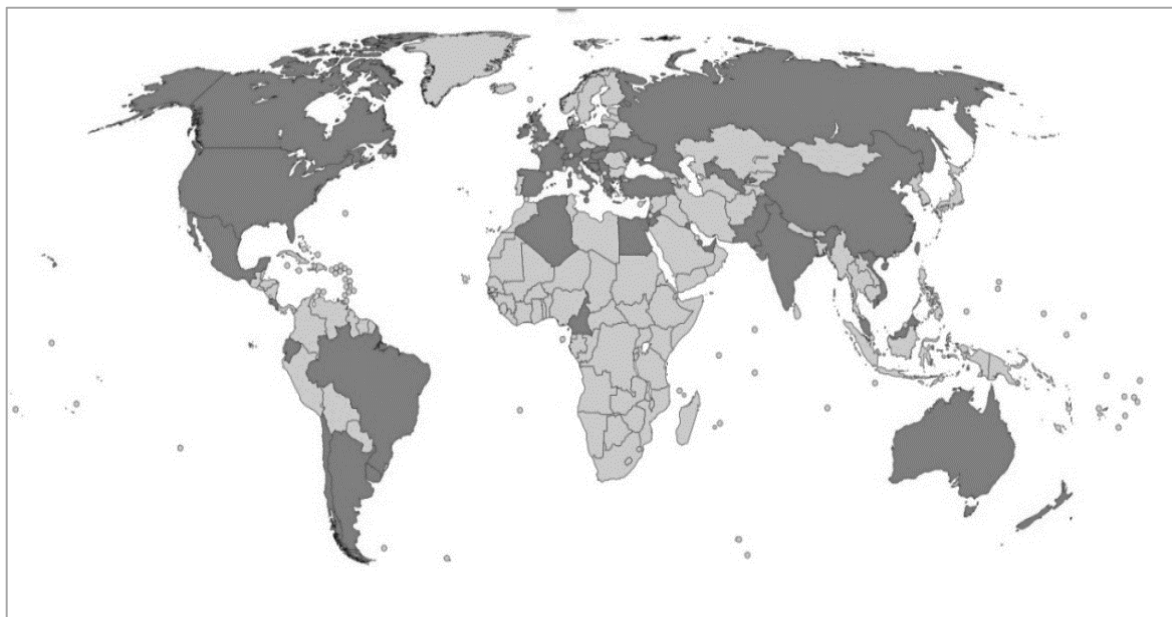
	ELT											M			CLIL	RP
Redni broj popunjenog anketnog upitnika	1	12	30	45	56	73	88	102	115	126	143	17	72	103	11	27
	2	13	31	46	57	75	91	104	116	129	144	22	74	113	20	38
	3	14	32	48	58	76	92	105	117	130	147	23	78	125	43	39
	4	15	33	49	59	77	93	107	118	131		25	79	136	47	40
	5	16	34	50	60	80	94	108	119	132		26	85	137	62	65
	6	18	36	51	61	81	96	109	120	135		28	86	140	64	127
	7	19	37	52	63	82	97	110	121	138		35	89	145	106	133
	8	21	41	53	66	83	98	111	122	139		69	90		128	146
	9	24	42	54	67	84	99	112	123	141		70	95		134	
	10	29	44	55	68	87	101	114	124	142		71	100		148	
	103											27			10	8
	UKUPNO= 148															

4.1.1. Prikaz i analiza socio-demografskih podataka o učesnicima u istraživanju

Uzorak čini 148 učesnika iz ukupno 49 zemalja (pitanje br. 1), od toga iz: Srbije (19), Ujedinjenog Kraljevstva (15), Grčke (14), Australije (10), Slovačke (8), SAD (6), Italije (6), Rusije (5), Holandije (4), Indije (4), Kine (4), Turske (4), Izraela (3), Ujedinjenih Arapskih Emirata (2), Alžira (2), Argentine (2), Hrvatske (2), Jermenije (2), Kanade (2), Mađarske (2), Španije (2), Ukrajine (2), Urugvaja (2), i po jedan iz Austrije, Bahrajna, Belgije, Bosne i Hercegovine, Brazila, Čilea, Crne Gore, Egipta, Ekvadora, Francuske, Irske, Jordana, Kameruna, Katara, Kostarike, Kuvajta, Makedonije, Malezije, Malte, Meksika, Novog Zelanda, Pakistana, Saudijske Arabije, Tajvana, Uzbekistana i Vijetnama (Slika 1). Tabela o geografskoj lokaciji učesnika u istraživanju data je kao Prilog 8.5, u kojoj su navedeni podaci - zemlja/država/provincija/mesto boravka ili rada).

Od ukupnog broja ispitanika - 148, njih 119 je ženskog pola starosti od 19 do 70 godina, dok je 29 muškog pola, od 24 do 64 godina starosti (pitanje br. 2 i 3). Najmlađa učesnica u istraživanju je starosti 19 godina i pripada grupi nastavnika muzičkih predmeta, dok najstarija učesnica u istraživanju ima 70 godina i pripada grupi raznih profesija („RP“). Najbrojnije grupe čine nastavnice engleskog jezika (90) i nastavnice muzičkih predmeta (19), a zatim

nastavnici engleskog (13) i nastavnici muzičkih predmeta (8), dok u jednakom broju po polu su nastavnice i nastavnici CLIL nastave (5/5), i u grupi RP ubrojano je pet ženskih osoba, i tri osobe muškog pola.

Slika 1 - Geografska lokacija učesnika u istraživanju po državama (označeno tamnim)

Tabela 7 - Godine starosti prema polu učesnika (odgovori na pitanja br. 2 i 3)

Godine starosti prema polu učesnika ⁶⁵	Ženski pol (godine starosti)	Muški pol (godine starosti)	UKUPNO
	119 (19 - 70)	29 (24-64)	148 (19 do 70 godina života)
ELT	90 (22-67)	13 (24-64)	103 (22-67)
CLIL	5 (33-56)	5 (28 – 47)	10 (28-56)
M	19 (19 – 67)	8 (26 – 62)	27 (19-67)
RP	5 (34-70)	3 (50-59)	8 (34-70)

U odnosu na nivo studija, najveći broj učesnika⁶⁶ u istraživanju (od ukupno 148) kao najviši stepen obrazovanja (pitanje br. 4) ima završene master studije (50%), zatim osnovne studije (27%) i doktorat (12,2%), dok određeni broj ima neki drugi vid diplome ili sertifikata (10,1%), a to su, na primer, kod nastavnika engleskog jezika: magistarske studije, diploma srednje škole i dozvola za rad u nastavi, CELTA sertifikat, DELTA sertifikat, licenca, dok

⁶⁵ Sva razvrstavanja u grupe prema polu, godinama, i nastavnoj oblasti urađena su naknadno pri obradi podataka, izradom i primenom tabela.

⁶⁶ Nadalje u ovom radu pod terminima učenik/učenici, učesnik/učesnici, nastavnik/nastavnici, ispitanik/ispitanici podrazumevaćemo oba pola (roda), ukoliko nije u samom tekstu istaknuto drugačije.

nastavnici muzičkih predmeta su naveli: „iskustvo“, status studenta prve godine ili status studenta doktorskih studija, a u grupi CLIL su „nezavršene studije“.

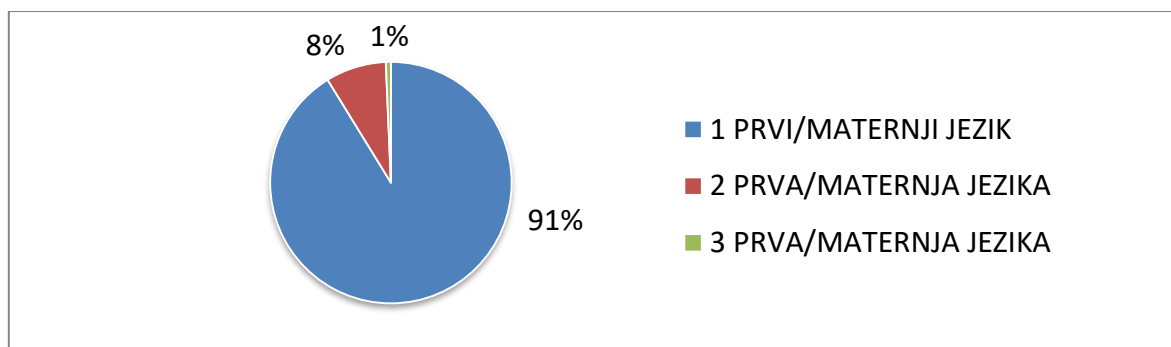
Tabela 8 - Nivo studija učesnika u istraživanju (pitanje br. 4)

Upitnik: Pitanje br.4		<i>NIVO STUDIJA</i>			
Grupe učesnika	UKUPNO	<i>Osnovne studije</i>	<i>Master (ili magiastarske studije)</i>	<i>Doktorat</i>	<i>„Nešto drugo“</i>
ENG	103	31	47	14	11
CLIL	10	3	6	/	1
M	27	5	18	1	3
RP	8	1	4	3	/
<i>UKUPNO</i>	<i>148</i>	<i>40</i>	<i>75</i>	<i>18</i>	<i>15</i>
	<i>100%</i>	<i>27%</i>	<i>50.7%</i>	<i>12.2 %</i>	<i>10.1%</i>

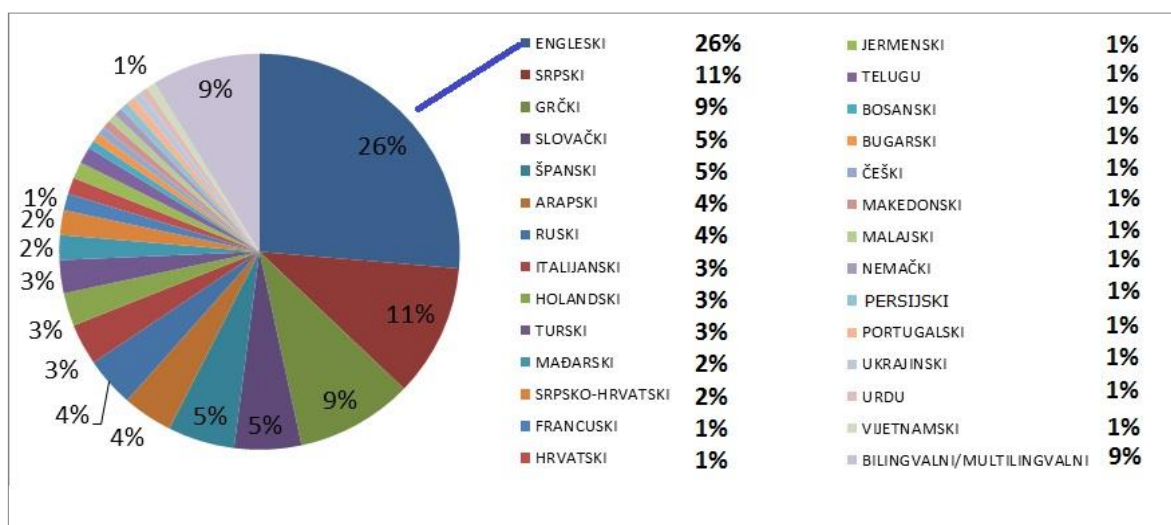
Upitnikom su istražene i jezičke ili komunikacijske kompetencije učesnika u istraživanju, odnosno, da li su oni govornici jednog ili više jezika, koji su to jezici, da li su u toku školovanja učili pored maternjeg i neki drugi, strani jezik, da li se u njihovom radnom okruženju koristi engleski jezik i da li je engleski jezik instrukcije i/ili je samo predmet u obrazovanju, itd.

Od ukupno 148 učesnika u istraživanju, 135 se izjasnilo da ima jedan maternji jezik (pitanje br. 5), dok se 12 izjasnilo da ima dva maternja jezika, a jedan učesnik da ima tri maternja jezika (Grafikon 3). U najvećem broju su govornici engleskog jezika, kao maternjeg (26%), zatim srpskog jezika (11%), grčkog jezika (9%), slovačkog (5%), španskog (5%), arapskog (4%), ruskog (4%), italijanskog (3%), holandskog (3%), turskog (3%), mađarskog (2%), srpsko-hrvatskog⁶⁷ (2%), i francuskog, hrvatskog, bosanskog, bugarskog, makedonskog, češkog, nemačkog, jermenskog, telugu, malajskog, persijskog, portugalskog, ukrajinskog, urdu, vijetnamskog jezika, dok jednu manju grupu čine bilingvalni (multilingvalni) učesnici u istraživanju (ukupno 9%) (Grafikon 4).

⁶⁷ Napomena: Naziv jezika je učesnik sam upisivao, iz tog razloga se javljaju kategorije: srpski jezik, hrvatski, srpsko-hrvatski, bosanski.

Grafikon 3 - Prvi (maternji) jezik (pitanje br. 5)

Grafikon 4 - Maternji jezik (jezici) učesnika u istraživanju (odgovori na pitanje br. 5)

U toku školovanja (pitanje br. 6; mogućnost izbora više odgovora), učesnici u istraživanju su naveli da su pored maternjeg jezika u školi učili sledeće jezike (Tabela 9): engleski (89,9%), francuski (45,3%), nemački (33,1%), španski (18,9%), italijanski (14,2%), ruski (10,8%), grčki (7,4%), japanski (4,7%), i neki od sledećih jezika (19,6%): afrikans, severni sotho, zulu; arapski (2), baskijski (engl. *Basque*), češki, finski, hebrejski, hindi, telugu, holandski (4), irski, kineski (2), latinski (3), makedonski, malajski, malteški, norveški, poljski, portugalski (2), škotski gelski jezik (keltski) (engl. *Scottish Gaelic*), srpski (2), ukrajinski, itd.

Pored maternjeg jezika nekoliko učesnika učilo je dva, tri, četiri ili čak pet stranih jezika u toku školovanja (Tabela 10), na primer:

- engleski, francuski, italijanski, španski, portugalski;
- engleski, francuski, italijanski, nemački, ruski, češki;
- francuski, italijanski, japanski, škotski gelski jezik (keltski);
- engleski, francuski, nemački, španski, norveški;
- engleski, francuski, italijanski, nemački, ruski.

Tabela 9 - Jezici koje su nastavnici učili tokom školovanja (odgovori na pitanje br. 6)

JEZICI TOKOM ŠKOLOVANJA:	E (103)	C (10)	M (27)	RP (8)	Ukupno od 148 učesnika	
engleski jezik	93	9	23	8	133	89.9%
francuski jezik	43	4	15	5	67	45.3%
nemački jezik	37	3	9	/	49	33.1%
španski jezik	18	2	6	2	28	18.9%
italijanski jezik	15	1	2	3	21	14.2%
ruski jezik	13	1	2	/	16	10.8%
grčki jezik	8	/	3	/	11	7.4%
japanski jezik	4	/	3	/	7	4.7%
<i>neki drugi jezik</i>	20	4	3	2	29	19.6%

Tabela 10 - Poliglote (odgovori na pitanje br. 6)

Broj ank. upitnika - A ⁶⁸	Rod/pol i godine života	Država/mesto života ili rada	Maternji/prvi jezik	Jezici tokom školovanja:
39	m (53)	Urugvaj	španski	engleski, francuski, italijanski, španski, portugalski
45	ž (40)	Rusija	ruski	engleski, francuski, italijanski, nemački, ruski, češki
81	ž (55)	Izrael	engleski	francuski, italijanski, japanski, škotski gelski jezik
123	ž (31)	Grčka	grčki	engleski, francuski, nemački, španski, norveški
136	ž (60)	Holandija	holandski	engleski, francuski, italijanski, nemački, ruski

Međutim, od ukupno učesnika u istraživanju (148) samo šest učesnika (tri nastavnika muzike i tri nastavnika engleskog jezika) se izjasnilo da nisu učili nijedan jezik osim maternjeg (engleskog jezika) (Tabela 11).

Tabela 11 - Engleski kao maternji jezik i jedini jezik u toku školovanja

Redni broj - A	Država/mesto života ili rada	Rod	Godine života	Nivo studija	Prvi/maternji jezik	Tokom školovanja učili ste sledeće jezike:
3/E	Grčka	Ž	40	MA	engleski	engleski
19/E	Velika Britanija	Ž	31	MA	engleski	engleski
70/M	Australija	M	53	MA	engleski	engleski
78/M	Australija	M	29	BA	engleski	engleski
101/E	UAE	M	45	BA	engleski	engleski
103/M	SAD	Ž	33	MA	engleski	engleski

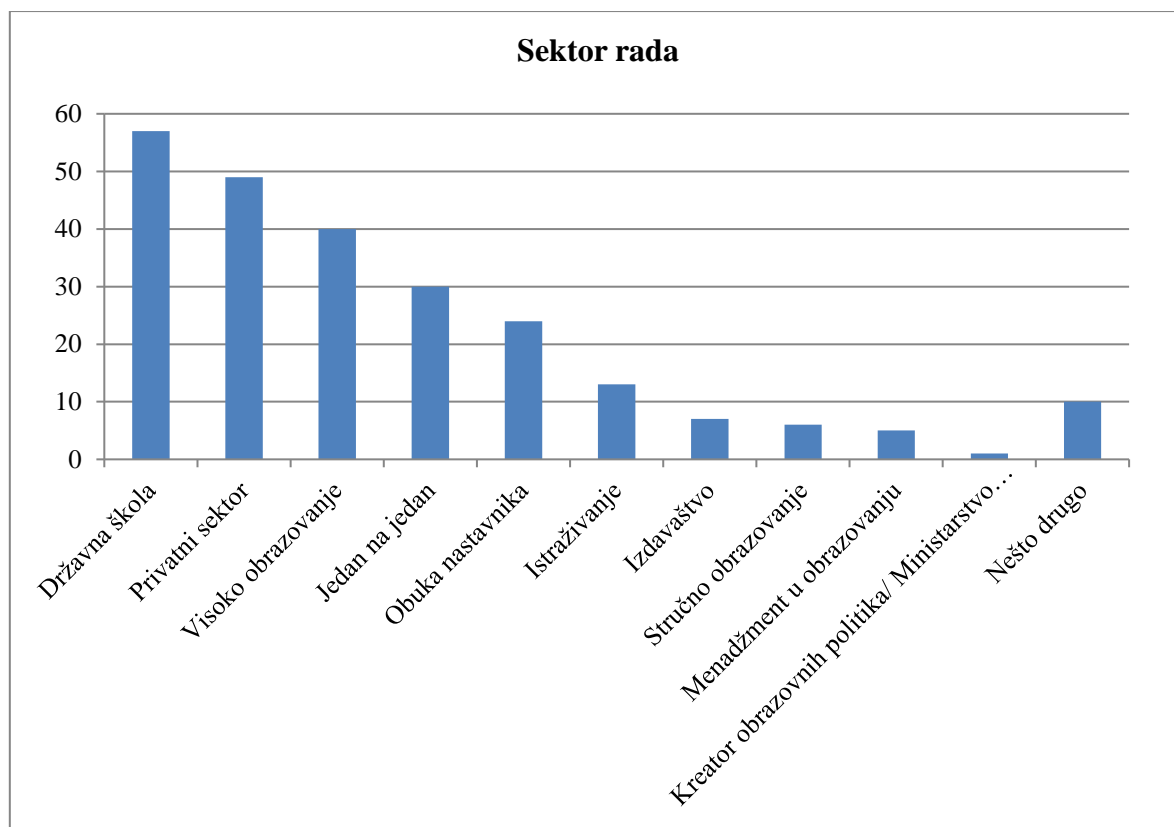
⁶⁸ A = oznaka za redni broj popunjenog anketnog upitnika u istraživanju

Na pitanje br. 7: „Kakvu vrstu sertifikata/univerzitetske diplome posedujete iz engleskog jezika?“ u grupi nastavnika engleskog jezika 6 učesnika ima završen najviši nivo studija – doktorske studije iz primenjene lingvistike, 34 master ili magistarske, a 32 učesnika ima osnovne studije iz oblasti filologije/nastave engleskog jezika kao stranog jezika (EFL)/nastave engleskog jezika govornicima drugih jezika (TESOL). Ostalih 31 učesnik ima neki vid diplome sa akademskih studija (u oblasti obrazovanja, ekonomije, itd.), jezičkog sertifikata (npr. *FCE, IELTS, CAE, ICFE, BEC higher, CPE*), ili neki od sertifikata za rad u nastavi (npr. *TKT, CELTA, DELTA, TEFL Certificate, CEELT*, itd.).

U grupi CLIL nastavnika pet nastavnika ima završene master studije iz filologije - engleskog jezika, po jedan nastavnik ima završene osnovne studije, sertifikat za rad u nastavi - *Trained Teachers Certificate (TTC)*, jezički sertifikat (*Cambridge Advanced*), sertifikat iz oblasti računovodstva, master studije i dodatno DELTA sertifikat. U grupi „razne profesije“ kao vrstu diplome ili sertifikata učesnici su naveli: osnovno obrazovanje (2), sertifikat B2 (1), *Certificate of Proficiency in English, UCLES* (1), osnovne studije (3), i doktorske studije (1).

Nastavnici muzičkih predmeta kojima je maternji jezik engleski (10) ili neki drugi jezik (4) naveli su da nemaju diplomu iz engleskog jezika, dok 9 je navelo da ima završene akademske studije (osnovne ili master iz muzičkih predmeta) na engleskom jeziku, dok četiri nastavnika pored diplome iz muzičke umetnosti poseduju i jezički sertifikat: (1) *Cambridge Proficiency in English* (A – 35; maternji jezik – italijanski, 47 godina (m), radi u Kini, nastavnik više teorijskih muzičkih predmeta); (2) *Proficiency* – (A – 140; maternji jezik grčki, 43 (ž), ima doktorat, radi u Grčkoj), (3) *TEFL Certificate* – (A – 125; maternji – engleski, 50 (ž), muzičko obrazovanje, radi u Velikoj Britaniji) i (4) *TOEFL* (A – 90; maternji - bugarski, 44 (ž), radi u SAD, nastavnik instrumenta).

Na pitanje broj 8: „U kom sektoru radite?“ (mogućnost davanja više odgovora) 38.5% je odgovorilo u državnoj školi, 33,1% u privatnom sektoru, 27% u visokom obrazovanju, 20,3% u radu „jedan na jedan“, zatim, 16,2% radi obuku nastavnika, 8,8% se bavi i istraživanjem, 4,7% radi u izdavaštvu, 4,1% vezuje svoj rad za stručno obrazovanje, 0,7% za menadžment u obrazovanju, i 3,4% su kreatori obrazovnih politika/rade u Ministarstvu obrazovanja, a 6,8% je izabralo opciju „nešto drugo“. U poslednjoj kategoriji to su poslovi: stručna obuka, alternativno obrazovanje, jezička akademija, i nastavnik „frilenser“ (engl. *freelance teacher*).

Grafikon 5 - Sektor rada (odgovori na pitanje br. 8)

Na pitanje „Koja je Vaša uloga?“ (pitanje br. 9) učesnici su imali mogućnost obeležavanja više odgovora, kako bi se što detaljnije upoznali sa oblastima u kojima učesnici u istraživanju sve rade, i poslove koje obavljaju. U svim odgovorima pod „drugo“ (ukupno 7,4%) učesnici su naveli:

- nastavnici engleskog jezika = služba za korisničke usluge pri koledžu za engleski kao strani jezik, gostujući predavač za engleski jezik, obuka nastavnika, asistent u nastavi;
- nastavnici muzičkih predmeta: nastavnik muzike (vaspitač) (engl. *Music Educator*), stvaralac muzičkih pesama (akcione pesme), IT koordinator;
- CLIL = školski koordinator za engleski jezik,
- RP grupa = obrazovanje u ranom detinjstvu, predavač savremenog grčkog jezika, kreator programa umetničkog obrazovanja.

Nastavnici engleskog u istraživanju u najvećem broju predaju engleski kao strani jezik - EFL (84), engleski za akademske namene – EAP (30), engleski za govornike drugih jezika - ESOL (28), engleski za posebne namene/stručni engleski jezik – ESP (19), poslovni engleski jezik – BE (17), i engleski za posebne akademske namene/stručni akademski engleski jezik -

EASP (10). Zabeležen je samo jedan primer gde nastavnik navodi da se bavi i radom u oblasti nastave engleskog jezika i prevođenja, ali i radom u nastavi muzike (E – A 24).

Nastavnici muzike (ukupno 27) u ovom istraživanju rade u jednoj ili više oblasti istovremeno: u nastavi opšteg muzičkog obrazovanja (15), kao muzički izvođači i nastavnici (16), nastavnici teorije muzike (7), pevanja (5), kao dirigenti hora (5), nastavnici istorije muzike (4), studije kompozicije (4), solfeđa (3), analize muzičkog dela (3), harmonije (3), dirigenti orkestra (3), muzičke produkcije (3), muzičke tehnologije (2), i operski pedagog/nastavnik solopevanja (1). Pored ovih oblasti rada nastavnici su označili da njihova oblast rada obuhvata i neki od sledećih oblasti rada: nastavnik mentor, rad u obrazovanju nastavnika, istraživač, savetnik, kreator nastavnih materijala, kreator kurseva, rad sa decom sa posebnim potrebama (SEN), književnost, mediji i studije kulture, menadžment/liderstvo, administrator, urednik, vlasnik škole, nastavnik glume, izdavač, itd.

Prednost davanja mogućnosti nastavnicima da označe sve oblasti rada koje se odnose na njih, ili da opišu detaljno svoju situaciju, omogućila je da saznamo da dva nastavnika muzike rade i u oblasti nastave jezika: 1) muzička produkcija, CLIL, ESOL, obuka nastavnika, urednik, kreator nastavnih materijala, kreator kurseva, vlasnik škole, izdavač, autor akcionih pesama (A 17); 2) nastavnik opšteg muzičkog obrazovanja, teorije muzike, EFL, ESOL, EAP, urednik, prevodilac/tumač (A 125).

CLIL nastavnici njih deset, pored rada u ovoj oblasti navode i rad kao: nastavnik mentor, rad u obrazovanju nastavnika, istraživač, prevodilac/tumač, savetnik, kreator nastavnih materijala, kreator kurseva, ispitivač, rad sa učenicima sa posebnim potrebama u učenju (SEN), tehnologije u učenju i onlajn/digitalno učenje, menadžment/liderstvo, administrator, vlasnik škole, nastavnik glume.

Učesnici RP grupe (ukupno 8) ne navode rad ni u nastavi isključivo engleskog jezika ni muzičkih predmeta, već navode sledeće:

- nastavnik glume, oblast ranog obrazovanja dece (A 27);
- obrazovne tehnologije i onlajn/digitalno učenje (A 38);
- obrazovanje nastavnika, istraživač, administrator, savetnik (A 39);
- obrazovanje nastavnika, predavač savremenog grčkog jezika (A 40);
- obrazovanje nastavnika (A 127);
- menadžment/liderstvo, obrazovanje nastavnika (A 133);
- rad sa osobama sa posebnim potrebama (SEN) (A 65);
- kreator programa umetničkog obrazovanja (A 146).

Tabela 12 – Uloga u vaspitno-obrazovnom radu (odgovori na pitanje br. 9)

Pitanje: Koja je Vaša uloga? <i>*mogućnost više odgovora</i>	E	C	M	RP	Ukupno od 148 učesnika	
NASTAVA JEZIKA						
Engleski jezik kao strani jezik (EFL)	84	6	1	/	91	61.5%
Engleski jezik za akademske namene (EAP)	30	5	1	/	36	24.3%
Engleski jezik za govornike drugih jezika (ESOL)	28	4	2	/	34	23%
Engleski jezik za posebne namene/stručni engleski jezik (ESP)	19	2	/	/	21	14.2%
Poslovni engleski jezik (BE)	17	3	/	/	20	13.5%
Engleski jezik za posebne akademske namene/ stručni akademski engleski jezik (EASP)	10	/	/	/	10	6.8%
CLIL NASTAVA						
Integrirana nastava jezika i nejezičkih predmeta (CLIL)	/	10	/	/	10	6.8%
NASTAVA MUZIKE						
Nastavnik opšteg muzičkog obrazovanja	1	/	15	/	16	10.8%
Muzički izvođač i nastavnik	/	/	16	/	16	10.8%
Nastavnik teorije muzike	/	/	7	/	7	4.7%
Nastavnik pevanja	/	/	5	/	5	3.4%
Dirigent hora	/	/	5	/	5	3.4%
Nastavnik istorije muzike	/	/	4	/	4	2.7%
Studije kompozicije	/	/	4	/	4	2.7%
Nastavnik solfeđa	/	/	3	/	3	2%
Nastavnik analize muzičkog dela	/	/	3	/	3	2%
Nastavnik harmonije	/	/	3	/	3	2%
Dirigent orkestra	/	/	3	/	3	2%
Muzička produkcija	/	/	3	/	3	2%
Nastavnik muzičke tehnologije	/	/	2	/	2	1.4%
Operski pedagog/nastavnik solopevanja	/	/	1	/	1	0.7%
OSTALO PONUĐENO						
Nastavnik mentor, rad u obrazovanju nastavnika	23	7	3	4	37	25%
Istraživač	15	2	1	1	19	12.8%
Prevodilac/tumač	10	3	1	/	14	9.5%
Savetnik	6	3	3	1	13	8.8%
Kreator nastavnih materijala	6	3	2	/	11	7.4%
Kreator kurseva	5	4	2	/	11	7.4%
Ispitivač/procenitelj	7	2	/	/	9	6.1%
Posebne potrebe (SEN)	4	2	1	1	8	5.4%
Književnost, mediji i studije kulture	7	/	1	/	8	5.4%
Tehnologije u učenju i onlajn/digitalno učenje	6	1	/	1	8	5.4%
Menadžment/liderstvo	3	1	2	1	7	4.7%
Administrator	2	2	2	1	7	4.7%
Urednik	3	/	3	/	6	4.1%
Vlasnik škole	2	2	2	/	6	4.1%
Nastavnik glume	1	2	1	1	5	3.4%
Rukovodilac studija	3	/	/	1	4	2.7%
Izdavač	1	/	3	/	4	2.7%
Drugo	4	1	3	3	11	7.4%

Ovde je značajno da se istakne da je pitanjem br.10, cilj bio ispitati i radno okruženje nastavnika, da li je to realan, kombinovani ili onlajn prostor, ili kombinacija svih navedenih opcija. Rezultati ovog anketnog istraživanja ukazuju na činjenicu da 75% nastavnika radi u stvarnom/realnom nastavnom okruženju, dok nasuprot tome samo 2% nastavnika radi u (isključivo) onlajn (virtuelnom) okruženju za učenje, dok u kombinaciji realnog i digitalnog okruženja za učenje i nastavu (engl. *blended learning and teaching environment*) radi 10,1% nastavnika. Veoma značajan broj nastavnika radi u svim vrstama radnog okruženja (12,2%), dakle u realnom, kombinovanom, i onlajn prostoru, što ukazuje na činjenicu da digitalne tehnologije značajno utiču na obrazovne procese, „pomerajući“ granice obrazovanja.

Od nastavnika muzičkih predmeta 22 radi u realnom okruženju, po jedan u kombinovanom i onlajn, i dva nastavnika rade u svim navedenim. Jedan učesnik je pod „drugo“ naveo privatne časove. U grupi RP, dva učesnika rade u kombinovanom okruženju, a šest u realnom. Nastavnici engleskog jezika, njih 78 radi u realnom okruženju, 12 u kombinovanom, 11 „u svim navedenim“, i dva u onlajn okruženju. CLIL nastavnici su podeljeni na one koji rade isključivo u realnom okruženju (5) i na one (5) koji rade u svim navedenim vrstama okruženja.

Tabela 13 - Radno okruženje (realan/kombinovani/onlajn prostor) (odgovori na pitanje br. 10)

Radite kao nastavnik u:	ELT 103	CLIL 10	M 27	RP 8	UKUPNO (148)	UKUPNO 100%
stvarnom/realnom nastavnom okruženju	78	5	22	6	111	75%
u kombinaciji realnog i digitalnog okruženja za učenje i nastavu (engl. <i>blended learning and teaching environment</i>)	12	/	1	2	15	10.1%
u onlajn (virtuelnom) okruženju za učenje	2	/	1	/	3	2%
sve gore navedeno	11	5	2	/	18	12.2%
drugo	/	/	1	/	1	0.7%

Na pitanje broj 11: „Kog uzrasta su vaši učenici ili na koji uzrast učenika se odnosi vaš rad?“, ponuđena je mogućnost izbora više odgovora. Uzrast učenika na koji se odnosi rad učesnika u istraživanju, obuhvata najmanje učenike predškolskog i školskog uzrasta do 7 godina (9,5%), osnovne škole 6 - 7 godina (29,7%), 8 - 10 godina (35,8%), 11 - 12 godina (40,5%), tinejdžere 13 - 15 godina (50%), mlade odrasle 16 - 17 godina (44,6%), studente – visoko obrazovanje 18 - 24 godina (48,6%), i odrasle 25 i više godina (42,6%). Dakle, broj nastavnika je između 29% i 50% u svim kategorijama uzrasta učenika, osim u oblasti

predškolskog i školskog uzrasta do 7 godina, sa kojima radi znatno manji broj nastavnika (9,5%).

Tabela 14 – Uzrast učenika (odgovori na pitanje br. 11)

Kog uzrasta su vaši učenici ili na koji uzrast učenika se odnosi vaš rad?	E	C	M	RP	Ukupno od 148 učesnika	
Predškolsko 3-5	7	2	4	1	14	9.5%
Osnovna škola 6-7	23	5	14	2	44	29.7%
Osnovna škola 8-10	33	6	13	1	53	35.8%
Osnovna škola 11-12	39	5	14	2	60	40.5%
Tinejdžeri 13-15	47	8	17	2	74	50%
Mladi odrasli 16-17	42	7	15	2	66	44.6%
Visoko obrazovanje 18-24	53	6	10	3	72	48.6%
Odrasli 25+	41	8	11	3	63	42.6%

U odnosu na broj učenika u nastavi (pitanje br. 12), preovladava manji broj učenika u razredu (do 15) učenika, a zatim i razredi do 25 učenika, i 25 i više učenika. Većina nastavnika predaje i u nastavi „jedan na jedan“ (jedan nastavnik na jednog učenika), što je znatno karakteristika nastave muzičkih instrumenata, ali i stranog jezika. U veoma velikim razredima od preko 100 učenika, izjasnilo se da radi pet nastavnika. Kao „drugo“ jedan nastavnik iz muzičke oblasti rada je naveo „izuzetno velike grupe od 100 i više, ali onlajn“ (A – 100; M), dok je nastavnik engleskog naveo „rad sa mikro grupama od po 2 do 3 učenika“ (A – 45; E).

Tabela 15 - Broj učenika na času (veličina razreda) (odgovori na pitanje br. 12)

Nastavu držite:	E	C	M	R	UKUPNO 148	
malom razredu do 15 učenika	49	8	9	2	68	45.9%
srednje velikom razredu do 25 učenika	36	6	14	5	61	41.2%
velikom razredu od 25 i više učenika	38	1	9	2	50	33.8%
jedan na jedan	28	5	13	1	47	31.8%
veoma velikom razredu od preko 100 učenika	1	1	2	1	5	3.4%
drugo	1	/	1	/	2	1.4%

Pitanjem broj 13. cilj je bio saznati na kom jeziku se odvija nastava (mogućnost više odgovora), a rezultati su sledeći: ukupno 97 učesnika od 148 je navelo da se nastava odvija „na engleskom jeziku“, 41 „engleski i još jedan jezik“, i 4 je navelo „engleski i dva jezika“, dok je 5 navelo „samo jedan jezik koji nije engleski“. Broj odgovora je prema jeziku: engleski (95,9%), španski (4,7%), grčki (4,7%), italijanski (4,1%), ruski (3,4%), nemački (1,4%), i „drugo“ (17,6%) - većinom srpski i slovački, zatim, hrvatski, makedonski, arapski, hebrejski, mađarski, vijetnamski, urdu, ukrajinski (Tabela 16).

U grupi nastavnika engleskog jezika, učesnici navode kao jezik na kome se odvija nastava - engleski (101) i neki od sledećih: grčki (6), srpski (5), španski (5), ruski (5), arapski (3), slovački (3), italijanski (2), hebrejski, holandski, makedonski, mađarski, ukrajinski, urdu. Nastava je *samo* na arapskom, i *samo* na italijanskom, u ukupno dva slučaja. U CLIL grupi nastava se odvija na engleskom (10), i dvojezično na engleskom i na slovačkom (1), zatim, na holandskom (2), i vijetnamskom (1). Nastavnici muzičkih predmeta navode da se nastava odvija na engleskom jeziku (ukupno 24), a od toga samo na engleskom (19), stim da se javljaju kombinacije dva jezika – engleski i holandski, engleski i italijanski, i engleski i nemački, ali i kombinacije tri jezika „engleski, nemački i hrvatski“, i „engleski, italijanski i španski“. Dok po jedan slučaj ima nastave samo na grčkom, samo na hrvatskom, i samo na srpskom jeziku. U grupi RP, učesnici navode: engleski jezik (7), engleski i španski, i samo italijanski.

Tabela 16 - Jezik na kojem se odvija nastava (Pitanje br. 13)

JEZIK NA KOJEM SE ODVIJA NASTAVA JE:	E	C	M	RP	UKUPNO	
ENGLESKI	101	10	24	7	142	95.9%
ŠPANSKI	5	/	1	1	7	4.7%
GRČKI	6	/	1	/	7	4.7%
ITALIJANSKI	3	/	2	1	6	4.1%
RUSKI	5	/	/	/	5	3.4%
NEMAČKI	/	/	2	/	2	1.4%
DRUGO	19	4	3	/	26	17.6%

U radnom okruženju nastavnika (pitanje br. 14) u najvećoj meri se engleski jezik primenjuje kao „jezik na kome se odvija nastava i kao predmet“ (50,7%), „samo kao predmet“ (37,2%), „samo kao jezik na kome se odvija nastava“ (8,8%), ali i „neka druga situacija“ (3,4%). Pet učesnika je odgovorilo „drugo“ u kojima su nastavnici muzike naveli sledeće situacije: (1) „svuda u školi, knjige, TV“; (2) „glavni jezik (očekuje se da ga učenici znaju)“, (3) „kao jezik koji služi za čitanje stručne literature u oblasti nastave klavira“, dok su nastavnici engleskog jezika naveli: (4) „škola je bilingvalna“, i (5) kao jezik na kome se odvija „metodika nastave engleskog jezika“.

Tabela 17 - Primena engleskog jezika u radnom okruženju nastavnika (realnom/onlajn ili virtuelnom) (Pitanje br. 14)

Kako se Engleski jezik koristi i predaje u vašem radnom okruženju (realnom/onlajn ili virtuelnom)?	E (103)	C (10)	M (27)	R (8)	UKUPNO 148 UKUPNO 100%	
kao jezik na kome se odvija nastava i kao jezički predmet	55	8	12	/	75	50.7%
samo kao jezički predmet	46	1	4	4	55	37.2%
samo kao jezik na kome se odvija nastava	1	1	9	2	13	8.8%
drugo	2	/	3	/	5	3.4%
UKUPNO	103	10	27	8	148	100%

Anketom (pitanje br. 15) je ispitan i broj godina radnog iskustva u nastavi učesnika u ovom istraživanju. Ponuđeno je sedam odgovora: „pre zaposlenja“, „0 – 2 godine“, „3 – 5 godina“, „5 – 15“, „15 – 25“, „25 – 35“, „35 i više“. Na osnovu prikupljenih rezultata, najbrojnije su grupe „5 do 15 godina rada“ (33,8%), „15 do 25 godina rada“ (29,1%) i „25 do 35 godina rada“ (14,9%). U manjem broju su učesnici sa „3 do 5 godina rada u nastavi“ (8,1%) i početnici do dve godine radnog iskustva (7,4%), zatim oni sa „35 i više godina rada“ (5,4%), i oni koji imaju samo iskustvo u nastavi pre zaposlenja (1,3%).

Nastavnici engleskog jezika imaju većinom „15 – 25 godina rada“ (33), zatim „5 – 15“ (28), „25 – 35“ (17), „3 – 5“ (10), „0 – 2“ (9), „35 i više“ (2), „pre zaposlenja“ (1). U grupi CLIL nastavnika najviše je onih sa „15 – 25 godina rada“ (5), zatim „5 – 15“, i po jedan učesnik sa „3 – 5“, i „25 – 35 godina rada“. U grupi nastavnika muzike najviše je onih sa „5 – 15 godina rada“, dok u ostalim grupama ima približno isti broj, a u grupi RP je četiri sa „5 – 15 godina rada“, tri sa „35 i više“, a jedan sa „3 – 5 godina rada“.

Tabela 18 - Godine radnog iskustva u nastavi (pitanje br. 15)

Godine radnog iskustva u nastavi:	E	C	M	R	UKUPNO	
pre zaposlenja	1	/	1	/	2	1.3%
0 – 2	9	/	2	/	11	7.4%
3 – 5	10	1	/	1	12	8.1%
5 – 15	28	3	15	4	50	33.8%
15 – 25	33	5	5	/	43	29.1%
25 – 35	17	1	4	/	22	14.9%
35 i više	2	/	3	3	8	5.4%
UKUPNO	103	10	27	8	148	100%

U nastavku pitanjem „Koliko imate iskustva u radu sa učenicima/studentima u onlajn okruženju?“ (Pitanje br. 16) ispitan je broj godina iskustva u radu sa učenicima/studentima u onlajn okruženju, kako bi bolje razumeli da li iskustvo u radu u digitalnom okruženju eventualno utiče na primenu digitalnih medija u nastavi. Najveći broj nastavnika (42,5%) se izjasnio da nema iskustvo u onlajn nastavi (što odgovara rezultatima odgovora na prethodno pitanje), zatim 17,6% nastavnika je odgovorilo da ima iskustvo rada „između 2 i 5 godina“, 15,5% je odgovorilo „više od 5“, „manje od 1 godine“ iskustva u onlajn nastavi ima 14,2% nastavnika, a „između 1 i 2 godine“ iskustva ima 9,5% nastavnika, „nešto drugo“ (0,7%).

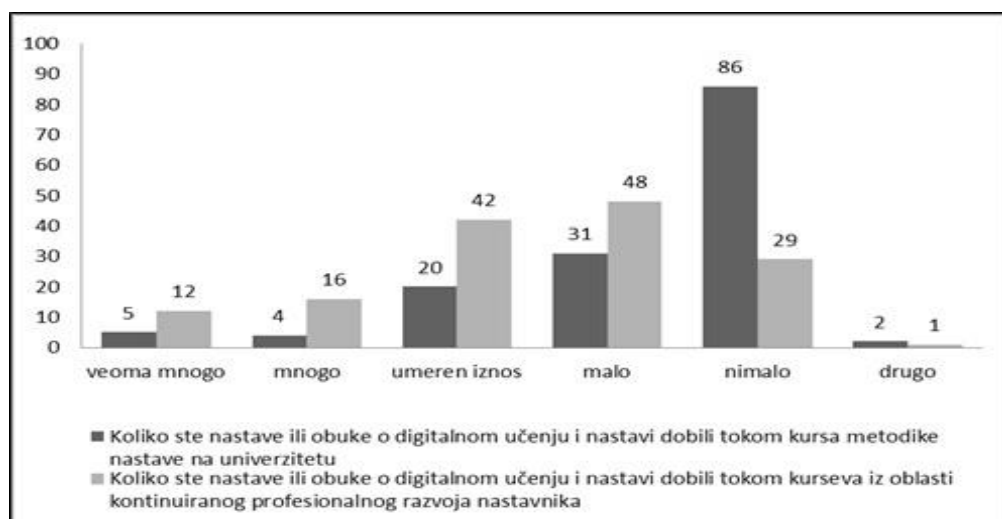
Nastavnici engleskog imaju većinom „15 – 25 godina rada“ (33), zatim „5 – 15“ (28), „25 – 35“ (17), „3 – 5“ (10), „0 – 2“ (9), „35 i više“ (2), „pre zaposlenja“ (1). U okviru rada sa učenicima u onlajn okruženju, većina nastavnika „nema iskustva u radu onlajn“ (44), „manje od 1 godine“ (15), „između 1 – 2 godine“ (11), „između 2 i 5 godina“ (19), „više od pet godina“ (13). Samo jedan nastavnik engleskog jezika je pod „drugo“ naveo da „koristi zatvorenu *Fejsbuk* stranicu za učenike petog razreda, od 2015.godine i još uvek je aktivna“. Veliki broj nastavnika muzike „nema iskustva u radu sa učenicima/studentima onlajn“ (14), ili ima iskustva „manje od 1 godine“ (6), „između 1 – 2 godine“ (1), „2 – 5 godina“ (3). U CLIL grupi dva nastavnika nemaju iskustva, dok ostali imaju „1 – 2“ (1), „2 – 5“ (4), i „više od 5 godina“ (4). Slična situacija je i sa RP grupom, tri nastavnika nemaju iskustva, jedan ima „1 – 2 godine rada“, i četiri imaju „više od 5 godina iskustva rada u onlajn nastavi“.

Tabela 19 - Godine rada sa učenicima u onlajn okruženju (pitanje br. 16)

„Koliko imate iskustva u radu sa učenicima/studentima u onlajn okruženju?“	E	C	M	R	Broj učesnika	Procenat
nemam /nikakvog	44	2	14	3	63	42.5%
manje od 1 godine	15	/	6	/	21	14.2%
između 1 i 2 godine	11	1	1	1	14	9.5%
između 2 i 5 godina	19	4	3	/	26	17.6%
više od 5 godina	13	3	3	4	23	15.5%
drugo	1	/	/	/	1	0.7%
<i>Ukupno</i>	<i>103</i>	<i>10</i>	<i>27</i>	<i>8</i>	<i>148</i>	<i>100 %</i>

4.1.2. Prikaz i analiza rezultata o primeni digitalnih medija u nastavi

Upoređujući rezultate za pitanja „Koliko ste nastave ili obuke o digitalnom učenju i nastavi dobili tokom kursa metodike nastave na univerzitetu?“ (br. 17), i „Koliko ste nastave ili obuke o digitalnom učenju i nastavi dobili tokom kurseva iz oblasti kontinuiranog profesionalnog razvoja nastavnika?“ (br. 18), zabeleženo je da tokom kursa metodike nastave na univerzitetu više od polovine učesnika u istraživanju o digitalnom učenju i nastavi nije imalo obuku (58%), a ostali su se izjasnili da su imali obuku intenziteta: *malo* (20,9%), „umeren iznos“ (13,5%), „veoma mnogo“ (3,4%), i „mnogo“ (2,7%). S druge strane, u okviru kurseva iz oblasti kontinuiranog profesionalnog razvoja nastavnika, nastavnici smatraju da nisu imali obuku o digitalnom učenju i nastavi (19,6%), dok su se ostali izjasnili da su imali: „veoma mnogo“ (8,1%), „mnogo“ (10,8%), „umeren iznos“ (28,4%), „malo“ (32,4%), „nimalo“ (19,6%), i „drugo“ (0,7%) (nije studirao; pohađao je više obuka u okviru određene organizacije).

Grafikon 6 - Nivo obuke u primeni digitalnih medija u okviru studija/programa stručnog usavršavanja (KPR) (Pitanja br. 17 i 18)

Tabela 20 – Nivo obuke u primeni digitalnih medija u okviru studija/programa stručnog usavršavanja (KPR)

Pitanja 17 i 18	E		C		M		R	
	MN	KPR	MN	KPR	MN	KPR	MN	KPR
veoma mnogo	5	6	/	3	/	1	/	2
mnogo	2	14	2	2	/	/	/	/
umeren iznos	13	35	1	2	4	2	2	3
malo	23	32	2	2	6	11	/	3
nikakvo	58	15	5	1	17	13	6	/
drugo	2	1	/	/	/	/	/	/

Od ukupno 148 učesnika, na pitanje (br. 19) „Koju tehnologiju i materijale koristite u nastavi?“, 62,8% koristi „udžbenik koji je prilagođen/dopunjen“, 54,7% „laptop računare“, 43,9% „kreira svoje digitalne materijale“, 35,1% koristi „samo besplatne onlajn materijale“, 34,5% koristi mobilne telefone, 30,4% koristi društvene medije (npr. *Facebook*, *Twitter*, *Skype*, *Google +*, itd.), 30,4% koristi interaktivne bele table, 27,7% koristi desktop računare, 26,4% koristi tablet uređaje, 22,3% koristi elektronske knjige (e-knjige), 18,2% koristi muzičku tehnologiju (električnu/elektronsku/digitalnu), 17,6% koristi poseban onlajn softver za učenje jezika, 16,2% koristi samo udžbenik, 15,5% koristi ajpod/ajped uređaje (*iPod/iPad*), 9,5% koristi poseban onlajn softver za učenje muzike, dok 3,4% koristi nešto drugo, a 1,4% učesnika se izjasnilo da „ne koristi ništa“. U odgovoru „nešto drugo“, nastavnici engleskog jezika su naveli: (1) projektor; (2) CD, CD plejer, (3) *YouTube*, internet, časopise, dok je jedan CLIL nastavnik naveo LMS platformu i virtuelnu učionicu, a nastavnik muzičkog – partiture, odnosno notni materijal.

Od digitalnih medija u nastavi engleskog jezika nastavnici koriste: laptop računare (53), desktop računare (26), tablet uređaje (22), mobilne telefone (33), *iPod/iPad* (12), interaktivne bele table (31), društvene medije (28), elektronske knjige (23), muzičku tehnologiju (12) i poseban onlajn softver za učenje jezika (19). Neki od njih kreiraju svoje digitalne materijale (40), ili koriste samo besplatne onlajn materijale (40). Samo udžbenik koristi njih 17, a dopunjen ili korigovan udžbenik koristi 68 nastavnika.

Nastavnici muzičkih predmeta od digitalnih medija u nastavi uopšte koriste: laptop računare (18), desktop računare (8), tablet uređaje (10), mobilne telefone (9), *iPod/iPad* uređaje (9), interaktivne bele table (5), društvene medije (npr. *Facebook*, *Twitter*, *Skype*, *Google+*) (7), elektronske knjige (2), muzičku tehnologiju (13), poseban onlajn softver za učenje muzike (11) i poseban onlajn softver za učenje jezika (1). Neki od njih kreiraju svoje digitalne materijale (14), ili koriste samo besplatne onlajn materijale (5). Samo udžbenik koristi 5 nastavnika, a njih 11 koristi korigovan/dopunjen udžbenik.

U CLIL nastavi samo udžbenik koriste dva nastavnika, a prilagođen/dopunjen udžbenik koristi devet nastavnika. Od digitalnih medija u nastavi uopšte koriste: laptop računare (7), desktop računare (4), tablet uređaje (4), mobilne telefone (7), *iPod/iPad* (1), interaktivne bele table (7), društvene medije (6), elektronske knjige (5), poseban onlajn softver za učenje muzike (1) i poseban onlajn softver za učenje jezika (4). Neki od njih kreiraju svoje digitalne materijale (7), ili koriste samo besplatne onlajn materijale (4).

Od digitalnih medija u nastavi nastavnici iz RP grupe koriste: laptop računare (3), desktop računare (3), tablet uređaje (3), mobilne telefone (2), *iPod/iPad* (1), interaktivne

bele table (2), društvene medije (4), elektronske knjige (3), poseban onlajn softver za učenje muzike (2) i poseban onlajn softver za učenje jezika (2). Neki od njih kreiraju svoje digitalne materijale (4), ili koriste samo besplatne onlajn materijale (3). Od ostalih tehnologija u nastavi koriste udžbenik, koji je prilagođen/dopunjen (5).

Tabela 21 - Informacije o prethodnoj primeni digitalnih medija u nastavi i planiranoj primeni (namere) (pitanje br. 19).

Koju tehnologiju i materijale koristite u nastavi?	E (103)	C (10)	M (27)	R (8)	Ukupan broj odgovora	Od ukupno 148 učesnika
udžbenik koji je prilagođen/dopunjen	68	9	11	5	93	62.8%
laptop računare	53	7	18	3	81	54.7%
kreiram svoje digitalne materijale	40	7	14	4	65	43.9%
samo besplatne onlajn materijale	40	4	5	3	52	35.1%
mobilne telefone	33	7	9	2	51	34.5%
društvene medije (npr. Facebook, Twitter, Skype, Google +, itd.)	28	6	7	4	45	30.4%
interaktivne bele table	31	7	5	2	45	30.4%
desktop računare	26	4	8	3	41	27.7%
tablet uređaje	22	4	10	3	39	26.4%
elektronske knjige (e-knjige)	23	5	2	3	33	22.3%
muzičku tehnologiju (električnu/elektronsku/digitalnu)	12	/	13	2	27	18.2%
poseban onlajn softver za učenje jezika	19	4	1	2	26	17.6%
samo udžbenik	17	2	5	/	24	16.2%
<i>iPod/iPad</i> uređaje	12	1	9	1	23	15.5%
poseban onlajn softver za učenje muzike	/	1	11	2	14	9.5%
drugo	3	1	1	/	5	3.4%
ništa	1	/	1	/	2	1.4%

Na pitanje otvorenog tipa (br. 20): „Recite nam nešto više o vašem iskustvu primene medija ukoliko radite kao ESP/AESP/CLIL nastavnik ili radite sa određenom grupom učenika (odrasli/tinejdžeri/deca (rano učenje)/učenici sa posebnim potrebama učenju, itd.“),

44 učesnika⁶⁹ je odgovorilo da ovo pitanje se na njih ne odnosi (npr. *N/A* ili *Not applicable*; *None*; praznim poljem ili znakom -, /), dok ostalih 104 učesnika je na ovo pitanje odgovorilo sa jednom do pet rečenica.

U okviru CLIL nastave, kao prednosti digitalnih onlajn materijala, jedan nastavnik je naveo da kao CLIL nastavnik ima mogućnost da koristi nastavne digitalne materijale na engleskom jeziku, te „da ne mora da prevodi sve kao u nastavi na holandskom jeziku“ (A 64), dok drugi, navodi da „mobilne (digitalne) tehnologije i materijale učenici koriste kao dodatne materijale za učenje pored udžbenika, kako bi promovisali kvalitetnije učenje“ (A 148)⁷⁰.

U nastavi engleskog za posebne namene (ESP) nastavnici koriste digitalne medije kako bi pomogli studentima u traženju materijala onlajn, posebno materijala sa autentičnim jezikom iz oblasti rada studenata, npr. računovodstva, medicine, inženjerstva, itd. (A 107). Drugi primer nastavnika pokazuje da digitalne tehnologije omogućavaju i rad sa interno raseljenim licima (engl. *Internally Displaced Persons – IDP*), i to u onlajn prostoru čak 90%, kako bi se povećale mogućnosti zapošljavanja osoba određenih struka (A 147). Dok u oblasti akademskog engleskog jezika za posebne namene nastavnici koriste digitalne materijale kako bi unapredili veštine pisanja, slušanja i vođenja beleški, posebno primenom video materijala „TED govori“ (engl. *TED Talks*), kao i video vodiča ili tutorijala na sajtu *YouTube* (A - 118).

Sedam učesnika iz oblasti nastave engleskog jezika je naglasilo da primena digitalnih medija u nastavi posebno utiče na „izraženu motivaciju za učenje i angažovanost učenika“ u procesu učenja u nastavi (A - 1, 5, 6, 15, 60, 130, 138).

U nastavi sa učenicima koji imaju posebne potrebe (SEN) učesnici su naveli da:

- koriste muziku kroz digitalne medije u nastavi sa slepim/slabovidim učenicima (A 18 - E),
- „učenici sa posebnim potrebama imaju najviše koristi od digitalnih medija jer nastavnici imaju mogućnost da odgovore na potrebe učenika“ (A 31 - E),
- „da iako u konkretnoj srednjoj školi postoje računari za svakog učenika, učenici sa posebnim potrebama ih ipak retko koriste i svoje odgovore zapisuju na papiru“ (A 88 - E),
- „da su svi učenici uključeni u nastavi kada se primenjuju digitalni mediji, čak i učenici sa posebnim potrebama“ (A 116 - E),

⁶⁹ A= 10, 12, 16, 19, 22, 23, 25, 28, 32, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 48, 51, 53, 55, 56, 58, 59, 61, 63, 67, 70, 71, 74, 76, 78, 79, 84, 86, 87, 89, 90, 95, 96, 98, 100, 102, 103, 113, 123.

⁷⁰ „A“ = oznaka za redni broj popunjene ankete u istraživanju

- „deca mlađeg uzrasta više učestvuju u aktivnostima sa digitalnim medijima nego oni preko 50 godina, dok deca sa posebnim potrebama posebno vole da komuniciraju preko *Skajpa* sa nastavnikom tokom časa“ [nastavnik koristi i onlajn alate u tradicionalnoj nastavi u učionici] (A 128 - C),
- digitalne tehnologije, posebno video i interaktivne igre smatra „veoma korisnim u nastavi engleskog jezika za šesnaestogodišnjaka, tinejdžera sa Daunovim sindromom (engl. *Down Syndrome*)“ (A 134 - M).

U nastavi sa učenicima mlađeg uzrasta nastavnici su naveli da:

- „digitalni mediji omogućavaju da primene raznovrsne sadržaje u nastavi“ (A 3 - E),
- „čak i učenici mlađeg uzrasta mogu uspešno da koriste samo jedan laptop računar dostupan u učionici“ (A 99 - E),
- „digitalni mediji, posebno digitalne igre u nastavi engleskog jezika, a posebno francuskog jezika, sa učenicima mlađeg školskog uzrasta utiču na razvijanje jezičkih kompetencija učenika, a da oni toga nisu ni svesni“ (A 125 - M),
- „učenici mlađeg uzrasta više vole aktivnosti u kojima koriste digitalne medije u učenju nego odrasli preko 50 godina“ (A 128 - C).

U nastavi sa tinejdžerima, digitalne tehnologije predstavljaju: „korisno sredstvo za podsticanje učešća i zadovoljstva u učenju“ (A 122 - E). U kontekstu nastave gde svaki učenik ima svoj laptop računar i većina zadataka se odvija putem „onlajn knjiga i sajtova za učenje jezika, učenici koriste medije za gledanje video materijala, slušanje muzike u vreme rada, kao i deljenje svojih radova primenom platformi *OneNote* i *Google (...)*“ (A 88 - E). Jedan učesnik navodi da je u kontekstu učenika i studenata informacionih tehnologija (15 do 19 godina), primena digitalnih medija „nešto očekivano“, gde rad onlajn i primena onlajn materijala i različitog softvera je nešto što „učenici/studenti očekuju i preferiraju“ (A 14 - E).

U radu sa odraslima, jedan nastavnik navodi da „za razliku od tinejdžera, odrasli nemaju problema sa proveravanjem svoje elektronske pošte, kao ni pristupanju zadacima slušanja koje nastavnik redovno zadaje koristeći imejl poruke“ (A 69 - M), dok s druge strane, jedan nastavnik navodi da „iako svi učenici vole da koriste digitalne medije (istraživanje korišćenjem interneta, onlajn poster, itd.), odrasli učenici smatraju da korišćenje medija u učenju je njima uzalud potrošeno vreme“ (A 115 - E).

Svega četiri učesnika navela su da je problem primene digitalnih medija uzrokovan nedostatkom opreme (A 7 - E, A 57 - E), odnosno, „nedostatkom vremena zbog promene učionice između časova“ (A 117 - E) i „nedostupnosti interneta u svim učionicama“ (A 117 - E, A 131 - E), što nastavnike primorava da rad zasnivaju na primeni štampanih medija, kao i „nepostojanje interaktivnih belih tabli“ (IWB) (A 131 - E).

Kao razloge primene ovih digitalnih medija u nastavi učesnici su naveli sledeće:

- „pristup znanju i učenje kroz iskustvo i kroz različita čula (npr. alati proširene stvarnosti, alati za generisanje umnih mapa, *Padlet*)“ (A 15 - E),
- „istraživanje i projekti pokrenuti od strane učenika (*Webquests*, *Memrise* za usvajanje vokabulara, aplikacije za onlajn pisanje)“ (A 20 - C),
- „učenici kroz iskustvo i primenu tehnologije uče da komuniciraju i saraduju sa drugima, dok rade na otkrivanju specifičnih pitanja – tehnologija im omogućava da se njihov glas u rešavanju problema čuje u kreiranju i sprovođenju aktivnosti i događaja u njihovom okruženju i zajednici“ (A 27 - R),
- „za potrebe rada na *eTwinning* projektima, i radu na školskim navikama na engleskom jeziku“ (A 29 - E),
- „da se fokusiraju na kontekst primene jezika (digitalne oglasne table za deljenje ideja tokom nastave i refleksiju posle nastave – npr. *Padlet*)“ (A 43 - C),
- „za traženje informacija“ (A 47 - C)
- „unapređivanje veština pisanja eseja“ (A 112 - E)
- „unapređivanje veština slušanja“ (A 47 - C, A 105 - E, A 112 - E), primenom npr. „*TedTalks*“ (A 118 - E)
- „unapređivanje veština izlaganja mišljenja primenom aplikacije *Voicethread*“ (A 112 - E)
- „unapređivanje veština izgovora – primenom videa, posebno onih u kojima učenici govore“ (A 75 - E, A 112 - E),
- „unapređivanje veština čitanja“ (aplikacije za čitanje onlajn) (A 54 - E),
- „za kreiranje pitanja i igri“ (npr. *Kahoot*, *Socrative*) (A 62 - C),
- „prezentovanje radova putem programa *Padlet*“ (A 62 - C),
- „kreiranje animiranih videa primenom programa *Plotagon*“ (A 62 - C),
- „kreiranje video prezentacija primenom programa *Edpuzzle* (A 94 - E) i *Voicethread*“ (A 109 - E),
- „za izgrađivanje samopouzdanja kod učenika – primena onlajn serija ili *sapunica* (online 'soap operas') ali kreiranih od strane Gete instituta (engl. *Goethe Institut*)“ (A 125 - M).

Na osnovu svih prikupljenih odgovora (104) na ovo pitanje, od opreme u nastavi najčešće nastavnici koriste: desktop računare i laptop računare, projektore, ekrane za prikazivanje video materijala, interaktivne bele table, i ajped uređaje (*iPads*). Digitalni mediji koje su nastavnici naveli da koriste u nastavi u svojim odgovorima su sledeći:

- ajped aplikacije (*iPad apps*)
- alati za proširenu stvarnost,
- aplikacije za pisanje,
- aplikacije za stvaranje „umnih mapa“,
- aplikacije za telekolaboraciju,
- digitalne oglasne table (npr. *Padlet*),

- digitalni udžbenici,
- digitalni zvučni zapisi,
- društvene mreže,
- elektronske knjige,
- film i klipovi iz filmova na određene teme (npr. Božić, Uskrs, i slično),
- imejl (engl. *e-mail*),
- interaktivne aplikacije (npr. *Kahoot*, *Socrative*, *Padlet*, *Plotagon education*, *Edpuzzle*, *Blendspace*, *Memrise*)
- „IWB“ – interaktivna tabla/pametna tabla (smartboard),
- „OneNote“,
- onlajn igre,
- onlajn izvori,
- onlajn rečnici u slikama,
- onlajn „sapunice“ (engl. *soap operas*)
- platforma projekta *eTwinning projects*,
- podcasti,
- „Power Point“ prezentacije,
- programi koje nudi „Gugl“ (engl. *Google - Mail, Docs, Classroom, Groups, Drive*),
- sajтови za učenje jezika,
- „Skajp“ (engl. *Skype*),
- „TED“ (engl. *TED Talks*),
- video klipovi,
- video snimci koje su zabeležili učenici,
- video materijali i video muzički materijali, dečije pesme (rime), kao i video tutorijali sa sajta „YouTube“,
- video slajdovi,
- vebkvesti (engl. *Webquests*) ili internet bazirana okruženja za elektronsko učenje.

U oblasti obuke nastavnika i usavršavanja, u okviru pitanja br. 20, navode se: Mudl (engl. *Moodle*) platforma, blogovi i onlajn konferencije, kao i istraživanje resursa i materijala na internetu, i kreiranje sadržaja primenom različitih programa.

U odgovorima na pitanje br. 21, zabeleženo je da nastavnici koriste društvene medije u nastavi najviše za komunikaciju sa studentima (47,3%), zatim za davanje zadataka (11,5%), i najmanje za ispitivanje ili vrednovanje rada učenika (1,4%). Veliki broj nastavnika ne koristi društvene medije (30,4%).

U grupi RP jedan učesnik navodi da je to komunikacija sa drugim nastavnicima, jedan CLIL nastavik navodi da društvene medije koristi u različite svrhe (širok spektar namera), uključujući prve tri opcije u ovom pitanju (komunikaciju sa studentima, davanje zadataka, za ispitivanje ili vrednovanje), dok nastavnici muzike koriste za: komunikaciju sa roditeljima,

marketing, lične potrebe, kao podršku, za stvaranje publiciteta i proširivanje pristupa. Nastavnici engleskog jezika (njih 7) navode sledeće: (1) „komunikacija sa studentima putem grupa (npr. „nismo prijatelji, već za davanje zadataka, deljenje važnih izvora dostupnih onlajn, da držim časove kad sam bio bolestan i kod kuće“); (2) „za davanje zadataka i drugih korisnih informacija, kao i interesantnih materijala“; (3) „hobi i druženje“; (4) „jesam koristio pre za komunikaciju i davanje zadataka – *Edmodo*“; (5) „koristim imejl“; (6) „neke zadatke učenici moraju završiti na društvenim mrežama“; i (7) „koristim, ali ne za gore navedene razloge jer za njih koristim VLE“.

Tabela 22 – Svrha primene društvenih medija (odgovori na pitanje br. 21)

Da li koristite društvene medije za:	E (103)	C (10)	M (27)	RP (8)	Broj odgovora	UKUPNO
komunikaciju sa studentima	49	6	12	3	70	47.3%
davanje zadataka	13	2	2	/	17	11.5%
za ispitivanje ili vrednovanje	1	/	1	/	2	1.4%
Ne, ne koristim društvene medije	33	1	7	4	45	30.4%
Nešto drugo	7	1	5	1	14	9.5%

Na pitanje (otvorenog tipa) br.22 „Šta mislite kako Vaši učenici reaguju na primenu digitalnih medija na vašim časovima?“, učesnici su u najvećem broju odgovorili pozitivno, dok veoma mali broj učesnika je naveo da ili „nije siguran“, „ne zna“ ili „nema posebnog uticaja“. Nastavnici engleskog jezika smatraju da su učenici „angažovani“, „motivisani“, „zadovoljni, zabavljaju se i uče u ugodnom okruženju“, „veoma dobro“, „malo uzbuđeni i veoma zainteresovani (zbog promena na licu)“. Oni „cene promene“, „srećni su“, „pozitivni“, „radoznali i pozitivni“, „obično se osećaju dobro“, „osećaju se srećno“, „dobro“, „odlično“, „ugodno“, „uzbudljivo“, „zadovoljno“, „zainteresovano“, „oduševljeni su“, „obožavaju“, „kada su dostupni digitalni mediji, uživaju u njima“, i „oduševljeni su prema njima do određenog stepena“. Učenici smatraju da je učenje uz tehnologije „efikasnije“ ili „više privlačno“. Zatim, da učenici „vole digitalne medije“, „sviđaju im se“, „mnogo ih vole“, „oni to vole“, „stvarno ih vole“, „sviđa im se i prirodno im je“ i da „uživaju da koriste medije“, „veoma im se dopadaju“, „veoma rado ih primenjuju“, „veoma uživaju“ i „oni to pozdravljaju“. Njima je „zabavno“, „veoma zabavno“, „zabavno i interesantno“, „zanimljivije“ i „u stvari, osećaju se samouvereno jer su digitalni mediji zaista njima poznati“.

Učenici reaguju:

- „gotovo isključivo pozitivno prema digitalnim medijima u nastavi“ (A 126);
- „da iako vole video klipove i sajtove sa vestima, kao i gramatičke vežbe onlajn, ipak više vole knjigu“ (A – 118);
- „tinejdžeri obožavaju, dok odrasli ne toliko“ (A 109);
- „u zavisnosti od medija, mogu ih smatrati relevantnim i privlačnim“ (A 75);
- „većini se sviđaju *TED Talks* koje donosim (A 131)“;
- „Moji učenici smatraju da su digitalni mediji, kao što su laptop, tableti/ajpedi, mobilni telefoni, veoma korisni u nastavi. Primećujem da se prijatnije osećaju kada koriste digitalne medije umesto papira, i drugih tradicionalnih resursa, posebno kada je reč o beleškama, pristupu materijalima na onlajn platformi, rad na zadacima postavljenim u nastavi, traganje za relevantnim informacijama za temu njihovog istraživanja ili procene putem onlajn resursa koje nudi biblioteka.“ (A 76);
- „Na početku, uplašeno od novih tehnologija, na kraju, sami kreiraju svoje kurseve“ (A 107) – [kontekst obuke nastavnika];
- „Oni vide mogućnost da ih koriste kada postanu nastavnici“ (A 102) – [kontekst obuke nastavnika].

Dok ima i nastavnika engleskog koji navode da njihovi učenici „mnogi nemaju pristup tehnologijama“, ali da neki „nisu baš oduševljeni“; „ne previše oduševljeni“; ili „ne znam“. CLIL nastavnici smatraju da se: „nekim učenicima dopada“; „imaju pozitivan stav“; „pozitivno“; „pozitivno i angažovano“; „veoma im se sviđa“; „navikli su na to“; „nema učenika kojem je dosadno, ako je korisno, primenljivo u učenju i njihovoj budućnosti“; „vole to“; „veoma su motivisani“. Nastavnici muzičkih predmeta smatraju da učenici to vide kao: „nešto potpuno potrebno, (veoma) samouvereno“; „dobro, koristim samo u malom delu naših časova“; „dobro“; „dobro, ali ih veoma lako *odvrate* od zadatka“; „imaju znanje u primeni računara“; „veoma to vole“; „pozitivno“; „neki više vole, neki manje“; „uživaju samo ako je relevantno za ono što oni uče“; „sviđa im se“; „možda bi bili zainteresovani“; „nisu zainteresovani“; „ne primenjuju u nastavi“; „ne znam“; „ne koristim“; „smatram da je to deo svakodnevice današnje nastave – ne nešto posebno (naročito)“. U grupi RP, učesnici smatraju da učenici: „samouvereno reaguju“; „dobro“; „sviđa im se“; „smatraju da je to najbolji način da poboljšaju svoje učenje“; „vole tehnologije“; „oni to vole“. Dva nastavnika su se izjasnila: „nisam siguran“, i „nije moj slučaj“.

Za pitanje br. 23 „Da li koristite *film/crtane filmove/popularne muzičke video materijale/(i slično)* u vašoj nastavi?“ bila je ponuđena mogućnost označavanja više odgovora, ili da u opciji „nešto drugo“ opišu situaciju. Tako, ukupno od 148 učesnika (detaljnije po grupama videti tabelu br. 23): 56,8% koristi film, 54,1% crtane filmove, 46,6% popularne muzičke video materijale, 37,8% „pripovedanje priča u formi videa“ (engl. *digital storytelling*), 35,8% reklame, 33,8% digitalne igre, 31,1% video zapise muzičkih izvođenja uživo, 18,2% internet stranice muzeja (virtuelne/onlajn/digitalne muzeje), 16,9% video vodiče za slušanje klasične muzike, 11,5% specifične muzičke onlajn video igre, 15,5% „nešto drugo“, i 7,4% ništa od navedenog.

U odgovorima „nešto drugo“ to su aplikacija „Plotagon“⁷¹ i „druge aplikacije“. Nastavnici muzičkih predmeta navode: „akcione pesme koje pišem“, „mp3 koje pravim“, „video materijali sa stihovima“, i „virtuelna učionica“. Nastavnici engleskog jezika (njih 15) naveli su: članke, obrazovne video sadržaje poput „TED Talks“, pesme i evergrin muziku, audio snimke razgovora i monologa, scene iz TV programa, „YouTube“ kao sajt i video pesme sa istog sajta, „Moodle“, zatim, muziku iz Šekspirovih komada, parodije i kratke dokumentarne filmove.

Tabela 23 – O primeni digitalnih medija u nastavi (vrsta medija) (odgovori na pitanje br. 23)

Da li koristite u vašoj nastavi?	E (103)	C (10)	M (27)	RP (8)	Broj odgovora	Od ukupno 148 učesnika
film	58	7	12	7	84	56.8%
crtane filmove	58	5	14	3	80	54.1%
popularne muzičke video materijale	50	6	11	2	69	46.6%
pripovedanje priča u formi videa (engl. <i>storytelling</i>)	41	7	4	4	56	37.8%
reklame	42	4	6	1	53	35.8%
digitalne igre	33	6	8	3	50	33.8%
video zapise muzičkih izvođenja uživo	17	6	20	3	46	31.1%
internet stranice muzeja/virtuelne/onlajn/digitalne muzeje	19	/	4	4	27	18.2%
video vodiče za slušanje klasične muzike	7	3	14	1	25	16.9%
specifične muzičke onlajn video igre	10	1	6	/	17	11.5%
nešto drugo	15	4	4	/	23	15.5%
ništa od navedenog	9	/	2	/	11	7.4%

Na pitanje (otvorenog tipa) br. 24 „Ako ste koristili neki od prethodno pomenutih oblika medija (u prethodnom pitanju) molimo Vas da podelite Vaše stavove o njihovoj primeni u

⁷¹ „Plotagon“ je program/aplikacija za mobilne uređaje koja omogućava stvaranje animiranih videa i iskazivanje govorne poruke ili priče.

nastavi (Ako niste, molimo pojasnite zašto, npr. nedostatak tehnologije u učionici, itd.)“, gotovo svi učesnici u istraživanju su izneli svoje stavove u „nekoliko reči“ do „nekoliko rečenica“. Kako mnogi nisu naveli konkretno medije o kojima iznose stavove, upoređeni su odgovori na pitanje br. 23 i pitanje br. 24, a odgovori su upotpunjeni sa informacijama iz odgovora učesnika - oblast rada (pitanje br. 9), nastavno okruženje (pitanje br. 10) i uzrast učenika (pitanje br. 11). Odgovori na pitanje br. 24 prikazani su po kategorijama: E, C, M, i RP. Nastavnici engleskog jezika (E) o primeni ovakvih digitalnih medija navode sledeće:

- „doprinosi razvoju jezičkih veština“ (A 24, 102),
- „doprinosi razvijanju veština 21.veka, motiviše učenike i olakšava učenje“ (A 81),
- „doprinosi u radu na razumevanju govora“ (A 130),
- „motiviše učenike“ (A 2, 32, 50, 55, 111, 112),
- „nastava je interesantnija“ (A 6, 104, 129),
- „nastava je zanimljivija“ (A 14),
- „neverovatno privlačna za učenike“ (A 3),
- „veoma korisna“ (A 9),
- „veoma važna i izazovna“ (A 5),
- „digitalni mediji privlače pažnju učenika“ (A 96) i to na duže vreme (A 123),
- „učenici su više zainteresovani i više se angažuju“ [u nastavnim aktivnostima] (A 18; A 75; A 91),
- primena digitalnih medija „treba da uvek bude sa određenim zadatkom“ (A 10),
- „pomaže da se unapredi nastava“ (A 60),
- „odlično za nastavu povezanog govora (engl. *connected speech*)“ (A 48),
- „digitalne igre pomažu učenicima u usvajanju novih reči“ (A 36),
- [digitalne igre, film i reklame] „motivišu, drugačiji su, poznati“ (A 43),
- „učenici su izloženi pravom engleskom jeziku, i tada imaju tendenciju da budu više fokusirani i uče sa lakoćom“ (A 15),
- „učenici slušaju pravi engleski jezik u pesmama i filmovima, a privlače ih i drugi video materijali i igrice“ (A 109),
- „pružaju autentični jezik i pružaju pozitivnu emocionalnu atmosferu“ (A 147),
- „učenici veoma vole digitalne igre“ (A 7),
- „učenici se više fokusiraju kada igraju onlajn igre“ (A 52),
- „digitalni mediji mogu imati značajno dejstvo na veštine slušanja jer se obimnim izlaganjem jeziku mogu poboljšati sposobnosti učenika do mere kad engleski postaje normalan i često korišćen“ (A 73),
- „odrasli učenici posebno vole materijale koji nisu deo udžbenika (film i crtane filmove)“ [konteksti EFL/ESOL/ESP/BE] (A 21),
- „pesme u formi videa sa tekstom na ekranu pored toga što utiču na poboljšanje veština izgovora i znanje vokabulara, pružaju priliku učenicima da unaprede svoj jezik“ (A 30),
- „čak i odrasli vole da gledaju crtane filmove i video snimke muzičara dok nastupaju“ (A 45),

- [učenici mlađeg uzrasta] „veoma vole da gledaju video materijale prezentovane na veb sajtu *Class Dojo*“ (A 54),
- „video se može koristiti za uvođenje nove nastavne teme ili kao dodatni materijal za prethodno prezentovanu temu“ (A 68),
- veoma korisnim i nešto „bez čega ne može“ su *YouTube* pesme i video materijali (A 66),
- „gledanje videa i korišćenje muzejskih sajtova omogućava učenicima da istražuju teme bez nastavnika kojim im govori ili priča; oni vole sami da istražuju“ (A 88),
- [digitalne igre i muzejski sajtovi] primenu imaju uglavnom za razvijanje razumevanja i konsolidaciju (A 101),
- „primena popularnih video materijala je odlična za upoznavanje učenika sa odličnim muzičkim delima“ (A 93),
- „video materijali su veoma korisni i angažuju učenike“ (A 94),
- [deca predškolskog uzrasta] „vole da gledaju crtane filmove“ (A 99).
- primena digitalnih medija (film, popularni muzički video, reklame) je strogo pedagoška (A 108),
- „primena video materijala i muzike na času ima za cilj da obezbedi nove reči (vokabular)“ (A 115),
- primena „muzičkog videa kao dela prezentacije [mladih i starijih odraslih] učenika (njihov izbor) gde je tema predstavljanje jedne grupe ili umetnika, prikaz rezimea pesme, i njihovog razloga zašto im se baš ta pesma dopada. Drugi primer primene je kada u udžbenicima ima tema *opisivanje slike, zabava, reklamiranje*, i drugo, da se primenom muzejskih internet stranica vežbaju posebne veštine kao što su „brzo pregledanje“ i „skeniranje“ (engl. *skimming and skening*)“ (A 118),
- „Grupe slabijih učenika uživaju slušajući i pevajući uz karaoke video. Koristim *TED Talks* na engleskom sa prevodom na mađarski. Ovakvi časovi obično slede nakon 6 ili 7 časova tradicionalne nastave sa udžbenikom, radom na gramatici, slušnim aktivnostima i stručnim materijalima (predajem budućim policajcima, carinicima i vatrogascima).“ (A 131)
- „svaki četvrti čas je predviđen za primenu interaktivne bele table i tada nastavnici koriste različite materijale ... učenici vole takve časove“ (A 138),
- primena digitalnih medija (crtani, muzejske internet stranice, film, reklame) čini nastavu više interaktivnom i povezanom“ (A 139).

Interesantan je jedan komentar nastavnika iz konteksta nastave akademskog, poslovnog i stručnog engleskog jezika (sa učenicima 18 do 24 godine), koji radi u realnom nastavnom okruženju, da bi „želeo da više koristi popularne muzičke video materijale i reklame, ali da je ponekad teško pronaći adekvatne izvore“. Nastavnici u okviru ovog pitanja navode i nedostatak tehnologije (A7, 37, 41, 57, 59, 63, 114, 117, 121, 142, 144), ali i nedostatak interneta (A 80).

Nastavnici CLIL nastave (koji rade u svim vrstama okruženja) navode da primena gotovo svih navedenih medija ima „veoma pozitivan uticaj [na nastavu i učenje]“ (A 20), i

„poboljšavaju učenje“ (A 134). Jedan nastavnik navodi da mu je ponekad igranje igrice sa decom mlađeg uzrasta teško da „kontroliše“, a video pripovedanje priča koristi za razvijanje veština razumevanja, prepričavanja i pamćenja (A 11). Jedan nastavnik navodi da, sa decom ranog uzrasta posebno koristi pesmice za decu, dok u nastavi sa odraslima izabrane audiovizuelne materijale koristi „kao alat za podsticanje razumevanja“ (A 47). Jedan učesnik navodi da koristi „autentične materijale u nastavi kao što su pop pesme u formi videa, video pripovedanje priča za prezentovanje neadaptirane komunikacije, jer one zaista motivišu učenike, zato što slušanjem i razumevanjem pesama, učenici često imaju *osećaj postignuća*“ (A 148).

Nastavnici muzičkih predmeta koriste gotovo sve od navedenih medija. *Video zapise muzičkih izvođenja uživo* nastavnici smatraju veoma korisnim i u nastavi muzičke kulture i instrumentalnoj nastavi (na svim uzrastima) jer je „*najbolje moguće* posle izvođenja uživo“ (A 22) i „*najbolje prikazuju* šta se od učenika očekuje kada oni izvode određeno delo“ (A 23). Zvučni zapisi u obliku MP3 zapisa predstavljaju „osnovni deo kurikuluma“ (A 26) nastavnika opšteg muzičkog obrazovanja. Video zapise – reklame, jedan nastavnik (A 69), „*najviše koristi u grupnoj nastavi*“ kao dodatne materijale.

Uopšteno, svi navedeni mediji (crtani filmovi, vodiči za slušanje klasične muzike, digitalne igre, sajtovi muzeja, film, video materijali muzičkih izvođenja, itd.) smatraju se „korisnim“ (A 103), „veoma korisnim“ (A 140), kao dobri „izvori informacija“ (A 136), i korisni „u nastavi repertoara i analizi muzičkog dela“ (A 145). Mogu se koristiti „za kratke desetominutne uvodne nastavne aktivnosti“ (A79), kao „odlična dopuna (mojim) predavanjima“ (A 85), ili kao „pomoć učenicima, posebno onim sa vizuelnim stilom učenja [koji bolje uče putem vizuelnih sadržaja]“ (A 74), ili „kao pomoć učenicima da usvoje znanja iz posebnih oblasti“ (A 125).

U oblasti nastave muzike jedan nastavnik navodi da je primena programa „Staffwars“, „Noteflight“ i „Incredibox“ značajno uticala na „povećanu angažovanost učenika u aktivnostima“ (A 78). U oblasti nastave onlajn jedan nastavnik navodi da koristi platformu „Webinar Jam“ sa odraslim učenicima preko 25 godina, u nastavi opšte muzičke kulture i instrumenta (A 100). Svega tri nastavnika su u okviru ovog pitanja navela problem nedostatka tehnologije.

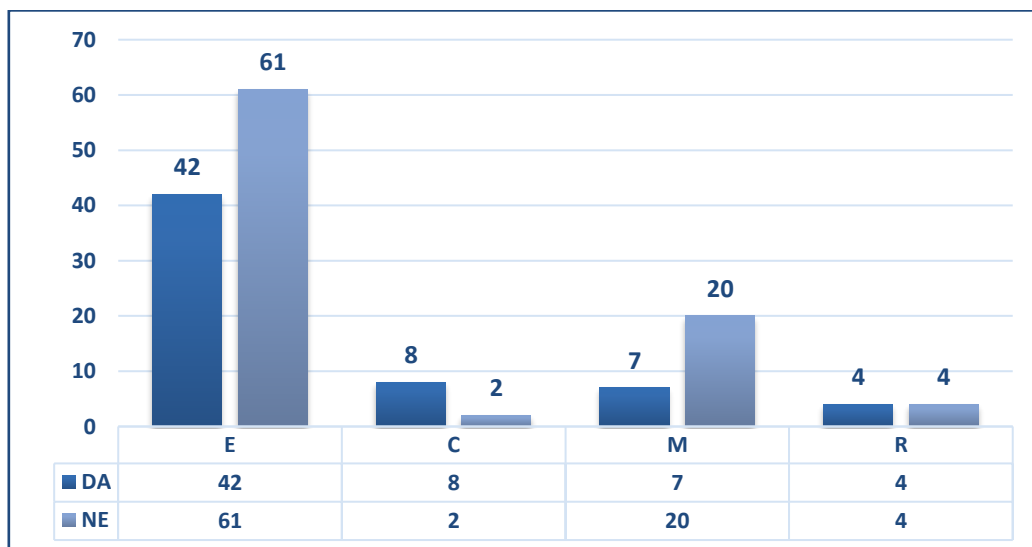
Nastavnici iz grupe RP, od kojih sedam radi isključivo u realnom dok dva rade u kombinovanom okruženju, svi imaju pozitivne stavove prema primeni digitalnih medija u nastavi. Jedan nastavnik koji radi sa decom sa posebnim potrebama (SEN) navodi da: „film, video, digitalne igre jesu efikasni načini da se učenici motivišu u nastavi“ (A 65), a učenici

u ovom slučaju su tinejdžeri od 13 do 15 godina i mladi odrasli od 16 do 17 godina. Tri nastavnika (A - 38, 39, 40) koji rade sa odraslima od 18 do 24, ili 25 i više godina, smatraju da digitalni mediji – film, video pripovedanje priča, animirani video ili crtani film, reklame, popularni muzički video i sajtovi onlajn i virtuelnih muzeja – „motivišu i informativni su“, „motivišu i štede vreme“, i „odlični su izvori u nastavi jezika“. U nastavi sa decom predškolskog i ranog školskog uzrasta, nekoliko nastavnika smatra da:

- „mediji definitivno unapređuju nastavu u učionici“ (A 27),
- „film, video i digitalne igre su efikasni načini da se učenici motivišu“ (A 65),
- ovakvi materijali su „prikladni“ (A 133) i „učenici se rado povezuju i uče kroz takva iskustva.

Na pitanje br. 25 „Kao nastavnik, da li ste koristili onlajn platformu (bilo MOOC, ili kao komponentu ili kombinovani – engl. *blended course*) sa vašim učenicima?“, 58,8% učesnika u istraživanju je odgovorilo da nikad nije koristio onlajn platforme za učenje, 23% da je koristio besplatnu platformu za učenje, 8,8% da je koristio i komercijalnu i besplatnu platformu za učenje, dok 6,8% svih učesnika u istraživanju je odgovorilo da je koristio komercijalne platforme za učenje, i 2,7% učesnika je izabralo opciju „drugo“. U ovoj poslednjoj opciji, jedan učesnik (RP) je naveo da jeste koristio ali u obuci i radu sa drugim nastavnicima, dok tri nastavnika engleskog jezika navode sledeće:

- da je „predložila takav kurs svojim učenicima sa posebnim potrebama, ali da oni nisu još uvek počeli da ga koriste“ (A 45),
- koristi društvenu mrežu „Fejsbuk“ kao onlajn platformu za učenje (A 104),
- u radu koristi „video snimak disleksičnih osoba kako govore o svojim navikama učenja kako bi ohrabrila svog privatnog učenika koji ima disleksiju. Ovaj video je bio deo predavanja u okviru MOOC kursa.“ (A 131).

Grafikon 7 - Primena onlajn platforme u nastavi (odgovori na pitanje br. 25)

Tabela 24 - Primena onlajn platforme u nastavi (odgovori na pitanje br. 25)

Kao nastavnik, da li ste koristili onlajn platformu (bilo MOOC, ili kao komponentu ili kombinovani tzv. mešani “blended course”) sa vašim učenicima?	E (103)	C (10)	M (27)	RP (8)	Broj odgovora	Od ukupno 148 učesnika
Da, koristio/koristila sam komercijalne platforme za učenje.	6	2	2	/	10	6.8%
Da, koristio/koristila sam besplatnu platformu za učenje.	24	6	3	1	34	23%
Da, koristio/koristila sam i komercijalnu i besplatnu platformu za učenje.	9	/	2	2	13	8.8%
Ne, nikad nisam koristio/la onlajn platforme za učenje.	61	2	20	4	87	58.8%
Drugo	3	/	/	1	4	2.7%

Na pitanje br. 26 „Da li ste imali obuku kako da koristite MOOC u nastavi za vaš predmet?“ 68,2% učesnika je odgovorilo da nije imalo obuku takve vrste, 12,2% da je imalo samo osnovnu obuku, 9,5% je imalo obuku i smatra da je spreman/spremna da primenjuje takve kurseve, a 6,8% je imalo obuku, ali im je i dalje potrebna podrška u radu. Pod „drugo“ učesnici su naveli „pored znanja iz osnovnog IT kursa sve o primeni u nastavi sam samostalno naučio“ (CLIL; A 128), „Pogledao sam unutar jednog takvog kursa, ali nisam ga još uvek završio“ (M; A 26), dok nastavnici engleskog su naveli:

- „učestvovao sam kao student u masovnom otvorenom onlajn kursu“ (A 97);
- „samoobuka“ (A 73);
- „U skorašnjoj prošlosti, bio sam mentor/nastavnik na jednom masovnom onlajn otvorenom kursu vezanom za nastavu engleskog akademskog pisanja. Učestvovao sam kao mentor na tom kursu 5 puta. Međutim, ovo iskustvo, koje je bilo u vezi sa nastavom EAP govornicima kojima engleski nije maternji jezik, možda nije relevantno za nastavu koju trenutno radim, koja se bavi nastavom lingvistike engleskog jezika kao predmeta. Stoga nemam iskustva o tome kako bih mogao primeniti ovu vrstu onlajn kursa u trenutnoj nastavi.“ (A 76).

Tabela 25 – O prethodnoj obuci za primenu „MOOC“ platforme (odgovori na pitanje br. 26)

Da li ste imali obuku kako da koristite MOOC u nastavi za Vaš predmet?	E (103)	C (10)	M (27)	RP (8)	Broj odgovora	Ukupno od 148 učesnika
Da, jesam, i sada sam spreman/a da primenjujem.	8	2	3	1	14	9.5%
Da, jesam, ali mi je i dalje potrebna podrška u radu.	10	/	/	/	10	6.8%
Da, ali samo osnovnu.	13	2	2	1	18	12.2%
Ne, nisam.	69	5	21	6	101	68.2%
Nešto drugo	3	1	1	/	5	3.4%

Na pitanje br. 27 „U nastavi trenutno koristite jednu ili više onlajn platformi“, 54,1% učesnika u istraživanju se izjasnilo da trenutno ne koristi onlajn platformu u nastavi, 19.6% koristi *Moodle*, 9,5% koristi *Blackboard*, 6,8% *Future Learn*, 4,7% *Coursera* i 2% koristi *Edx*, dok 18,2% koristi „nešto drugo“. Na osnovu trideset odgovora učesnika pod „nešto drugo“ izdvojeni su sledeći odgovori:

- *Canvas*⁷² (A 147- E),
- *ClassDojo* (A 120 - E),
- *E.M.M.A.*⁷³ (A 118 - E),
- *Edmodo* (A 29, 107, 120, 148 - *CLIL*),
- *First Discoveries*⁷⁴ (A 48 - E),
- *Google Classroom* (A 89 - M),
- *MyEnglishLab* (Peasron) (A 42 - E),
- *Off2Class*⁷⁵ (A 101 - E),
- *Schoology* (A 39 - *RP*),
- sistem za elektronsko učenje (A 128 - *CLIL*),
- *Skype conferences* (A 135 - E),
- *Twinspace*⁷⁶ (A 29 - E),
- *Webinar Jam* (A 100 - M),
- *White board* (A 136 - M),
- *Wikispaces* (A 36 - E),
- *WIZIQ* (A 17 - M),
- *YouTube* (A 22 - M),
- „Počela sam da istražujem *Moodle*, ništa još nisam razvila“ (A 26 - M),
- „Samo *Moodle* kao doktorand, ali ne sada u nastavi“ (A 121 - E),
- drugo (A 49 - E, A 60 - E, A 62 - *CLIL*, A 83 - E, A 102 - E, A 106 *CLIL*, A 110 - M),
- ništa od ponuđenog (A 47 - *CLIL*).

Tabela 26 – O trenutnoj primeni onlajn platforme u nastavi (odgovori na pitanje br. 27)

U nastavi trenutno koristite jednu ili više onlajn platformi:	E (103)	C (10)	M (27)	RP (8)	Broj odgovora	Od ukupno 148 učesnika
Trenutno ne koristim onlajn platformu u nastavi.	59	2	16	3	80	54.1%
<i>Moodle</i>	17	5	5	2	29	19.6%
<i>Blackboard</i>	8	2	2	2	14	9.5%
<i>Future Learn</i>	8	2	/	/	10	6.8%
<i>Coursera</i>	3	3	1	/	7	4.7%
<i>Edx</i>	2	1	/	/	3	2%
Nešto drugo	16	4	6	1	27	18.2%

⁷² *Canvas* (University of Kentucky) <https://www.uky.edu/canvas/>

⁷³ *The European Multiple MOOC Aggregator – EMMA* (<https://platform.europeanmoocs.eu/>)

⁷⁴ *First Discoveries* - predškolska ustanova i niz publikacija u vidu interaktivnih knjiga za decu predškolskog i mlađeg školskog uzrasta.

⁷⁵ <https://www.off2class.com/> (platforma za interaktivnu onlajn nastavu)

⁷⁶ *Twinspace* je deo platforme *eTwinning* - zajednice škola i predškolskih ustanova u Evropi.

4.1.3. Prikaz rezultata o primeni muzičkih aktivnosti i tehnologije u nastavi engleskog jezika

Na pitanje br. 28 (otvorenog tipa) „Da li koristite specifične muzičke aktivnosti i muzičku tehnologiju u nastavi engleskog jezika?“ u grupi RP četiri učesnika su naveli da „ne koriste“, dok četiri su odgovorili da koriste sledeće:

- *Garage band* (A 133),
- *Ableton* (A 146),
- „samo muzička dela koja su u udžbeniku u primeni“ (A 127),
- „stihove za osnaživanje vokabulara, sadržaja, veština; primena muzičkih aktivnosti doprinosi otkrivanju muzičkog talenta kod učenika i time nastavnik motiviše i unapređuje učenje tog drugog jezika kod učenika“ (A 27).

U grupi CLIL nastavnika samo tri nastavnika ne koriste muzičke aktivnosti ni tehnologiju za nastavu engleskog jezika. Ostalih sedam nastavnika navodi da koriste:

- (1) *Jolly phonics* karaoke za vežbe ponavljanja (engl. *repetition drills*) (A 11);
- (2) različite pesme i muzičke aktivnosti tokom časa (A 20);
- (3) sajt *Lyricstraining* – „Muzika je glavni deo mog kurikuluma i vannastavnih aktivnosti sa učenicima. Koristim dostupne medije u otvorenom pristupu, veb stranice i alate kao što su *lyricstraining.com* ili *VLC* za modifikovanje brzine pesama itd. Trenutno moram sama da pripremim lekcije i da uključim ove alate.“ (A 43);
- (4) „gitaru i pesmice za decu“ (A 47);
- (5) „gitaru u učionici, čak i moji učenici vežbaju sviranje na gitari“ [učesnik je podelio link za video kako izgleda ova aktivnost u toku časa] ... „Koristim muziku kako bih ohrabrio učenike da govore glasnije. Kada prezentuju nešto, ja sviram muziku i diskutujem sa učenicima o tome koju muziku ću svirati. Aktivnost pomaže učenicima da govore glasnije i stvara prijateljsku, opuštajuću atmosferu.“ (A 148)
- (6) „*Fun Songs* (Charles Goodger) kada želim da dodam muziku u učenju jezika sa decom mlađeg uzrasta“ (A 62).
- (7) „Da, [muzičke aktivnosti] uglavnom sa decom za zabavu, dok sa odraslima koristim muziku za slušne aktivnosti“ (A 128).

Nastavnici muzičkih predmeta koji u svojoj nastavi koriste muziku i muzičku tehnologiju navode sledeće:

- (1) „Koristim originalne pesme za učenje jezika.“ (A 17)
- (2) „Stvaram jedan izvor materijala namenjen kineskim vaspitačima i roditeljima koji bi primenjivali sa učenicima uzrasta 3-5 godina. Ovo se odvija u saradnji sa jednom vaspitačicom kineske nacionalnosti, koja prevodi, ali i dodaje svoje sugestije.“ (A 26)
- (3) „Koristim pesme i rimu (*songs, rhymes*), ritmizovane rime (*rhythmic rhymes*) ili pesme poput pesama za decu muzičke grupe *Wiggles* iz Australije.“ (A 72)
- (4) „Stvaram aktivnosti sa ciljem da upoznam učenike sa rečnikom izloženim u muzičkom nastavnom programu NSW⁷⁷ (uzrasta 7-10 godina).“ (A 78)
- (5) „Često koristim pojednostavljene programe, stavljam vizuelne primere na tablu, itd. Veoma korisna je *Charanga*.⁷⁸“ (A 89)
- (6) „Predajem akademski engleski jezik muzičkim studentima na univerzitetskom nivou. Ne koristim specifičnu muzičku tehnologiju, ali koristim muzičke primere da ilustrujem ono što mislim. Sa mlađim učenicima francuskog i nemačkog, koristim pesme kako bih ih motivisala i pomogla im u učenju.“ (A 125).
- (7) „*Piano Maestro* (aplikacija - klavir) i nekoliko aplikacija za učenje teorije muzike.“ (A 137).

Nekoliko nastavnika muzike je odgovorilo samo „ne“ (A = 28, 70, 71, 79, 85, 86, 103, 113, 136, 145), „ne odnosi se na mene“ (n/a) (A 22), „nije sigurna“ (A 74), „ne, jer svi učenici su govornici engleskog jezika“ (A 69), dok je nekoliko nastavnika naglasilo da je „nastavnik muzike“ (A 35, 95), ili da „koristi muziku i muzičku tehnologiju ali za ostvarivanje ciljeva muzičkog, a ne jezičkog obrazovanja“ (A 104), da „ne predaje engleski (A 90), da „koristi *Irealpro*⁷⁹ ali u nastavi bluz i džez“ (A 100).

Nastavnici engleskog jezika, ukupno 45, odgovorilo je da ne koristi muziku ili muzičku tehnologiju u nastavi engleskog jezika:

- ukupno 32 je odgovorilo sa „ne“ (A = 4, 13, 19, 21, 22, 34, 41, 42, 46, 48, 49, 51, 52, 56, 57, 58, 73, 76, 80, 81, 82, 83, 87, 88, 92, 93, 101, 102, 114, 117, 130, 141, 143),
- „ne, zbog nedostatka materijala“ (A 3),
- „ne, na žalost“ (A = 8, 110),
- „ništa“ (A = 16, 36, 53, 98, 132),

⁷⁷ NSW - *New South Wales* – Novi Južni Vels, Australija

⁷⁸ *Charanga* predstavlja platformu za učenje muzike, sa savremenim digitalnim resursima za nastavnike i škole namenjen učenju muzike onlajn i u učionici primenom interaktivne bele table i različitih instrumenata <https://charanga.com/site/>

⁷⁹ <https://irealpro.com/>

- „ne, ali sam upoznata sa primenom muzike za učenje suprasegmentalnih aspekata ritma engleskog jezika“ (A 75),
- „samo desktop računar sa internet konekcijom“ (A 29),
- „Ne. Samo u pozadini povremeno. Predajem pisanje tako da muzika u pozadini može olakšati kreativnost (verujem). Međutim, učenici individualno slušaju muziku na slušalicama tokom časa pisanja“ (A 9),
- „Ne. Nisam obučen u vezi sa tim“ (A 142).

Nastavnici koji koriste muzičke aktivnosti i muzičku tehnologiju u nastavi engleskog (njih 59) navode:

1. „da, koristim“ (A 14),
2. „ja njih stvaram“ [muzičke aktivnosti] (A 50),
3. „kros-kurikularni rad“ (A 91),
4. „kao podrška u nastavi“ (A 144),
5. „Da, definitivno. Smatram da se učenje muzike i engleskog ne može posmatrati odvojeno. Primena muzike u učionici je jedan od najboljih načina motivisanja učenika.“ (A 54),
6. „samo slušanje i aktivnosti zasnovane na onom što su slušali“ (A 122),
7. „samo pozadinska muzika“ (A 123),
8. „vežbe slušanja fokusirane na popunjavanje praznina u stihovima savremene muzike; izvođenja uživo kao inspiracija i teme za govorne vežbe; pozadinska muzika tokom vežbanja pisanja za koncentraciju; pevanje sa učenicima mlađeg uzrasta“ (A 126),
9. „pevanje i muzičko istraživanje“ (A 129),
10. „samo karaoke i pevanje, ako žele učenje Božićnih pesmi, pevamo ponekad i bez posebnog razloga. Uglavnom su to dečaci/muškarci 18 do 35 godina.“ (A 131),
11. „analiza stihova pesme i pevanje“ (A 33),
12. „svake godine učenici učestvuju u takmičenju pevanja na stranom jeziku i od nastavnika to zahteva da naprave odabir pesama i rade na izgovoru, i dosta na vežbanju“ (A 111),
13. „pesme“ (A 67),
14. „pesme“ (A 108),
15. „samo pesme i rime iz udžbenika“ (A 37),
16. „pesme i aktivnosti zasnovane na njima“ (A 7),
17. „pesme za određene uvodne i završne teme“ (A32),
18. „ništa posebno samo pesme“ (A 10),
19. „ne, osim dečijih pesama, pesmi“ (A 112),
20. „ne, samo pesme“ (A 120),
21. „aktivnosti zasnovane na dečijim pesmama“ (A 105),
22. „pesme o alfabetu, ritmizovani stihovi [izgovaranje stihova u muzičkom ritmu] za razvijanje vokabulara i razumevanje slušanog“ (A 147),
23. „Da, pesme primenjujem za analizu diskursa i pripovedanje priča“ (A 107),
24. „pesme u nastavi vokabulara i gramatike“ (A 24),

25. „[muzičke aktivnosti] za učenje gramatičkih struktura“ (A31),
26. „pesme za vokabular i gramatiku“ (A 66),
27. „slušanje stihova za specifično i opšte razumevanje (A 115),
28. „Da, na primer, pesme da zapamte boje“ (A 59),
29. „Stihove pesama za analizu strukture jezika i raspoloženja; alternativne stihove; svrha pesme. Učenici biraju pesmu i koriste je kako bi „prodali proizvod“. Učenici pišu različite stihove“ (A 44),
30. „Učim ih engleske i američke narodne i popularne pesme, koristio sam muziku za inspiraciju i opuštanje“ (A 18),
31. „stihove, pesme, dodatne materijale za deljenje, npr. *Norah Jones (Come Away with Me, ...)*, *Suzanne Vega (My Name Is Luka, Tom's Diner)*, *John Lennon (Imagine, Fool's from King Lear, Renesans - Belgrade)*“ (A 121),
32. „pop i narodna (engl. *folk*) muzika kao autentični materijali za slušanje koje učenici analiziraju“ (A 97),
33. „samo popunjavanje praznina u stihovima pesme“ (A 12),
34. „pesme za učenje gramatike i vokabulara...U nekim slučajevima, kada su studenti kreativniji, pišu pesme ili muziku, ali i 'popunjavanju praznina' za postojeće stihove pesme (engl. *gap fill/gap filling*)“ (A 5),
35. „pesme: popunjavanje praznina u stihovima pesme. Razumevanje slušanjem.“ (A 77),
36. „slušanje pesme i *popunjavanje praznina*“ (A 84),
37. „popunjavanje stihova tokom slušanja“ (A 96),
38. „da, koristimo stihove i *popunjavanje praznina* što ponekad pokrene diskusiju na određenu temu“ (A 138),
39. „pesme sa 'popuni praznine' aktivnostima, spajanje, postavljanje reči u pravilan redosled“ (A 104),
40. „popunjavanje praznina za učenje vokabulara, karaoke, za diskusiju o poruci pesme“ (A 109),
41. „povremeno koristim ritam (učenici na 'zamišljenim instrumentima' kucaju ritam kako bi savladali pravilno akcentovanje i ritam engleskog jezika), povremeno koristi pozadinsku muziku za opuštanje i za pomoć u memorisanju, ili živahnu muziku ako je čas učenicima bio dosadan“ (A 118),
42. „ponekad popunjavanje praznina ili puštanje/slušanje opuštajuće muzike tokom drugih aktivnosti“ (A 139),
43. „samo video klipove“ (A 68),
44. „samo pesme i karaoke“ (A 6),
45. „da, muzički video za razvijanje veština slušanja i za diskusiju“ (A 60),
46. „Jutjub videa, pevamo, igramo, imitiramo pokrete“ (A 1),
47. „Jutjub videa i popularnu muziku“ (A 2),
48. „popularna muzika posebno sa Jutjuba“ (A 61),
49. „Da, prikladne video snimke i pesme sa Jutjuba ili drugih izvora, kao i audio materijale iz nastavnog paketa *Klett Teacher's pack*.“ (A 119),

50. „*Lyricstraining* internet stranicu, upisivanje stihova njihovih omiljenih pesama, dok pozadinsku meditativnu muziku koristim u nastavi (pomaže za koncentraciju)“ (A 15),
51. „Da, sajt i aktivnosti sa *Lyricstraining*, ali i druge aktivnosti“ (A 55),
52. „muzički video sa stihovima da nauče pesme i da nastupaju u predstavi“ (A 30),
53. „Jedan od mojih učenika je violinista, tako da gledamo video izvođenja muzike i razgovaramo o njima; još jedan interesantan aspekt gledanja su video materijali kako se prave instrumenti – koje koristim za praktično slušanje“ (A 45),
54. „video o kompozitorima, muzičkim žanrovima, pesme“ (A 94),
55. „Da, primenjujem muzičku tehnologiju na skoro svakom času engleskog jezika, zato što je interesantna mojim učenicima“ (A 63),
56. „uglavnom pesme i Diznijeve starije i novije crtane filmove“ (A 99),
57. „obično koristim pesme i muzičke video snimke u nastavi/reviziji engleskih reči ili gramatike: 'trčeci diktat' (engl. *running dictation*), popunjavanje praznina (različiti oblici reči, poređenje, itd.), vežbanje izgovora“ (A 116),
58. „da, ponekad pesme ili video sa pesmama“ (A 124),
59. „da, [muzičke aktivnosti i muzičku tehnologiju] ali ne stručno“ (A 135).

Dakle, nastavnici engleskog jezika muzičke aktivnosti i muzičku tehnologiju u nastavi primenjuju:

- kao podršku u nastavi (A 144), sa željom da učenicima obezbede prijatnu atmosferu na času (A = 18, 139), da inspirišu (A 18), podstaknu motivaciju (A 54), razmišljanje i koncentraciju (A 15, 126) kod učenika na času,
- da utiču na razvijanje jezičkih veština – razumevanje slušanog (A 77, 147), pravilan izgovor, veštine pisanja, vođenja razgovora – diskusije, unapređivanje znanja učenika – gramatike (A - 5, 24, 31, 66, 116) i vokabulara (A - 5, 24, 59, 109, 147).

U radu nastavnici koriste pesme iz udžbenika ili nastavnog kompleta (A 119), ili prave izbor pesama sa internet sajtova, poput, video materijala na sajtu *YouTube* (A1, A2, A 61) i *Lyricstraining* (A 15, A 55), zatim, Diznijeve crtane filmove (A 99), i video o kompozitorima, muzičkim žanrovima (A 94). Najčešće primenjivane aktivnosti su:

- „popunjavanje praznina u stihovima“ tokom slušanja pesme (A = 5, 12, 77, 84, 96, 104, 138, 118, 139, 116),
- pevanje pesme (A = 126, 129, 131),
- slušanje muzike u svrhu relaksacije tokom časa (A = 15, 18, 123, 126, 139), ili za relaksaciju tokom aktivnosti pisanja na času (A = 139).

4.1.4. Rezultati načina povezivanja (integracije/korelacije) muzike i engleskog u nastavi

Na pitanje br. 29 „Na koje načine obično povezujete (integrišete/korelirate) muziku i engleski u Vašoj nastavi?“ U grupi nastavnika RP, jedan učesnik ne predaje engleski kao predmet (A 65), drugi smatra da se pitanje ne odnosi na njega „N/A“⁸⁰ (A 39), a treći koristi muzičke video snimke, ali u nastavi grčkog, a ne engleskog jezika (A 40). Ostali nastavnici RP grupe povezuju (integrišu/koreliraju) muziku i engleski jezik:

- kroz govor i slušanje muzike (A 133);
- primenu muzike/jezika za bolje razumevanje teme lekcije (A 127);
- pisanjem pesmi, pisanjem teksta za radijske predstave i zvučne (ozvučene) priče (engl. *sound stories*) (A 146);
- primenom rok muzike kao osnove za učenje jezika (A 38);
- primenom muzičkog ritma i elemenata da bi se pomoglo učenicima u sticanju perfektnog znanja u primeni engleskog jezika; stvaranjem mjuzikala za izvođenje u učionici, a koje podržava dijalog i usvajanje jezika ... (A 27).

Nastavnici u kontekstu CLIL učenja i nastave⁸¹ povezuju (integrišu/koreliraju) muziku i engleski jezik na sledeći način:

1. „samo ukoliko učenici žele, obično kroz savremenu muziku“ (A - 11),
2. „primenom pesmi i muzičkih aktivnosti“ (A - 20),
3. „pesme uspostavljaju kontekst za lekciju, mesto radnje, ili temu za vežbanje pisanja, izvor novih reči i značenja, služe da ohrabre učenike u tačnom izgovoru (npr. pevanje u horu), itd.“ (A - 43),
4. „koristim svoj *Samsung s7 edge* i blutut uređaj (*bluetooth device*) za prikaz slika (vizuelnih sadržaja) i prikaz pesmi za decu/dečijih pesmi“ (A - 47),
5. „učenje nepravilnih glagola i kolokacija sa *FluencyMC*⁸²“ (A - 62),
6. „ne baš, samo kao zadatak slušanja ili kada hoću da govorim o temi o kojoj je bilo reči ili kroz tekst pesme ili muzički video“ (A - 106),

⁸⁰ pitanje „nije primenljivo“ na njega/nju; ne odnosi se na njihovu situaciju.

⁸¹ nema odgovor (A 64)

⁸² Fluency MC -<https://fluencymc.com/> - video i (rep) pesme za učenje engleskog jezika koje izvodi i objavljuje na sajtu i društvenim medijima (YouTube) Džejson Levin (Jason R Levine), nastavnik engleskog jezika, „zabavljač znanja“, koji je osmislio tzv. „metode treninga engleskog jezika“ (engl. *English Workout Method*).

7. „muzika u mojoj nastavi se primenjuje kao alternativa za različite aktivnosti u nastavi slušanja i pre govornih vežbi/zadataka“ (A -128),
8. „primenom pesme za usvajanje jezika (vokabular), intonacije (akcent) i ritma“ (A - 134),
9. „Mnoge pesme u našem kurikulumu koristimo za vežbanje slušanja, diskusije, čitanja. Najčešće pre sviranja prave pesme, učenicima dam dva minuta da sami naprave melodiju na stihove pesme. Zatim učenici slušaju pesmu i upoređuju sa svojom verzijom.“ (A - 148).

Nastavnici muzičkih predmeta povezuju (integrišu/koreliraju) muziku i engleski jezik na sledeći način:

- „Pevanje novih reči i igranje (oponašanjem) jezika kroz ekspresivne pokrete pomaže da se osigura trajna memorijska aktivizacija (engl. *permanent memory acquisition* - PMA).“ (A 17);
- „Moja nastava je na engleskom; učenici improvizuju tekst na engleskom“ (A 22);
- „Snažna veza između: 1) stihova i značenja i izraza, 2) stihova i ritma, 3) stihova i prozodije, 4) stihova i tonaliteta/visine, 5) stihova i boje zvuka (engl. *timbre*).“ (A 26);
- „Većina terminologije je na engleskom, kroz muzičke izraze i dinamiku, tempo, i naslove koji su obično na različitim jezicima“ (A 69);
- „Tražim od učenika/studenata da su sposobni da izraze svoje muzičko razmišljanje rečima, a ne samo sviranjem“ (A 71);
- „pevanje, rima, obogaćivanje vokabulara“ (A 72);
- „Svi nastavnici su nastavnici pismenosti (čak i stručni nastavnici) zato ja primenjujem mnoge strategije poput 'banke reči', liste vokabulara, kako bih povezao muzičke koncepte sa učenjem engleskog.“ (A 74);
- „Na usmenom ispitu za 12.razred zahteva se poznavanje obimnog muzičkog rečnika pri opisivanju muzičkih izvoda“ [primera iz muzičke literature] (A 78);
- „Kao jezik dobre metodičke knjige i istraživačkog rada.“ (A 85);
- „Fonemska osvešćenost, rad sa slogovima povezan sa ritmom, pisanje reči na zadati ritam, izgovor tokom pevanja/u pevanju, rima.“ (A 86);
- „Učenici uče jezik kroz pevanje pesama. Kroz muziku uče i da izraze sebe ako ih jezik izneveri.“ (A 89);
- „Pesme na stranim jezicima.“ (A 95);
- „Stručni muzički izrazi (vokabular).“ (A 100);
- „Govorna reč, usmena uputstva, pevanje na engleskom i drugim jezicima“ (A 103);
- „Sa učenicima drugih jezika [ESOL] koji imaju interesovanje za muziku, pronalazim da povlačenje paralele između učenja muzike i učenja jezika može biti motivišuće i korisno (redovno vežbanje, malo i često, itd.). Za pamćenje jezika pesme su veoma efikasne.“(A 125);

- „Pesme, stihovi.“ (A 136);
- „Predajem engleski studentima muzike, tako da sve vreme.“ (A 137);
- „Sa pesmama na engleskom, ili primenom važne terminologije muzičkog obrazovanja.“ (A 140);
- „Muzička terminologija“ (A 145).

Dakle, nastavnici muzičkih predmeta povezuju (integrišu/koreliraju) muziku i engleski jezik:

- radom na muzičkoj terminologiji (A - 69, 70, 71, 72, 74, 78, 100, 145),
- putem govorne reči i davanjem usmenih uputstava (A 113),
- radom na izgovoru reči (A 86),
- povlačenjem paralele između učenja muzike i učenja jezika kako bi uticali na motivaciju za učenje kod učenika (A 125),
- primenom pesme (stihova) i pevanjem na engleskom jeziku sa različitim ciljevima - trajna memorijska aktivizacija, obogaćivanje vokabulara, izgovor, učenje i pamćenje jezika (A - 17, 72, 89, 113, 136).

Nekoliko nastavnika muzike nema odgovor, ne koristi ili smatra da ne povezuje muziku i engleski u nastavi: (1) „ništa“ (A 25), (2) „Svi govorimo engleski kao osnovni jezik, jer je to zvanični jezik države“ [SAD] (A 23), (3) „Engleski je jezik na kome se odvija nastava“ (A 35), (4) „-“ (A 79), (5) „N/a“ (A 23), (6) muziku koristi „samo za muzičku pismenost“ (A 70), (7) „nastavnik samo muzike“ (A 90), i (8) „nisam sigurna šta znači ovo pitanje“ (A 103) [odgovor nastavnice opšte muzičke kulture na engleskom jeziku, Mičigen].

Nastavnici engleskog jezika koji povezuju (integrišu/koreliraju) muziku i engleski jezik navode sledeće:

1. „Pesme.“ (A 3);
2. „Izgrađivanje timskog duha.“ (A 4);
3. „Jutjub video popularnih pesama sa stihovima na ekranu, određene pesme da lakše zapamte 'dosadnu' gramatiku i duge liste reči (vokabular).“ (A 5);
4. „Pevanjem da se nešto nauči ili za opuštanje.“ (A 6);
5. „Smatram da su pesme važne za materijal koji se podučava.“ (A 7);
6. „Učenici donose muziku na čas.“ (A 8);
7. „Obično primenjujem pesme kao vežbe za vokabular. Trudim se da ne koristim samo savremena dela već i ona koja učenicima pokazuju različite muzičke stilove.“ (A 14)
8. „U nastavi novog vokabulara i/ili gramatičkih struktura kroz pesme, da podvlače u bojama strukturu rečenice, reči povezane sa osećanjima u stihovima, za podsticanje receptivnih veština (učenje stihova), kao i produktivnih veština (pisanje na muziku).“ (A 15);
9. „Pesme sa određenim vokabularom ili fokusom na gramatiku.“ (A 18);
10. „Neke interaktivne vežbe popunjavanja praznina u stihovima.“ (A 19);
11. „Slušanje pesmi, čitanje i prevođenje stihova.“ (A 21);

12. „Aktivnosti sa stihovima.“ (A 24);
13. „Za nastavu gramatike i vokabulara.“ (A 29);
14. [muzički video sa stihovima] „Za unapređenje vokabulara, izgovora i na kraju da učenici postanu samostalni u učenju.“ (A 30);
15. „Korišćenje pesama za učvršćivanje znanja o gramatičkim strukturama.“ (A 31);
16. „Kao uvod u novu temu ili da se čas završi na neformalan, zabavan način. Učenici popunjavaju praznine u stihovima, ili rečenice stavljaju u odgovarajući redosled, ili pišu nekoliko novih stihova...i pevaju, naravno! To je dobar način da unaprede izgovor.“ (A 32);
17. „Analiza stihova pesme, pevanje.“ (A 33);
18. „Obično učimo mlađe učenike engleskim pesmama da im pomognemo u usvajanju jezika.“ (A 34);
19. „Kroz pesme i rime, i kroz neke vežbe iz udžbenika.“ (A 37);
20. „Kroz pesme planirane kursom.“ (A 41);
21. „Uvođenje gramatike, stvaranje raspoloženja, stvaranje atmosfere, pozadinska muzika.“ (A 42);
22. „Da pokaže kako engleski nije samo u knjigama već i kulturi.“ (A 44);
23. „Pesme su moćan način za razvijanje slušnih veština na svakom nivou učenja jezika. Tekstovi pesama pomažu sa učenjem vokabulara i gramatike, neke tekstove sam prilagodila u svrhu unapređivanja izgovora kod učenika. Pored toga, pesme, kao proizvodi ljudske kreativnosti, odražavaju kulturni identitet različitih nacija i istorijskih perioda, što pomaže u učenju engleskog jezika.“ (A 45);
24. „Samo u nastavi 'jedan na jedan' i to sa posebno muzikalnim učenicima.“ (A 48);
25. „Dozvolim mojim učenicima da pevaju, ako žele.“ (A 52);
26. „Koristim pesme da uvedem novu temu ili da ponovimo vokabular sa prethodnog časa“ (A 54);
27. „Pokušavam da povežem muziku sa četiri veštine.“ (A 55);
28. „Ponekad učenici rade sa stihovima pesme koju su slušali ('popunjavanje praznina').“ (A 57);
29. „Može pomoći u nekim slučajevima – učenicima je lakše da uče nove stvari.“ (A 59);
30. „Da, muzički video za razvijanje veština slušanja i diskusije.“ (A 60);
31. „Slušanje muzike sa stihovima i prevođenje istih.“ (A 61);
32. „Primeri sa CD-a i internet za nove materijale za učenje.“ (A 63);
33. „Podučavanje kroz pesme.“ (A 66)
34. „Obično puštam pesme u učionici da učenici lakše razumeju jezičke varijacije na zabavan način.“ (A 67);
35. „Pripremam različite vrste aktivnosti sa pesmama koje puštam učenicima.“ (A 68);
36. „Specijalizaciju sam radila u oblasti izgovora, tako da na mojim časovima učenici se fokusiraju na muzičke karakteristike engleskog jezika, njegov ritam. Neki nastavnici su koristili muziku kao što je rep (...) – Ja još nisam imala hrabrosti za to! Međutim, koristila sam muziku da demonstriram i podučavam ritam, npr. pesmu 'My baby just Cares for me' (Nina Simone) – gde učenici slušaju i identifikuju pauze.“ (A 75);
37. „Za razumevanje slušanjem: stihovi - popunjavanje praznina.“ (A 77);
38. „Učenici samo slušaju pesme.“ (A 82);

39. „Ponekad koristim pesme i video klipove kako bi unapredila učenje engleskog.“ (A 87);
40. „Ponekad koristim stihove iz muzičkih pesama da ukažem na određene gramatičke forme.“ (A 88);
41. „Kroskurikularni rad. Pisanje stihova pesmi i komponovanje jednostavnih melodija na njih.“ (A 91);
42. „Obično kroz pesme.“ (A 92);
43. „Slušanje – ponavljanje, slušanje – za novi vokabular, suštinu.“ (A 93);
44. „Aktivnosti slušanja i razumevanja o muzici.“ (A 94);
45. „Kao aktivnosti slušanja i za opuštanje.“ (A 96);
46. „Materijal za slušanje i upoznavanje kulture.“ (A 97);
47. „Akcijske pesme na engleskom, izgovor i novi vokabular.“ (A 99);
48. „Samo povremeno, bilo primenom stihova pesme da se naglasi lingvistička stavka ili primenom muzike da se zahteva brza jezička aktivnost.“ (A 102);
49. „Povezujem muzički ukus učenika sa učenjem engleskog, kako bi više uživali u nastavi i unapredili veštine slušanja i veštine izgovora.“ (A 104);
50. „Kao kulturni produkt društva gde se proizvodi. Mi pažnju posvećujemo dijalektima engleskog jezika.“ (A 107);
51. „Teme, vokabular, gramatika.“ (A 108);
52. [pesme] „To je jednostavan način za učenje vokabulara, da budu izloženi neformalnom engleskom, vežbaju izgovor i primer primene engleskog jezika u stvarnosti.“ (A 109);
53. „Učenici slušaju pesme kako bi *dublje ušli* u jezik.“ (A 111);
54. „Dečije pesme i pesme – engleski se predaje kao ciljni jezik.“ (A 112);
55. „Obično primenjujem muziku da podržim sadržaj. Pesme pomažu učenicima da nauče nove reči i gramatička pravila.“ (A 116);
56. „Samo kada se pripremamo za predstavu.“ (A 117);
57. „Engleska muzika je veoma popularna među učenicima uzrasta kojem predajem, pa ponekad pruža osnovu za analizu jezika, posebno leksike.“ (A 118);
58. „Puštanjem audio materijala, videa i pesme.“ (A 119);
59. „Učenici vole da se kreću, tako da posebno uživaju u pesmama koje uključuju dosta pokreta. Odličan je način da se ponove i uvedu nove reči.“ (A 120);
60. „Na mnoge načine: slušanje, govor, izgovor, jezik u upotrebi, čitanje, pisanje.“ (A 121);
61. „Vežbanje izgovora, ukazujući na različite akcente engleskog jezika i slično.“ (A 122);
62. „Ponekad su vokabular, izrazi iz muzičke oblasti uključeni u lekciji (sada baš ima lekcija u udžbeniku o tome), a u drugim prilikama koristim pesme (popunjavanje praznina u stihovima) za učenje reči na engleskom ili kao primer u učenju gramatike.“ (A 124);
63. „Muzika je moja velika strast i smatram da je razvijanje muzičkog ukusa važan aspekt adolescentskog identiteta i slike o sebi. Razgovor o muzici se, na osnovu mog iskustva, pokazao kao vrlo efikasan u produbljivanju veza između nastavnika i

- učenika, kao uređaj za 'humanizaciju', koji pomaže učenicima da dekonstruišu sliku nastavnika kao figure natčovečanskog autoriteta.“ (A 126);
64. „Koristim pevanje za novi set reči. Vole da pevaju, tako da stihovi dobro poznatih starih pesama su odličan izvor. Pustite učenike da biraju pesmu ili bend, koji im se sviđa, istražuju istoriju pesme ili benda, sve što im je interesantno da o tome govore ili pišu.“ (A 129);
65. „Radimo na razumevanju usmenog jezika.“ (A 130);
66. „Mi retko pevamo ili pevamo uz stihove, ponekad slušne aktivnosti zasnovane na pesmi koja je aktuelna (možda popunjavanje praznina). Prošle nedelje su me zamolili da preuzmem novu numeru za koju nisam nikad čula, pevali smo, i svidelo mi se. Oni su bili zadovoljni što su mene nešto novo naučili a ja njima zahvalna za to novo iskustvo.“ (A 131);
67. „Prema udžbeniku kada ima pesma koju deca slušaju i vežbaju. Nema vremena za više muzike u nastavi.“ (A 132);
68. „Spajamo neke zadatke čitanja. Školske predstave. Veštine slušanja. Govorni ritam.“ (A 135);
69. „Mi slušamo popularne pesme na engleskom, poznate učenicima i analiziramo šta im je interesantno.“ (A 138);
70. „Ponekad koristim pesme da demonstriram jezik.“ (A 141);
71. „Za interaktivno i emocionalno motivisano učenje; prateći interpersonalni pristup nastavi.“ (A 144);
72. „Kao autentična iskustva/ilustracije fenomena koji predajem.“ (A 147).

Dakle, nastavnici engleskog jezika povezuju (integrišu/koreliraju) muziku i engleski jezik primenom:

- muzike za interaktivno i emocionalno motivisano učenje, prateći interpersonalni pristup nastavi (A 144);
- aktivnosti slušanja i razumevanja teksta o muzici (A 94);
- materijala za slušanje i upoznavanje kulture (A 97);
- digitalnih medija – „YouTube“ (A 5), CD i interneta (A 63), puštanjem audio materijala, videa i pesme (A 119), muzičkog videa sa stihovima (A 30), muzičkih videa za razvijanje veština slušanja i diskusije (A 60);
- razgovorom o muzici za produblјivanje veza između nastavnika i učenika (A 126),
- povezivanjem muzičkog ukusa učenika sa učenjem engleskog jezika, kako bi više uživali u nastavi i unapredili veštine slušanja i govorne veštine (A 104).

Nastavnici najviše u nastavi koriste aktivnosti pevanja pesama (A - 6, 52, 131, 129), pevanja pesama u svrhu *opuštanja* (A 6) i *učenja* (A 6), ili *slušanjem pesama* sa ciljem:

- razvijanja slušnih veština i razumevanja (A - 45, 67, 82, 97, 111, 130),
- učenja reči (vokabulara) (A - 5, 14, 18, 29, 30, 93, 99, 109, 116, 120, 124, 126),
- učenja gramatičkih struktura/gramatike (A - 5, 15, 18, 29, 30, 31, 42, 88, 116, 124),
- unapređenja izgovora učenika (A - 30, 32, 75, 99, 122),
- upoznavanja kulture (A - 44, 45),
- usvajanja jezika (A 34),
- demonstriranja jezika (A 141) i ritmičkih osobina jezika (A 75),
- podučavanja kroz pesme (A - 66, 92),
- vežbanja prevođenja (A 21),
- stvaranja raspoloženja i atmosfere (opuštanje i pozadinska muzika) (A 42, A 96),
- razvijanja sve četiri jezičke veštine (A 121),
- pripremanja za predstavu (A 117),
- omogućavanja autentičnih iskustva/ilustracija fenomena koji se uči (A 147),
- upoznavanja sa popularnim pesmama na engleskom (A 138), dečijim pesmama (A 112), pesmama iz udžbenika (A - 37, 132), planiranih kursom (A 41), ili po izboru učenika (A 48),
- razvijanja veština pisanja stihova i komponovanja melodija na iste (A - 91, 135),
- razvijanja motoričkih sposobnosti (pokret uz muziku) (A 120).

Aktivnosti koje nastavnici primenjuju u nastavi zajedno sa slušanjem pesama su rad sa stihovima (A 24), kao „popunjavanje praznina“ (A - 19, 57, 77, 124, 131), analiza stihova/analiza leksike (A - 33, 118) ili čitanje stihova (A 21).

U kontekstu obuke nastavnika engleskog jezika, dva učesnika navode za povezivanje muzike i engleskog jezika, sledeće: (1)[muzika] služi „kao zvuk u pozadini kada nastavnici u obuci rade na zadacima kao učenici“ (A 98), i (2) „Moji nastavnici-učenici kreiraju aktivnosti slušanja, čitanja i izgovora zasnovane na dečijim pesmama [primena video i audio zapisa dečijih i tradicionalnih pesama]“ (A 105).

Nastavnici o primeni muzike u nastavi: „Muzika i engleski pripadaju jedno drugom, oni su kao blizanci, kada jedan izostaje drugi je tužan“ (A 10), zatim, „Muziku nisam primenjivao, možda zbog prirode modula kojem predajem, ali obično sam spominjao imena poznatih muzičara“ (A 142). Deo nastavnika engleskog za ovo pitanje, ili nema odgovor (A - 1, 2, 16, 46, 49, 81, 83, 123, 139, 143) , ili smatra da „retko povezuje“ (A 12) ili „ne povezuje“ muziku i engleski u nastavi uopšte (A - 9, 13, 36, 51, 53, 56, 58, 76, 80, 101, 110), ili trenutno „ne, ali bi želeo da nauči kako“ (A 73), ili naglašava da je nastava na samo na engleskom jeziku (A 50).

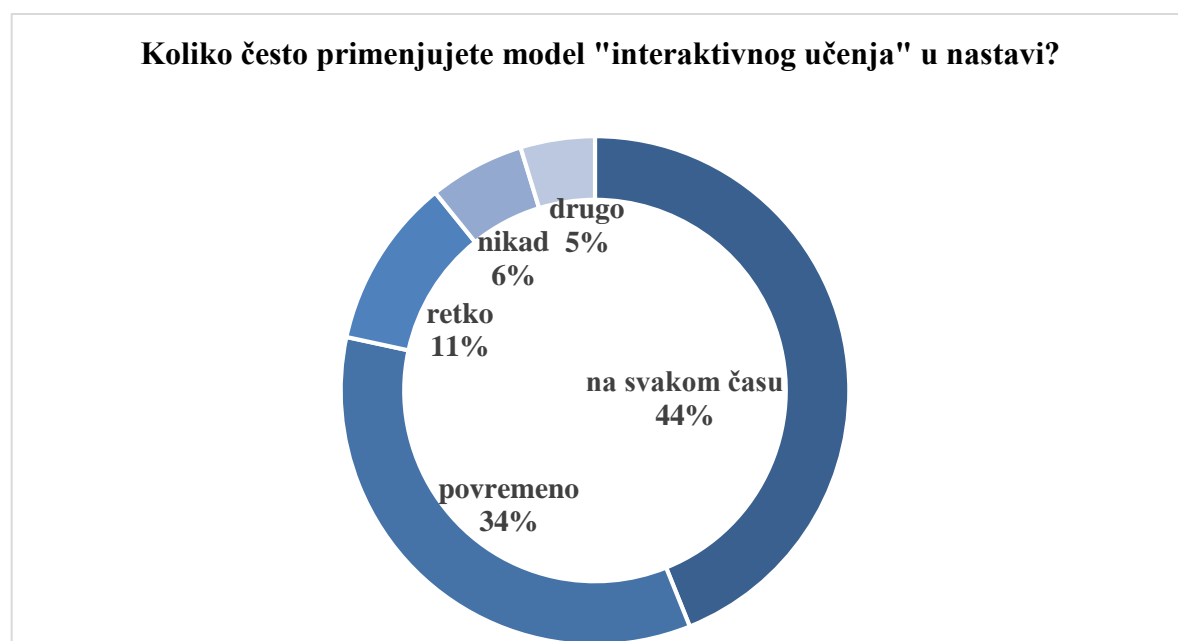
4.1.5. Stavovi i mišljena nastavnika o interaktivnom učenju i nastavi

Na pitanje br. 30 „Koliko često primenjujete model „interaktivnog učenja“ u nastavi?“, 43,9% učesnika u istraživanju je odgovorilo „na svakom nastavnom času“, 34,5% „povremeno“, 10,8% „retko“, a 6,1%, da „nikad ne koristi“. U opciji „drugo“, 4,7% učesnika navodi sledeće:

- „redovno“ (A 45 - E), „jednom nedeljno“ (A 107 - E), „veoma često“ (A 122 - E);
- „u većini kurseva, ali ne na svakom času“ (A 128 - C);
- „nisam upoznat sa ovim modelom, ali interakcija i angažovanost učenika su u fokusu moje nastave.“ (A 78 - M); „ne znam“ (A 99 - E); „voleo bih više informacija o ovome“ (A 106 - C).

Tabela 27 – Frekventnost primene metode interaktivnog učenja u nastavi (pitanje br. 30)

Koliko često primenjujete model „interaktivnog učenja“ u nastavi?	E (103)	C (10)	M (27)	RP (8)	UKUPNO	
na svakom nastavnom času	42	5	13	5	65	43.9%
povremeno	39	3	7	2	51	34.5%
retko	12	/	4	/	16	10.8%
nikad	6	/	2	1	9	6.1%
drugo	4	2	1	/	7	4.7%

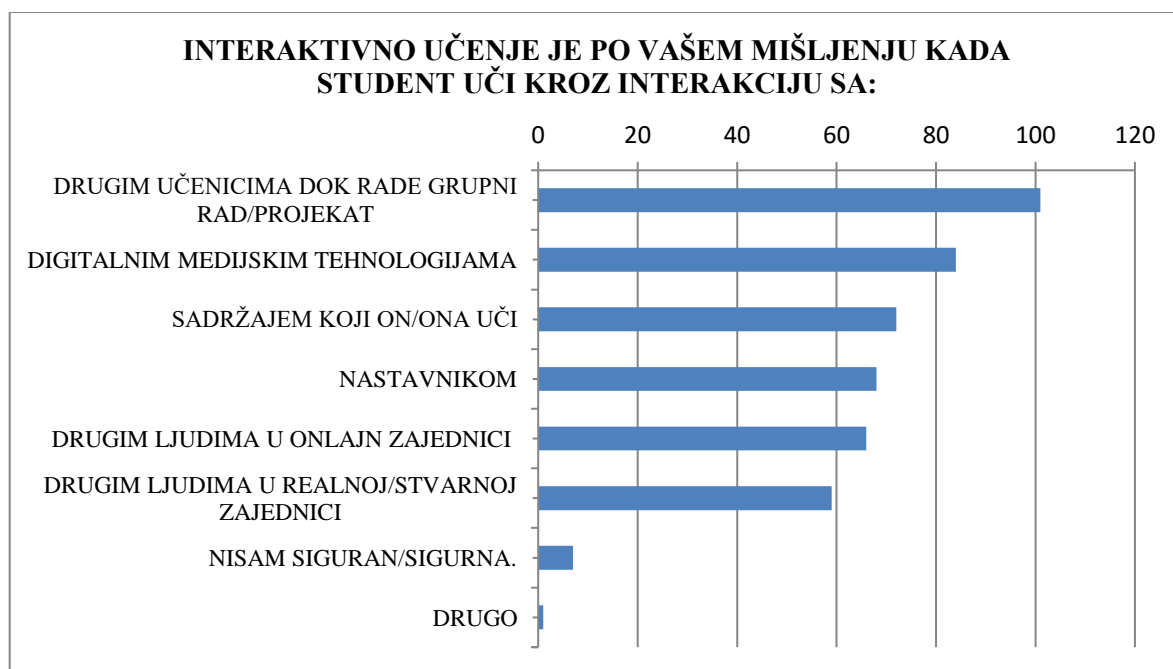
Grafikon 8 - Frekventnost primene metode interaktivnog učenja u nastavi

Na pitanje br. 31 (mogućnost izbora više odgovora) „Interaktivno učenje je po vašem mišljenju kada student uči kroz interakciju sa:“

- 68,2% je odgovorilo „drugim učenicima dok rade grupni rad/projekat“,
- 56,8% „digitalnim medijskim tehnologijama“,
- 48,6% „sadržajem koji on/ona uči“,
- 45,9% „nastavnikom“,
- 44,6% „drugim ljudima u onlajn zajednici“,
- 39,9% „drugim ljudima u realnoj/stvarnoj zajednici“,
- 4,7% „nisam siguran/sigurna“,
- 0,7% „drugo“ („kada student dostigne nivo kreativnosti“ - A 121).

Tabela 28 - Razumevanje pojma „interaktivno učenje“

Interaktivno učenje je po vašem mišljenju kada student uči kroz interakciju sa:	E (103)	C (10)	M (27)	RP (8)	UKUPNO	
digitalnim medijskim tehnologijama	63	7	10	4	84	56.8%
sadržajem koji on/ona uči	46	6	15	5	72	48.6%
nastavnikom	45	4	15	4	68	45.9%
drugim učenicima dok rade grupni rad/projekat	73	8	16	4	101	68.2%
drugim ljudima u realnoj/stvarnoj zajednici	40	8	7	4	59	39.9%
drugim ljudima u onlajn zajednici	46	7	8	5	66	44.6%
nisam siguran/sigurna	1	/	4	2	7	4.7%
drugo	1	/	/	/	1	0.7%

Grafikon 9 - Razumevanje pojma „interaktivno učenje“

4.1.6. Stavovi nastavnika o primeni muzike i pesme u nastavi

Na pitanje broj 32 „Muziku u nastavi primenjujete da bi ste pomogli učenicima/studentima sa...“, učesnici u istraživanju su odgovorili:

- 68,2% „usvajanjem jezika – slušanje engleskog jezika (razlikovanje visine tona, akcenat, ritam, itd.)“,
- 48,6% „usvajanjem jezika – govorne sposobnosti na engleskom jeziku“,
- 45,3% „kroskulturalnim veštinama (komunikacija, kooperacija, timski rad, prijateljstvo, jednakost, itd.)“,
- 41,9% „opuštanjem“,
- 31,8% „usvajanjem jezika – sposobnosti čitanja engleskog jezika“,
- 29,1% „sa koncentracijom“,
- 23,6% „usvajanjem jezika – pisanje na engleskom jeziku“,
- 31,1% „ritmičkim veštinama“,
- 25,7% „muzičkim veštinama – pevanjem“,
- 24,3% „učenjem o različitim instrumentima, kompozitorima, muzičkim elementima i muzičkoj formi“,
- 18,9% „muzičkim veštinama – sviranje na instrumentu ili instrumentima“,
- 18,2% „veštinama muzičke pismenosti – muzička notacija, čitanje i pisanje“,
- 10,1% „veštinama digitalne medijske pismenosti“,
- 10,1% „komponovanjem“,
- 8,1% „ništa od navedenog“,
- 7,4% „drugo“⁸³.

Kada rezultate posmatramo prema profesijama, muziku u nastavi nastavnici iz svih predmetnih oblasti primenjuju da bi pomogli učenicima/studentima u razvijanju i jezičkih, ali i muzičkih veština, kao i ostalih veština 21.veka. Nastavnici CLIL nastave i oni u grupi RP, u jednakoj meri muziku primenjuju za razvoj svih navedenih veština. Nastavnici engleskog jezika u svrhu razvijanja jezičkih veština muziku koriste sa ciljem razvijanja sve četiri jezičke veštine: 1) slušanje (80 učesnika od ukupno 103 nastavnika engleskog = 77,6%), govor (57 N = 55,3%), čitanje (35 N = 33,9%) i pisanje (29 N = 28,1%). Dok u svrhu razvijanja muzičkih veština, nastavnici engleskog jezika muziku koriste da bi kod

⁸³ Drugo = „N/A“ (A 39 - R), „ne koristim muziku u nastavi“ (A 64 - C), „za učenje muzike“ (A 86 - M), „za razvijanje veština slušanja“ (A 8 - E), „za razvijanje vokabulara“ (A 19 - E), „usvajanje engleskog jezika slušanjem, koncentrisanje, i razvijanje vokabulara i gramatike“ (A 29 - E), „ništa od navedenog, još uvek nisam koristio“ (A 49 - E), „usvajanje jezika slušanjem, razvijanje govornih sposobnosti, interkulturalnih veština, i vokabulara na engleskom“ (A 87 - E); „usvajanje jezika slušanjem, govornih sposobnosti, kroskulturalnih veština, digitalne medijske pismenosti, muzičkih veština – sviranje na instrumentu/instrumentima, i za analizu diskursa“ (A 107 - E), „usvajanja jezika slušanjem, veština čitanja na engleskom, govora, pisanja, interkulturalnih veština, za koncentraciju, i radi stila“ (A 121 - E).

učenika razvili ritmičke veštine (19 N = 18,4%), i veštine pevanja (17 N= 16,5%). Zatim da bi pomogli učenicima sa „učenjem o različitim instrumentima, kompozitorima, muzičkim elementima i muzičkoj formi“ (13 N = 12,6%), „uticali na veštine muzičke pismenosti – muzička notacija, čitanje i pisanje“ (5 N = 4,85%) i pomogli sa razvijanjem muzičkih veština sviranja na instrumentu ili instrumentima (3 N = 2,91%).

S druge strane, nastavnici muzičkih predmeta, muziku primenjuju da bi razvili jezičke veštine učenika. Tako, 29,6% (8 od 27) nastavnika muzike, muziku u nastavi koristi da bi pomogao učenicima/studentima sa usvajanjem engleskog jezika, posebno sa veštinama slušanja engleskog jezika (razlikovanje visine tona; akcentat; ritam, itd.), 18,5% u razvijanju sposobnosti čitanja (N=5), 18,5% u razvijanju govornih veština (N=5), i 7,4% za veštine pisanja na engleskom jeziku (N=2).

Tabela 29 – Cilj primene muzike u nastavi (odgovori na pitanje br. 32)

Muziku u nastavi primenjujete da pomognete učenicima/studentima sa:	E (103)	CLIL (10)	M (27)	R (8)	UKUPNO (148)	
usvajanjem jezika – slušanje engleskog jezika (razlikovanje visine tona, akcentat, ritam, itd.)	80	8	8	5	101	68.2%
usvajanjem jezika – sposobnosti čitanja engleskog jezika	35	6	5	1	47	31.8%
usvajanjem jezika – govorne veštine na engleskom jeziku	57	7	5	3	72	48.6%
usvajanjem jezika – pisanje na engleskom jeziku	29	3	2	1	35	23.6%
kroskulturnim veštinama (komunikacija, kooperacija, timski rad, prijateljstvo, jednakost, itd.)	46	7	11	3	67	45.3%
veštinama digitalne medijske pismenosti	7	2	4	2	15	10.1%
veštinama muzičke pismenosti – muzička notacija, čitanje i pisanje	5	/	20	2	27	18.2%
ritmičkim veštinama	19	5	21	1	46	31.1%
muzičkim veštinama – pevanje	17	1	19	1	38	25.7%
muzičkim veštinama – sviranje na instrumentu ili instrumentima	3	/	25	/	28	18.9%
učenjem o različitim instrumentima, kompozitorima, muzičkim elementima i muzičkoj formi, itd.	14	2	19	1	36	24.3%
komponovanjem	/	/	13	2	15	10.1%
opuštanjem	47	6	7	2	62	41.9%
koncentracijom	29	6	7	1	43	29.1%
ništa od navedenog	12	/	/	/	12	8.1%
drugo	8	1	1	1	11	7.4%

4.1.7. Prikaz i analiza informacija o muzičkim kompetencijama i preferencijama nastavnika

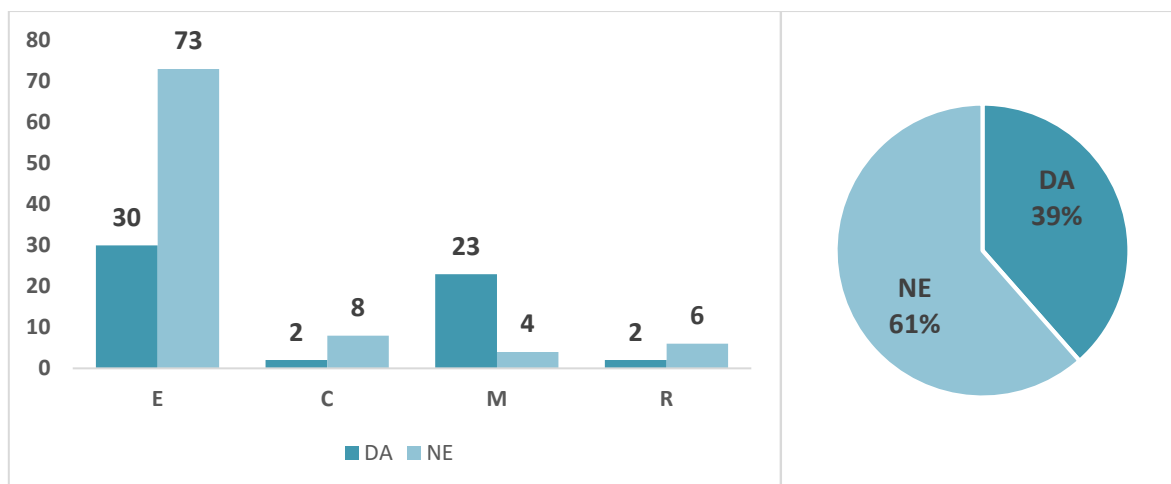
Na pitanje otvorenog tipa br. 33 „Da li ste pohađali privatnu/državnu muzičku školu ili stručnu nastavu muzike, i koliko dugo?“ rezultati prikazani u tabeli 30 prikupljeni su na osnovu analize kvalitativnih odgovora. Ukupno 38,5% učesnika u istraživanju je pohađalo muzičku nastavu, dok 61,5% nije. Ukupno 30 nastavnika engleskog, 2 nastavnika CLIL nastave, 2 nastavnika iz grupe raznih profesija i 23 nastavnika muzike pohađalo je muzičku školu odnosno stručnu nastavu muzike. Mnogi su naveli da su pohađali privatne časove muzike, zatim da su išli u muzičke škole i akademije, ali i da su imali nastavu muzike na fakultetu. Vremenski obuke su bile u trajanju od nekoliko časova, kursa od 6 nedelja, nastave tokom jedne ili više školskih godina (do 25 godina obrazovanja), iz instrumenata: klavir, harmonika, gitara, violina, truba, hor, pevanje.

Poređenjem odgovora na pitanje br. 32 i pitanje br. 33, nastavnici CLIL nastave, od njih osam koji su se izjasnili da nisu pohađali privatnu/državnu muzičku školu ili stručnu nastavu muzike, četvoro u nastavi primenjuje muziku u svrhu razvijanja jezičkih, muzičkih veština učenika (pevanje, ritam) i znanja o muzici (o kompozitorima, instrumentima) (npr. A 11, 128, 134, 148). U grupi RP, od šest nastavnika koji nisu imali stručnu nastavu muzike, dva nastavnika muziku primenjuju sa ciljem razvijanja ritmičkih sposobnosti (A 38, A 40), muzičke pismenosti (notacija, čitanje i pisanje muzike, učenje o instrumentima, muzičkim elementima) i komponovanja (A 146). Od 73 nastavnika engleskog jezika koji su se izjasnili da nisu imali stručnu nastavu muzike, ukupno 22 primenjuje muziku za:

- razvijanje muzičke pismenosti (A - 2, 52, 120, 139),
- razvijanje muzičkih ritmičkih veština (A - 16, 42, 67, 105, 120, 122, 130, 143),
- razvijanje veština pevanja (A - 6, 30, 37, 42, 63, 67, 116, 120, 122),
- razvijanje veština sviranja na instrumentu/instrumentima (A 107),
- učenje o instrumentima, kompozitorima, muzičkim elementima i muzičkim oblicima (A - 2, 6, 15, 42, 50, 94, 116, 122, 124, 129).

Tabela 30 - Muzičko obrazovanje nastavnika učesnika u istraživanju (pitanje br. 33)

Da li ste pohađali privatnu/državnu muzičku školu ili stručnu nastavu muzike, i koliko dugo?						
	E (103)	CLIL (10)	M (27)	R (8)	UKUPNO (148)	
DA	30	2	23	2	57	38.5%
NE	73	8	4	6	91	61.5%
<i>Ukupno</i>	<i>103</i>	<i>10</i>	<i>27</i>	<i>8</i>	<i>148</i>	<i>100%</i>

Grafikon 10 - Muzičko obrazovanje nastavnika učesnika u istraživanju (pitanje br. 33)

Na pitanje br. 34 „Koju vrstu muzike ili žanr u muzici obično slušate u vaše slobodno vreme?“ - 60,1% učesnika je odgovorilo „pop“, 55,4% „klasičnu muziku“, 50,7% „rok“, 33,8% „džez“, 33,1% „narodnu“, 12,8% „dens muziku“, i 4,7% „rep“, dok 16,2% „nešto drugo“. CLIL nastavnici navode: kantri muziku (A 62, 106); folk, bolero, pesme sa tužnim osećanjima (A 128), odnosno „ništa“ (A 134). Nastavnici muzičkih predmeta u delu „drugo“ dodaju pored navedenog, na primer:

- klasična muzika, džez, pop, *bluz* (A 22),
- klasična muzika, džez, *bluz*, *svetska* (A 26),
- klasična muzika, rok, elektronika/dens muzika, narodna, *flamenko*, *arapska* (A 78),
- *fank* (A 79),
- klasična muzika, džez, pop, rok, elektronika/dens muzika, narodna, *indijska*, *nacionalna*, itd. (A 89),
- pop, rok, elektronika/dens, narodna, *ambijentalna* (A 140).

Nastavnici engleskog pod „drugo“ navode:

- pop, rok, elektronika/dens, *rege* (A 30),
- pop, opuštajuća/religiozna (A 32),
- rok, metal (A 44),
- klasična muzika, rok, narodna, „hevi metal“ (engl. *heavy metal*) (A 45),
- pop, rok, „kvarteto“ (engl. *Cuarteto*⁸⁴) (A 46),
- klasična muzika, pop, narodna, „makosa“ (engl. *Makossa*⁸⁵) (A 49),
- pop, rok, elektronika/dens, folk, *alternativna*, i *etnička* (A 77),
- „klasična muzika, džez, pop, rok, elektronika/dens, *bluz*, *fado*, narodna (engl. *folk*), ali ne turbo-folk, sve sem toga“. (A 121).

⁸⁴ „Kvarteto“ je muzički žanr nastao 1970-ih u Kordobi (Argentina), koji izvodi sastav violina, klavir, harmonika, bas.

⁸⁵ „Makosa“ je popularni muzički žanr Kameruna (Afrika).

Tabela 31 - Pitanje br. 34 „Koju vrstu muzike ili žanra u muzici obično slušate u slobodno vreme?“

Koju vrstu muzike ili žanra u muzici obično slušate u vaše slobodno vreme?	E (103)	CLIL (10)	M (27)	R (8)	UKUPNO (148)	
klasična muzika	51	4	25	2	82	55.4%
džez	31	1	14	4	50	33.8%
pop	69	4	12	4	89	60.1%
rok	57	4	11	3	75	50.7%
rep	6	/	1	/	7	4.7%
elektronika/dens muzika	15	/	4	/	19	12.8%
narodna (engl. <i>folk</i>)	32	4	12	1	49	33.1%
drugo	14	4	6	/	24	16.2%

Na pitanje br. 35 „Da li imate iskustva u pevanju/sviranju/pisanju muzike?“, 49,3% učesnika je odgovorilo da ima iskustva u pevanju, 50% sviranju, 22,3% u pisanju muzike, 36,5% nema iskustva ni u pevanju/sviranju/pisanju muzike, dok 2,7% je odgovorilo „drugo“. U ovim odgovorima, u grupi RP jedan nastavnik navodi: „ograničeno iskustvo u pevanju, sviranju i pisanju muzike“ (A 27), dva nastavnika su dodala i iskustvo u dirigovanju (A 22, A 71), a nastavnik engleskog navodi: „pevanje i pisanje rima/dečijih pesama“.

Tabela 32 - Iskustva učesnika u izvođenju/stvaranju muzike (odgovori na pitanje br. 35)

Da li imate iskustva u ... ?	E (103)	CLIL (10)	M (27)	R (8)	UKUPNO (148)	
pevanju	44	5	22	2	73	49.3%
sviranju	43	3	27	1	74	50%
pisanju muzike	10	2	21	/	33	22.3%
ne	44	5	/	5	54	36.5%
drugo	1	/	2	1	4	2.7%

Na pitanje br. 36 „Da li volite da koristite pesme u nastavi?“, 75% učesnika je odgovorilo „da“, 18,2% „delimično“, 4,7% „ne“, a 2% je odgovor upisalo u polje „drugo“ („Nisam pokušala“ (A 110 - E), „Volela sam da ih koristim dok sam radila u kontekstu EFL, ali u sadašnjem radu ih više ne koristim.“ (A 76 - E), „Uživam da koristim pesme u nastavi. Muzika je moja radost.“ (A 121 - E)).

Tabela 33 – Stavovi nastavnika o primeni pesme u nastavi (odgovori na pitanje br. 36)

Da li volite da koristite pesme u nastavi?	E (103)	CLIL (10)	M (27)	R (8)	UKUPNO (148)	
Da	74	7	25	5	111	75%
Ne	5	1	1	/	7	4.7%
Delimično	21	2	1	3	27	18.2%
Drugo	3	/	/	/	3	2%

Na pitanje br. 37 „Da li mislite da učenici/studenti vole pesme na nastavnim časovima?“ 83,8% nastavnika je odgovorilo da misle da učenici „vole pesme na časovima“, 0,7% je odgovorilo da misle da učenici „ne vole pesme na časovima“, a 8,8% se izjasnilo da ne koristi pesme u nastavi, a 6,8% u opciji „drugo“, navodi sledeće:

- „Neki da.“ (CLIL - A 11),
- „Ako im je stalo do učenja instrumenta, onda da.“ (M - A 23),
- „Većina njih, ali ne svi.“ (E - A 5),
- „Pre sam to radila. Oni vole samo ako nije *popunjavanje praznina u stihovima*. Nisu posebno zainteresovani za učenje svake reči.“ (E - A 9),
- „Zависи od pesme.“ (E - A 75),
- „Ponekad. Neki od učenika samo razmišljaju o tome da li je pesma dobra ili ne, a ne o zadatku.“ (E - A 77),
- „Sigurna sam da vole, ali ne i da je prikladno za nastavu EAP.“ (E - A 81),
- „Ponekad.“ (E - A 115, E - A 141),
- „Neki vole pesme, a neki od njih samo veruju sopstvenom izboru muzike.“ (E - A 121).

Tabela 34 – Mišljenje nastavnika o stavovima učenika prema primeni pesme u nastavi (odgovori na pitanje br. 37)

Da li mislite da učenici/studenti vole pesme na nastavnim časovima?	E (103)	CLIL (10)	M (27)	R (8)	UKUPNO (148)	
Ne koristim pesme na mojim časovima.	10	1	2	/	13	8.8%
Ne, ne vole pesme na časovima.	/	/	1	/	1	0.7%
Da, vole pesme na časovima.	85	8	23	8	124	83.8%
Drugo	8	1	1	/	10	6.8%

Na pitanje br. 38 „Kada koristite pesme u učionici, šta učenici obično rade?“, 45,9% je odgovorilo „slušaju i pevaju“, 24,3% „pevaju sami ili zajedno sa nastavnikom“, 14,2% je odgovorilo „samo slušaju“ i 15,5% navodi „nešto drugo“. U opciji „drugo“ CLIL nastavnici navode: „Pevaju i igraju“ (A 62) i „Ne koristim“ (A 64); nastavnici muzike: „Sve navedeno“ (A 35), „Nema učionice“ (A 69), „Pevamo zajedno i kreću se“ (A 140), dok nastavnici engleskog navode:

- „Ne koristim zato što je program obiman i nema slobodnog vremena za korišćenje drugih izvora.“ (A 73),
- „Sada ih ne koristim.“ (A 142),
- „Nisam pokušao.“ (A 49),
- „Moji učenici su napredni i nema mesta za pesme u mojoj nastavi.“ (A 36),
- „Popunjavaju praznine u stihovima (engl. *gap fill*).“ (A 48),
- „Slušaju i popunjavaju praznine u stihovima.“ (A 121),

- „Moji učenici engleskog vole da slušaju i pevaju pesme.“ (A 76),
- „Rade nešto sa stihovima, ponekad nemamo vremena za pevanje.“ (A 107),
- „Vežbe/zadatke i govorne zadatke posle toga.“ (A 109),
- „Pevaju i igraju.“ (A 120),
- „Mi volimo da pevamo zajedno (ja sa njima), ali ako ima dobrovoljaca, dozvoljeno im je da pevaju solo.“ (A 131),
- „Slušaju i razmišljaju.“ (A 144),
- „Slušaju i rade jezičke vežbe/zadatke.“ (A 147).

Tabela 35 – O aktivnostima učenika tokom primene pesme na času (odgovori na pitanje br. 38)

Kada koristite pesme u učionici, šta učenici obično rade?	E (103)	CLIL (10)	M (27)	R (8)	UKUPNO (148)	
slušaju i pevaju	50	5	9	4	68	45.9%
pevaju sami ili pevamo zajedno	22	2	11	1	36	24.3%
samo slušaju	15	1	4	1	21	14.2%
drugo	18	2	3	/	23	15.5%

Na pitanje br. 39: „Da li koristite pesme koje su u udžbeniku?“, 31,1% je odgovorilo „da“, 20,3% „ne“, 35,1% „delimično“ i 13,5% „drugo“, gde u grupi RP navode „NA“ (A 146), i „različite izvore“ (A 27), nastavnici muzike „preferiram svoje“ (A 17), „ako koristim to je slučajno, ne namerno“ (A 22), „ne koristim udžbenik“ (A 35). Nastavnici engleskog navode:

- „Nema pesmi u udžbeniku.“ (A - 13, 19, 36, 73, 102),
- „FCE kurs, nema pesama.“ (A 46),
- „Pratim svoj nastavni plan i nemam potrebu da koristim udžbenik.“ (A 30),
- „Ne još.“ (A 49),
- „N/A“ (A 53),
- „U jednom momentu u prošlosti, da, ali nedavno ne, jer predajem EAP.“ (A 75),
- „Koristio sam ih pre.“ (A 76),
- „Da, te iz udžbenika i koristim i druge.“ (A 77),
- „Obično učenici biraju.“ (A 118),
- „Zависи od udžbenika.“ (A 121),
- „Koristim pesmu, ali verziju iz udžbenika zamenim *pravom*.“ (A 139).

Tabela 36 – O primeni udžbenika u nastavi (odgovori na pitanje br. 39)

Da li koristite pesme koje su u udžbeniku?	E (103)	CLIL (10)	M (27)	R (8)	UKUPNO (148)	
DA	31	5	8	2	46	31.1%
NE	21	2	5	2	30	20.3%
DELIMIČNO	36	3	11	2	52	35.1%
DRUGO	15	/	3	2	20	13.5%

Na pitanje br. 40 „Šta mislite o pesmama u udžbenicima? Da li su korisne?“ 55,4% učesnika smatra da su „korisne“, 11,5% smatra da su „veoma korisne“, dok 10,8% smatra da „nisu korisne“, a 22,3% ima drugačiji odgovor od ponuđenog. Na primer, CLIL nastavnik „ne koristi“ pesme uopšte u nastavi (A 64), a nastavnici muzike navode: „Često pesme iz knjiga nisu lepe i muzički su neubedljive.“ (A 17), „Neke su dobre, ali ja više volim da prikupljam materijale pesama iz primarnih izvora.“ (A 22), „Ponekad su korisne.“ (A 140), „Možda.“ [su korisne pesme u udžbeniku] (A 100), „Ne koristim.“ [udžbenik] (A 35, 70), „Nisam koristio.“ [udžbenik] (A 79), „Nisam kompetentan da odgovorim.“ (A 85), i „NA“ (A 113). Nastavnici engleskog navode da:

- *mogu ponekad biti korisne*: „Jesu, ali ih treba pažljivo birati.“ (A 10), „Možda.“ (A 30), „Ne uvek.“ (A 33); „Zavisi od pesme.“ (A 42, 102); „Ponekad su odlične, a ponekad dosadne deci.“ (A 120), „Ponekad.“ (A 135);
- *nema pesmi u udžbenicima koji koriste* (A 46), „Mislim da u udžbeniku (koji koristim) nema pesama.“ (A 88);
- *ne koriste*: „Nisam koristila.“ (A 58), „Ne koristim pesme u nastavi jer je program obiman.“ (A 73);
- *nisu korisne*: „Zavisi...neke pesme u CUP [Cambridge University Press] za mlađe učenike su strašne; nisu prikladne za uzrast učenika.“ (A 8); „Većinu vremena, ali već su bile zastarele do trenutka kada smo ih koristili.“ (A 9); „Obično prilagođene temi, ali ponekad zastarele.“ (A 32), „Ne za EAP.“ (A 81), „Nisu insteresantne.“ (A 99), „Zastarele su.“ (A 107), „Ne uvek.“ (A 112).
- ovo pitanje „*nije primenljivo*“ u njihovom slučaju/ne odnosi se na njihovu situaciju (A 13, 19, 61), „Ne znam.“ (A 48);

Tabela 37 – Mišljenje nastavnika o pesmama u udžbenicima (odgovori na pitanje br. 40)

Šta mislite o pesmama u udžbenicima? Da li su korisne?	E (103)	CLIL (10)	M (27)	R (8)	UKUPNO (148)	
nisu korisne	14	1	/	1	16	10.8%
korisne su	62	10	15	5	82	55.4%
veoma su korisne	10	1	5	1	17	11.5%
drugo	22	1	9	1	33	22.3%

Na pitanje br. 41 „Da li koristite druge pesme koje nisu uključene u udžbeniku?“ 82,4% učesnika u istraživanju je odgovorilo sa „da“, 12,2% sa „ne“, a 5,4% sa „drugo“: nije pitanje primenljivo za njih (RP – A 146; E – A 13), „pesme iz *Fun Songs Education*“ (M – A17),

„Ponekad“ (E – A 7), „Jesam pre u nastavi“ (E – A 9), „delimično“ (E – A 42), „ništa“ (E – A 49), i „retko“ (E – A 132).

Tabela 38 - Odgovori na pitanje br. 41: „Da li koristite druge pesme koje nisu uključene u udžbeniku?“

Da li koristite druge pesme koje nisu uključene u udžbeniku?	E (103)	CLIL (10)	M (27)	R (8)	UKUPNO (148)	
da	83	9	23	7	122	82.4%
ne	14	1	3	/	18	12.2%
drugo	6	/	1	1	8	5.4%

Na pitanje br. 42 „Da li više preferirate pesme koje su posebno napisane za učenike ili iz pesme iz 'stvarnog života', pesme pevača ili bendova?“, 44,6% je odgovorilo „iz stvarnog života, pesme pevača ili bendova“, 12,2% odgovorilo je „pesme koje su posebno napisane za učenike“, dok je 39,2% „obe vrste“, a 4% „drugo“. Izborom poslednje opcije, učesnici navode sledeće: „ništa“ (CLIL – A 64), „narodne (folk) pesme“ (M – A 22), „nijedno“ (M – A 85), „oba, i istorijske, kulturne, narodne pesme, dečije pesme, itd.“ (M – A 86), „nisam koristio“ (E – A 58), „ne za EAP“ (E – A 81).

Tabela 39 – Pesme u nastavi (odgovori na pitanje br. 42)

Da li više preferirate ... ?	E (103)	CLIL (10)	M (27)	R (8)	UKUPNO (148)	
pesme koje su posebno napisane za učenike	15	1	2	/	18	12.2%
iz 'stvarnog života', pesme pevača ili bendova	49	5	6	6	66	44.6%
obe vrste	37	3	16	2	58	39.2%
drugo	2	1	3	/	6	4%
<i>UKUPNO</i>	<i>103</i>	<i>10</i>	<i>27</i>	<i>8</i>	<i>148</i>	<i>100%</i>

Na pitanje br. 43 „Koju vrstu muzike ili žanra koristite u nastavi?“ 69,6% navodi „pop“, 44,6% „rok“, 44,6% „filmsku muziku/muziku iz filma“, 33,8% „klasičnu muziku“, 30,4% „narodnu“, 27% „džez“, 23% „rep“, i 12,2% „elektroniku/dens muziku“. U opisu pod opcijom „drugo“ (19,6%) učesnici navode: „Sve što učenici izaberu i spremni su da reaguju na to.“ (RP – A 27), „Ništa.“ (C – A 64), „Nemam ideju kako da ih klasifikujem, obično biram pesmu koju koristim u nastavi prema stihovima i temi časa.“ (C – A 128), „Dečije pesme.“ (engl. *nursery rhymes, children's songs*) (C – A 47; M – A 26), „Tradicionalnu muziku.“ (M – A 78, A 95). Nastavnici engleskog jezika navode najviše „dečije pesme,

muziku za decu, ELT pesme, ili srednjevekovnu i renesansnu muziku“ (A 121 – E), ili „pop, elektronsku i romantičnu muziku“ (A 109 - E).

Tabela 40 - Odgovori na pitanje br. 43: „Koju vrstu muzike ili žanra koristite u nastavi?“

Koju vrstu muzike ili žanra koristite u nastavi?	E (103)	CLIL (10)	M (27)	R (8)	UKUPNO (148)	
pop	74	7	18	4	103	69.6%
rok	40	5	17	4	66	44.6%
filmska muzika/muzika iz filma	42	4	16	4	66	44.6%
klasična muzika	24	2	22	2	50	33.8%
folk	24	3	17	1	45	30.4%
džez	17	2	18	3	40	27%
rep	19	3	10	2	34	23%
elektronika/dens muzika	9	/	8	1	18	12.2%
drugo	22	3	3	1	29	19.6%

Na pitanje br. 44 „Da li broj muzičkih aktivnosti koje koristite u nastavi opada u višim razredima?“ 54,1% je odgovorilo „ne, ne opada“, dok je 33,1% odgovorilo „da, opada“, a 12,8% „drugo“. U poslednjoj opciji, učesnici navode:

- „Samo je drugačiji izbor za drugi razred.“ (C – A 128),
- „Teško je od tinejdžera tražiti da uče kroz akcione pesme, zato što ih oni vide kao aktivnosti za mlađu decu.“ (M – A 17),
- „Da, pevanje i sviranje, a više teorije u višim razredima.“ (M – A 95),
- „N/A“ (M – A 113; E – A 8, 19, 53),
- „Uglavnom je to muzičko obrazovanje.“ (M – A 136),
- „Nisam siguran.“ (E – A 2, 16, 18, 49, 109, 121),
- „Predajem samo mladim odraslima (16-17).“ (E – A 32),
- „Nema odvijanja muzičkih aktivnosti.“ (E – A 56),
- „Nisam koristila.“ (E – A 58), „Opet ponavljam, nije za EAP, ali za druge kontekste može biti veoma dobro.“ (E – A 81),
- „Na tercijalnom nivou, broj muzičkih aktivnosti je veoma mali“ (E – A 102).

Tabela 41 - Odgovori na pitanje br. 44: „Da li broj muzičkih aktivnosti koje koristite u nastavi opada u višim razredima?“

Da li broj muzičkih aktivnosti koje koristite u nastavi opada u višim razredima?	E (103)	CLIL (10)	M (27)	R (8)	UKUPNO (148)	
Ne, ne opada.	54	4	16	6	80	54.1%
Da, opada.	35	5	7	2	49	33.1%
Drugo	14	1	4	/	19	12.8%
<i>UKUPNO</i>	<i>103</i>	<i>10</i>	<i>27</i>	<i>8</i>	<i>148</i>	<i>100%</i>

4.1.8. Stavovi nastavnika o profesionalnom usavršavanju

Na pitanje broj 45 „Da li učestvujete na seminarima u oblasti kontinuiranog profesionalnog razvoja (KPR)?“, učesnici su odgovarali izborom broja od 1 do 4 (ne prisustvujem – 1, 2 – retko prisustvujem, 3 – prisustvujem, redovno prisustvujem – 4), a rezultati su sledeći: 39,1% „redovno prisustvuje“ i 26,3% „prisustvuje“, dok 16,8% „retko prisustvuje“ i 17,5% „ne prisustvuje uopšte“.

Tabela 42 – Odgovori na pitanje br. 45: „Da li učestvujete na seminarima u oblasti kontinuiranog profesionalnog razvoja (KPR)?“

Skala	E (103)	CLIL (10)	M (27)	R (8)	UKUPNO (148)	
1	17	1	8	/	26	17.5%
2	12	2	6	5	25	16.8%
3	31	2	5	1	39	26.3%
4	43	5	8	2	58	39.1%
UKUPNO	103	10	27	8	148	100%

Na pitanje br. 46 „Koje vrste stručnog usavršavanja preferirate?“ 58,1% je odgovorilo „konferencije (na licu mesta)“, 55,4% „onlajn kurseve obuke“, 53,4% „seminare (na licu mesta)“, 45,9% „onlajn grupe“, 45,3% „onlajn seminare/vebinare“, 40,5% „posmatranje časova“, 37,2% „onlajn radionice“, 23% „onlajn (virtuelne) konferencije“, 2,7% „nijedno“, a 1,3% „drugo“ (pored onlajn grupa, kurseva obuke, seminara i vebinara, virtuelnih konferencija, konferencija i seminara u realnom prostoru, posmatranja časova, jedan CLIL nastavnik dodaje i „istraživanje, debatu, diskusiju i razgovor sa stručnjacima“ (A – 128, C), a nastavnik muzike navodi da „ne pohađa“ (A – 23, M).

Tabela 43 - Odgovori na pitanje br. 46: „Koje vrste stručnog usavršavanja preferirate?“

Koje vrste stručnog usavršavanja preferirate? (Označite sve što odgovara)	E (103)	CLIL (10)	M (27)	R (8)	UKUPNO (148)	
konferencije (na licu mesta)	56	8	17	5	86	58.1%
onlajn kurseve obuke	62	4	12	4	82	55.4%
seminare (na licu mesta)	57	4	15	3	79	53.4%
onlajn grupe (umrežavanje sa drugim nastavnicima, npr. „Fejsuk“ ili „Tviter“ grupe nastavnika engleskog jezika)	48	6	12	2	68	45.9%
onlajn seminare/vebinare	52	5	7	3	67	45.3%
posmatranje časova	43	3	12	2	60	40.5%
onlajn radionice	41	6	8	/	55	37.2%
onlajn (virtuelne) konferencije	26	3	5	/	34	23%
nijedno	2	/	2	/	4	2.7%
drugo	0	1	1	/	2	1.3%

Na pitanje br. 47 „Zašto ste zainteresovani za onlajn programe profesionalnog razvoja?“, ukupno 71,6% učesnika u istraživanju navodi „upoznavanje sa novinama“, 61,5% „zbog ličnog profesionalnog razvoja“, 45,9% „razvoj/napredovanje u karijeri“, 36,5% „razvijanja veština refleksivne prakse“, 33,1% „prati renomirane govornike/istraživače u profesiji“, 31,8% „radi stvaranja stručnih mreža za učenje (engl. *Professional Learning Networks (PLNs)*)“, 27,7% „navodi razvijanje mentorskih veština“, 11,5% „radi izrade portfolija“, 6,1% „nije zainteresovano za onlajn stručno usavršavanje“, a 1,4% navodi nešto „drugo“. Pored ličnog profesionalnog razvoja, stvaranje stručnih mreža za učenje, razvoja karijere, upoznavanja sa novinama, praćenja renomiranih govornika/istraživača u profesiji, jedan nastavnik dodaje i „organizovanje stručnih skupova za nastavnike“ (E - A 8), dok drugi pored odabranih prethodno navedenih, dodaje: „Smatram da ne postoji odgovarajući razvoj karijere i napredovanja u Srbiji. Čak i kada nastavimo da se obrazujemo, dočekaju nas niske zarade, a velike naknade na univerzitetima; bez razumevanja i sa vrlo malo podrške.“ (E – A 121).

Tabela 44 - Odgovori na pitanje br. 47: „Zašto ste zainteresovani za onlajn programe profesionalnog razvoja?“

Zašto ste zainteresovani za onlajn programe profesionalnog razvoja?	E (103)	CLIL (10)	M (27)	R (8)	UKUPNO (148)	
Upoznavanje sa novinama.	81	7	14	4	106	71.6%
Zbog ličnog profesionalnog razvoja.	62	8	15	6	91	61.5%
Razvoj/napredovanje u karijeri.	52	7	8	1	68	45.9%
Razvijanje veština refleksivne prakse.	40	5	6	3	54	36.5%
Pratim renomirane govornike/istraživače u profesiji.	33	4	10	2	49	33.1%
Stvaranje stručnih mreža za učenje (engl. <i>Professional Learning Networks - PLNs</i>)	30	8	6	3	47	31.8%
Razvijanje mentorskih veština.	34	6	/	1	41	27.7%
Izrada portfolija.	8	1	8	/	17	11.5%
Nisam uopšte zainteresovan/zainteresovana.	6	/	3	/	9	6.1%
Drugo.	2	/	/	/	2	1.4%

4.1.9. Informisanost o istraživanju i ocena kvaliteta upitnika

U okviru upitnika, pitanjem br. 48, ispitan je način informisanosti o postojanju ove ankete, gde su u najvećem broju učesnici odgovorili da su se o upitniku/anketi informisali direktno preko objave/obaveštenja na Fejsbuku (68,9%), zatim preko objave/obaveštenja prijatelja ili kolege na društvenoj mreži (18,2%), putem elektronske pošte prijatelja ili kolege (7,4%). U opciji „drugo“ 5,4% to su: (1) direktna poruka na društvenoj mreži, (2) imejl (ELTA), i (3) informacija na onlajn kursu (CO17⁸⁶). Na osnovu prikupljenih podataka može se zaključiti da je u velikoj meri broj učesnika pristupio anketi direktno reakcijom na postavljeno obaveštenje o istraživanju na društvenoj mreži „Fejsbuk“, a zatim i preko objave/obaveštenja prijatelja ili kolege na društvenoj mreži (što govori u prilog pretpostavki o „deljenju“ (distribuciji) upitnika do novih specifičnih grupa prethodno nedostupnih istraživaču, formirajući tako uzorak „snežne grudve“ ili „lančani uzorak“ - proširuje se obim uzorka, i utiče na veću vidljivost primarne objave postojanja i aktuelnosti samog istraživanja).

Tabela 45 - Način primanja obaveštenja o istraživanju (pitanje br. 48)

O ovom upitniku/anketi informisali ste se ...	E	C	M	RP	UKUPNO	
direktno preko objave/obaveštenja na društvenoj mreži „Fejsbuk“	69	7	21	5	102	68.9%
preko objave/obaveštenja prijatelja ili kolege na društvenoj mreži	20	1	4	2	27	18.2%
putem elektronske pošte prijatelja ili kolege	8	1	1	1	11	7.4%
drugo	6	1	1	/	8	5.4%
UKUPNO	103	10	27	8	148	100%

Anketno pitanje br. 49 „Da li ste član neke organizacije/asocijacije i/ili redovno pratite novosti na stranicama istih na društvenim mrežama?“ imalo je za cilj proveru karaktera uzorka istraživanja, okarakterisanog kao slučajni uzorak (na osnovu procene istraživača da ispitanici iz određenih grupa mogu najsvrsishodnije doprineti ostvarivanju ciljeva istraživanja), sa ciljem da se postigne relevantnost za razumevanje fenomena koji se proučava. Na ovo pitanje (sa mogućnošću izbora više odgovora) 64,9% učesnika u istraživanju je odgovorilo da je „član (članica) organizacije i pratilac na društvenim mrežama“, 27% učesnika se izjasnilo da „nije član ali jeste pratilac na društvenim mrežama“, a 8,1% učesnika se izjasnilo da „nije član/pratilac na društvenim mrežama“.

⁸⁶ Course: CO17 Connecting Online Conference

Tabela 46 - Članstvo i pripadnost grupama/udruženjima nastavnika (pitanje br. 49)

Da li ste član neke organizacije/asocijacije i/ili redovno pratite novosti na stranicama istih na društvenim mrežama?	E (103)	CLIL (10)	M (27)	R (8)	UKUPNO (148)	
član (članica) organizacije i pratilac na društvenim mrežama	63	8	18	7	96	64.9%
nisam član ali jesam pratilac na društvenim mrežama	30	2	7	1	40	27%
nisam član ni pratilac na društvenim mrežama	10	/	2	/	12	8.1%
drugo	/	/	/	/	/	/
UKUPNO	103	10	27	8	148	100%

Ocena kvaliteta upitnika od strane učesnika u istraživanju (u okviru pitanja br. 50) je u velikoj meri pozitivna. Učesnici su ocenili upitnik kao: „jasan i jednostavan za popunjavanje“ (71,6%), „interesantan“ (31,8%), „nije interesantan“ (4,7%), i „težak“ (1,4%). Ponuđena je i mogućnost davanja ličnog odgovora u formi opisa pored izbora „drugo“ za koju se opredelilo 14 učesnika (9,5%). Odgovori su sledeći:

- „Neka pitanja se nisu odnosila na moju situaciju.“ (E - A13) [Uzbekistan, rad u oblasti EFL/ESOL/EAP visoko obrazovanje];
- „Na nekoliko pitanja mi je bilo teško da odgovorim.“ (E - A18) [Slovačka, državna škola viši razredi osnovne škole 11-15 godina] – [učesnica je odgovorila na sva pitanja vrlo jasno i opširno gde je to bilo moguće];
- „Molila bih objašnjenje za 'MOOP'?“ [MOOC] (E – A34);
- „Veoma dugačak.“ (E – A 91);
- „Dugačak.“ (E - A 107);
- „Neka pitanja nisu bila jasna.“ (E – A 109);
- „Neka pitanja su mogla biti parafrazirana ili izostavljena; dva posebna pitanja su mogla biti jedno.“ (E – A 77);
- „Neka pitanja su bila dugačka, sa puno reči.“ (M – A 74), „Interesantan većim delom, mada nisam znala šta neka pitanja znače.“ (M – A 125);
- „Interesantno. Očigledno je namenjeno ljudima koji rade u okruženju gde engleski nije maternji jezik. To treba naglasiti u objavama na društvenim mrežama ili u naslovu.“ (M – A 23).

Tabela 47 - Ocena kvaliteta upitnika (pitanje br. 50)

Upitnik je bio	E (103)	C (10)	M (27)	RP (8)	UKUPNO od 148	
jasan i jednostavan za popunjavanje	77	8	15	6	106	71.6%
interesantan	40	1	4	2	47	31.8%
nije interesantan	3	1	3	/	7	4.7%
težak	2	/	/	/	2	1.4%
drugo	7	/	3	/	10	6.75%

Nakon svih pitanja ponuđena je opcija ostavljanja komentara. Komentari učesnika uključivali su pohvale, predloge za promene u obrazovanju, komentare o samom istraživanju, i kritike. Na primer, komentari i zahvalnosti usmereni na samo istraživanje su:

- „Dobar upitnik!“ (E – A 80);
- „Ovaj upitnik mi je pomogao da shvatim vrednost muzike u nastavi i učenju jezika.“ (E – A 147);
- „Nakon ovog upitnika smatram da bi trebalo više da primenjujem digitalne sadržaje i muziku. Međutim, kako vreme prolazi, u toku nastave engleskog jezika pronalazim sebe da sve više i više procenjujem stvarnu ljudsku interakciju. Takođe, primenjivaću još više muziku.“ (E – A 131);
- „Popunjavanje ovog upitnika je bilo veoma interesantno jer sam pokušala da integrišem svoje muzičke interese u nastavi jezika, ali nisam imala dovoljno samopouzdanja i znanja o tome kako da to uradim.“ (E – A 110);
- „Neko brine i to je odlično! Želim vam sve najbolje.“ (E – A 121);
- „Interesantno istraživanje.“ (E – A 144);
- „Hvala i nadam se da su moji komentari bili korisni.“ (M – A 17);
- „Hvala i želim vam sreću sa istraživanjem.“ (E – A 58);
- „Hvala na prilici i srećno!“ (E – A 55);
- „Hvala vam veoma mnogo za ove meni korisne informacije!“ (E – A 63);
- „Hvala vam.“ (E – A 104);
- „Odličan posao! Srećno sa istraživanjem!“ (M - A 100);
- „Srećno!“ (E - A 9; M – A 25);
- „Sve najbolje u vašem radu!“ (E – A 8, M – A 78);
- „Srećno!!!! Muzika u nastavi je sjajna !!!“ (E - A 10);
- „Srećno sa istraživanjem! Želim vam sve najbolje. Rado ću čitati rad kad ga objavite.“ (E – A 21);
- „Srećno sa istraživanjem.“ (RP - A 40; E – A 123);
- „Nadam se da će odgovori biti od koristi.“ (E – A 124);
- „Pozdrav iz Jermenije! Srećno sa istraživanjem!“ (E – A 84);
- „Vrlo zanimljiva tema – srećno.“ (E – A 75);

- „Zaista zanimljiv upitnik. Nadam se da će moj doprinos pomoći istraživanju.“ (E – A 45);
- „Zanimljiva tema.“ (E – A 92).

Zapažanja učesnika usmerena na trenutno stanje u nastavi i potrebne promene:

- „Interesuju me novosti i inovativne ideje u nastavi putem muzike. U mojoj zemlji [Slovačkoj] nema mnogo dostupnih izvora na tu temu.“ (E - A 18);
- „Muzika može igrati važnu ulogu u razvoju jezika kod učenika mlađeg uzrasta. Teatarske aktivnosti u učionici mogu biti korisne nakon 10 i više kurseva.“ (E - A 51);
- „Pored muzike, nastavnici mogu da koriste bilo koju vrstu umetnosti (dramu, slikarstvo, stvaranje video snimaka, poeziju, književnost i sl.) kako bi se osnažili učenje prema ličnim interesima i talentima.“ (E - A 5);
- „Zbog nedovoljnog broja nastavnih časova i nedostatka vremena u podučavanju svih veština, udžbenike treba pojednostaviti tako da nastavnici mogu dodati relevantne teme koje nisu uključene ili ih treba ažurirati lekcijama relevantnim za ciljnu kulturu i druge predmete. Ovi trenutno u primeni nisu dovoljno efikasni.“ (E – A 119).

Kritike četiri učesnika usmerene na sam upitnik su sledeće:

- „Mislim sam da je upitnik bio previše dugačak.“ (E – A 49)
- „Na neka od pitanja je bilo teško dati odgovore za nekog ko se još uvek obučava za nastavnika i ima malo iskustva u nastavi.“ (E – A 53)
- „Malo nejasno kako odgovoriti na neka pitanja, jer ja nisam ni samo nastavnik engleskog jezika a ni muzike.“ (M – A 113)
- „Neke dodatne opcije bi bile preciznije za mene!“ (M – A 122).

Na samom kraju upitnika, ukupno 65 učesnika je ostavilo svoju elektronsku adresu⁸⁷, što potvrđuje veliku zainteresovanost učesnika da se upozna sa rezultatima istraživanja.

⁸⁷ Adrese neće biti publikovane u ovom radu zbog poštovanja privatnosti učesnika u istraživanju.

4.2. Prikaz i analiza rezultata drugog dela istraživanja

Informacione komunikacione tehnologije, grafika i zvuk, digitalni video, animacija, hipermediji, interaktivnost, virtuelna realnost, elektronski udžbenik i knjige, su sve termini koje povezujemo sa tehnologijama elektronskog učenja, koji su sve više u službi individue (kao sredstva kojima se dolazi do cilja), „što omogućava prevazilaženje dva glavna neprijatelja učenja, a to su: izolacija i apstrakcija“ (Ristić, 2006a: 110).

Pedagoška analiza veb-zasnovanog materijala za autonomno učenje jezika može biti zasnovana na teorijskim pitanjima, pedagoškim karakteristikama i pedagoškoj primeni (Seiz-Ortiz & Romero-Forteza, 2013: 303). Korpus i uzorak za analizu drugog dela istraživanja čine odabrani digitalni materijali – slike i video materijali, onlajn muzičke igre, masovni otvoreni kursevi kao virtuelna okruženja za učenje (VLEs), virtuelni/onlajn muzeji i VR/360° video materijali za koje se utvrđuje moguća vaspitno-obrazovna vrednost u kontekstu interaktivnog učenja muzike i engleskog jezika. Prvenstveno se odnosi na analizu i sagledavanje muzičkih i jezičkih sadržaja u okviru odabranih digitalnih materijala i mogućnosti njihove pedagoške i andragoške primene, postavljanjem parametara i indikatora koje smo konstruisali (protokol), oslanjanjem na relevantne teorije koje elaboriraju faze muzičkog i jezičkog razvoja.

Evaluacija obrazovnog softvera može se razumeti kao sastavni deo ili podsistem u okviru celovitog sistema vrednovanja u domenu vaspitanja i obrazovanja, odnosno nastave, a neki od teorijskih i praktičnih pristupa su: evaluacija specifičnih nastavnih strategija, evaluacija sa stanovišta didaktičkih teorija i teorija učenja, eksperimentalna evaluacija, i formativna i sumativna evaluacija (Đukić, 2003: 119).

Pored udžbenika (u stampnom ili elektronskom izdanju), onlajn kursevi i materijali postaju vodeći izvori saznanja iz oblasti opšteg i stručnog obrazovanja. U oblasti muzičkog obrazovanja, to je od posebnog značaja, jer udžbenici nikako ne treba da budu jedini izvor informacija, posebno ako izostaju sviranje, pevanje, slušanje i stvaranje muzike u procesu nastave.

Pri izboru materijala korpusa kriterijumi su bili sledeći, da je: (1) dostupan na internetu bez naknade (otvoren pristup) u momentu istraživanja; (2) jezik komunikacije engleski jezik, i (3) sadržaj muzički ili o muzici (naučno-stručni). Glavni zadatak u ovom delu istraživanja (formulisan kao „Zadatak broj 5“ u metodološkom delu rada) bio je istražiti i prikazati inovativne sadržaje u digitalnom okruženju radi mogućeg unapređenja interaktivnog učenja

muzike i engleskog jezika na različitim nivoima obrazovanja. Konteksti moguće primene takvih inovativnih sadržaja su:

- učenje muzičkih predmeta uz primenu sadržaja na engleskom jeziku,
- učenje engleskog jezika uz primenu muzičkih sadržaja i aktivnosti (SLA/FLA/(A)ESP),
- integrisano učenje stranog jezika i nejezičkih nastavnih predmeta (CLIL)), odnosno, dvojezična ili bilingvalna nastava iz predmeta muzičke kulture i umetnosti na engleskom (stranom/drugom) i određenom maternjem/prvom jeziku.
- celoživotno učenje (LLL - Lifelong Learning), i
- stručno usavršavanje/profesionalni razvoj nastavnika (CPD).

Obrada podataka dobijenih u drugom delu istraživanja vršena je kvalitativno. Od tehnika primenjena je kvalitativna analiza sadržaja. Ovaj metod kvalitativne analize, kao otvoren i nestrukturisan metod, u obrazovanju podrazumeva razumevanje složenosti fenomena u fokusu interesovanja (npr. tumačenje kulture, sam jezik, tumačenje udžbenika i drugih materijala itd.) (Cohen et al., 2007: 355).

4.2.1. Digitalne slike – primeri sadržaja za interaktivno učenje muzike i engleskog jezika

U ovom delu rada predložene su kategorije (nepokretnih) slika i ispitan je veliki broj mogućnosti, kao i razlozi za njihovu primenu u interaktivnom učenju muzike i engleskog jezika. Kroz prikaz aktivnosti predlažu se i načini pristupanja izvorima digitalnih slika kao i načini primene, predstavljanja, deljenja i čuvanja u digitalnom prostoru, jer „svaka aktivnost zasnovana na tekstu može biti ojačana i unapređena aspektom slike“ (Keddie, 2009: 12). Cilj ovih predloženih aktivnosti primenom digitalnih medija – digitalne slike, je da zainteresuje nastavnike za primenu istih u nastavi, ali i da probudi znatiželju i stvaralački duh nastavnika, koji utiču na motivaciju učenika u učenju, pružaju inspiraciju svojim učenicima u različitim aktivnostima interaktivnog učenja muzike i engleskog jezika.

Pregledom literature o primeni digitalnih medija u nastavi engleskog jezika, fokus određenog broja prethodnih istraživanja bio je na primeni digitalnih slika u formi internet mimova (engl. „memes“) (Wasilewska, 2017; Dominguez Romero & Bobkina 2017), kao i onlajn programa za skladištenje i deljenje digitalnih slika (engl. „Pinterest“) (Wasilewska, 2017).

Na osnovu primera aktivnosti (drugih nemuzičkih sadržaja) u radu Vasilevske (Wasilewska, 2017: 48), jedna od aktivnosti za interaktivno učenje muzike i engleskog jezika, može biti pregled i analiza prikladnih (odabranih) „muzičkih mimova“ ili mimova o muzici i muzičarima, primenom sajta „Pinterest“, ili iz drugih internet izvora:

1. *Conflict resolution – is only a **half step** away.*
2. *Classical music memes are so easy to come up with; I could make you a **Liszt**.*
3. *Somebody is in serious **treble**, for they are under a **rest**!*
4. *The **Staff Meeting** - Bass clef: You're nothing but **treble**. Treble clef: All you do is bring us down!*
5. *Life is difficult – You just can't **Handel** it.*
6. *Mozart as a child: (F flat)! – Father: Don't use that **tone** with me!*

Ova vrsta digitalnih slika se može iskoristiti za razvijanje kreativnog pisanja, tako da se prethodno obriše ili prekrije tekst mima, a učenici u paru ili grupi pokušaju da „otkriju“ originalni sadržaj poruke (često učenici sami napišu mnogo zanimljiviji komentar ili poruku).

Monomodalni tekstovi i dalje su u velikoj meri prisutni u nastavi stranih jezika u različitim kontekstima nastave i učenja. Iz tog razloga Dominikez Romero i Bobkina, u planiranju aktivnosti primene mimova u nastavi jezika, primenjuju faze u interpretaciji i anlizi slika prema Hatvigu i saradnicima (Hattwig et al., 2012, citirano u Dominguez Romero &

Bobkina, 2017: 62). U prvoj fazi vizuelno pismen učenik treba da razvije veštine posmatranja, kako bi identifikovao važne informacije za svaku sliku. Druga faza obuhvata sposobnosti da pozicionira sliku u kulturni, društveni i istorijski kontekst. Treća faza, se odnosi na potrebu učenika da identifikuje različite komponente i ispita odnose između vizuelnih i jezičkih elemenata. Dok, četvrta faza, se odnosi na razumevanje značenja same slike (Dominguez Romero & Bobkina, 2017: 63).

Aktivnost koja može poslužiti kao priprema za zadatak kreativnog pisanja, u prikupljanju ideja, stavova, vokabulara, jeste aktivnost poređenja u kojoj je moguće primeniti digitalne slike i računarski program „Pinterest“. Pregledom slika na mobilnim telefonima na temu „muzički žanrovi“ ili „muzički instrumenti“, učenici u paru, jedan do drugog, diskutuju o sličnostima i razlikama, aktivnostima, specifičnostima, ili zajedničkim karakteristikama dve (ili više slika).

Digitalni strip, novinske crtane priče, grafički romani (kao različiti oblici naracije) u interaktivnom učenju muzike i engleskog jezika mogu se koristiti kao ilustracija u analizi vizuelnih i jezičkih izvora znanja iz obe nastavne oblasti, kao izvor informacija (upoznavanja sa novim sadržajima), vid intelektualne i jezičke igre, vid nastavnog sredstva u otklanjanju i rešavanju sukoba, kao osnova za pokretanje razgovora i diskusije sa učenicima (razvoj komunikacionih kompetencija), ali i kao podsticaj za estetski doživljaj dela, ili kao podsticaj za stvaranje (multimedijalnog) umetničkog dela. Čitanje stripa podstiče kreativnost učenika „da jezikom slike stvore novu sliku reči, a prateći sliku, čitanjem ili slušanjem uče izgovor, osećaju ritam, brzinu i melodiju izgovorene reči ili rečenice“ (Stojanović, Mišić & Cvetonović, 2017: 329).

Na osnovu praktičnih primera primene ovih digitalnih slika (Lewis, 2017; Theuma, 2017), u cilju razvijanja kreativnih aktivnosti učenika i razvijanja veština komunikacije sa takvim vizuelnim prikazima, učenici u nastavi mogu primeniti razne digitalne medijske alate za samostalnu izradu (npr. *Padlet*) i deljenje (npr. *Pinterest*, *Facebook*, *Twitter*, *Instagram*, itd.) svojih vizuelnih priča (digitalnih stripova, novinskih crtanih priča, grafičkih romana). Kako navodi Ema Luiz Prat „Stvaranje umetnosti je samo još jedan jezik“/*Art making is just another language* (Pratt, 2017: 137).

Andreia Zakime (2017:53) na inovativan način koristi digitalne slike i sajt „Pinterest“ u nastavi jezika, sa ciljem da poboljša personalizovano učenje kod učenika i razvije komunikativne kompetencije i vizuelnu medijsku pismenost (razumevanje, razgovor i diskusija na stranom jeziku o strukturi i odnosima elemenata na samoj slici, razlozima za

korišćenje (ili odsustvo) određenih boja, reči, oblika, linija, senki, kao i razumevanje vrednosti i ideja predstavljenih kroz sliku).

U nastavi i učenju muzičkih i jezičkih sadržaja, digitalizovane slike ili fotografije slika, mogu se primeniti pri analizi različitih umetničkih ostvarenja inspirisanih jezikom i muzikom kao umetnošću i kao naukom, posebno multimedijalnih instalacija savremene umetnosti. Na primer, kao materijal za analizu u interaktivnoj nastavi mogu poslužiti (digitalizovane ili digitalne) fotografije slika Vasilija Kandinskog (Wassily Kandinsky, "Composition VII", 1913⁸⁸), fotografije skulptura „Gitare“ 1912-1914 (Pablo Pikaso), kao i fotografije sa izložbe na sajtu MoMA (engl. *The Museum of Modern Art*) sa kratkim tekstualnim opisom o umetničkom ostvarenju. Analiza ovakvih umetničkih dela pomaže učenicima u:

- razvijanju veština mišljenja (postavljanje pitanja, pažljivo posmatranje, uspostavljanje veza, strukturisanje mišljenja, razumevanje suštine i formiranje zaključaka, traženje mogućih odgovora, pravljenje grešaka, razmenjivanje mišljenja sa drugima, razmišljanje o mišljenju, itd.),
- jezičkih veština (usmeno izražavanje, veštine slušanja drugog, pravljenje beleški pri posmatranju dela, pisanje eseja, pisanje dnevnika, itd.) (Papalazarou, 2017: 89).

Autorka Magdalena Brzezinska u radu „Peace art: words and images interwoven“ (2017), navodi da čvrsto veruje da je slučaj primene digitalnih slika, putem interaktivnih radionica, u nastavi engleskog kao stranog jezika (EFL), posebno kada se posmatra kao CLIL, na svim nivoima obrazovanja, „savršeno sredstvo za upoznavanje sa umetničkim delima, razvijanje kreativnosti i mirovno obrazovanje (engl. *peace education*), odnosno zalaganje za mir, nenasilje i harmoniju među ljudima“. Za svaku civilizaciju, mir je neophodan za procvat i razvoj. Nastavnici su u obavezi, možda i više od drugih, da ulažu sve moguće napore da osnaže učenike u očuvanju harmonije u društvu, i da promovišu pomirenje. Iako pitanja koja se tiču nasilja i nemira, nastavnicima stranih jezika i umetničkih predmeta mogu delovati izazovno, ne treba ih izbegavati. Brzezinska zaključuje: „Tačno je da nastavnici ne mogu promeniti ceo svet, ali mogu promeniti svet jedne osobe – njihovog učenika, kroz interakciju sa umetničkim delom, inspirišući učenike da stvaraju dela, i da sami razmišljaju o svom kreativnom izrazu koji promoviše mir“ (Brzezinska, 2017: 125).

Prema Milutinović, Zuković i Klemenović „mnoštvo različitih glasova u diskursu nastave“ potrebni su kako bi se učenicima ukazalo da postoji pluralizam vrednosti, a ne samo

⁸⁸ <http://magazine.art21.org/2010/12/07/music-and-art/>

jedna grupa zvanično nametnutih vrednosti. Takav etički diskurs treba da ima za cilj da „pomogne učenicima da nauče da artikuliraju sopstvena verovanja i osećanja, kao i da nauče da poštuju različitost među pojedincima i grupama, da učestvuju u oblikovanju multietničke, ekološke, antirasističke vizije demokratske zajednice“ (Milutinović, Zuković & Klemenović, 2012: 75).

Brzezinska je kreirala radionicu nastave engleskog jezika koju je praktično primenila u nastavi, ali i stručnom usavršavanju nastavnika. U ovoj radionici učenici usvajaju novi vokabular, gramatička pravila, upoznaju se sa umetničkim delima i književnim oblicima, primenjuju digitalne medije, a nastavnici istovremeno „usađuju“ ili „ulivaju osnovne vrednosti mira u umovima mladih“ (Brzezinska, 2017: 118). Ove aktivnosti (*Workshop* by M. Brzezinska, 2017) bile su inspiracija autorki ove disertacije da nastavne aktivnosti radionice modifikuje, te da za temu imaju koncept mira i muzike, stim da se razlikuju u primeni medija, jer pored slike i teksta, koristi se digitalni zvuk i digitalni video (kombinacija zvuka i slike), a daje se sloboda u korišćenju glasa kao instrumenta i pokreta. Ove aktivnosti su predviđene za uzrast učenika viših razreda osnovne škole, studente i odrasle, a mogu biti primenjene na jednom ili više časova učenja, u zavisnosti od konteksta nastave, čak i na seminarima stručnog usavršavanja nastavnika. (Aktivnosti su postavljene u okviru stranice sajta <https://musicandenglishlearning.wordpress.com>).

4.2.2. Digitalni video – primeri sadržaja za interaktivno učenje muzike i engleskog jezika

4.2.2.1. Crtani filmovi sa primenom klasične muzike

U sledećem delu rada analizirani su crtani filmovi, u kojima su primenjena dela iz repertoara klasične muzike, koje nastavnici mogu primeniti u interaktivnom učenju muzike i engleskog jezika u mnogobrojnim kontekstima nastave i učenja. Prvo, su analizirane četiri epizode crtanog filma iz serijala „Tom i Džeri“: (1) „Johann Mouse (1952)“⁸⁹, (2) „Tom and Jerry in The Hollywood Bowl“, (3) „The Cat Above and the Mouse Below“, i (4) „The Cat Concerto“, zatim crtani film „Walt Disney - Silly Symphony: Music Land“, i epizode iz serijala „Little Einsteins“.

Crtani film – Tom & Jerry

Epizoda „Johann Mouse“ („Johan Miš“) zasnovana na naraciji (govornim elementima), dok u ostale tri epizode govorni jezik izostaje, i u potpunosti su zasnovane na kombinaciji govora „zvuka (muzike) i slike“. Na primer, muzika u ovim epizodama je:

- Uvertira iz operete „Slepi miš“ (engl. „Johann Strauss II Overture for Operetta *The Bat/Die Fledermaus*“) - epizoda „Tom and Jerry in The Hollywood Bowl“,
- Arija „Figara“ (ital.) „Largo al factotum della citta“ iz opere „Seviljski berberin“, Đ. Rosinija (engl. „Barber of Seville: Figaro's Aria“/(ital.) „Il barbiere di Siviglia, cavatina di Figaro, Gioachino Rossini“) - epizoda „The Cat Above and the Mouse Below“,
- „Mađarska rapsodija br. 2“ Franca Lista (engl. „The Hungarian Rhapsody No. 2 by Franz Liszt“) - epizoda „The Cat Concerto“.

Ove epizode su izabrane kao veoma dobri materijali za aktivnosti vežbanja slušanja muzike, kognitivnih veština (pamćenje, razumevanje), ali i usmenog izražavanja učenika, „pričavanjem“ same radnje u crtanom filmu - mesto, učesnici, instrumenti (npr. *an opera singer, pianist, conductor, orchestra player, flautist, violinist*). U zavisnosti od konteksta nastave (opšte/stručno muzičko obrazovanje, nastava engleskog jezika/CLIL) i nivoa znanja učenika, muzički instrumenti koji se mogu pojaviti kao deo vokabulara su, na primer, instrumenti koji su prikazani u epizodi ovih crtanih filmova: klavir (*the piano*) u epizodi „The

⁸⁹ *Johann Mouse* (1952) <http://www.dailymotion.com/video/x2xrpqgw>

Cat Concerto“, ili instrumenti simfonijskog orkestra u epizodi „Tom and Jerry in The Hollywood Bowl“ (Symphony orchestra instruments⁹⁰: violin(s), viola(s), cello, double bass(es), harp(s); flute(s), oboe(s), horn(s), trumpet(s), trombone(s), sousaphone, timpani (played by one timpanist), bass drum, cymbals).

Epizoda „Johann Mouse“ („Johan Miš“) može se primeniti, na mnogo različitih načina i u različitim kontekstima nastave. Epizoda je zasnovana na naraciji (govornim elementima) na engleskom jeziku. U ovoj epizodi smenjuju se numere iz repertoara Johana Štrausa II (valceri, polke, marševi). Glavni instrument je klavir (koji je prikazan u tri različita prostora), a u pozadini pored klavira povremeno se čuje i orkestar. Brze promene tempa/vrste takta i karaktera muzike su dobri primeri koji mogu biti od značaja za nastavu solfeđa i muzičke kulture, ali i jezika. Primena ovog videa može biti veoma značajna u smislu razvijanja početne motivacije kod učenika za muzičko opismenjavanje, odnosno početno učenje notnih znakova i simbola na ranom uzrastu učenja, kao što je prikazano u sceni kada mačak Tom odluči da nauči da svira klavir.

Glavnih nekoliko momenata u crtanom filmu ilustrovani su ili propraćeni promenom muzičke numere, tako u sledećem delu navodimo transkript narativa (na engleskom jeziku) i oznake „M 1 – 7“, kao mesta promene muzičkog dela u odnosu na narativ. Glavne ili prepoznatljive melodije/teme iz opusa Johana Štrausa II, u ovoj epizodi su:

- M1 – Valcer „Bečka krv“ (engl. *Viennese Blood*), Opus 354 (klavir; orkestar),
- M2 – „Na lepom plavom Dunavu“ (engl. *The Blue Danube Waltz*) (klavir),
- M3 – „Prolećni zvuci“ (engl. *Voices of Spring/nem. Frühlingsstimmen*) (klavir),
- M4 i M5 – „Perpetuum mobile. Jedna muzička šala“ (engl. *Perpetuum Mobile. A Musical Joke/nem. Perpetuum Mobile. Ein musikalischer Scherz, Op. 257*) (klavir, orkestar),
- M6 – „Carski valcer“ (engl. *Emperor Waltz, Op. 437*) (orkestar),
- M7 – „Trič-trač polka“ (engl. *Tritsch-Tratsch Polka, Op. 214*) (klavir i orkestar).

⁹⁰ Instrumenti simfonijskog orkestra (izbor i broj određenih instrumenata zavisi od muzičkog dela).

(M1)	<p>"This is a story of a waltzing mouse." "His name was Johann, and he lived in Vienna, in the home of Johann Strauss." "And each day as this famous musician played, little Johann couldn't resist waltzing to the beautiful music." "And each day, watching and waiting, was the cat." "And every day he would try to catch him! But he would fail." "However, this didn't discourage the cat, because he [Tom] knew that each day when the Master played, The Mouse would waltz. And the cat would try again... And again... And again." "One day the Master went away on a journey." "This left the cat in a serious predicament." "He knew if there were no music the mouse wouldn't waltz."</p>
(M 2)	<p>[Tom looking at a book "How to play the waltz in Six easy lessons by Johann Strauss"]. "Why couldn't he the cat learn to play?" [Tom playing the six easy lessons, and then playing the waltz – (M2)]</p>
(M 3)	<p>"Poor little Johann, c, c,.. he was under the spell of the beautiful music." "But, luckily for him at that moment the servants wondered who was playing." (Applause)</p>
(M 4)	<p>"Amazing! A cat that could play! And a mouse that could dance!"</p>
(M 5)	<p>"The maid told the butcher boy. The butcher boy told the crowd at the square." "Then, one of the palace guards overheard: <i>A cat that could play! And a mouse that could waltz!</i>"</p>
(M 6)	<p>"Good heavens! - The Emperor couldn't believe his ears!" "So, they were commanded to perform at the palace, at once!" [At the palace]</p>
(M7)	<p>Tom playing the piano and Jerry dancing [the orchestra is also playing in the background]. "Wonderful!" "Sensational!" "And they were very happy, as long as the cat played, and the mouse danced." "But, when the cat stopped playing, ... it was the same old story. [The End]"</p>

Tabela 48 - «Johann Mouse» (vokabular zasnovan na scenama i muzici)

<i>Johann Mouse</i>	
General vocabulary (based on the scenes)	Music related vocabulary (based on the scenes/music)
home, to catch, always, fail, journey, attic, guidebook, instantaneously, downstairs, upstairs, dancing, attempt, servants, door, quickly, royal writ, white, tailcoats, bow-ties, ballroom, dancing partner, try to capture, again, to bow, applause.	musician, played, waltzing, notes, an accomplished pianist, talented duo, grand piano, polka, waltz.

Epizoda „Tom and Jerry in The Hollywood Bowl“ („Tom i Džeri u Holivudskoj Školjki“) u kojoj je upotrebljena uvertira iz operete „Slepi miš“ Johana Štrausa II (engl. *The Bat*). U ovoj epizodi nema narativnih elemenata, što je i jedna od glavnih odlika serijala „Tom

i Džeri“, te samim tim u izgradnji priče u epizodi odgovara princip smenjivanja tema (melodija) u uvertiri - svaka tema ukratko nagoveštava tok dešavanja radnji u operi koja sledi. Tom je dirigent filharmonije/simfonijskog orkestra. Džeri kasni na koncert, na kojem želi da diriguje, ali mu to Tom ne dopušta. U nastavi, ovaj video materijal, može se primeniti, prvo kao aktivnost rada u paru i gledanja videa bez zvuka na mobilnom uređaju (ili na velikom ekranu), gde jedan učenik gleda i prenosi drugom šta vidi (šta se dešava, kakva može biti muzika, koji zvučni efekti mogu biti primenjeni u određenom trenutku (i zašto), šta govore pokreti dirigenta, šta govore izrazi lica), odnosno učenik predstavlja video zapis rečima, a drugi učenik je okrenut suprotno od ekrana, pažljivo sluša i zapisuje u formi beleški. Zatim sledi gledanje videa sa zvukom na velikom ekranu, svi učenici imaju zadatak da zabeleže instrumente koji se pojavljuju na ekranu, a beleške mogu pisati i na maternjem jeziku ukoliko ne znaju određene reči ili imena instrumenata na engleskom jeziku, ili čak nacrtati/skicirati. Sledi diskusija učenika o radnji crtanog filma, utiscima o muzici i zvučnim efektima. Neka od pitanja: Tom i Džeri oboje žele da budu (dirigenti). Koje instrumente ste prepoznali? Da li je muzika doprinela drugačijem doživljaju priče? Da li ste primetili u kom trenutku se čuo jedan dugi duboki ton? (scena kada se Džeri spušta kroz cev sosafona i stigne do ventila) Da li ste primetili posle drugog slušanja koju vrstu igre (ples) igraju Tom i Džeri? (valcer). Tom je pokazao da posao dirigenta nije lak, i da osim što mora da zna deonice svih instrumenata u svakom trenutku, dirigent mora i da zna dobro kako svaki instrument u orkestru proizvodi zvuk, i što je najvažnije, da uspešno rukovodi izvođenjem muzičkog dela.

Tabela 49 – «Tom and Jerry in The Hollywood Bowl» (vokabular zasnovan na scenama i muzici)

"Tom and Jerry in The Hollywood Bowl"	
General vocabulary (based on the scenes)	Music related vocabulary (based on the scenes/music)
trees, outdoor, the seats, applause, take a bow, gloves, tail-coat, bow-ties, cat, night, stars, hill, to emerge, mouse, mouse hole, chairs, air, valve, hammer, wheels, nails, flattened by, a passing bus, road, a saw, to saw underneath, running around, exhausted.	conductor, conducting, playing, concert hall, open theatre, oboes, music score, stage, baton, audience, harp, cello, sousaphone, waltz, cymbals, timpani, violins, horns, oboes, double bass, trombone, violins/violas, trumpets, bass drum.

U epizodi „The Cat Above and the Mouse Below“ („Mačka gore a miš dole“), poznatiji kao „Seviljski Berberin“, ili „Figaro“, po ariji Figara iz opere „Seviljski Berberin“ Đoakina Rosinija, koju u crtanom izvodi mačak Tom, kao „gospodin Tomasino Kati-Kazaca, bariton“ (*Signor Thomasino Catti-Cazzaza Baritone*). Ovaj video u nastavi može biti primenjen kao

aktivnost slušanja (bez gledanja slike), i kreativnog pisanja scenarija za delo koje se sluša (zvuk, muzika, zvučni efekti služe da približe učenicima šta se događa na sceni), jer govornih elemenata na engleskom jeziku nema (osim teksta same arije na italijanskom jeziku). Ukoliko postoji mogućnost, pisanje je poželjno da bude u onlajn kolaborativnom prostoru koji omogućava samo nastavniku da vidi u realnom vremenu šta svi učenici beleže, koji jezik se pojavljuje (može biti i maternji) i kako učenici doživljavaju ovo delo. Sledi kratko usmeno izlaganje ideje o scenariju nekoliko učenika. Zatim, sledi gledanje videa, ali sa slikom, zatim i diskusija: „Da li su učenici tako zamišljali scene?“, „Ako su već gledali istu epizodu, da li su prepoznali i prethodni zvučni primer kao deo crtanog filma?“, „Koji delovi su im najzanimljiviji, ili nisu, i zašto?“, „Da li mogu da naslute o čemu peva Figaro?“, „Zašto se toliko puta ponavlja: *Figaro! Figaro! Figaro! Figaro! Figaro!*“, „Zašto je boja i visina glasa drugačija pri izgovoru/pevanju imena Figaro“, itd.

Tabela 50 – «The Cat Above and the Mouse Below» (vokabular zasnovan na scenama i muzici)

"The Cat Above and the Mouse Below"	
General vocabulary (based on the scenes)	Music related vocabulary (based on the scenes/music)
very long limousine, tophat, frac, bow tie, cat, rose, crowd, flowers, below the stage, mouse, trying to sleep, to be awakened by, banging the floor, toothbrush, enraged, sleeves, offstage, stomping the floor, a huge rumble, to collapse, get revenge ⁹¹ , a sign, rubber band, lemon, hooked wire, to imitate somebody mockingly, sandbag, broom.	opera singer, baritone, aria, orchestra, concert, theatre, performance, a high-pitched voice, singing the final few notes, balletic landing.

U epizodi „The Cat Concerto“ („Mačkov koncert“) Tom je pijanista koji izvodi „Mađarsku rapsodiju br. 2“ Franca Lista (engl. *The Hungarian Rhapsody No. 2, Franz Liszt*). U ovoj desetominutnoj epizodi, muzičko delo je preuzeto gotovo u potpunosti, sa primenom dodatnih zvučnih efekata tipičnih za crtani film. Dok Tom svira, prikazani (ilustrovani) su osnovni delovi klavira: telo klavira ili rezonantna kutija (*body part*), dirke (*keys - black and white*), žice (*strings*), čekići (*hammers*), pozicija ruku tokom sviranja, na primer, pozicija ruke u visokom registru, brzi pasaži, ukrštanje ruku, itd. Cilj gledanja ovog videa može biti

⁹¹ Napomena: ukoliko se sa učenicima prethodno ili u toku nastave uspostavi jasna distinkcija između stvarnosti i fikcije, tada crtani film posmatramo iz ugla obrazovanja i rasonode. Deo diskusije može biti posvećen razgovoru o scenama netrpeljivosti između likova, naglašavajući da svaki vid nasilja je potrebno sprečiti, posebno na društvenim mrežama.

upoznavanje učenika sa delima iz repertoara klasične muzike, posebno sa zvukom klavira, stvaralaštvom kompozitora Franca Lista, njegovim opusom klavirskih dela, Listovim muzičim oblikom rapsodije za klavir, sinkopiranim ritmom - kratka i duga notna vrednost, itd.

Tabela 51 - «The Cat Concerto» (vokabular zasnovan na scenama i muzici)

"The Cat Concerto"	
General vocabulary (based on the scenes)	Music related vocabulary (based on the scenes/music)
tail-coat, bow-tie, applause, coughing, sleeping inside (the piano), rudely awakened by, sit on top of, to mock, to smash, beneath, hitting, scissors, fingers, to pop out, anger, revenge, mousetrap, to get caught, climb, feet, seat, dance around, below, bounce, crawl, crashing down, to collapse.	the piano, pianist, keyboard, black and white keys, piano stool, hammers, string and damper, felts, concert, piano recital, playing tremolo, the main theme, to lift a finger, a trill, piano keyboard lid, high notes, conducting, stage, audience, classical music, themes, motif/motive, orchestra, chord, constantly increase the tempo of playing, false endings.

Crtani film – Walt Disney - Silly Symphony: Music Land

Radnja crtanog filma je zasnovana na temi dvoje mladih i zaljubljenih („princeza Viola“ i „princ Alt Saksofon“), po određenim elementima drame Romeo i Julija (engl. *Romeo and Juliet*, William Shakespeare), jer dva kraljevstva se zavade, ali se ipak pomire, i priča ima srećan kraj. Počinje scenom prikaza mape „Muzička zemlja“, sastavljene od dva kraljevstva. Prvo kraljevstvo je „Zemlja simfonije“ (engl. *Land of Symphony*), ostrvo u obliku violinskog ključa (engl. *treble clef*), a drugo je „Zemlja džez“ (engl. *Land of Jazz*), ostrvo u obliku saksofona. Između ostrva se nalazi „More disonance“ (nesloge ili neslaganja) (engl. *Sea of Discord*). U ovom crtanom filmu nema narativa, likovi „razgovaraju“ zvukom instrumenta koji predstavljaju uz veoma važnu mimiku lica i pokrete tela (imitirajući dužinu reči, intonaciju i govor na engleskom jeziku).

Značajne muzičke numere korišćene u crtanom filmu su:

- „Zatvorenička pesma“ (engl. *The Prisoner's Song*, pevač: Vernon Dalhart, 1924) – mladi princ piše poruku da je zarobljen u „metronom kuli“ i traži da ga otac spase;
- „Poziv za zbor vojničkih truba“ u džez stilu (engl. *Assembly Bugle Call*) – trenutak kada kralj Saksofon poziva sve u zbor;
- džez i sving numere – artiljerija orkestra „ispaljuje notne bombe“ na susedno ostrvo;

- „Kas Valkira“ iz opere Riharda Vagnera „Valkira“ (engl. „Wagner's *The Ride of the Valkyries*“) – „odgovor“ paljbom iz cevi orgulja na napad sa susednog ostrva;
- „Svadbeni marš“ Feliksa Mendelsona (engl. „Felix Mendelssohn: *Wedding March* in C major, 1842“) - crtani se završava venčanjem, gde svi slave na mostu „Harmonije“.

Tabela 52 - «Walt Disney - Silly Symphony: Music Land» (vokabular zasnovan na scenama i muzici)

<i>Walt Disney - Silly Symphony: Music Land</i>	
General English vocabulary	Music related vocabulary
map, island, kingdom, ballroom, bored, sneak out, slow, king, queen, princess, prince, telescope, fall in love, instantly, to travel across, the sea, boat, to meet somebody, mother, guards, to lock up, prison tower, write a note, help, bird, battle, artillery, bombarding, explosive, to wave, escape, prison cell, rush, blow up, struggle, quickly cease fire, rescue, child, separate, handshake, wedding, minister, citizens, dance, newly built, bridge, rainbow, sky.	clarinet, xylophone, alt saxophone, bass saxophone, cello, viola, hawaiian guitar, metronome, melody, musical notes, jazz, tune, jazz/swing number, symphony, harmony, organ pipes, wedding marsh melody.

Crtani film – *Little Einsteins*

Serijal crtanog filma *Little Einsteins*, od preko pedeset epizoda⁹², predstavlja značajne sadržaje za interaktivno učenje. Ovaj crtani film je posebno značajan iz tog razloga što istovremeno inkorporira umetnička dela vizuelne i muzičke umetnosti u scenografiju, radnju i muzičku podlogu svake epizode. Način obrade muzičkih fragmenata inkorporiran u svaku epizodu ima za cilj da zadrži pažnju deteta, koje time nesvesno prihvata muzičke sadržaje, a kroz interakciju sa likovima u crtanom filmu dete komunicira, peva, pravi pokrete tela uz muziku. Dete se navikava i „usvaja“ klasičnu muziku.

Pored toga, dete/učenik može da usvaja i uči strani jezik na kome u datoj epizodi komuniciraju likovi crtanog filma, jer pored originalnih epizoda na engleskom jeziku - oba varijeteta (američki/britanski), postoje i adaptacije na grčki, španski, italijanski, kineski, itd. U toku svake epizode (trajanja oko dvadeset minuta) u velikoj meri su prisutni govorni elementi i visok nivo jezičke kulture. Glavna četiri lika komuniciraju na određenom jeziku (npr. engleskom), dok „Raketa“ i ostali likovi u crtanom komuniciraju zvukom ili jezikom muzike, melodijom ili muzičkim motivom, koji izvodi određeni instrument. Ovi crtani filmovi su jedinstveni po tome što izostaju elementi nasilja (ali ne i akcije), nepristojnog ponašanja, buke i neprijatnih zvučnih efekata, kojima su deca u velikoj meri svakodnevno

⁹² Naslovi 50 epizoda *Little Einsteins*, sa naslovima muzičkih i umetničkih dela, postavljeni su na sajtu <https://musicandenglishlearning.wordpress.com>

izložena u različitim okruženjima (saobraćaj, grupa dece, prodavnice, TV emisije, reklame, okupljanja, itd.).

Ovi crtani filmovi u većini slučajeva obuhvataju sve modalitete učenja: vizuelni, slušni, taktilni, kinestetički, ritmički, vokalni i kreativni način. Pevanje i izvođenje ritma uz određene pokrete, ojačava učeničke sposobnosti da izvršavaju složene oblike ponašanja (tapšanje melodije/ritma, pevanje, koraćanje). Kako bi odredili ritmičku šemu, učenici mogu da broje (engl. *one, two, three, four*) u skladu sa vrstom takta određene melodije ili pesme (engl. 2/4, 3/4, 4/4 time). Dakle, inserti iz epizoda (ili čitave episode) uz melodije iz bogate muzičke literature različitih epoha mogu imati ulogu didaktičke muzičke igre za:

- razvijanje osećaja za ritam, doživljavanje muzičkog metra (dvodel, trodel),
- rad na muzičkoj memoriji (usmeni diktat),
- razvijanje učenikovih muzičkih sposobnosti pevanja i pokreta, motorne koordinacije,
- upoznavanje i ovladavanje pojmovima „gore-dole“ iz čega se kasnije može uvesti pokret za taktiranje,
- upoznavanje i razlikovanje muzičkih instrumenata (zvučna i vizuelna manifestacija),
- razvijanje muzičke kulture i opismenjavanja (ritam, melodija, muzička terminologija za dinamiku, tempo, itd.).

Dinamika kao element muzike veoma je značajna i predstavlja važan faktor koji utiče na percepciju muzike, a najčešće se dinamički pojmovi obrađuju u nastavi putem slušanja muzike (Sudzilovski & Ivanović, 2014: 219). Vaspitač/učitelj/nastavnik ove epizode može koristiti u celosti, ili delove, stim da je potrebno pripremiti dodatne aktivnosti pre i posle gledanja kako bi se učenici misaono angažovali.

Nastavnici mogu koristiti ove video materijale u vaspitno-obrazovnom radu prema planu rada (nedeljni/mesečni/godišnji), izborom tema u korelaciji sa ostalim aktivnostima iz drugih predmeta, na primer, godišnja doba za predmet „Svet oko nas“ (priroda i društvo), zatim sa drugim jezicima i književnosti – priče za decu („Crvenkapa“, „Tri praseta“), temama vezanim za društvene događaje (rođendani, takmičenja), kao i povezivanje sa pesmama drugih naroda (narodna muzika – klasična muzika; odnos prema komponovanoj muzici različitih epoha).

Kao primer koji se fokusira na razvijanje muzičke memorije kod dece, navodimo deo iz epizode „Mr Penguin's Ice Cream Adventure“⁹³ - „muzički nezavršeni most“ (engl. *The*

⁹³ Little Einsteins *Mr Penguin's Ice Cream Adventure* (video) <http://www.dailymotion.com/video/x4vk9pp>

Unfinished Music Bridge). Deo epizode je zasnovan na temi iz Simfonije br. 8 „Nedovršena simfonija“ Franca Šuberta (engl. *Symphony No. 8: Unfinished Symphony*, Franz Schubert).

Slika 2 - Notni zapis melodije (tema iz Simfonije br. 8, Franc Šubert) ilustrovane u epizodi «Little Einsteins: Mr Penguin's Ice Cream Adventure»

Muzička linija je podeljena na četiri tročetvrtinska takta (engl. *3/4 time*), sa različitim trajanjima (i brojem) nota u svakom taktu. Prvi takt sa tri note je već dat, dok drugi takt ima četiri note. Treći ima šest nota, dok poslednji ima samo dve. Svaki takt je zvučno ponovljen tri puta: (1) gospodin Pingvin peva motiv, (2) Kvinsi (Quincy) svira isti motiv na violini, i (3) konačno vidimo note prikazane u obliku jednog dela slagalice, ali i čujemo motiv. Deca imaju zadatak da broje sa „Kvinsijem“ i „gospodinom Pingvinom“ i odluče koji muzički deo slagalice ima traženi broj nota. U ovom delu crtano, uspostavlja se korelacija sa matematikom (brojanje od jedan do šest), muzikom i jezikom, gde zvuk i vizuelna slika dodatno pomažu učenicima u rešavanju ovog muzičkog zadatka.

Tabela 53 - Transkript sa ilustracijama (snimci ekrana) iz crtanoog filma «Little Einsteins, epizoda Mr Penguin's Ice Cream Adventure» (tema - *Simfonija br. 8*, Franc Šubert)⁹⁴

	<p>Quincy: "Mr Penguin says that we need to get to the other side!" June: "It's the only way to bring the ice-cream to his best friends' birthday party." Annie: "But we can't get to the other side. The bridge isn't finished!" Leo: "Look Mr Penguin! Rocket found a pile of pieces to build the rest of the music bridge." Annie: "If Mr Penguin can find the right pieces, he can build the rest of the music bridge."</p>
	<p>(music) Q: "Don't worry Mr Penguin, I can help you find the right pieces." <i>Mr Penguin sings music puzzle piece (bar 2).</i> Q: "Mr Penguin says that the next measure of the bridge song has four notes. Like this. <i>Violin – music puzzle piece (bar 2)</i>. So, we need to find the piece that has four notes on it."</p>
	<p>Q: "Let's listen with Mr Penguin to this first piece." (<i>music puzzle piece - bar 4</i>) Q: "Does this piece sound like four notes? Let's count and see." (<i>music puzzle piece - bar 4</i>) Q: "One-two. That's only two notes. We need the piece that has four notes." (<i>music</i>)</p>
	<p>Q: "Let's listen to this piece." (<i>music puzzle piece - bar 3</i>) Q: "Does this piece sound like four notes? Let's count! One, two, three, four, five, six." Six notes! That's too many! We need the piece that plays four notes."</p>

⁹⁴ Tabela transkripta objavljena u ovom radu predstavlja modifikovanu i unapređenu tabelu prvobitno objavljenu u radu: Marić, Slađana (2017). "Interconnected English Language and Music Learning with Digital Technologies", *Beyond Philology*, vol. 14, no. 1, p. 225 – 248.

	<p>Q: "Mr Penguin wants us to listen to this piece." (<i>music puzzle piece - bar 2</i>)</p> <p>Q: "Does this piece sound like four notes?" (<i>music puzzle piece - bar 2</i>) - "One, two, three, four. Yes! We found the measure that has four notes." (<i>music</i>) (<i>music puzzle piece - bar 2</i>)</p> <p>Q: "We're building more of the bridge." (<i>Mr Penguin sings music puzzle piece - bar 3</i>)</p> <p>Q: "Right Mr Penguin, now we need the piece that plays six notes. Like this." (<i>Violin – music puzzle piece - bar 3</i>)</p>
	<p>Q: "Which piece plays six notes: the long piece (<i>music puzzle piece - bar 3</i>) or the short piece (<i>music puzzle piece - bar 4</i>)?"</p> <p>Q: "Right! The long piece plays six notes." (<i>music puzzle piece - bar 3</i>).</p> <p>Q: "One, two, three, four, five, six." *(<i>music puzzle bar 3</i>)</p> <p>Annie: "The bridge is almost finished." (<i>music puzzle bar 2 and 3</i>)</p>
	<p>(<i>Mr Penguin sings music puzzle bar 4</i>)</p> <p>Q: "Right! All we need now is the piece that plays two notes." (<i>Violin - music puzzle bar 4</i>)</p> <p>Q: "How many notes does this piece have? (<i>music puzzle bar 4</i>). One-two. Yes, that's it!"</p>
	<p>(<i>music</i>)</p> <p>*</p> <p>(<i>music – music puzzle bar 1,2,3,4</i>)</p> <p>Q: "We did it!"</p>
	<p>Q: "Thanks for helping us finish the unfinished bridge."</p> <p>(<i>music</i>)</p>

U sledećem delu, analizirani su muzički i jezički elementi u dve epizode: (1) „Quincy and the Magic Instruments“ („Kvinsi i magični instrumenti“), i (2) „I love to Conduct“ („Volim da dirigujem“). Prva epizoda, „Quincy and the Magic Instruments“, počinje sa najavom umetničkog dela Gustava Korpa „The Waves“ („Talasi“), primerom nota i izvođenjem teme iz baleta „Labudovo jezero“ (engl. *The Swan Lake*) Petra Iljiča Čajkovskog. Posle čega likovi iz crtanog filma započinju razgovor sa decom (koja gledaju crtani film). Lik Kvinsi (engl. *Quincy*) u svojoj sobi komunicira sa prijateljima preko računara (video poziv). Prijatelji se nalaze na otvorenom moru i potrebna im je pomoć. Kvinsi nagoveštava tok radnje: „I'm rescuing my friends at sea, my magic instruments and me“. Muzički instrumenti u ovoj epizodi su: horna (*horn*), flauta (*flute*), truba (*trumpet*), harfa (*harp*) i trijangl (*triangle*). U epizodi, Kvinsi objašnjava koji su osnovni pokreti potrebni u sviranju određenog instrumenta: pomeranje prstiju, disanje, pozicija ruku (*moving fingers, breathing, the position of arms*). Kada Kvinsi u crtanom predstavlja i svira određeni instrument, uvek je to tema iz baleta „Labudovo jezero“. Prvo se pojavljuje flauta, ili „magična flauta“ koja se pretvara u voz. Tema „Četiri labuda“ (engl. *The Four Swans*) primenjena je u pozadini radnje i akcije kada deca treba da broje „jedan-dva-tri-četiri“ (engl. *one-to-three-four*) i pomeraju ruke levo

i desno, imitirajući voz koji se „zahuktava“, odnosno, „kreće sve brže i brže“. Truba se kasnije pretvara u zlatnog slona, melodija je drugačija, u tročetvrtinskom taktu, a deca treba da pomeraju telo praveći velike korake na svakoj prvoj u taktu akcentovanoj noti (jedan – dva – tri, jedan – dva – tri). Harfa opet svira temu „labuda“ i pretvara se u veliki vazdušni balon, koji nosi Kvinsija na more. Umetničko delo „Talasi“ (engl. *The Waves*) postaje deo scenografije, menja se karakter muzike i uvodi se novi zadatak gde balon treba da pređe preko olujnog oblaka, kada harfa izvodi arpežo u sekvencama svaki put za stepen više i glisando (prevlačenje prstima preko žica od nižih ka višim tonovima). Trijagl ili „magična trouglasta riba“ pomaže Kvinsiju da izvuče sidro iz morskog dna, i oslobodi prijatelje. Sledi prozivka na sceni (engl. *The Curtain Call*) kada svi aplaudiraju učesnicima u epizodi, umetniku i kompozitoru. Epizoda se završava prisećanjem na umetničko i muzičko „delo dana“ (prikazan je notni primer i ponovljena glavna muzička tema u epizodi, portret kompozitora i slikara, kao i umetničko delo).

Little Einsteins - I love to Conduct

Epizoda počinje sa najavom umetničkog dela „A Peaceable Kingdom“ Edvarda Hiksa (Edvard Hicks) i muzičkog dela „Jutarnje raspoloženje“ iz svite „Per Gint“ kompozitora Edvarda Griga (engl. „Edvard Grieg, Suite No. 1, Op. 46 *Morning Mood*“). Zatim sledi razgovor sa decom koja prate crtani film. Lik Leo uvodi u tematiku epizode:

Leo: "Good morning! I'm Leo. We got up early today!"

Annie: "Before the Sun!"

June: "Did you ever see the Sun come up? [Waiting for children's answer] - The Sun rises so beautifully."

Quincy: "We are going to play the music to wake up the Sun!" [Quincy is playing a melody on a trumpet].

Annie: "I'm going to sing." [Annie is singing a melody with la-la].

June: "I'm going to dance." [June is doing a pirouette - dancing ballet].

Leo: "I'm going to do my favourite thing in the whole world! I'm going to conduct!"

Annie: "Leo do you have your baton?"

Leo: "I'd never go anywhere without it." [Leo is conducting the theme of Morning Mood by Edvard Grieg - Annie and June are singing and Quincy is playing the trumpet].

Leo: "Is the Sun coming up? Yay, here it comes!"

Quincy: "The Sun is up!"

Annie: "That was great!"

June: "You are a good conductor!"

Leo: "What can I tell you? I've got a great baton."

Quincy: "Wow, listen to that, Leo! [music] - Sounds like you woke up a whole lot of animals."

Annie: "The squirrel is waking up."

June: "The little bird is singing good morning."

Quincy: "Wow, we woke up a deer."

June: "Uh, listen, what a pretty birdsong. [The flute is playing the theme *Morning Mood*.] - Do you see a bird? Where? Oh, yeah! It's a bald eagle."
 Quincy: "Bald?"
 June: "Well, it's not really bald. It just looks bald. Because it has white feathers on its head."
 Leo: "It's picking up sticks."
 June: "He must be building a nest. Bald eagles build enormous nests. They need lots of, lots of sticks. Here Leo, take a look."
 Quincy: "Oh-oh! Leo, look out! That bald eagle is..."
 Annie: "Aaaa!"
 Leo: "No, wait! That's not a stick, that's my baton!"
 Quincy: "I cannot believe it! The bald eagle took Leo's baton."
 June: "Oh, no! Guys, what are we going to do? Leo loves his baton."
 Leo: "I need my baton to conduct. That's my favourite thing in the world."
 Quincy: "Don't worry Leo, we'll help you get your baton back."
 Leo: "We've got a mission!"
 Annie: "We've got to get Leo's baton!"
 All: "To Rocket!" [Singing the new Little Einsteins theme song].

Dakle glavni problem u epizodi nastaje kada beloglavi orao odnosi dirigentsku palicu Lea misleći da je grančica (koja mu je potrebna da napravi veliko gnezdo). Leo najviše na svetu voli da diriguje. Svako naredno pojavljivanje beloglavog orla, biće predstavljeno glavnom temom ili melodijom iz svite „Per Gint - *Jutarnje raspoloženje*“ (engl. „Edvard Grieg: *Peer Gynt Suite No. 1 - Morning Mood*“).

Misija uvek počinje himnom družine, koja u ovoj epizodi počinje notama C dur lestvice (do, re, mi, fa) i družina nastavlja da broji do pet. Svi pevaju zajedno (Leo, Kvinsi, Džun, Eni), i taj osećaj zajedništva, saradnje, drugarstva, je naglašen u svim epizodama, posebno kada je nekom potrebna pomoć. Na glavnu temu, Eni (*Annie*) dodaje reči: „We lost our baton. We lost our baton. Have you seen the bald eagle who took our baton?“. Tako stvara novu pesmu povezanu sa određenom situacijom ili događajem (što je inače jedna od njenih uloga i u ostalim epizodama). U sledećem delu prikazan je notni zapis i tekst pesme.

"We lost our baton. ___ We lost our baton. Have you seen the bald eagle who took our baton?"

Slika 3 – Notni zapis «We lost our baton»

Prateći beloglavog orla koji leti kroz različite predele, u jednom trenutku družina treba da pređe preko aktivnog vulkana koji proizvodi glasne zvuke. Kvinsi predlaže da melodiju sviraju „diminuendo“ kako bi „smirili i utišali vulkan“. U tom trenutku učenici se upoznaju

sa dinamičkim oznakama u muzici, gde se pravi kontrast između snage i smirenosti - glasnog i tihog zvuka. Drugi deo rada na oznakama za dinamiku povezan je sa umetničkim delom – slikom „Okupljanje životinja“ (*Animal meeting*, Edward Hicks). Eni odlučuje da peva sama (solo) ali je životinje ne čuju, zato joj je potrebna pomoć prijatelja i učenika, da postepeno pevaju glasnije, i glasnije, i da tapšu u ritmu već poznate melodije „Jutarnje raspoloženje“. Tapšanjem u ritmu pesme, učenici razvijaju osećaj za vreme u muzici. Na kraju epizode Leo izgovara: „Mission Completion!“, svi aplaudiraju i pozdravljaju učesnike (*The Curtain Call*). Epizoda se završava rečenicom: „See you on the next mission!“, zavesa se zatvara.

U kontekstu učenja engleskog jezika, vokabular opšteg govornog jezika u ovoj epizodi obuhvata reči i fraze: *Good morning!, the Sun, early, to wake up, the Sun rises, sing, dance, favourite thing(s), anywhere, sounds like, woke up, animals, squirrel, little bird, a deer, bald eagle, enormous nests, sticks, volcano, lava (hot melted rock), lion, wolf, wails, to get across the water*. Vokabular muzičkih reči i izraza: *music baton, crescendo, flute, diminuendo (softer, even softer), conduct, conducting* (npr. „Put your hands up and move your hands to the beat.“).

Pedagoški efikasno učenje se sastoji u ovom slučaju iz aktivnog angažovanja muzičkog i jezičkog znanja i veština primenom digitalne (i) medijske tehnologije u učionici. U svim epizodama ovog crtanog filma, uvek je prisutna saradnja likova, prijateljstvo, timski rad i jednakost.

U nastavi muzike, engleskog jezika i CLIL nastavi, ove epizode imaju ulogu u razvoju jezičkih veština (slušanje i razumevanje govora, interakcija sa likovima), ali i muzičkih veština. Aktivnosti koje se mogu kreirati na osnovu ovih sadržaja u epizodama su: aktivnosti za utvrđivanje novog vokabulara, igre pamćenja, crtanje novih pojmova (papir, računar), nove priče i zadaci sa tim vokabularom, kviz na računaru (učenik čuje reč i povezuje sa slikom), pravljenje slikovnice na temu scena iz crtanog (kolaborativni rad). Na primer, u interdisciplinarnom istraživanju Nade Miletić i Nataše Vukićević (Miletić & Vukićević 2017: 153), autorke navode da postojanje naglašenog interaktivnog odnosa likovno-muzičkih aktivnosti i njihovog doživljaja ukazuje na visok stepen korelacije između muzičkih sposobnosti i izražavanja muzičkog doživljaja kroz likovnu interpretaciju muzičkih kompozicija.

Upoznavanje sa instrumentima kroz gledanje i slušanje u epizodi treba obavezno upotpuniti doživljajem slušanja i gledanja izvođača uživo ili kroz drugi video zapis u kome osobe predstavljaju instrument na kome sviraju. Važno je pažljivo planirati nastavu u kojoj

će biti primenjeni ovi video materijali, iz razloga što većina ovih materijala istovremeno zahteva perceptivno-misaonu, komunikativnu i često motoričku aktivnost učenika.⁹⁵

Ostale aktivnosti posle gledanja videa mogu biti, na primer, crtanje ili slikanje (na papiru ili primenom digitalnog programa) instrumenata koji se pojavljuju u epizodi, pravljenje koreografije (hodanje/pokreti rukama) uz melodiju, pevanje melodije, sviranje na instrumentima neodređene visine tona (trijangl, zvečke, tamburin, doboš, štapići), pravljenje muzičkog rečnika instrumenata (rečnik-slikovnica), rečnika pojmova (krešendo, dekrešendo, diminuendo), albuma kompozitora, albuma muzičkih primera (ime i slika kompozitora, notni primer iz crtanog filma) u papirnoj i/ili digitalnoj formi (arhiva digitalizovanje/štampanje).

Iz sadržaja ovih epizoda može nastati i virtuelni muzej umetničkih i muzičkih dela, kao i dela učenika nastalih tokom slušanja muzike, na čijoj izradi bi kolaborativno radili učenici u grupama uz pomoć učitelja ili nastavnika. Aktivnosti se mogu povezati i na nivou interkulturalnosti, na primer, kada se pojavi kompozicija ili pesma o moru, povezati je sa pesmama na maternjem jeziku i kompozicijama o moru (na primer, na Grčkom jeziku sa himnom Jonskih ostrva, kantadom – „Is ton afro tis talasas“ - Εις τον αφρό της θάλασσας, poznatijom kao „Jalo-jalo“ – „Γιολό-γιάλό“), ili u epizodi gde se upoznaju sa životinjama – npr. *kit*, povezati sa pesmom na drugim jezicima (npr. sa pesmom na italijanskom jeziku „La Balena“ (1980, Orietta Berti) ili nekom drugom dečijom/narodnom/komponovanom pesmom na stranom ili maternjem jeziku na istu temu).

U zaključku, epizode crtanog filma „Little Einsteins“ u nastavi se mogu koristiti za upoznavanje sa muzičkom umetnosti i likovnom (vizuelnom) umetnosti, uz razvijanje jezičkih i muzičkih veština, sa posebnim naglaskom na razvoj motoričkih veština i koordinacije pokreta ruku (kretanja tela) kod predškolske dece, ali i razvijanju poželjnog socio-kulturnog ponašanja. U kontekstu učenja engleskog jezika, učenici mogu da razvijaju veštine slušanja i govora, kroz upoznavanje sa novim rečima i izrazima (gramatičkim pravilima), kao i rečima i izrazima iz muzičke umetnosti na engleskom i italijanskom jeziku. Učenici se kroz epizode upoznaju sa različitim instrumentima, usvajaju različite zvuke (npr. glas, gudački instrumenti, duvački instrumenti, perkusije, klavir, orkestar), dinamiku (i oznake), razvijaju tehniku imitacije i osećaj za ritam, pokret i pauzu u muzici. Učenici imaju priliku da vežbaju pamćenje melodije i prisećanje sa reprodukcijom njenih delova pevanjem

⁹⁵ Primer plana jednog nastavnog časa publikovan je dana 13.12.2016.g. na sajtu Udruženja nastavnika engleskog jezika ELTA u okviru konkursa *12 Days of Christmas: Day 6 – Christmas Lesson: The Christmas Wish* <http://elta.org.rs/2016/12/13/day-6/>, <http://elta.org.rs/novi/wp-content/uploads/2016/12/Day-6-by-Sladjana-Maric.pdf>

melodije ili pesme samostalno i/ili u grupi tokom gledanja crtanog filma (npr. muzičke slagalice; početni rad na muzičkom diktatu).

4.2.2.2. Video vodiči za slušanje klasične muzike

U interaktivnom učenju muzike i engleskog jezika, vidimo moguću primenu i video vodiča za slušanje klasične muzike i upoznavanje sa muzičkim instrumentima simfonijskog orkestra. U nastavku sagledavamo mogućnosti primene sedam kratkih video vodiča za slušanje dela iz repertoara klasične muzike (G. Holst: „Planete“), u nastavi engleskog jezika i muzičkih predmeta (analize muzičkog dela, harmonije, istorije muzike, kompozicije, itd.) na nivou srednjih muzičkih škola i visokoškolskih ustanova za muzičko obrazovanje (akademije/fakulteti muzičke umetnosti). U prilogu br. 8.9.3. nalazi se lista video vodiča za upoznavanje sa muzičkim instrumentima, koji takođe mogu biti primenjeni u interaktivnoj nastavi muzike i engleskog jezika. Ovakvi video materijali mogu imati ulogu kurikulumskih dopuna ili samostalnih delova kurikuluma, posebno u nastavi engleskog jezika kao jezika (muzičke) struke⁹⁶, kako su udžbenici i nastavni materijali namenjeni ovakvoj nastavi veoma retki. Predloženi video snimci mogu motivisati učenike/studente za aktivnosti slušanja, bolje usvajanje različitih jezičkih i muzičkih veština. Ovi video materijali pružaju autentičan jezik, sadržaj i vokabular (npr. savremene analize muzičkog dela) koji je studentima potreban posebno u okviru stručnog muzičkog obrazovanja, kada se od njih očekuje da su sposobni da čitaju, pišu i prezentuju radove na akademskom nivou (akademski stil, adekvatan i relevantan vokabular).

Sledećih sedam video materijala predstavljaju inserte iz digitalne instalacije Filharmonijskog orkestra Ujedinjenog Kraljevstva (Philharmonia Orchestra UK) pod nazivom „Universe of Sound - The Planets“. Ovi inserti, video segmenti, objavljeni su na društvenoj mreži „YouTube“ u okviru zvaničnog kanala istoimenog orkestra. Ukupno trajanje svih sedam video inserta je 30' i 35", ili prosečno trajanje jednog videa je 4' i 33" (Tabela 54). Naslovi ovih video materijala su sledeći: (1) „Mars, the Bringer of War“ („Mars, donosilac rata“); (2) „Venus, the Bringer of Peace“ („Venera, donosilac mira“); (3) „Mercury, the Winged Messenger“ („Merkur, krilati glasnik“); (4) „Jupiter, the Bringer of Jollity“ („Jupiter, donosilac veselosti“); (5) „Saturn, the Bringer of Old Age“ („Saturn, donosilac starosti“); (6) „Uranus, the Magician“ („Uran, mađioničar“); (7) „Neptune, the Mystic“ („Neptun, mistik“).

⁹⁶ ESP - English for Specific Purposes (Music)

Važni audio-vizuelni elementi (jezik, slika, zvučni efekti i muzika) u ovim video materijalima su:

- naglašavanje reči u narativu,
- odabrani i adaptirani vizuelni prikazi delova partiture,
- vizuelni prikaz izvođača i instrumenta u određenim značajnim momentima u toku izvođenja,
- vizuelni prikaz celog orkestra i dirigenta tokom dinamičnih momenata u izvođenju.

Tabela 54 - Video materijali (Philharmonia Orchestra (UK) «Universe of Sound: The Planets»)

<i>Naslov</i>	<i>Broj reči</i>	<i>Trajanje snimka</i>	<i>Originalno prosečno trajanje izvođenja stava svite</i>
1. "Mars, the Bringer of War"	433	5'03''	~ 3 minuta
2. "Venus, the Bringer of Peace"	333	4'13''	~ 10 minuta
3. "Mercury, the Winged Messenger"	348	4'32''	~ 4 minuta
4. "Jupiter, the Bringer of Jollity"	322	4'37''	~ 8 minuta
5. "Saturn, the Bringer of Old Age"	267	4'01''	~ 10 minuta
6. "Uranus, the Magician"	127	3'14''	~ 7 minuta
7. "Neptune, the Mystic"	313	4'41''	~ 8 minuta
Ukupno	2.143	30' 35''	~ 50 minuta

U sledećem delu nalaze se dva transkripta. (Svih sedam transkrupta se nalaze na internet adresi <https://musicandenglishlearning.wordpress.com/>)

TRANSCRIPT 3: The Planets – Mercury, the Winged Messenger

"Hello, my name is Paul Rissmann and I'm going to guide you through the third movement of 'The Planets – Mercury, the Winged Messenger'. In this movement Holst draws inspiration direct from Roman mythology with Mercury, the athletic God of commerce. [Listening]. If we look at the orchestral score, notice that Holst incorporates some very unusual techniques, with some instruments scored at two flats, whilst others play with three sharps, and some have no key signature at all. Why would he do such a thing? While Mercury's music seems to dash quickly between very different tonalities, our ears are literally bounced from one key to another which is why he uses multiple key signatures in the score. [Listening]. Holst also drastically plays around with the timing of this movement as well. The music is fast-footed and lightly scored and feels similar to a scherzo movement of a symphony. Mercury, the Roman God, was famous for wearing wing shoes which enabled him to travel at great speed. And to keep us on our toes Holst radically alters the rhythmic feel of the music. The timing is clearly six-eight [6/8] with six quavers in each bar, like this. [Listening]. Cutting against the six-eight scoring [6/8] we hear racing semiquavers grouped in fours which rise up through the orchestra. [Listening]. And then crochets tumble gently downwards more like a waltz in three-four time [3/4]. [Listening]. While some phrases seem to disrupt the rhythmic flow so much, they leave us unsure of what time signature we're in. When you combine all those

ideas it sounds like this. [Listening]. All of those rhythmical quirks seem to fuse together in this next theme, which I think is very typical of Holst’s style. He often uses cross-rhythm in his music, which means that we hear several time signatures simultaneously. In this next example you can hear six-eight [6/8], three-four [3/4] and two-four [2/4] which creates a wonderful rhythmic ambiguity and keeps the sound fresh and exciting which is just as well, because in ‘Mercury’ you hear the same melodic phrase played twelve times in a row. [Listening]."

TRANSCRIPT 6: The Planets – Uranus, the Magician:

"Hello, my name is Paul Rissmann and I’m going to guide you through the sixth movement of ‘The Planets – Uranus, the Magician’ whose arrival is announced by a fanfare of trumpets, trombones and timpani. [Listening]. This short four-note motif [picture of the score: g1 – e1 flat – a1 – b – (b)] will reappear throughout the movement. On some occasions you will find it tucked underneath busy contrasting material [Listening] whilst other times motif actually functions as a cadence, effortlessly bringing a sense of conclusion to an entirely new tune. [Listening]. But once again astronomy may have influenced Holst more than first imagined. The planet Uranus moves on a completely unique access as it rotates on its side and perhaps the unconventional motion is represented here by this bombastic lolloping march tune."

Na osnovu svih sedam transkripta napravljena je podela na opšti (Tabela 55) i specifični vokabular muzičke struke (Tabela 56), koji smo objedinili za svih sedam snimaka prikazom u dve tabele.

Tabela 55 - Opšti vokabular – transkripti sedam video materijala

General vocabulary	impressive	quirky
(not) difficult to imagine	intimate	Sci-Fi movie
(to) radiate from	lavishly expanded	serenity of a world
a still night	literally	sheer beauty
adventures	literally bursting full of great	simply rock back and forth
an exact opposite	tunes	between
astrology	live(s) a double life	Solar System
astronomy	lush landscape	soundtrack
brave enough	luxurious position	the exact opposite
by far the richest	magical shimmer	the fastest rotation
casting a dark shadow	masterstroke	the magical shimmer
coloured by	monstrously large	the most exquisite
contemplating	most appealing	the most extravagant
cunningly concealed from	most brilliant	the most surprising thing
direction	mystique	to disturb
economical	not difficult to imagine	total simplicity
effortlessly	of sheer beauty	turmoil
extraordinary journey	orbits	twinkling stars
fairly new	over and over	underneath
futuristic	peacefully soothed away	unmistakably
gracefully spinning	pervaded by	whilst
	previous	wonderfully hypnotic

Tabela 56 - Stručni muzički vokabular - transkripti sedam video materijala

<p>ESP – Music Vocabulary a cadence a fanfare of trumpets, trombones and timpani a fifth a semitone a single repeating pattern or ostinato audience bass flute bow brass bursting full of great tunes celeste chamber music chords composer concert work crochets cross-rhythm different tonalities exotic sound fanfares flutes four-note motif glockenspiel harmonies harp part harps</p>	<p>history of music horns hymn instrument(s) instruments scored at two flats intensity of sound ladies chorus lightly scored main theme march tune melodic line movement multiple key signatures in the score music music of sheer beauty musicians no key signature at all oboes orchestra orchestral score orchestration piece of music play with three sharps previous movement quavers regular concert flute rhythm rhythmic flow rhythmic ostinato rhythmic pattern</p>	<p>sacred music score scored scoring second movement semiquavers suite syncopated solo soundtrack spacing or interval stage strings the sound of church bells ringing the sound of the human voice three note figure timpani/timps to cover all the notes trombones tune(s) two sets of timpani viola and cello sections violins waltz winds wonderfully percussive sound</p>
--	---	--

4.2.3. Onlajn muzičke igre

Pralica Nataša (Pralica, 2014: 249), navodi da se ideja o važnosti igre javlja još u vreme antičkog doba kod Platona koji smatra da se kroz igru mogu bolje upoznati prirodne sklonosti dece, a da su veliki uticaj na proučavanje značaja igre za razvoj deteta izvršile teorije Žana Pijažea i Lava Vigotskog⁹⁷. Na predškolskom i nižem osnovnoškolskom uzrastu, uz pesmu i glumu, igra je sastavni deo muzičke nastave i nastave stranog jezika, jer ublažava strah od novog i nepoznatog i omogućava deci da uče u prijatnom okruženju. Neke od prednosti igre kao oblika učenja su to da je emocionalni stav dece prema igri više pozitivan nego prema „učenju“, jer igra povećava motivaciju, interes, izaziva veću pažnju, podstiče interakciju, a naučeno deca lakše usvajaju i primenjuju, dok muzičke didaktičke igre indirektno utiču i na kvalitet osnovnih muzičkih sposobnosti i delatnosti (pevanje, slušanje, sviranje), kao i na razvoj motoričkih i govornih sposobnosti (Sudzilovski & Ivanović, 2015: 159-160).

Primena digitalnih medija u nastavi muzičke kulture u osnovnom obrazovanju može podržati prilagođavanje potrebama pristupačnosti i upotrebljivosti kod učenika, posebno učenika sa invaliditetom. Na primer, to može biti specijalno dizajniran muzički softver ili računarske muzičke igre: „Piano Ace“, „Music Ace“, „Music Ace 2“, „Music Ace Maestro“, „Music Ace Deluxe“, u kojima se učenje zasniva na slušnim zadacima – slušanju ritma i melodije (Nikolaidou, Iliadou, Kaprinis, Hadjileontiadis & Kaprinis, 2008).

Kompjuterske i onlajn igre su važan deo razonode u životima većine dece i sve više značajan deo naše kulture u celini (Kirriemuir & McFarlane, 2004: 1). U sledećem delu rada analiziraju se digitalne muzičke igre (onlajn igre o muzičkoj umetnosti i sa primenom klasične muzike), kao igre pogodne za interaktivno učenje muzike i jezika - za usvajanje znanja o muzičkoj umetnosti, razvijanje jezičkih i muzičkih veština, kao i veština kritičkog mišljenja, kreativnosti i veština improvizacije u stvaranju muzike i jezika:

1. „Disney Little Einsteins – Online Games“,
2. „Classics for Kids Games“,
3. „New York Philharmonic Kidzone Games“,
4. „BBC Northern Ireland: Musial Mysteries“,
5. „Carnegie Hall Listening Adventures Games“,
6. „SFS Kids Fun & Games with Music“, „SFS Kids Fun with Music“.

⁹⁷ Razvojna teorija učenja Žana Pijažea (Jean Piaget) imala je velikog uticaja na priznavanje važnosti pružanja prilike rukovanju pravim objektima kao delu obrazovnog rada. Dok, sociokulturna teorija Vigotskog, koja se u određenim aspektima slaže sa teorijom Pijažea, posebno obraća pažnju na aktivnost učenika u procesu učenja i u procesu razvoja mišljenja, gde Vigotski mnogo veći naglasak stavlja na važnost komunikacije i društvene razmene.

4.2.3.1. Onlajn igre - Disney: Little Einsteins

Digitalne onlajn igre „Disney: Little Einsteins“ kreirane su kao dodatne aktivnosti koje prate istoimeni televizijski serijal crtanog filma od preko pedeset epizoda. Igre su dostupne na nekoliko internet stranica⁹⁸, a namenjene su igranju na računaru, ili mobilnim uređajima koji podržavaju „Adobe flash player“. Naslovi ovih onlajn igri su:

1. „June’s Big Dance Recital“,
2. „Silly Song Machine“,
3. „Quincy and the Magic Instruments“,
4. „Leo and the Musical Families“,
5. „Orchestra Ocean Treasure Hunt“,
6. „My Masterpiece“,
7. „The Great Sky Race“,
8. „Moon Rock Mix-up“,
9. „Leo’s Barnyard Baton“,
10. „June’s Museum Ballet“,
11. „Mission to Learn“,
12. „Echo Time with Annie“,
13. „Booby Bird Ballet“,
14. „Rocket and the Birthday Balloons“.

U igri „June’s Big Dance Recital“ karakteri po imenu Leo i Kvinsi objašnjavaju pravila igre:

Leo: "June has a big dance recital but needs help choosing her dance moves. Will you help?...Great!...First, choose the music June will dance to. Here are the four pieces by the famous ballet composer Peter (Pyotr) Ilyich Tchaikovsky offered: ‘Waltz’ from ‘Swan Lake’, ‘Russian Dance’ from ‘The Nutcracker’, ‘Waltz’ from ‘The Sleeping Beauty’, ‘Dance of the Reed Flutes’ from ‘The Nutcracker’. Great! Quincy and Annie will help us with this next part. Now let’s choose the dance moves June will perform".

Quincy: "Roll your mouse over these cards to see the different moves. If you want June to dance that move just click on it".

Leo: "Quincy and Annie will help keep track of your choices here".

Nakon izbora muzičkog dela učenik može da vidi igračke pokrete prelaženjem miša preko svake kartice na ekranu, a u pozadini se uvek čuje muzika. Poput igre fleškarticama (Pralica, 2014: 258), i ove igre mogu pozitivno uticati na mentalni i fizički razvoj deteta, na njegovo ponašanje i odnos prema drugoj deci. Tehnikom „prevuci i pusti“ (engl. *drag and*

⁹⁸ Ove igre mogu se gledati i kao video zapisi, na primer, na sajtu „YouTube: DisneyKidsGames Channel“, snimak igre „Quincy and The Magic Instruments“. <https://www.youtube.com/watch?v=XsIVIBwyx0>

drop) učenik određuje redosled baletskih pokreta koje Džun (engl. *June*) treba da odigra uz odabranu muzičku numeru. Ponuđeni baletski pokreti su *Jeté*, *Gran Plié*, *En Pointe*, *Pirouette*, *Pas de Chat*, *Arabesque*. Dakle, svi nazivi pokreta su napisani na karticama različitim bojama slova, međutim, važno je naglasiti da veštine koje deca na ovom uzrastu (predškolskom i osnovnoškolskom) primarno razvijaju su: (1) slušanje (*listening*) i (2) govor (*speaking*). Tekst je uvek „ozvučen“, odnosno svaka reč je jasno izgovorena. Radnja se dešava na pozorišnoj sceni i aplauz se čuje pre svakog nastupa. Deca time uče i pravila ponašanja u pozorištu tokom koncerta, usvajaju novi vokabular, kreiraju svoje baletske koreografije, pritom slušaju dela iz repertoara klasične muzike. Ukupno vreme trajanja pravljenja jedne koreografije (jedne igrane sesije) je manje od pet minuta.

Igra pogodna za slušanje instrumentalne muzike i pevanje melodije iste numere (pevanje bez reči) zajedno sa likovima iz crtanog jeste igra „The Silly Song Machine“. U igri se peva nekoliko melodija, svaki lik iz crtanog peva kada se preko njegove slike pređe strelicom miša na ekranu, a samo izvođenje je moguće snimiti i kasnije reprodukovati:

- (1) „Mala noćna muzika“ Wolfganga Amadeusa Mocarta (Wolfgang Amadeus Mozart: *Eine Kleine Nachtmusic*),
- (2) melodija iz opere „Karmen“ Žorža Bizeta (George Bizet: *Carmen*),
- (3) „Proleće“ iz „Četiri godišnja doba“ Antonija Vivaldija (Antonio Vivaldi: *The Four Seasons*),
- (4) melodija iz prvog stava svite „Arlezijanka“ Žorža Bizeta (George Bizet: *L’Arlésienne*),
- (5) melodija iz četvrtog stava „U predvorju Planinskog (Gorskog) kralja“ iz svite „Per Gint“ Edvarda Griga (Edvard Grieg: *Peer Gynt - In the Hall of the Mountain King*).

U igri „Quincy and the Magic Instruments“, lik iz crtanog Kvinsi pomaže deci da u slušanju prepoznaju zvuk instrumenta, spoje zvuk sa slikom instrumenta i razvrstaju instrumente u instrumentalne grupe: trio sastav, džez orkestar, vojni ili paradni orkestar, itd. Još jedna igra o poznavanju muzičkih instrumenata „Leo and the Musical Families“, zasnovana je na prepoznavanju zvuka, izgleda, i porodice instrumenata (gudački, drveni i limeni duvački instrumenti, perkusije). Postoje tri nivoa igre. U prvom nivou, učenik treba da identifikuje porodicu instrumenta slušanjem i gledanjem instrumenta na ekranu, slušanjem bez gledanja, i slušanjem i gledanjem dva instrumenta iz različitih porodica istovremeno.

Ovih četrnaest onlajn igri „Little Einsteins“ mogu imati primenu u interaktivnom učenju muzike i engleskog jezika, razvijajući kod učenika:

- komunikativne jezičke veštine i specifičan rečnik umetnosti (muzike, igre, slikarstva),
- opšta znanja (pravci, boje, oblici, brojevi, životinje),
- specifična znanja u oblasti muzičke umetnosti (znanja o muzici, muzičarima i muzičkim instrumentima),
- muzičke veštine (slušanje, prepoznavanje, ponavljanje zapamćenog, pevanje),
- motorne veštine i koordinaciju ruku (pokrete tela),
- emocionalne, društvene i kulturne odnose među decom (komunikacija, saradnja, timski rad, prijateljstvo, jednakost), i poželjne oblike društveno-kulturnog ponašanja.

4.2.3.2. Onlajn muzičke igre – *Classics for Kids*

Internet sajt „Classics for Kids“ sadrži i četiri onlajn igre („Note Names“; „Match the Rhythm“; „Compose your very own music!“; „Composer Time Machine“) u kojima je primenjena klasična muzika, a na sajtu se nalaze i dodatni materijali za nastavnike (nastavni planovi, dodatne aktivnosti). Svi materijali su zasnovani na teoriji višestrukih inteligencija (engl. *Theory of Multiple Intelligences*) i uključuju različite filozofije u obrazovanju (Orff, Dalcrose, Kodaly). Ove digitalne igre namenjene su učenju i vežbanju muzičke notacije, tempa, ritmičkih obrazaca, komponovanju melodije i učenju o kompozitorima.

Igra „Note Names“ (srp. „Imena nota“) može biti primenjena u različitim kontekstima nastave i učenja. Kroz igranje ove igre vežba se imenovanje tonova i njihova pozicija u violinskom i bas ključu. Vežba se i alfabet engleskog jezika, kao i pisanje reči, npr. B-E-D za BED. Igranjem ove igre, učenici usvajaju vokabular engleskog jezika na interesantan način. Slova su poređana ispod notnog sistema u različitim bojama. U igri učenik izabrano slovo prevlači i spušta na crticu ispod note, formirajući tako reč. Vremenski igranje igre nije ograničeno. Jedna igra traje deset reči, gde je jedna reč dužine do sedam slova. Svaki ton se čuje kao zvuk klavira kada se prevlači slovo i spušta ispod note na prazno mesto. Reči nisu „ozvučene“ i nema objašnjenja njihovog značenja. Kako bi sagledali celokupan vokabular igre, igranjem igre deset puta, prikupljen je sledeći spisak reči.

I: be, ebb, fad, bed, cafe, aced, caged, dead, baggage, begged.

II: bag, a, fee, ad, face, added, fade, deed, beefed, gagged.

III: beg, age, gab, bee, feed, edged, beef, bead, cabbage, beaded.

IV: add, gag, egg, dab, edge, egged, faded, aged, bagged, dabbed.

V: bag, dad, fee, ace, fade, aced, faded, egged, beefed, gabbed.

VI: gab, a, gag, bed, aged, edge, cage, deed, beaded, dabbed.

VII: ebb, ad, egg, dab, caged, beef, cafe, face, begged, gagged.

VIII: age, egg, add, be, feed, bead, edged, added, baggage, bagged.

IX: bee, fad, ebb, dab, edge, beef, deaf, café, dabbed, cabbage.

X: beg, gab, ace, gag, face, deed, added, aced, baggage, bagged.

Uvidom u listu reči, može se uočiti ponavljanje pojedinih reči tokom igranja. Pojavljuju se reči koje su prepoznatljive na ranom uzrastu učenja jezika (npr. *age, bag, bed, bee, cage, dad, egg, face*). Ograničenja igre su da je obuhvaćen relativno mali broj reči (početna slova od A – G) pritom reči nisu objašnjene i nema ponuđenog izgovora reči.

Tabela 57 – Vokabular u igri «Note Names»

A	a = /; aced = dobro odigran; ad = oglas; add = dodati, sabrati, dosipati; added = dodato; age = starost, vek, period, doba života; stariti
B	bag = torba; baggage = prtljag; be = biti; bead = perla, kapljica; beaded = ukrašeno perlama bed = krevet; bee = pčela; beef/beefed = žaliti se; beg/begged = moliti, preklinjati
C	café = kafe; caged = staviti u kavez; cabbage = kupus
D	dab/dabbed = dodirnuti/potapšati; dad = tata; dead = mrtav; deed = delo, čin, radnja
E	ebb = opadanje, oseka; edge = ivica; edged = porubljen; egg = jaje
F	fad = privremena moda; fee = naknada; face = lice; fade/faded = izbledeti, uvenuti, venuti feed = hraniti
G	gab/gabbed = pričati neprestano o stvarima koje nisu važne gag/gagged = šala

U igri „Match the Rhythm“ učenik čita uputstva na engleskom jeziku (npr. *Let's Listen! Listening, Rhythm 6! Beginner, Advanced*), a ima zadatak da zapamti ritam koji izvodi bubanj u igri i ponovi isti ritam pritiskanjem tipke za razmak na tastaturi u određeno vreme „prolaska tačke“ na ekranu (vizuelno nagoveštava se mesto tona u protoku vremena). Ova igra predstavlja odlično sredstvo za vežbanje ritmičkog diktata na ranom uzrastu. Zahtevnost ritmičkih primera je podeljena u dva nivoa složenosti samog ritmičkog obrasca. Sam učenik može da izabere nivo igre koji želi. Nakon završene igre, nagrada je mogućnost štampanja sertifikata o postignutom uspehu.

Uputstvo: "Listen First, then Play! Listen to the rhythm as many times as you like. Once ready, click play to hit the drum along with the beat! Do this by clicking on the drum or hitting your spacebar."

Interesovanje i potreba za stvaranjem (sviranjem, pevanjem) i zapisivanjem melodija i pesmi koje sami stvaraju javlja se kod učenika već na ranom uzrastu. Međutim, same aktivnosti zapisivanja i komponovanja muzike se javljaju kao aktivnosti nakon osnovnog muzičkog opismenjavanja u osnovnoj školi. U igri „Compose your own music!“ učenici usvajaju istovremeno znanja o notnim vrednostima i razvijaju veštine kreativnog stvaranja muzike. Melodija koju stvara učenik može biti obima od c^1 do f^2 (bez predznaka). Melodija se može reprodukovati zvukom virtuelnog klavira i poslati kao notni zapis. Na primer, tekst na engleskom jeziku koji se pojavljuje je sledeći - (Pomoć) „Music Tiles: Click the music tiles to fill up the *beat meter*. Beat values are hinted in the corners. Use a real piano to select your own notes!“. Reči koje su podvučene su objašnjene u interaktivnom rečniku muzičkih termina u okviru sajta. Na primer u ovom interaktivnom rečniku za reč „quintet“ dato je objašnjenje: „A piece of music for five instruments“, podela u kategoriju „People and groups“, uz kratki primer izgovora reči (zvučni snimak) i muzički primer (odlomak zvučnog snimka). Dakle, učenik sve muzičke primere, igre i izraze pronalazi na jednom sajtu, kao bezbednom i prilagođenom okruženju za učenje.

Igra „Composers Timeline“ namenjena učenicima sa već razvijenim veštinama čitanja engleskog jezika i digitalnim veštinama. U igri prevlačenjem miša preko vremenske linije perioda u muzici (engl. *Baroque, Classical, Romantic, Modern*) prikazuju se kompozitori tih perioda. Odabirom slike kompozitora na ekranu otvara se novi prozor sa osnovnim informacijama o kompozitoru (period u muzici) i muzičkim primerom koji se pušta odmah po otvaranju (mogućnost pauziranja), a postoji i link za dalje čitanje. Pritiskom na opciju „learn more“ otvara se nova stranica sa više informacija i muzičkim primerom, jednostavnog izgleda (poput stranice knjige). Pored kompozitora moguće je odabrati događaje koji su isto raspoređeni na vremenskoj liniji. Sama igra nema takmičarskih elemenata, i može se okarakterisati kao „digitalni muzički leksikon“. U igri su obuhvaćeni kompozitori baroknog perioda, klasicizma, romantizma i ranog dvadesetog veka (engl. Purcell, Vivaldi, Telemann, Bach, Handel, Haydn, Mozart, Beethoven, Schubert, Mendelssohn, Mussorgsky, Tchaikovsky, Dvorak, Grieg, Debussy, Gershwin, Bernstein, Cage, Copland).

U sledećoj tabeli obuhvaćeni su opšti i stručni muzički vokabular na osnovu svih tekstova o kompozitorima prikupljenih u igri „Composers & Their Countries“. U osnovi ova igra je interaktivna mapa država u kojima su određeni kompozitori rođeni.

Tabela 58 - Vokabular u igri «Composers Timeline»

Composers Timeline - General English vocabulary	Composers Timeline - Music related English vocabulary
<p>actually, admirers, audience, audiences, banker, barriers, baseball, bookkeeper, broadcast live, business, capabilities, celebrities, child prodigy, church, commissioned, commissions, company, contemplation, contemporary, controversial figure, customers, entertainment, escape from, evolution, experimenting, famous, fan club, fanatical devotion, financial problems, firefighter, first public performance, football, front page headlines, graduation, grew up, handicap, honoured, impossible, indeterminacy, influence, influenced, insecurity, insurance, international attention, life, listeners, long-time supporter, marriage, masterpieces, modifications, multimedia events, native land, neighboring countries, northeast, original versions, orphanage, patrons, patterns, perform expressively, personal preferences, playwright, professional career, priest, prosperous, published, purposeless, radio, random, recognitions, recorded, repair shop, repetition, royalty, scholarships, seaport, season, sentimentality, servant, significant figures, simultaneous, showmanship, sorrowful mood, station, substitute, successful, supposedly, surrounded by, traditional style, tremendous influence, uncoordinated, wagonwheels, wigs, wooden carts.</p>	<p>accompanist, amateur musicians, arrangement, arranger, assistant conductor, atonal elements, ballets, background music for radio and television, band director, bandmaster, cello, clarinet, oboe, chamber music, chants, choir, choirmaster, choral music, choral pieces, chord, church music, chromatic notes, clarinet, classical music, composition, compositional process, compositions, concert band, concertos, conductor, contemporary classical music, cornet, cycles, electronic music composition, electronic music, fanfares, film scores, flute, folk melodies and rhythms, folk music, French horn, fugue(s), Gregorian chant, harmonies, harpsichord, instrumentation, inverted (played upside down), keyboard, madrigals, marches, masses, music conservatory, music critic, music degrees, music director, music for films, music scene, music school, music teacher, music theorist, musical arrangements, musical collages, musical forms, musical ideas, musical notation, musical stories, musical(s), musician, musicians, oboe, operas, operettas, orchestral works, organist, overture, percussion instruments, percussive sounds, permanent conductor, pianist, piano lessons, piano rags, piano, piano manufacturer, pitches, playing, polyphony, popular orchestral works, Protestant hymnals, ragtime music, rehearsal, Renaissance music, Requiem, Romantic music, scale, score, singer, singing method, solo recital, sonata, song cycle, songs, songwriter, sound, spirituals, string concertos, string quartet, strings, strong rhythmic patterns, suite, symphonic music, symphony/symphonies, theater composer, tonality, tone, transposed, trio sonatas, trombone, twelve-tone music, unique sounds, violin, violinist, violin sonatas, virtuoso, vocal ensemble, vocal pieces, voice, waltzes.</p>

Interaktivna igra „Instruments of the Orchestra“ omogućava učenicima da se slikom upoznaju sa pozicijom instrumentalnih grupa u orkestru. Izborom opcije „Names“ pojavljuju se i imena instrumenata. Muzički primeri u pozadini su „Vodič kroz orkestar za mlade“ Bendžamina Britna (engl. Benjamin Britten: „The Young Person's Guide to the Orchestra“) i kao primer za klavir - Poloneza op. 40 br. 1, A dur, Frederika Šopena (engl. F. Chopin: „Polonaise op. 40 no. 1 in A major *Military*“).

Ukratko, ove interaktivne igre, sa jednostavnom grafikom, i funkcijama u toku igre, mogu naći primenu u interaktivnom učenju muzike i engleskog jezika. Iako su namenjene igranju jednog igrača, ove igre mogu igrati i učenici u paru ili grupi u toku nastavnog časa. Ono što karakteriše ove igre jesu jasno postavljeni obrazovni ciljevi i zadaci - usvajanje jezičkih i muzičkih znanja, razvijanje muzičke pismenosti i kulture, kreativnih i improvizacijskih veština, kao i veština digitalne pismenosti. Neke od igri, poput „Match the Rhythm“, pripadaju igrama koje imaju za cilj vežbanje određene radnje (slušanje i ponavljanje ritma), dok druge imaju za cilj razvijanje kreativnosti, poput „Compose your own music!“. U igrama „Composers Timeline i Composers & Their Countries“, učenici kroz interakciju sa sadržajem pristupaju informacijama iz oblasti istorije i istorije muzike, a u igri „Instruments of the Orchestra“ se upoznaje sa instrumentima orkestra i zvukom i izgledom orkestra. U ovim igrama jezik je važan medijum u učenju, jer je većina igri zasnovana na bogatim jezičkim sadržajima, posebno stručnim muzičkim terminima i izrazima.

4.2.3.3. Onlajn muzičke igre – *New York Philharmonic Kidzone*

Digitalne ili onlajn igre „New York Philharmonic Kidzone“ kreirao je (engl.) „Education Department of New York Philharmonic“, a nazivi ovih igri su: (1) „Minuet Mixer“, (2) „Instrument Frenzy“, (3) „Percussion Showdown“, (4) „Music Match Composer“, (5) „Music Match Instruments“, i (6) „MusicQuest“.

U igri „Minuet Mixer“ učenici razvijaju komunikativne jezičke veštine čitanja engleskog jezika, uz slušanje muzike i kreativno stvaranje ili aranžiranje muzičkog dela – menueta. Ponuđena je partitura za klavir za dve ruke (violinski i bas ključ) i 16 taktova koji treba da se rasporede da čine skladnu celinu. Dakle, učenik u ovoj igri ne zapisuje note, one su već ponuđene kao „taktovi“ (igru uspešno može igrati i učenik koji nema razvijenu osnovnu muzičku pismenost). Svaki takt učenik čuje kako zvuči, tako da učenik može vizuelno i slušno da odredi redosled muzičkih motiva u ovoj kratkoj muzičkoj formi. Svoje delo učenik u celosti može da presluša i odštampa, sačuva ili pošalje.

Poznavanje porodica instrumenata vežba se u pravoj takmičarskoj interaktivnoj igri „Instrument Frenzy“, gde učenik treba da pomogne liku „Maestro 2000“ da prepozna i razvrsta instrumente u grupe (engl. *Woodwind, Brass, Percussion, Strings*) pre početka koncerta. Svaka grupa je označena konstantno tokom igre istom bojom (*zelenom* – drveni duvački, *crvenom* – limeni duvački, *žutom* – perkusije, i *plavom* – gudački instrumenti). „Maestro2000“ treba da „uhvati“ instrumente koje se spuštaju iz ekrana četiri televizora (može uhvatiti do tri instrumenta) i da ih brzo „spusti“ u odgovarajuću kutiju iznad koje je natpis grupe (koja je u odgovarajućoj boji). Svaki „pad“ instrumenta je najavljen vizuelno, a zvuk instrumenta se čuje pri spuštanju u kutiju. Brzina igre se povećava na osnovu uspešnosti igrača (postoje tri nivoa). Igrač koristi strelice na tastaturi levo - desno (kretanje karaktera), i dole (spuštanje instrumenta u kutiju). Pored objašnjenja na ekranu, tokom igre javljaju se sledeće reči: *Woodwind, Brass, Percussion, Strings*. Učesnik tokom igre osvaja bodove i na kraju upisuje svoje ime, koje se pojavljuje na listi sa ukupnim poenima svih igrača.

Uputstva na engleskom jeziku su data u igri „Percussion Showdown“ a igrač treba da ponovi koje je instrumente Poli (engl. *Polly*) svirala i koliko puta, stim da uvek treba da doda jedan ton više. Od instrumenata su u igri: trij angl, cimbali, bubanj, timpani, i veliki bubanj (engl. *triangle, cymbals, drum, timpani, bass drum*). Postoje četiri nivoa igre koje učenik bira: „Cowpoke“ (4 runde, 4 instrumenta), „Greenhorn“ (6 rundi, 6 instrumenata) i „Buckaroo“ (8 rundi, 6 instrumenata). Igra zahteva skoncentrisanost učenika na kretanje Poli koja zadaje ritam, na zvuk i ritam, kao i na svoje pokrete prstima jer određeni instrumenti zahtevaju

pritisak dve tipke istovremeno (npr. levo i dole - timpani). Dakle jedan obrazac može biti: trijangl (levo) - trijangl (levo) - timpan (dole) - timpan (dole) - timpan (levo-dole), mali bubanj (desno) i još jedan dodatni, npr. mali bubanj (desno).

U nastavku, dve igre pamćenja „Music Match Composers“ i „Music Match Instruments“, predstavljaju igre u kojima se na virtuelnim karticama kriju sa donje strane kompozitori (prezime kompozitora i slika, npr. *Bach, Bernstein, Prokofiev*), ili muzički instrumenti (slika i naziv instrumenta). Pored tih kartica nalaze se i kartice kao muzički primeri simbolično prikazani notom na kartici, a pri otvaranju kartice čuje se određena melodija. Igra postaje zahtevna kada učenik ima četiri ili šest kartica sa znakom note, i tada mora pažljivo saslušati svaki primer kako bi spojio isti par kartica. Dakle, igranjem ovih igri učenik pored vizuelne memorije vežba i slušnu muzičku memoriju. Postoje tri nivoa u igri, prvi nivo ima 10 kartica (5 parova), drugi 14 kartica, i treći 18 kartica (9 parova). U igri postoje elementi digitalnih igri u smislu prikupljanja poena (npr. „Turns Taken: 25, Congratulations!! 13000“).

„MusicQuest“⁹⁹ je najsloženija interaktivna igra na sajtu u kojoj učesnik uči kroz istraživanje, aktivno otkrivanje i interakciju. Ova igra zahteva od učenika da pažljivo čita, odgovara ili vodi dijalog sa učesnicima u igri, da se planski kreće kroz prostorije (po spratovima pozorišta, otvara vrata), čita natpise, igra muzičke igre na određenim nivoima kako bi rešio zadatak ili slučaj (npr. muzička igra pravilnog određivanja visine tonova u zapisu – poređenje zadate i pogrešno zapisane melodije, kao i ispravljanje zapisa; igra pamćenja muzike; ili „uoči razliku“, „imitiraj maestra“ – slušanje i gledanje zapisanih nota u sistemu). Igra je podeljena po nivoima, zahteva vreme i strpljenje učenika da pažljivo čita i kulturno odgovara u dijalozima (izbor dva ili više odgovora), kao i da pažljivo sluša zvuke u igri kako bi uspešno obavio zadatak. Scenario igre je da učenik želi da nauči da svira jedan instrument, i dolazi na oglas filharmonije za letnje stažiste (engl. *summer intern*). Učenik, prvo vodi razgovor sa porttirom, zatim odlazi na prvi sprat (od četiri) i u prvoj prostoriji (*Artist's Lounge*) bira jednog od četiri ponuđena mentora (fagot, viola, truba ili perkusije). U zavisnosti za kojeg mentora se opredeli ili instrument, tok priče igre se razlikuje, dakle, postoje četiri moguće priče i putanje kojima će se kretati, tako da je ova interaktivna igra interesantna kao kolaborativni i kooperativni zadatak za četiri grupe učenika, koji će po završetku igre imati prilike da razmenjuju iskustva. Ukoliko neuspešno uradi zadatak ili kviz pitanje učenik ima mogućnost da ponovo pokuša da ostvari bolji rezultat, a ukoliko ne želi da reši određeni zadatak, ostaje u igri, može da se kreće i pokuša da nađe drugo, bolje, rešenje.

⁹⁹ <http://www.nyphilkids.org/musicquest.html>

Na primer trenutni zadatak (engl. *current task*) je: „Talk with Lil’ Sal for help; Find dust rag for Chris.; Find the conductor; Get a pair of mallets from the locked locker in the percussion room. Carl, the personnel manager, has the key“.

Na početku je potrebno upisati ime igrača, jer se pri sledećem otvaranju igre sa istog računara može nastaviti igra. Za igranje ove igre potrebno je oko 30 minuta. Postoji provera znanja u toku dijaloga, na primer, kada učenik treba da dokaže da zaista jeste učenik koji počinje da uči da svira fagot, jedan od likova u igri (engl. „Sound-guy Ed“) postavlja nekoliko pitanja provere naučenog na koje učenik odgovara izborom jednog od tri ponuđena odgovora:

1. „Name the relative of the bassoon that is pitched on octave lower.“ (contrabassoon, oboe, tuba).
2. „Players make their own reeds out of what material?“ (plastic, candy, bamboo).

Vokabular prikupljen u nekoliko igranja „MusicQuest“ je prikazan u sledećoj tabeli br. 59.

Tabela 59 - Vokabular u igri «MusicQuest»

General English Vocabulary	Music related Vocabulary
1 st /2 nd /3 rd /4 th Floor, accessory, anniversary, artist lounge, attempts, bamboo wood, basement security, battle, brass dressing room, bronze, building, bulletin board, careful, carrying around, carved, chart, cleaning supplies, clue, commissioned, congratulations, considerate, culprit, damage, dangerous, delivery, desk, diary, differences, different types of, dots, dust, dust rag, ear, elevator, expensive, floating, for sale, funny stories, great job, hallway, headphones, hit, hundred, images, inside, key, knives, left, library, mail, memory game, mentor, microphones, middle, overreacting, packages, percussion room, personal manager, practice rooms, protect, return, right, right-hand side, robbery, scrapple, security guard, shake, shipment, to be sorry, spiders, stage door, strapped together, terrible, time remaining, to commemorate, upset, woodwind dressing room, wonderful.	audience, bass clef, bassoon, bassoon player, bassoon trunk, baton, bells, chimes, clarinet, concert, conductor’s dressing room, conductor, contrabassoon, drums, glockenspiel, hammers, low sound, mallets, melody, military instrument, mouthpiece, notes, offstage, original song, percussion, percussion players/percussionists, piece of music, pitch, playing along with another, player, practice, reed(s) (single reed, double reed), seat strap (for the bassoon), sound, sound room, stage, symphony, time signature, timpani, trumpet, tune, viola, waltz, wooden bars, woodwind instrument(s), xylophone.

4.2.3.4. Onlajn muzičke igre – *BBC NI (Northern Ireland) - Musial Mysteries*

Interaktivna veb stranica sa muzičkim igrama „BBC NI (Northern Ireland) Musial Mysteries“ ima za cilj pružanje podrške muzičkom kurikulumu Severne Irske za uzrast 7 do 11 godina. Naslovi aktivnosti u okviru sajta su: „Sound Search Activity“, „Sound Story“, „Cave Sounds“, „Sound Mixer“, „Mood Music“, „Animal Match-Up“, „Orchestra Fact File“, „Music Match-Up“, „Quiz“. Ove aktivnosti ili interaktivne igre mogu se igrati redosledom po želji, trajanja su od 2 do 5 minuta, a sve čine jednu veliku celinu „Musial Mysteries“. Veb-sajt sa igrama se može koristiti kao: (1) izvor sadržaja u samostalnom učenju, (2) izvor nastavnih aktivnosti, gde su ponuđeni nastavni planovi i zvučni materijali koji su usklađeni sa igrama, ili (3) aktivnosti u okviru interaktivnog učenja projekcijom igre na interaktivnoj beloj tabli, gde nastavnik i učenici zajednički učestvuju u igranju, razmeni ideja i različitih pristupa rešavanju „muzičkih misterija“. Cilj ove igre je podsticanje interesovanja za muziku i razvijanje osetljivosti učenika na zvuk. Istovremeno, igra omogućava učenicima da na interesantan način istražuju osnovne muzičke koncepte zvuka, ritma i raspoloženja, kao i da se upoznaju sa instrumentima orkestra. Osnovne karakteristike igre su osnaživanje veština samostalnog učenja i razvijanje znanja o muzici i zvuku, razvijanje kritičkog mišljenja, digitalnih veština i kreativnosti u muzičkom izražavanju. Kroz igre se uspostavlja korelacija sa nastavnim sadržajima za predmete Engleski jezik, Geografija, Informatika i Medijska (digitalna) pismenost.

U toku igre sva tekstualna uputstva su ozvučena dečijim ženskim glasom, dok lik dečaka tumači dečak, a lik dirigenta, tumači starija osoba (irski engleski). Lik psa nema govorne elemente, ali se pojavljuje kao pomoć u vidu teksta (objašnjenja pre igre koje učenik treba pažljivo da pročita). U igri „Sound Activities“, očekivani ishodi učenja su upoznavanje učenika sa konceptom ravnomernog otkucaja (engl. *steady beat*). Svaka reč je jasno i vidljivo prikazana prvo na delu slagalice, dok u donjem delu učenik bira prazan deo slagalice i na osnovu zvuka (zvuk aviona, zvuk hodanja po plaži, muzika, lavež psa, zvuk vetra, zvuk talasa, galop konja, itd.) treba da otvori tačan deo slagalice gde je napisana reč (npr. čuo je „zvuk aviona“, učenik prevlači deo slagalice na reč „aeroplane“). Trajanje igre 3 do 5 minuta. Slika slagalice se polako otkriva, jer reč se nakon tačno otkrivenog dela pojavljuje u donjem delu ekrana pored određenog oblika slagalice, gde se pravi klasifikacija na zvuke koji imaju ravnomeran otkucaj i one koje nemaju ravnomeran otkucaj (engl. *sounds with a steady beat* - galloping, music, bat & ball, walking, tapping; and *sounds without a steady beat* - wind, seagulls, aeroplane, barking, sea).

U sledećoj aktivnosti „zvučna priča“ ili „Sound Story“, predstavlja interaktivnu muzičku priču u kojoj učenik okreće virtuelno stranice knjige, čita priču i ima zadatak da spoji pravi zvuk (skriven u više „šešira“ ispod slike knjige) sa rečima u priči (npr. zvuk cirkuske muzike i reč „circus“, zvuk bubnja – „drums“, itd.). Igra traje 3 do 4 minuta. Cilj igre je da učenike podstakne na istraživanje zvuka prezentovanog vizuelno. Tekst može poslužiti za vežbanje prošlog vremena (npr. *went, came, rolled, flew, cheered, applauded, dressed, tottered, jumped, barked*).

Tabela 60 - Transkript i vokabular «The Sound Story»

The Story	Vocabulary
"One day Robbie and Curly went to the <i>circus</i> . As the acrobats came on they played a <i>fanfare</i> . The <i>drums</i> rolled as they climbed the ladders. We could hear the crash of the <i>cymbals</i> when they flew through the air. Next to come on were the <i>clowns</i> . The audience cheered and <i>applauded</i> . Robbie was dressed up like Charlie Chaplin. He was very high up and <i>tottered</i> around the ring on stilts. Now it was Curly's turn – he <i>barked</i> as he jumped through the hoop. It was a grand day out."	acrobats, air, applauded, audience, barked, came, cheered, circus, climbed, clowns, cymbals, dressed, drums, fanfare, flew, hoop, jumped, ring, rolled, stilts, tottered, went

U aktivnostima „Cave Sounds/Sound Mixer“ cilj je da se učenici upoznaju sa ritmom koji se sastoji od serije dugih i kratkih tonova. Ova igra omogućava učenicima da stvaraju svoje ritmičke obrasce, ohrabrujući ih da misle kritički. Igra traje oko 5 minuta, odnosno koliko je potrebno učeniku da kreira svoj ritmički obrazac. U ovoj igri ima dva kratka teksta/opisa igre, iz kojih je prikupljen vokabular u sledećoj tabeli.

Tabela 61 - Vokabular u igri «Cave Sounds/Sound Mixer»

<i>Cave Sounds</i>	<i>Sound Mixer</i>
carefully, caves, deep, floor, hidden, long, pattern, rhythm, short, sounds, special, stones, underground.	boxes, build, cave, composition, hear, picture, play button, rhythms, roll over, sound patterns.

U igri „Mood Music“ učenici se upoznaju sa različitim muzičkim stilovima kroz kratke muzičke primere. U igri učenici imaju zadatak da odrede kako muzika utiče na osećanja slušalaca, i da to prikažu ekspresijom lica za šest likova (npr. *funny, frightened, relaxed, happy*). Kod učenika se razvijaju veštine interpretacije muzike i ohrabruju se da govore o osećanjima.

Tabela 62 - Vokabular u igri «Mood Music»

Mood Music – introduction	Mood Music - game
cinema, circus, excited, going, feel, frightened, happy, home, listen to, pantomime, places, relax, scary, think of.	funny, frightened, relaxed, happy.

U igri „Animal Match-Up“ koriste se muzički primeri koji opisuju stvari ili živa bića (npr. K. Sen-Sans: „Karneval životinja“/,C. Saint-Saëns: The Carnival of the Animals“; N. Rimski-Korsakov: „Bumbarov let“/,N. Rimsky-Korsakov: The Flight of the Bumblebee“). Učenici se ohrabruju da razmišljaju o razlikama između glasne i tihe muzike, sporog i brzog tempa, visokih i niskih tonova, dakle, da razvijaju veštine interpretacije muzike rečima. U samoj igri učenici imaju zadatak da slušaju pet muzičkih primera tako što će ubaciti svaki „kompakt-disk (CD)“ na ekranu u „plejer“ i „pustiti“, „zaustaviti“, „izvaditi“ disk i „smestiti“ ga u odgovarajuću kutiju diska na kojoj je slika određene životinje (bumbar, delfin, ptica, slon, žaba).

Tabela 63 - Vokabular u igri «Animal Match-Up»

Animal Match-Up (introduction)	Animal Match-Up (game)
animals, describe, expect to hear, familiar with, fast, high, imagine, loud, low, minds, paint, picture, quiet, slow, sort of music, sounds animals make, the way things move.	again, CD case, CD, close, each, hear, player, pictures, return, roll over.

Igra u kojoj učenici imaju najviše tekstualnog materijala da čitaju ili da slušaju, jeste igra „Orchestra Fact Files“, u kojoj učenici imaju priliku da upoznaju orkestarske grupe i instrumente orkestra (gudački, drveni duvački, limeni duvački i perkusije), da saznaju koja je uloga dirigenta, kako izgledaju instrumenti i kako se proizvodi zvuk na određenim instrumentima. Postoje kratki odlomci zvučnih primera izvođenja tonova (gudalom i *pizzicato*) na gudačkim instrumentima, itd. U ovoj igri nema igračkih elemenata, ali je veoma značajna zbog informacija koje pruža.

Tabela 64 - Vokabular u igri «Orchestra Fact Files»

Orchestra Fact Files - introduction	Orchestra Fact Files - game
comes from, dancing place, enter, orchestra, word.	across, bassoons, baton, bell shape, blowing through, brass, brass family, brushing, cellos, clarinets, concert hall, conductor, cymbals, different, double basses, each, fingers, fixed into, flat, flutes, French horn, glockenspiel, harp, help, higher, hole(s), job, keys (on instruments), large group of louder, lower, make, sure, metal, mouthpiece of the instrument, musical notes, musicians, oboes, orchestra, percussion, piccolo(s), pizzicato, play together,

	pluck/plucking, pressing down, quietly, recorder (instrument), sections, shake/shaken, shape, sit at the front, sit behind, sit towards the back, snare drum, someone, special effects, stick, string(s), strings (type of instruments), timpani, to stroke, bow, triangle, trombone, trumpet, tuba, tube, uncovering, valves, viola(s), violin(s), whistle, wood, woodblock, woodwind, woodwind family, xylophone.
--	---

Igra „Instrument Match-Up“, predstavlja produžetak prethodne igre, i pomaže učenicima u identifikovanju zvuka instrumenata koji pripadaju istoj porodici instrumenata.

Tabela 65 - Vokabular u igri «Instrument Match-Up»

Instrument Match-Up (introduction)	Instrument Match-Up (game)
backstage, drag, duet (performed by two players), instrument, musical notes, picture frame, roll over, room, solo (performed by one player), sounds.	bassoon, brass, brass family, double bass, flute, percussion, strings, timpani, trombone, trumpet, violin, woodwind, xylophone.

Završna aktivnost „Quiz“, ili provera znanja, sastoji se iz osam pitanja koja učenici treba pažljivo da čitaju i slušaju primere, kako bi tačno odgovorili na pitanja. Kao i u prethodnim igrama, grafika je veoma jasna i pregledna, i vizuelno pomaže učenicima u razumevanju zadatka.

Question 1: "Click on the images below to hear the sounds. Which one has a steady beat?"	<u>clock</u> , plane, sea
Question 2: "Where are you most likely to hear this music?"	football game, <u>circus</u> , shop
Question 3: "When Robbie and Curly were in the Marble Arch caves they saw 5 pictures that were linked to sounds. Choose which picture is missing from the list below? a) running footsteps, b) water dripping, c) rowing boat, d) hammering, e) ? "	cat, <u>dog</u> , mouse
Question 4: "Which television programme is most likely to play this music?"	news programme, <u>cartoon programme</u> , sport programme
Question 5: "Which instruments can be both plucked with fingers or played with a bow?"	<u>double bass</u> , timpani, harp
Question 6: "An orchestra conductor helps to: _____"	sell tickets at the box office, <u>bring the musicians in on time</u> , collect tickets on a bus
Question 7: "When a string instrument is plucked with the fingers it is called: _____"	<u>pizzicato</u> , pizza, pitch
Question 8: "Which instrument belongs to the percussion family?"	<u>xylophone</u> , violin, trumpet

4.2.3.5. Onlajn muzičke igre – *Carnegie Hall - Listening Adventures*

Dve interaktivne igre, ilustrovani vodiči za slušanje klasične muzike: (1) „Carnegie Hall *Listening Adventures: The Young Person's Guide to the Orchestra*, by Benjamin Britten“, i (2) „Carnegie Hall *Listening Adventures: Symphony No. 9 From the New World*, by Antonin Dvorak“, namenjene su razvijanju razumevanja muzike i strukture muzičkog dela. Ove igre su namenjene kao dopune u nastavi opšteg i stručnog muzičkog obrazovanja, kao i materijali u samostalnom učenju. U ovim igrama učenicima se pruža animirana interaktivna interpretacija muzičkog dela primenom slike, aktivnosti i priče. Interpretacije nisu posmatrane kao jedino i konačno tumačenje dela, već kao jedna od mogućnosti, jer muzika ima posebno i drugačije značenje za svakog slušaoca.

U prvoj igri „The Young Person's Guide to the Orchestra by Benjamin Britten“, dva lika, devojčica Violeta (*Violet*) i čika Oli (*Ollie*), kroz narrative praćene zvučnim primerima iz muzičkog dela „Vodič kroz orkestar za mlade“ Bendžamina Britna, u igri imaju zadatak da sve instrumente orkestra vrate na svoje mesto. Postoje delovi u kojima učenici mogu čuti izgovor teksta (američki engleski) ili mogu samo čitati tekst.

Složenija od prethodne igre, jeste „Carnegie Hall *Listening Adventures: Symphony No. 9 From the New World*, by Antonin Dvorak“, interaktivna igra, u kojoj su obrađena sva četiri stava Dvoržakove Simfonije br. 9. Igra je namenjena učenicima starijeg uzrasta sa razvijenim jezičkim i digitalnim kompetencijama, za samostalan rad i istraživanje. Moguće je primeniti ovu igru i sa učenicima mlađeg uzrasta, ukoliko bi tekst čitao nastavnik i vodio učenike kroz stavove prikazom igre na interaktivnoj beloj tabli ili ekranu. Svaki stav počinje prologom, a muzika i animacija se pojavljuju nakon prologa. Za igranje ove igre potrebno je odvojiti vreme, a igra se može primeniti i u nekoliko nastavnih časova. Animacija se pojavljuje u centru ekrana, a dodatne opcije i kontrole se pojavljuju tokom slušanja, odnosno gledanja animacije. Cilj igre je da se tokom slušanja muzičkog dela učenici upoznaju sa samim delom, muzičkim instrumentima (njihovim zvukom i izgledom). Kada se u toku dela jasno ističe zvuk određenog instrumenta ili grupe instrumenata, kada su nosioci određene teme ili muzičkog motiva - slike instrumenata se pojavljuju i nestaju, kako bi učenici razvili jasne asocijacije između zvuka i izgleda tih instrumenata. Imena instrumenata se pojavljuju kada učenik pređe strelicom preko slike instrumenta, i tada se animacija privremeno zaustavlja kako bi učenik imao vremena da pročita više informacija o samom instrumentu u novom prozoru koji se tom prilikom otvorio. Veoma interesantna je vremenska linija sa ilustracijama, gde je moguće vratiti se ili preskočiti određeni deo (lako se uočavaju muzički delovi iste

tematike, što uvodi učenika u osnove analize muzičkog dela). U toku ilustracije pojavljuje se tekst sa leve strane koji dodatno objašnjava muzički tok ili istorijske događaje. U centralnom delu se nalazi animirana ilustracija, u kojoj je najčešće prikazan i notni primer, kao i pokretna vizualizacija muzičkog toka (naviše ili naniže, skok, ili postupno). Sa desne strane ekrana nalaze se rečnik i dodatne interaktivne muzičke aktivnosti. Tako povezane sa muzikom određenog stava su igre:

- I stav – „Movement 1: Unscramble the Themes 1“; „Melody Mix-up“;
- II stav – „Movement 2: Unscramble the Themes 2“; „Write it down!“;
- III stav – „Movement 3: Unscramble the Themes 3“; „The Dvorak Challenge“;
- IV stav – „Movement 4: Unscramble the Themes 4“; „The Dvorak Challenge 2“.

U poslednje dve igre nalazi se po deset pitanja sa više ponuđenih odgovora i zvučnim primerima.

Tabela 66 – Primer rečnika iz igre «Carnegie Hall: Listening Adventures»

<p>Adagio: An Italian term used to indicate that the music should be played at a slow tempo.</p> <p>Allegro: An Italian term used to indicate that the music should be played at a fast tempo.</p> <p>Beat: The basic pulse in a piece of music.</p> <p>Con fuoco: An Italian expression that means "with fire," suggesting that the music should be played very fast and with energy.</p> <p>Melody: A succession of tones played or sung one at a time; a tune.</p> <p>Molto: An Italian word that means "very" or "much".</p> <p>Movement: A self-contained section of a piece of music, with its own beginning, ending, and character.</p> <p>Orchestra: A large group of instrumentalists, usually led by a conductor. The orchestra that plays Dvorak's Symphony No. 9 includes string, woodwind, brass, and percussion players.</p> <p>Pitch: The highness or lowness of musical sounds.</p> <p>Rhythm: The arrangement of long and short sounds in a piece of music.</p> <p>Scherzo: Literally a "joke" in Italian, a scherzo is a lively movement in triple time. The third movement of a symphony is often a scherzo.</p> <p>Staccato: A way of playing so that each note sounds short and separated from those around it.</p> <p>Symphony: A lengthy work written for orchestra. A symphony usually has three or four movements.</p> <p>Tempo: The speed at which a piece is played. Musicians refer to a fast or a slow tempo depending on how fast the beat is counted.</p> <p>Trill: The musical technique of rapidly alternating between two notes.</p> <p>Triple meter: A way of organizing the beats in a piece of music so that the first of every three is accented, as in 1 2 3, 1 2 3, 1 2 3, etc.</p> <p>Vivace: An Italian term used to indicate that the music should be played at a quick, lively tempo.</p>
--

4.2.3.6. Onlajn muzičke igre – *SFS Kids Fun & Games with Music*

Na dva sajta nalaze se različite igre San Francisko simfonijskog orkestra (engl. „San Francisco Symphony Orchestra“) pod nazivom „SFSKids - Fun and Games with Music“ i „SFS KIDS Fun with Music“. Ove igre su zabavne muzičke obrazovne aktivnosti za učenike uzrasta 8 do 13 godina koji nastavu slušaju na engleskom jeziku.

Na prvoj internet stranici „SFSKids - Fun and Games with Music“ nalazi se šest oblasti: „Discover Music“, „Listen“, „Play“, „Perform“, „Conduct“ i „Compose“. Igre su savremenog izgleda, a likovi u igri su šumske životinje obučene kao muzičari u orkestru (*fox, wolf, eagle, rabbit, bear*). U prvoj oblasti je igra „Sea of Knowledge“ („More znanja“) koja ima za cilj razvijanje veština slušanja muzičkih primera, veštine čitanja i upoznavanja sa instrumentima, muzikom i kompozitorima, istorijom muzike. U igri „Listen - Music Streams“ („Slušaj“ – „Muzički potoci“) učenik aktivno sluša muziku sa liste i čita informacije o muzičkim delima i kompozitorima. Postoji mogućnost izbora teme ili imena kompozitora. Zvučni inserti su iz arhive San Francisko simfonijskog orkestra, a tekstualni materijal ima za cilj da pruži kontekst i pomoć pri slušanju. Liste se menjaju dva puta godišnje u januaru i julu mesecu, time se pruža raznolikost u repertoaru, ali se i učenici motivišu da redovno posećuju SFS internet stranicu i igraju ove igre. U trećoj oblasti „Play“ („Igraj“) – Musical Skies/„Muzička neba“ nalaze se dve igre „Star Catcher“ i „Mood Journey“. Prva igra je posvećena učenicima mlađeg uzrasta, gde učenici slušaju promene u dinamici i tempu koje određuju brzinu kretanja lika u igri koji ima zadatak da sakupi što veći broj zvezdi. U igri „The Mood Journey“ („Putovanje raspoloženja“) slušanjem muzičkog dela, čitanjem o delu, i odabirom reči i fraza koje se pojavljuju na ekranu tokom igre, igrač opisuje svoj doživljaj muzičkog dela. U četvrtoj oblasti „Perform“ („Izvodim muziku/Sviram“) u igri „Instrument Garden“ („Bašta instrumenata“) učenik čita o instrumentima, sluša zvuk i svira virtuelno na različitim instrumentima putem avatara (lisice ili vuka). Instrumenti koje učenik može da svira, pritiskom brojeva 1 do 8 (C do C, različite visine tona) na tastaturi računara ili pritiskom na imena nota na ekranu, su: klavir, ksilofon, violončelo, flauta, klarinet, truba, tuba i timpani, dok ostale udaračke instrumente „svira“ pritiskom leve tipke miša – veliki i mali bubanj, cimbali. U petom delu, „Conduct“ („Diriguj“) u igri „Symphony Hall“ („Simfonijska dvorana“) cilj je da učenik usvoji osnovne pokrete pri dirigovanju. U ovoj veoma zahtevnoj igri, posebno u smislu jezičkih i digitalnih veština, potrebno je da učenik brzo čita i uspešno realizuje pokrete leve i desne ruke preko avatara (orla), pažljivo slušajući muziku i održavajući tempo, kako bi usklađeno svi instrumenti u orkestru svirali. Muzički primeri su

u dvodelnoj, trodelnoj i četvorodelnoj vrsti takta (npr. 2/4, 3/4 i 4/4). U poslednjem delu „Compose“ („Komponuj“) u igri „Music Mountain“ („Muzička planina“) postoji uvodna lekcija o notnim vrednostima, pauzama i dinamici u muzici, a zatim učenik samostalno bira koji će instrumenti izvoditi, određuje vrstu takta, tempo, virtuelno zapisuje note (visinu i trajanje), ili postojeći primer koriguje po svojoj volji. Nakon završetka igre, notni primer može da podeli putem linka sa drugima.

U okviru drugog vebsajta, „SFS Kids Fun with Music“ igre su podeljene u tri dela, od kojih su dva dela igre: (1) „Instruments of the Orchestra“, i (2) „The Music Lab“. U prvom delu je zastupljeno mnogo teksta za čitanje, slike i zvučni primeri o instrumentima u orkestru, ulozi grupa instrumenata i poziciji grupe u orkestru. U drugom delu „The Music Lab“ nalaze se igre koje motivišu učenike da eksperimentišu sa muzičkim zapisom i zvukom muzičkih primera, da menjaju notaciju, tempo, ritmičke obrasce, visinu tonova, harmoniju, oznake za dinamiku i artikulaciju. Nazivi ovih igri su: (1) „Music notation“ (vodič za osnovne notne vrednosti), (2) „Tempo“ je igra u kojoj se učenici igraju sa različitim brzinama izvođenja dela. Jezički termini u ovom delu igre su: *very slow, slow, medium, fast, very fast*; (3) „Rhythmic patterns“ je igra u kojoj učenici stvaraju ritmički primer, izborom redosleda „kućica“ koje simbolizuju jedan takt, a ukupno ima osam kućica, i time se formira *muzička rečenica*.

U igri „Pitch“, data je mala klavijatura pomoću koje učenik vežba imena tonova od *F do f*, zatim od *f do f¹*, i od *f¹ do f²*. U delu „Harmony“, u prvoj igri „The SFS Harmonizer“ mašina menjajući melodiju menja i karakter muzike, koji je označen kao „happy“, „sad“, „creepy“ i odnosi se na dur, mol, i džez verziju iste melodije (engl. *major, minor, jazz*), dok se druga igra „The Harmony Viewer“ zasniva na istom principu, samo se u ovoj igri menja i harmonija. U igri „Performance symbols“ učenik bira određene simbole koje primenjuje na motivu od dva takta, igrajući se sa dinamikom jednog muzičkog motiva, i sluša razliku između tih primera (*f, ff, p, pp, <, >, tr~, staccato, repetition sign, corona*). U igri „Instrumentation“ („Instrumentacija“) promenom linija instrumenata se igra sa zvukom muzičkog motiva (igra orkestracije), dakle, u troglasnom primeru uloge među instrumentima se zamenjuju i time se menja zvuk muzičkog motiva, npr. prvi put prvu liniju svira flauta, drugu violina, treću truba, a sledeći put truba svira prvu liniju, violina drugu a flauta treću (engl. *flute, violin, tuba*). U igri „Performatator“ učenik pomoću virtuelnog metalofona (sa šarenim notama i označenim imenima nota) uči da svira sledeće melodije: (1) „Twinkle, Twinkle, Little Star“; (2) „Frere Jacques“; (3) „Row Your Boat“; (4) „A Little Night Music by Mozart“; (5) „Largo from Dvořák’s Symphony No. 9“; (6) „Theme from Schubert’s Symphony No. 8“). Na kraju, u delu „Composing“ u igri „Composeizer“ slušajući svaki takt,

prevlačenjem i spuštanjem takta u notni sistem, redosledom koji želi, učenik stvara svoju melodiju.

4.2.4. Masovni otvoreni onlajn (mrežni) kursevi (MOOCs) o muzičkoj umetnosti

Na hiljade učenika/studenata, posebno onih koji već studiraju na visokoškolskim institucijama, neprestano, najčešće samostalno i dobrovoljno, tragaju za novim načinima učenja i obrazovanja, kako bi svoje znanje u mnogim oblastima unapredili i usavršili. Iako su masovni otvoreni onlajn (mrežni) kursevi – MOOCs (kao virtuelna okruženja za učenje - VLEs) jedan od najaktuelnijih trendova u tehnološki poboljšanom obrazovanju, definisanje termina MOOC i istraživanja koja se sprovode o ovoj novoj pojavi su još uvek u početnom stadijumu (Lackner, Kopp & Ebner, 2014; Kavgić, 2014). Tri osnovne vrste ovih kurseva su se razvile od nastanka ove forme do danas (2008-2018). Prva vrsta, „cMOOCs“ (*connectivistic*) ili „konektivistički“, omogućava (a)sinhronu komunikaciju, učenje i usavršavanje iz različitih disciplina, zasnovan je na principima mrežne kooperacije, dinamičnog i stalnog promenljivog okruženja, otvorenog obrazovanja i otvorenih obrazovnih resursa, a podređen teorijskim principima konektivizma i konstruktivizma u učenju. Druga vrsta, tzv. „xMOOCs“ (*extensive/extension*) ili „prošireni“ najčešće koriste tradicionalne obrazovne institucije kao onlajn platforme da prošire pristup iskustvima i aktivnostima učenja, resursima i događajima, koji su tipično zasnovani na transmisiji sadržaja (prethodno pripremljeno od strane pružaoca kursa/nastavnika), i usvajanju osnovnih kompetencija koje mogu da se testiraju. Većina danas dostupnih kurseva pripada ovoj drugoj kategoriji, ali se predlaže i uvođenje nove kombinacije obe vrste tzv. „mesoMOOCs“ - „koji će uključiti konektivističku sinhronu komponentu interakcije u nastavi uz primenu formativne i sumativne provere, i razvijanje podsekcija unutar te velike grupe polaznika ili razreda“ (Schoenack, 2013: 100).

Kada je reč o kontekstu održavanja ovih kurseva, većina kurseva na ovim platformama se koristi kao dopuna tradicionalne univerzitetske nastave, zamena za tradicionalnu nastavu (priznavanje ESPB bodova od strane obrazovnih institucija) ili za obuke, ali i neformalno obrazovanje pojedinaca. Najpoznatiji primeri MOOC virtuelnih okruženja za učenje (engl. *Virtual Learning Environments*) omogućavaju provajderi: „Blackboard“, „Coursera“, „edX“, „Future Learn“, „Open2Study“ (Open Universities Australia), „Udacity“, itd.

U kontekstu učenja i nastave engleskog jezika i muzičkih predmeta na akademskom nivou, masovni otvoreni onlajn (mrežni) kursevi na temu muzičke umetnosti na engleskom

jeziku mogu ponuditi bogate izvore autentičnog jezičkog materijala u učenju, uz kombinovanje kolaborativnog i personalizovanog učenja i razvijanje bogatog rečnika koji govori o različitim aspektima muzike. Mnogi scenariji primene ovih kurseva u nastavi jezika se mogu razviti. Nastavnici mogu adaptirati materijale kursa, ili informisati studente o postojanju ovakvih kurseva koji su im dostupni u onlajn okruženju. Video materijali, glasovni zapisi (podkasti) ili blog diskusije u okviru platforme, sve predstavljaju mogućnosti za usvajanje autentičnog jezika, posebno u kontekstu jezika struke, u ovom slučaju muzičke.

Primena kurseva može biti u vidu izbora određenog teksta, kviza, videa, dodatne literature, mogućnosti pismenog asinhronog komuniciranja sa drugim stručnjacima (diskusija). Nastavnici i studenati mogu iskoristiti saznanja o postojanju ovih kurseva kao osnovu za diskusiju uopšte o budućnosti muzičkog obrazovanja i profesije. S druge strane, studenti mogu imati aktivnu ulogu u kursu, zajedno sa nastavnikom kao učesnikom, učestvovati na interaktivan način u izgradnji ove obrazovne zajednice i napredovati kao pojedinci, stremite ka dobijanju sertifikata, stručnom usavršavanju, ili profesionalnom razvoju. Učesnici u kursu svakako imaju značajnu ulogu u svojoj sredini, šireći nova znanja među kolegama i saradnicima, u radu na kolaborativnim i kooperativnim projektima, gradeći most preko praznine između „potreba učenika“ i zvaničnog kurikulumu.

U tabeli u prilogu (8.11) navodimo naslove ovih kurseva i provajdere na kojima se nalaze. Većini kurseva se pristupa bez naknade uz registraciju, uglavnom se samo izdavanje sertifikata o završetku kursa naplaćuje i nije obavezno. (Neki od kurseva su arhivirani, veliki broj je u toku, a neki su u najavi.). Na osnovu naziva tih kurseva, možemo zaključiti da sadržaji određenih kurseva mogu biti primenjeni u nastavi muzičkih predmeta (npr. istorije muzike, teorije muzike, analize muzičkog dela, muzičke tehnologije, itd.) na visokoškolskim ustanovama, ali i u kontekstu srednjeg muzičkog obrazovanja. Na primer „Edeks“ (eng. „edx“) kursna nastava: „First Nights: Beethoven’s 9th Symphony and the 19th Century Orchestra“ nudi kvalitetne snimke predavanja i muzičkih nastupa (npr. video zapise izvođenja „Harvard Radcliffe Orchestra“) i snimke u obliku videa (3 do 15 minuta trajanja) kratkih analiza muzičkih dela u vidu predavanja na sceni, npr. snimci proba ili predavanja. Video materijali su upotpunjeni različitim vizuelnim efektima - slikama notnog zapisa, šemama, grafikama, zvučnim insertima, čak i trenutnim izvođenjem primera u toku govora. U kontekstu učenja jezika, od posebnog značaja su pokretni transkripti pored video prozora, ili ispod slike (u zavisnosti od odabrane opcije) kao i transkripti u formi dokumenta, koji se mogu preuzeti za ponovno čitanje i analizu.

Nakon gledanja videa obično postoji mogućnost kratke provere novog znanja, putem upisivanja odgovora, izborom jednog ili više ponuđenih odgovora, učešćem u diskusijama, pismenim proverama, ili slušnim testom (sa primerima od 20 sekundi do tri minuta dužine). Ukoliko student da pogrešan odgovor, uvek se pojavi poruka sa objašnjenjem. Postoje pismeni zadaci, npr. nakon završene pete lekcije postoji pismeni zadatak na temu „What was it like to be there?“.

"Describe some of the impressions that reviewers of Beethoven's premiere had. What did they say about the orchestra's performance? What kinds of evidence can we use to reconstruct the first performance? [...]" (Edx course: „First Nights: Beethoven's 9th Symphony and the 19th Century Orchestra, HarvardX“: „Unit Quiz“- part, Retrieved on May 8, 2016)

Konkretno u ovom kursu, jezik nije striktno akademski jezik, jer je reč o govornom jeziku sa ubacivanjem anegdota, digresija, sviranjem u toku iskaza, mimikom, pevanjem, pokazivanjem, demonstriranjem. Na primer: „He used just those three notes. Bump, bump, bum“. Iz tog razloga vizuelna slika govornika i zvučni ili video inserti muzičkog dela u samom videu su veoma važni u razumevanju jezika i muzike u fokusu predavanja.

U sledećem delu rada predstavljen je deo transkripta iz četvrte lekcije „Edeks“ kursa „First Nights: Beethoven's 9th Symphony and the 19th Century Orchestra“ (HarvardX) (preuzeto 8. maja 2016.g.):

Thomas Forrest Kelly: "We've talked about Beethoven being a composer who uses motifs, tiny little rhythmic or melodic ideas to make big structures. The last movement of this symphony, or at least when Beethoven gets to the tune of the "Ode to Joy," uses a different, but very interesting kind of procedure, because he uses that melody, that song that he composes, and uses it in a million different ways so that it becomes transformed. It almost becomes a motif, even though it begins not with a tiny little fragmentary idea, but with a whole organized, balanced song form. You'll remember that it begins, is played just by the cellos and double basses with no accompaniment. And then we have various variations that build up in the orchestra. Here are parts of two of those variations... [Music - Beethoven, "Ode To Joy"]"

Masovni otvoreni onlajn kursevi (MOOCs) predstavljaju obećavajuće rešenje za učenike i studente samostalne u učenju koji se susreću sa problemima pristupa obrazovnim sadržajima u onlajn prostoru, posebno u usavršavanju engleskog jezika i engleskog jezika struke, CLIL nastave, ali i učenju novih sadržaja i usavršavanju u oblasti muzičke umetnosti.

4.2.5. Digitalni/onlajn/virtuelni muzeji muzike i muzičkih instrumenata

Pri opisivanju muzejskog sadržaja onlajn najčešće se upotrebljavaju kao sinonimi termini „virtuelni“ (Deloš, 2006), „onlajn“ (online), „digitalni“ (digital) „sajber“ (cyber)¹⁰⁰, „e-muzej“ ili „internet“ muzej, jer „još uvek nije usvojeno precizno određenje značenja muzeja u onlajn prostoru, u domenu odnosa prema fizičkom muzeju kao ekvivalentu (u ovom slučaju ako takav i postoji), ili unutrašnjom strukturom takvog muzeja“ (Sviličić, 2010).

Internet stranice muzeja, Vajden (Weiden, 2012:21) klasifikuje u četiri kategorije: „muzej nalik brošuri“ (*brochure museum*), „muzej koji ističe sadržaj“ (*content museum*), „muzej koji ističe učenje“ (*learning museum*) i „virtuelni muzej“ (*virtual museum*). Vajden smatra da virtuelni muzej nastaje kada se dva ili više vebajta muzeja integrišu, odnosno, kada su slične kolekcije iz različitih muzeja donete zajedno i prikazane kao jedna digitalna zbirka na jedinstvenom vebajtu (npr. „Musical Instrument Museum Online – MIMO“), koja kao takva postaje „muzej bez zidova“. Za primere virtuelnih muzeja isti autor navodi sledeće: „Virtual Museum of Canada“, „European Virtual Museum“, „Google Art“, „Europeana“ i „3D Ancient Wonders“. Slično, Negri (2012: 16) smatra da virtuelni muzej predstavlja kompleksnu nezavisnu dimenziju muzeja koja živi svoj život u različitim medijima, a virtuelna dimenzija pruža prostor i iskustvo koje prevazilazi arhitektonske prostore i granice kolekcije. Jovanka Kozlovački-Damjanov (2013: 501) navodi da se u definisanju termina „virtuelni muzej“ koriste pojmovi, kao na primer: „veb-muzej, onlajn muzej, e-muzej, digitalizovani muzej, paralelni muzej, muzej bez zidova, meta-muzej, multimedijalni muzej, totalni muzej, univerzalni muzej“, itd. Postoje i interaktivni muzeji ili muzeji sa digitalnim tehnološkim interaktivnim instalacijama i opremom na izložbama u fizičkom prostoru¹⁰¹ - sa mešovitim medijskim i multimedijalnim instalacijama, specijalnim predmetima na izložbama i kompjuterskim simulacijama unutar fizičkih zidova muzeja, pružajući posetiocima i korisnicima „virtuelno iskustvo“, najčešće odlazak u određeni vremenski period i na određenu lokaciju na kojoj se nekada nalazilo umetničko delo, odnosno, simulacije određenih događaja u istoriji, ili sadašnjosti.

¹⁰⁰ engl. *cyberspace* (srp. sajberspejs/kiberspejs/kiber-prostor) = sveukupan zamišljeni prostor u kome se odvija komunikacija i razmenjuju informacije, naročito putem interneta, bez obzira na međusobnu fizičku udaljenost korisnika (Vasić i dr., 2018: 134).

¹⁰¹ Na primer: Muzej „Haus der Musik/Sound Museum“, Beč, Austrija.

Pod terminom virtuelan¹⁰² u ovom radu podrazumevamo nešto što je kreirano, simulirano ili realizovano pomoću računara ili računarske mreže.

„Virtuelni muzej je muzej koji egzistira u virtuelnom prostoru, dostupan preko interneta ili podržan interaktivnom televizijom. To je mesto susreta novih, informacionih tehnologija i muzeja: virtuelizovana, digitalizovana kolekcija eksponata, slika, crteža, skulptura, fotografija, predmeta, zvučnih i video zapisa i svega onoga što se u fizičkom svetu nalazi u stvarnim, tradicionalnim muzejima, uz prisustvo raznih edukativnih saržaja, blogova ili mesta za diskusiju“ (Kozlovački-Damjanov, 2013: 501).

Virtuelni muzej reprodukuje neke aspekte stvarnog muzeja, kao što su upoznavanje sa izloženim eksponatima, virtuelni obilazak oko izloženih eksponata i prisustvo raznih obrazovnih sadržaja. Razlikuje se po mogućnosti davanja povratne informacije od strane samih posetilaca onlajn (prisustvo raznih blogova ili mesta za diskusiju) i prilagođavanju „posete“ svojim potrebama (Panina, Kazakov, Bartosh & Emelyanov, 2013: 502). Putem interneta sadržaj virtuelnih muzeja može da dopre do publike širom sveta, čiji delić čini publika koja bi fizički bila prisutna u nekom „stvarnom“ muzeju (Negrini, Paolini & Rubegni, 2012: 78).

Dakle, onlajn stranice muzeja/virtuelni muzeji ne poseduju materijalne artefakte koji su tipični za klasičan muzej, već uglavnom prikazuju fotografiju ili snimak artefakta (digitalizovane umetničke slike, crteže, fotografije, video segmente¹⁰³, novinske članke, itd.), ili virtuelnu realnost, 3D rekonstrukciju ili simulaciju izgleda nekog predmeta, događaja ili prostora. Tada virtuelna okruženja nude neposredovanu percepciju „drugog“ sveta, gde virtuelna realnost (stvarnost) predstavlja tehnologiju za gledanje „kroz“ medij.

Tokom devedesetih godina dvadesetog veka, konstruktivizam je uticao na načine na koji su muzeji razmišljali o učenju. Tradicionalni pristupi obrazovanju i učenju u muzeju se zasnivaju na konstruktivističkom modelu ili teoriji o učenju koja se fokusira na učenika i značenja koja oni stvaraju na osnovu njihovog prethodnog iskustva, znanja i interesovanja. Primenom ovog modela muzeji mogu stvoriti prijatno, prijateljsko i podsticajno okruženje koje zadovoljava individualne potrebe za konkretno iskustvo, individualno promišljanje, komunikaciju i društvenu interakciju (Gajić & Milutinović, 2010: 154; 2011: 290). Principi učenja koji su proizašli iz konstruktivističkog mišljenja bili su sledeći (Kelly, 2011: 4):

¹⁰² virtuelan, -lna, -lno [od engl. *virtual*] - prividan, zamišljen ili nestvaran, naročito ako je kompjuterski stvoren ili simuliran (Vasić i dr., 2018: 273).

¹⁰³ video [engl. video] - deo sistema koji se tiče snimanja, reprodukovanja i emitovanja pokretne i statične slike (Vasić i dr., 2018: 269).

- učenje je aktivan proces konstruisanja značenja primljenih putem čula;
- ljudi uče o procesu učenja, kao i o sadržaju, dok uče;
- učenje se dešava u umu;
- jezik i učenje su neraskidivo povezani;
- učenje je društvena aktivnost povezana sa drugim aktivnostima;
- učenje je kontekstualno;
- prethodno znanje je preduslov za učenje;
- učenje se javlja tokom dužeg vremenskog perioda, kroz učestalo izlaganje procesu usvajanja znanja i razmišljanja;
- motivacija je neophodna za učenje.

Linda Keli (Kelly, 2007: 207) objašnjava da se posetom u muzeju identitet onoga ko uči ili identitet za učenje (engl. *learning identity*) izražava kroz kombinaciju šest kategorija prikazanih u „6 P“ modelu učenja u muzeju (engl. *Person, Purpose, Process, People, Place of learning, Product of learning*), gde prva kategorija „osoba“ se odnosi na učenika, tj. onoga ko uči, kao individuu i obuhvata: prethodno znanje, iskustvo, ulogu, rod (pol), kulturno poreklo, životnu istoriju, lični interes, lične promene, stvaranje značenja, posmatranje na drugačiji način. Druga kategorija „svrha“ (*purpose*), pokriva motivaciju koja stoji iza učenja (motivacija, lični opšti interesi, uživanje i zabava, promena, izbor u učenju). Treća kategorija, „proces“ uključuje brojne načine da se učenje ostvari kroz upotrebu znanja (iskustveno učenje - razumevanje, primena, proširivanje, otkrivanje, asimilaciju, doživljavanje i istraživanje u cilju postizanja rezultata, ili krajnjeg proizvoda). Četvrta kategorija, „ljudi“ pokriva društvene aspekte učenja (porodica, prijatelji, kolege, odrasli kao pratnja, saradnici, zajednica, profesionalci - muzejsko osoblje, nastavnici, istraživači), dok peta, „mesto učenja“ (škola, muzeji, galerije, kulturne institucije, biblioteke, internet, okruženje/priroda, život), a šesta „proizvod ili ishod učenja“ (činjenice i ideje, kratkoročni i dugoročni ciljevi, povezivanje, ishodi, stvaranje značenja, promene).

Nezavisno od tehničke implementacije, virtuelni muzeji su računarski programi orijentisani ka podizanju znanja i učenju, kojima je potreban ili fizički prostor unutar tradicionalnog muzeja („multi-touch“ table ili sistemi proširene stvarnosti), ili poseban „sajberspejs“¹⁰⁴, odnosno, „prostor kojem se pristupa putem vizuelne prezentacije

¹⁰⁴ engl. *cyberspace* (srp. sajberspejs/kiberspejs/kiber-prostor) = sveukupan zamišljeni prostor u kome se odvija komunikacija i razmenjuju informacije, naročito putem interneta, bez obzira na međusobnu fizičku udaljenost korisnika (Vasić i dr., 2018: 134).

distribuiranom na nekom digitalnom mediju ili na internetu, u kojem se odvija virtuelna interakcija korisnika sa 3D prikazima objekata, ili virtuelni obilasci unutar virtuelnog sveta“ (Antonaci, Ott & Pozzi, 2013: 186).

Različite taksonomije o učenju i iskustvu u muzeju bile su predložene, i većina njih uzima u obzir nova kretanja u oblasti učenja, kao i teorije i pristupe učenju u digitalnom dobu ne kao pasivne transmisije informacija do učenika/korisnika u interakciji sa tehnologijama, već kao aktivne procese kroz koji ljudi konstruišu nova saznanja o svetu oko njih (Zaharias, Machael & Chrysanthou, 2013: 375).

Korišćenje virtuelnih muzeja u nastavi u saglasju je sa misijom obrazovanja za 21. vek, i može obuhvatiti širok spektar ciljeva učenja (Antonaci, Ott & Pozzi, 2013: 194). Virtuelni muzeji se uglavnom posmatraju kao alatke orijentisane ka unapređenju učenja u oblasti kulturnog nasleđa, znanja i kompetencija vezanih za specifične domene (umetnost i kulturno nasleđe), međutim, oni mogu unaprediti razvoj svih veština 21.veka:

- ličnih veština (inicijative, otpornosti, odgovornosti, preuzimanja rizika, kreativnosti, kritičkog mišljenja),
- društvenih veština (rad u timu, umrežavanje, empatija, saradnja),
- veština učenja (upravljanje, organizovanje, rešavanje problema, metakognitivne veštine),
- kulturnih i komunikativnih jezičkih veština (interkulturalno razumevanje i učestvovanje u kulturnim dešavanjima, interkulturalna komunikacija, dijalog),
- veštine upotrebe IKT/digitalne/medijske pismenosti.

U nastavi engleskog jezika Karastati (Karastathi, 2017: 9) razmatra primenu „ekfrastičkog pisanja“ (tehnik slikanja rečima), koja se sastoji od pisanja ili eksplicitnog verbalnog prikazivanja slike (grafičkog prikaza) kao dela vizuelne umetnosti koje se nalazi u muzeju. Ova tehnika zahteva da se gleda polako, pažljivo, uz razmišljanje i „preuzimanje vlasništva nad slikom kroz pisanje“. Odnosno, sagledane su mogućnosti za mentalnu interakciju (posmatrač je aktivan kreator značenja) koje pruža ovaj oblik kreativnog pisanja i angažovanja sa muzejskim i galerijskim kolekcijama, posebno u doba primene savremenih medijskih tehnologija (digitalnih/onlajn/virtuelnih muzejskih/galerijskih izložbi).

Sprez i Tejlor-Bene (Spraggs & Tyler-Benne, 2016) kao faze u kreativnom pisanju navode: gledanje/posmatranje (*Looking*), doživljavanje i razmišljanje (*Feeling and reflecting*), zamišljanje (*Imagining*), oblikovanje (*Shaping*) ili pronalaženje oblika (*Finding a form*), ponovno gledanje i poliranje (*Revising and Polishing*), dok Karastati (Karastathi,

2017) predlaže da proces kreativnog pisanja bude zasnovan na samo četiri faze: gledanju, zamišljanju, doživljaju i refleksiji. Kako navodi autorka, izvori sadržaja i materijala za pravljenje aktivnosti slušanja i „gledanja bez slike“ (engl. *pictureless viewing*) u nastavi jezika mogu biti mesečni podkasti (engl. *podcasts*) dostupni na sajtu muzeja sa intervjuima i opisima slika, interpretacijama dela iz različitih izvora (npr. *The National Gallery, UK Podcasts*). Korisni izvori sadržaja u nastavi engleskog jezika mogu biti već gotovi nastavni planovi, kao i postojeći muzejski resursi i tekstovi (npr. na sajtu *The Metropolitan Museum, New York*), posebno kao pomoć nastavnicima u kreiranju CLIL aktivnosti.

Učenje u muzeju predstavlja odličnu priliku za integraciju muzičke umetnosti i učenja jezika. Bez obzira na njihove različite prioritetne oblasti i načine konceptualizovanja znanja, verovanja i iskustva, potencijale za učenje učenika različitog kulturnog porekla možemo maksimalno uvećati njihovim integrisanjem, gde učenje jezika može da podrži i osnaži razumevanje u različitim kulturnim kontekstima.

Kolekcija muzeja umetnosti otkriva kulturne vrednosti koje su i suština jezika, dok jezik služi kao alatka za komunikaciju i da ojača/osnaži te kulturne vrednosti. Pored toga, jezici kao sredstvo ljudskog društva postaju apstraktni kada su odvojeni od čvrstog iskustva, a kolekcije muzeja umetnosti postaju apstraktne bez priče vezane za njih. Prednosti korišćenja virtuelnih muzeja kao sredstva za angažovanje učenika engleskog jezika mogu biti upoznavanje učenika sa muzejima i vokabularom u uvažavanju ili vrednovanju umetničkih dela. Autentični materijali u obrazovanju su osnova za usvajanje vanjezičkog konteksta obogaćenog kulturološkim elementima, koji pomaže pri razumevanju i učenju jezika. Primena virtuelnih muzeja u procesu učenja u nastavi engleskog jezika, CLIL nastavi i nastavi muzičkih predmeta (na engleskom jeziku ili primenom engleskog jezika) može da se razvija u najmanje tri oblika, kao:

1. podrška nastavniku u predavanju - ilustrativni materijali (serije ilustracija); virtuelni obilasci muzeja sa učenicima.
2. podrška kursu/predmetu za samostalan ili kolaborativni rad učenika sa materijalima za interaktivno učenje.
3. podrška učenicima u razvijanju interesovanja i veština za celoživotno učenje i profesionalni razvoj.

Postojeći virtuelni muzeji muzike (kao nematerijalne baštine), muzičkih instrumenata i predmeta, kao internet sajtovi u oblasti kulturnog nasleđa muzičke umetnosti, veoma su različiti po stilu i odlikama. Oni mogu da sadrže opšte informacije o muzejima u fizičkom

prostoru (aktuelne postavke, prodaja ulaznica, radno vreme, itd.), tekstualne opise o eksponatima u muzeju, sa postavljenim fotografijama, 360° virtuelni obilazak kroz sobe i galerije stvarnih muzeja (sa ili bez muzičke pratnje), ali i obimne digitalizovane ili virtuelne kolekcije eksponata, zvučnih i video zapisa, i multimedijalne prezentacije. Virtuelni muzeji mogu biti i pravi „muzeji bez zidova“, poput *Musical Instrument Museum Online – MIMO*¹⁰⁵, „kada se dva ili više veb sajta muzeja integrišu, odnosno, kada su slične kolekcije iz različitih muzeja donete zajedno i prikazane kao jedna digitalna zbirka na jedinstvenom veb sajtu“ (Weiden, 2012: 21).

Digitalna instalacija „Conducting The Philharmonic Orchestra“ („Dirigovanje simfonijskim orkestrom“) se može naći u mnogim muzejima sveta, kao na primer, u muzeju „Haus der Musik/Sound Museum“ ili „Kuća muzike/Muzej zvuka“ u Beču (Austrija). U kontekstu učenja jezika, ova vrsta muzeja može biti uključena kao onlajn aktivnost slušanja i gledanja video klipa o toj vrsti muzeja. Prema tome, učenici su izloženi autentičnom jeziku ili različitim varijetetima engleskog jezika, a izloženi su i novom sadržaju i vokabularu. U zavisnosti od sadržaja predstavljenog u video materijalu, moguće je primeniti mnoge nastavne metode i aktivnosti.

Poseta učenika virtuelnom muzeju može postati efikasno „iskustvo učenja“ u nastavi i muzičkih predmeta i engleskog jezika, ukoliko nastavnici planiraju nastavne aktivnosti na pravi način i primene odgovarajuće obrazovne metode. Primenom virtuelnih muzeja u interaktivnom učenju muzike i engleskog jezika učenici mogu da razvijaju komunikativne veštine slušanja, čitanja, govora i pisanja. Učenici se upoznaju sa vokabularom koji uvažava/ceni umetnička dela i predmete kulturne baštine, time razvijaju veštine opisivanja, korišćenja prideva i opisnih fraza, identifikuju i opisuju umetničke elemente (npr. linije, boje, oblike, raspoloženja) koji su prisutni u umetničkom delu (muzičkom delu, baletu) ili u prikazanom objektu, posmatraju skup umetničkih dela i zapisuju informacije o temi koja je u fokusu njihove istraživačke grupe.

Učenici u grupama ili pojedinačno mogu da konceptualizuju, dizajniraju ili konstruišu muzejske galerije prema njihovom ličnom ili grupnom interesovanju, vrednostima ili uverenjima. Proveravanjem svojih ideja kroz pregovore, adaptaciju ili transformaciju, oni mogu da grade veštine u pronalaženju izvora, reagovanja na informacije, manipulisanje informacijama, povezivanje ili rekontekstualizaciju informacija u multimodalnom okruženju.

¹⁰⁵ <http://www.mimo-international.com/MIMO/>

Priređivanjem aktivnosti obilaska jednog virtuelnog muzeja učenicima se pruža mogućnost pristupa jeziku i muzičkim sadržajima na razigran i zabavan način, kroz interakciju sa digitalnim medijima, drugim učenicima i nastavnicima (fizički prisutnih ili onlajn putem različitih računarskih programa). Učenici prvo na vebsajtu muzeja *Liszt Ferenc Memorial Museum and Reseach Centre* čitaju digitalni tekst - dugačke i detaljne opise muzejskih objekata (koji se inače mogu videti u obilasku stvarnog muzeja) za određenu prostoriju. Zatim prave beleške o posebnim objektima koje smatraju važnim, i kasnije prezentuju svoje istraživanje razgovorom na tu temu i vođenjem drugih učenika virtuelno slikom projektovanom na ekranu/tabli. Učenici se mogu angažovati u aktivnostima slušanja zvučnih vodiča (engl. *audio guides*)¹⁰⁶ na engleskom jeziku (i na 11 drugih jezika), ili u aktivnostima gledanja video ilustracija muzike Franca Lista, koje se sastoje od zvučnog zapisa izvođenja jednog muzičkog dela kompozitora (slušanje muzičkog dela kao nematerijalne baštine) uz grafičku prezentaciju slika i fotografija koje ilustruju elemente značajne za razumevanje sadržaja tog dela, za život kompozitora ili za događaje koji su podstakli kompozitora da napiše to muzičko delo. Ispod svake video prezentacije, postoji tekst o određenom muzičkom delu, koji može biti osnova za novu diskusiju ili istraživački rad učenika.

U zaključku, virtuelni muzeji mogu obezbediti dodatne resurse za ostvarivanje zahteva postavljenih u nastavi muzičkih predmeta, engleskog kao stranog jezika i CLIL nastavi. Na taj način nastavnici mogu obogatiti nastavni kurikulum upotrebom autentičnih tekstova, fotografija, video i zvučnih snimaka, kao i drugih materijala dostupnih na sajtovima muzeja ili u virtuelnim muzejima, kao i samim iskustvom „virtuelne posete“.

¹⁰⁶ <http://www.lisztmuseum.hu/en/aboutus/audioguide/>

4.2.6. Aplikacije virtuelne realnosti i VR video (klasična muzika)

Virtuelna realnost (VR) je „imerzivna ili uranjajuća, računarski omogućena tehnologija koja replikuje (kopira) realno okruženje i omogućava korisniku da kroz simulaciju prisustva bude prisutan i bude interaktivan u okruženju“ (Lloyd, Rogerson & Stead, 2017: 222). Ove nove tehnologije mogu imati značajni obrazovni i motivacioni potencijal u nastavi i učenju, jer omogućavaju interaktivno iskustveno učenje – posebno kao izleti u nove predele i prostore (Pilgrim & Pilgrim, 2016), dok se konstruktivizam izdvaja kao najpogodnija teorijska osnova za razvoj VR sadržaja, aplikacija i iskustava. Interakcija učenika je najčešće moguća sa virtuelnim objektima, što im omogućava da objekte istražuju, eksperimentišu i dobijaju povratne informacije.

„Muzika je neka vrsta *virtuelne stvarnosti*, koja je često jasnija od *obične stvarnosti*“, navodi Rene Kraford (Crawford, para. 1). Autorka naglašava da virtuelna realnost (stvarnost) nije nešto novo u oblasti muzičkog stvaralaštva, jer već od osamdesetih godina dvadesetog veka uveliko nastaju dela interaktivne kompjuterske muzike i multimedijски radovi. Ono što je novina, jeste potreba za stvaranjem velikog broja različitog vizuelnog, zvučnog i multimedijalnog sadržaja za opremu za gledanje virtuelne stvarnosti - VR (npr. *Oculus Rift*, *Samsung Gear VR*, *MelodyVR*, *HTC Vive*), kao i aplikacija za te uređaje i druge digitalne mobilne uređaje, što utiče na promene u muzičkoj industriji i obrazovanju.

Primena virtuelnih svetova u nastavi jezika nije nov fenomen. Postoje istraživanja fokusirana na primenu ovih novih tehnologija u nastavi engleskog jezika (Da Silva, 2012). Rezultati ovih istraživanja rađeni najčešće u virtuelnom svetu „Second Life“, ukazuju na činjenicu da ovakve tehnologije zahtevaju posebnu metodologiju i tehniku rada u nastavi, posebno na nivou visokog obrazovanja.

Trenutno u fokusu istraživanja su obrazovne prakse primene aplikacija poput „Google Street View“ i „Google Expedition“, kao i pronalaženje načina za efikasnu implementaciju virtuelne stvarnosti kao obrazovne tehnologije u nastavi odabranog predmeta ili naučnih disciplina. Kreiranje VR sadržaja od strane učenika postaje veoma rasprostranjena aktivnost, posebno kroz pravljenje jednostavnih panorama i video-materijala sa mogućnošću gledanja 360° (npr. „CoSpacesEDU“, ili aplikacije za mobilne uređaje „Cardboard Camera“). Studenti mogu iskoristiti prednosti mobilnih uređaja i augmentirane realnosti kako bi „stvorili uranjajuća muzička iskustva u hibridnom fizičkom i virtuelnom prostoru“ (Tobias, 2014: 224).

U oblasti učenja engleskog jezika, jezičke oblasti i veštine koje učenici mogu razvijati primenom mobilnih uređaja i virtuelnih okruženja u nastavi i učenju su: (1) usaglašavanje ili neslaganje, (2) izražavanje preferencija, razmatranje ili rasprava (debata), (3) obrazlaganje mišljenja, (4) razgovor o sličnostima i razlikama između mesta, prostora i objekata (poređenje), (5) izrada predloga, ubeđivanje, predviđanje i pogađanje, i (6) traženje značenja novih reči, traženje sinonima (Sutcliffe & Barns, 2017).

Primer virtuelnog izleta je virtuelni obilazak „The Buckingham Palace Expedition“ (ukupnog trajanja deset minuta), primenom VR opreme ili gledanjem videa u formatu 360° primenom sajta „YouTube“, ili aplikacije na pametnom telefonu. Uz klasičnu muziku u pozadini, dva vodiča, upravnik (engl. *Master of the Household/The Chief Operations Officer for The Queen*) i kustos (engl. *The curator of the paintings for the Royal Collection Trust*) na engleskom jeziku od ulaza „sprovode“ učesnika kroz palatu, obilazeći sve najznačajnije prostorije. Njihovo „prisustvo“ doprinosi veoma snažnom „uranjajućem“ iskustvu. Primer ovog videa od posebnog je značaja jer sadrži autentični jezik, i klasičnu muziku u pozadini. Posebno interesantan podatak je i postojanje zlatnog klavira u palati, kao i velike kolekcije umetničkih dela.

Sve veći broj zapisa koncertnih izvođenja dela repertoara klasične muzike u VR tehnologiji, u otvorenom pristupu, omogućava doživljaj slušanja iz perspektive dirigenta, izvođača i publike (Prilog 8.13). Posebnu primenu ovakvi video materijali mogu imati u stručnoj nastavi muzičkih predmeta, poput, dirigovanja gde učenici i studenti mogu uz zvuk visokog kvaliteta posmatrati svaki pokret i izraz lica dirigenta tokom čitavog izvođenja dela, ili ukoliko koriste VR opremu, postaviti se u ulogu dirigenta i vežbati pokrete uz izvođenje dela dirigovanjem pred „pravim“, a ne „zamišljenim“ orkestrom, kada na časovima dirigovanja ne postoji mogućnost rada sa školskim orkestrom ili izvođačkim ansamblom. Na primer, violinista se može pri gledanju¹⁰⁷ videa fokusirati samo na svoj instrument, ili grupu instrumenata, što veoma često nije moguće gledanjem klasičnih video materijala u kojima izbor kadrova zavisi od pozicije kamere, montaže kadrova i samog kvaliteta slike.

Primena engleskog jezika je u naslovima videa i opisima dela, kao i komentarima ispod svakog videa. Postoje primeri u kojima voditelj najavljuje i opisuje kontekst dela, kao na primer, u 360° video zapisima koncerta BBC orkestra 2016.godine – „The BBC Concert Orchestra“, dostupnim na „YouTube“ stranici istoimenog orkestra. Još jedan kratak obilazak

¹⁰⁷ Iskustvo gledanja VR videa zavisi od pozicije kamere i kvaliteta video i zvučnog zapisa, kao i njihove obrade, ali i opreme i brzine interneta samog korisnika.

koji može biti posebno iskustvo za učenike i studente jeste virtuelna poseta fabrici klavira, odnosno, gledanje 360° videa dostupnog na sajtu „YouTube: The New York Times“ (objavljenog 15. novembra 2017.g.) pod naslovom: „Where It’s Made: A Steinway Grand Piano“ u kome učenici pored gledanja, slušaju muziku i čitaju kratke opise (2 – 4 reda) o samoj proizvodnji klavira, materijalima, tehnikama izrade, skladištenju, itd.

Transcript: „Where It’s Made: A Steinway Grand Piano“

"The wood is kept in the lumber yard for two years
to remove the moisture,
in order to ensure the longevity of the pianos."

"The rim of the piano
is composed of 20 layers of
mahogany and hard rock maple."

"The rim gives the piano its
shape and resonance."

"The soundboard will give the
piano its tone."

"This 180-kilogram cast iron plate
holds it together."

"Not to string you along...
but it takes a lot of minute
adjustments and calibration
to finish a piano."

"Each piano ends up with its
own unique sound."

"Don't forget to tune."

5. DISKUSIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

5.1. Diskusija rezultata prvog dela istraživanja

5.1.1. Refleksije na socio-demografske karakteristike učesnika u istraživanju

Uzorak čini 148 popunjenih upitnika, učesnika iz ukupno 49 zemalja. Od toga 103 upitnika su popunili nastavnici na svim nivoima obrazovanja i u različitim kontekstima nastave u oblasti nastave engleskog jezika (ELT), 27 iz oblasti nastave muzičkih predmeta (M), 10 iz oblasti CLIL nastave, a 8 pripada grupi različitih profesija „RP“. U poslednjoj grupi „RP“ pripadaju osobe koje su označile više oblasti rada ali nisu navele da se primarno bave nastavnim radom u nekoj od prethodnih oblasti (npr. nastavnik glume - oblast ranog obrazovanja; rad u oblasti obrazovnih tehnologija i onlajn/digitalne nastave; obuka nastavnika, itd.). Od ukupno 148 učesnika u istraživanju, 119 je ženskog pola i 29 muškog pola. Populaciju čine nastavnici između 19 – 70 godina života. Najveći broj učesnika u istraživanju (od ukupno 148) u istraživanju kao najviši stepen obrazovanja ima završene master studije (50%), osnovne studije (27%), doktorat (12,2%), ili poseduje neki vid diplome ili sertifikata za rad u nastavi (10,1%).

U približno istom broju nastavnici rade u državnoj školi (38,5%) i privatnom sektoru (33,1%), zatim u visokom obrazovanju (27%), i nastavi „jedan na jedan“ (20,3%). Sektor rada ostalih učesnika obuhvata: obuku nastavnika (16,2%), istraživački rad (8,8%), izdavaštvo (4,7%), stručno obrazovanje (4,1%), menadžment u obrazovanju (0,7%), ili su kreatori obrazovnih politika (Ministarstvo obrazovanja) (3,4%), ili nešto drugo, poput stručne obuke/alternativnog obrazovanja/jezičke akademije/„frilensing“ (6,8%).

Rezultati ovog anketnog istraživanja ukazuju na činjenicu da 75% nastavnika radi u stvarnom/realnom nastavnom okruženju, dok nasuprot tome samo 2% nastavnika radi u (isključivo) onlajn (virtuelnom) okruženju za učenje, dok u kombinaciji realnog i digitalnog okruženja za učenje i nastavu (engl. *blended learning and teaching environment*) radi 10,1% nastavnika. Veoma značajan broj nastavnika radi u svim vrstama radnog okruženja (12,2%), dakle u realnom, kombinovanom, i onlajn prostoru, što ukazuje na činjenicu da digitalne tehnologije značajno utiču na obrazovne procese, „pomerajući“ granice obrazovanja.

Uzrast učenika na koji se odnosi rad učesnika u istraživanju, obuhvata učenike predškolskog i školskog uzrasta: do 7 godina (9,5%), osnovne škole 6 – 7 godina (29,7%), 8-10 godina (35,8%), 11-12 godina (40,5%), tinejdžere 13-15 godina (50%), mlade odrasle 16-

17 godina (44,6%), studente - visoko obrazovanje 18-24 godina (48,6%), odrasle od 25 i više godina (42,6%).

U odnosu na broj učenika u nastavi, preovladava manji broj učenika u razredu (do 15) učenika, razredi do 25 učenika i razredi sa 25 i više učenika. Većina nastavnika predaje i u nastavi „jedan na jedan“ (jedan nastavnik na jednog učenika), što je znatno karakteristika nastave muzičkih instrumenata, ali i stranog jezika. U veoma velikim razredima od preko 100 učenika, radi pet nastavnika. Jedan nastavnik iz muzičke oblasti rada je naveo da radi sa izuzetno velikom grupom od 100 i više učenika ali onlajn, a jedan nastavnik engleskog je naveo da radi sa mikro grupama od dva-tri učenika.

Jezik na kome se odvija nastava je u najvećoj meri kod svih učesnika engleski jezik (95,9%), a ostali jezici su zastupljeni u manjoj meri: španski (4,7%), grčki (4,7%), italijanski (4,1%), ruski (3,4%) nemački (1,4%), i ukupno 17,6% „drugi jezici“ (srpski, slovački, hrvatski, makedonski, arapski, hebrejski, mađarski, vijetnamski, urdu i ukrajinski).

Na osnovu prikupljenih rezultata, najbrojnije su grupe učesnika koje imaju: 5 do 15 godina rada u nastavi (33,8%), 15 do 25 godina rada (29,1%) i 25 do 35 godina rada (14,9%). U manjem broju su učesnici sa 35 do 55 godina rada u nastavi (8,1%) i početnici do dve godine radnog iskustva (7,4%), zatim oni sa 35 i više godina rada (5,4%), i oni koji imaju samo iskustvo u nastavi pre zaposlenja (1,3%).

Najveći broj nastavnika se izjasnio da nema iskustvo u onlajn nastavi (42,5%), zatim da ima iskustvo rada onlajn „između 2 i 5 godina“ (17,6%), „više od 5 godina rada“ (15,5%), i „manje od 1 godine“ iskustva u onlajn nastavi (14,2%), i „između 1 i 2 godine“ iskustva u onlajn nastavi (9,5%), i „nešto drugo“ (0,7%).

Kako su na osnovu rezultata formirane četiri grupe učesnika u istraživanju, rezultati učesnika koje smo svrstali u grupu raznih profesija (RP), biće sagledani (u poglavlju 5.1.5.) nakon diskusije o rezultatima grupe CLIL nastavnika (poglavlje 5.1.4.).

5.1.2. Refleksije na analizu rezultata načina primene digitalnih tehnologija u povezivanju sadržaja učenja engleskog jezika i muzike u nastavi engleskog jezika (zadatak 1)

Nastavnici engleskog u istraživanju u najvećem broju predaju engleski kao strani jezik – EFL (84), engleski za akademske namene – EAP (30), engleski za govornike drugih jezika – ESOL (28), engleski za posebne namene/stručni engleski jezik – ESP (19), poslovni engleski jezik – BE (17), i engleski za posebne akademske namene/stručni akademski – EASP (10). Zabeležen je samo jedan primer gde nastavnik navodi da se bavi i radom u oblasti nastave engleskog jezika i prevodjenja, ali i radom u nastavi muzike (E – A 24).

Nastavnici rade sa jednom ili više uzrasnih kategorija, a uzrast učenika sa kojima rade ovi nastavnici engleskog jezika (njih 103) u najvećoj meri obuhvata: visoko obrazovanje 18 – 24 godina (N = 53), zatim tinejdžere 13 – 15 (N = 47), mlade odrasle 16 – 17 godina (N = 42), odrasle 25 i više godina (N = 41), uzrast osnovne škole 11 – 12 godina (N = 39), 8 – 10 godina (N = 33), 6 – 7 godina (N = 23), i najmanje predškolski uzrast 3 – 5 godina (N = 7).

Nastavnici engleskog jezika, njih 78 radi u realnom okruženju, 12 u kombinovanom, 11 „u svim navedenim“, i dva u onlajn okruženju. Veličina razreda u nastavi engleskog je u najvećoj meri do 15 učenika (N = 49), 25 i više (N = 38), srednje velikom razredu do 25 (N = 36), u nastavi „jedan na jedan“ (N = 28), dok jedan nastavnik radi sa mikro grupama od 2 do 3 učenika.

Jezik na kome se odvija nastava je engleski (N = 101), od toga „samo engleski“ (N = 66), a ostalo engleski i neki od sledećih jezika: grčki (6), srpski (5), španski (5), ruski (5), arapski (3), slovački (3), italijanski (2), hebrejski, holandski, makedonski, mađarski, ukrajinski, urdu. Samo na arapskom (1), samo na italijanskom (1).

Nastavnici engleskog imaju većinom 15 – 25 godina rada (33), zatim 5 – 15 (28), 25 – 35 (17), 3 – 5 (10), 0 – 2 (9), 35 i više (2), pre zaposlenja (1). U okviru rada sa učenicima u onlajn okruženju, većina nastavnika nema iskustva u radu onlajn (57), zatim, jedan deo ima iskustvo „između 2 i 5 godina“ (19), „manje od 1 godine“ (15), „više od pet godina“ (13), „između 1 – 2 godine“ (11).

Samo udžbenik koristi njih 17, a dopunjen ili korigovan udžbenik koristi 68 nastavnika. Od digitalnih medija u nastavi uopšte koriste: laptop računare (53), desktop računare (26), tablet uređaje (22), mobilne telefone (33), *iPod/iPad* uređaje (12), interaktivne bele table (31), društvene medije (npr. *Facebook*, *Twitter*, *Skype*, *Google +*, itd.) (28), elektronske knjige (23), poseban onlajn softver za učenje jezika (19), i muzičku tehnologiju (12). Neki od njih kreiraju svoje digitalne materijale (40), ili koriste samo besplatne onlajn materijale (40). Pored navedenog, koriste i projektor, CD/CD plejer, internet i elektronske časopise.

U nastavi engleskog za posebne namene (ESP) nastavnici koriste digitalne medijske tehnologije kako bi pomogli učenicima u traženju onlajn materijala sa autentičnim jezikom iz oblasti rada. Na primer, digitalne medije koriste u radu sa interno raseljenim licima, gde je nastava gotovo u potpunosti u onlajn prostoru, sa ciljem poboljšanja mogućnosti zapošljavanja osoba određenih struka. U oblasti akademskog engleskog jezika za posebne namene nastavnici koriste digitalne materijale kako bi unapredili veštine pisanja, slušanja i vođenja beleški, posebno primenom video materijala „TED Talks“, kao i video vodiča ili tutorijala na sajtu „YouTube“. U ELT nastavi sa slepim/slabovidim učenicima nastavnici primenjuju muziku kroz digitalne medije kako bi odgovorili na potrebe učenika (svi učenici uključeni su u nastavi kada se primenjuju digitalni mediji).

Nastavnici engleskog jezika smatraju da digitalne medijske tehnologije omogućavaju:

- pristup znanju i učenje kroz iskustvo i kroz različita čula (npr. alati proširene stvarnosti, alati za generisanje umnih mapa – „Padlet“),
- unapređivanje veština slušanja, i veština izgovora (npr. primenom videa, posebno onih u kojima učenici govore i koje su sami zabeležili primenom digitalnih medija),
- unapređivanje veština izlaganja mišljenja (npr. primenom aplikacija „Edpuzzle“ ili „Voicethread“, za kreiranje video prezentacija),
- unapređivanje veština čitanja (aplikacije za čitanje onlajn),
- unapređivanje veština pisanja eseja,
- onlajn kolaboraciju učenika na međunarodnim projektima.

Važnost primene društvenih medija u nastavi prepoznaje veliki broj nastavnika engleskog jezika, koji društvene medije koriste za komunikaciju sa studentima (49 od 103), davanje zadataka (13) i ispitivanje ili vrednovanje (1). Neki od nastavnika koriste društvene medije za davanje zadataka (npr. „Edmodo“), držanje nastave u periodu bolovanja ili odsustva, ili za druženje. Međutim, društvene medije ne koristi 33 nastavnika najčešće zbog nedostatka pristupa tehnologijama i internetu.

Nastavnici engleskog smatraju da na primenu digitalnih medija u nastavi učenici reaguju gotovo isključivo pozitivno, naravno kada su dostupni u učionici i radu. Reaguju tako što pokazuju da su srećni, motivisani, angažovani, zadovoljni, uzbuđeni, zainteresovani, oduševljeni, itd.

Nastavnici koriste za motivisanje učenika i razvijanje jezičkih veština: filmove (58 od 103), crtane filmove (58), popularne muzičke video materijale (50), pripovedanje priča u formi videa (engl. *storytelling*) (41), digitalne igre (33), reklame (42), internet stranice muzeja/virtuelne/onlajn/digitalne muzeje (19), video zapise muzičkih izvođenja uživo (17),

specifične muzičke onlajn video igre (10), ali i članke, obrazovne video sadržaje poput „TED Talks“, pesme, evergrin muziku, audio snimke razgovora i monologa, scene iz TV programa, „YouTube“ kao sajt (video materijale i pesme), „Moodle“, muziku iz Šekspirovih komada, parodije i kratke dokumentarne filmove, i različite video materijale na platformama (npr. „Class Dojo“). Problemi sa kojima se susreću nastavnici u radu su u velikoj meri nedostatak tehnologije i interneta. Kao jedan od problema navode pronalaženje kvalitetnih, pedagoški primenljivih autentičnih materijala, popularnih muzičkih video materijala, reklama, i drugih adekvatnih izvora.

Nastavnici engleskog jezika povezuju (integrišu/koreliraju) muziku i engleski jezik primenom aktivnosti slušanja i razumevanja teksta o muzici, zatim, primenom materijala za slušanje i upoznavanje kulture, muzike za interaktivno i emocionalno motivisano učenje, prateći interpersonalni pristup u nastavi. Od digitalnih medija najčešće primenjuju „YouTube“, CD i internet, puštanjem audio materijala, videa i pesmi, muzičkog videa sa stihovima (npr. „Lyricstraining“), muzičkih videa za razvijanje veština slušanja i diskusije.

Nastavnici najviše u nastavi koriste aktivnosti pevanja pesme radi zabave, opuštanja i učenja, ili slušanjem pesme sa ciljem demonstriranja jezika i ritmičkih osobina jezika, podučavanja kroz pesme, usvajanja jezika i razvijanja jezičkih veština. Utiče se na veštine: slušanja, razumevanja, govora, čitanja, pisanja. Posebno se utiče na razvijanje veština pisanja stihova i komponovanja melodija na iste. Primenom pesme u nastavi utiče se na:

- učenje novih reči,
- usvajanje gramatičkih struktura,
- unapređenje izgovora učenika,
- vežbanje prevođenja,
- upoznavanje kultura,
- stvaranje raspoloženja i atmosfere (opuštanje i pozadinska muzika),
- izgrađivanje timskog duha,
- razvijanje motoričkih sposobnosti (pokret uz muziku),
- omogućavanje autentičnog iskustva/ilustracije fenomena koji se uči.

U nastavi se koriste dečije pesme, pesme iz udžbenika, pesme planirane kursom, ili po izboru učenika. Aktivnost koju nastavnici primenjuju u nastavi zajedno sa pevanjem i slušanjem pesama jeste rad sa stihovima (npr. „popunjavanje praznina“, analiza stihova/analiza leksike, i čitanje stihova). Zatim, razgovor o muzici koriste za produblјivanje veza između

nastavnika i učenika, i povezivanje muzičkog ukusa učenika sa učenjem engleskog jezika, kako bi što više uživali u nastavi i unapredili veštine slušanja i veštine izgovora.

U kontekstu obuke nastavnika engleskog jezika, dva učesnika navode da za povezivanje muzike i engleskog jezika koriste muziku kao „zvuk u pozadini“ kada nastavnici kao učenici u obuci rade na zadacima, ili kada nastavnici imaju zadatak da u radu tokom kursa kreiraju aktivnosti slušanja, čitanja i izgovora zasnovane na dečijim i tradicionalnim pesmama primenom digitalnih medija.

5.1.3. Refleksije na analizu rezultata načina primene digitalnih tehnologija u povezivanju sadržaja učenja engleskog jezika i muzike u nastavi muzičkih predmeta (zadatak 2)

Nastavnici muzike u ovom istraživanju (ukupno 27) su: nastavnici opšteg muzičkog obrazovanja (15 od 27), muzički izvođači i nastavnici (16), nastavnici teorije muzike (7), pevanja (5), dirigenti hora (5), nastavnici istorije muzike (4), kompozicije (4), solfeđa (3), analize muzičkog dela (3), harmonije (3), dirigenti orkestra (3), muzičke produkcije (3), muzičke tehnologije (2), i operski pedagog/nastavnik solopevanja (1). Pored ovih oblasti rada nastavnici su označili da njihova oblast rada obuhvata i neki od sledećih oblasti rada: nastavnik mentor, rad u obrazovanju nastavnika, istraživač, savetnik, kreator nastavnih materijala, kreator kurseva, rad sa osobama sa posebnim potrebama (SEN), književnost, mediji i studije kulture, menadžment/liderstvo, administrator, urednik, vlasnik škole, nastavnik glume, izdavač, itd.

Od nastavnika muzičkih predmeta 22 radi u realnom okruženju, po jedan u kombinovanom i onlajn, i dva nastavnika rade u svim navedenim, dok jedan učesnik je pod „drugo“ naveo privatne časove.

Nastavnici muzičkih predmeta navode da se nastava odvija na engleskom jeziku (ukupno 24), a od toga samo na engleskom jeziku (19), stim da se javljaju kombinacije dva jezika – „engleski – holandski“, „engleski – italijanski“, i „engleski – nemački“, ali i kombinacije tri jezika „engleski, nemački, hrvatski“, i „engleski, italijanski, španski“. Dok po jedan slučaj ima nastave samo na grčkom, samo na hrvatskom, i samo na srpskom jeziku.

U grupi nastavnika muzike najviše je onih sa 5 – 15 godina rada, dok u ostalim grupama ima približno isti broj. Pritom veliki broj nastavnika muzike nema iskustva u radu sa učenicima/studentima onlajn (14), ili ima iskustva rada onlajn „manje od 1 godine“ (6), „između 1 – 2 godine“ (1), i „2 – 5 godina“ iskustva rada u onlajn nastavi (3).

Samo udžbenik koristi pet nastavnika, a njih jedanaest koristi korigovan/dopunjen udžbenik. Od digitalnih medija u nastavi uopšte koriste: laptop računare (18), desktop računare (8), tablet uređaje (10), mobilne telefone (9), *iPod/iPad* uređaje (9), interaktivne bele table (5), društvene medije (npr. *Facebook*, *Twitter*, *Skype*, *Google +*, itd.) (7), elektronske knjige (2), muzičku tehnologiju (13), poseban onlajn softver za učenje muzike (11), i poseban onlajn softver za učenje jezika (1). Neki od njih kreiraju svoje digitalne materijale (14), ili koriste samo besplatne onlajn materijale (5). Digitalni mediji, posebno digitalne igre u nastavi su značajne u radu sa učenicima mlađeg školskog uzrasta, jer „utiču na razvijanje (jezičkih) kompetencija učenika a da oni toga nisu ni svesni“ (A 125 - M). Digitalni mediji – video

materijali, i posebno „serije“, imaju značajnu ulogu u izgrađivanju samopouzdanja kod učenika.

Društvene mreže nastavnici muzike koriste pored komunikacije sa studentima (12 od 27), za: davanje zadataka (2), ispitivanje/vrednovanje (1), i komunikaciju sa roditeljima, marketing, lične potrebe, kao podršku u radu, za stvaranje publiciteta i proširivanje pristupa. Sedam nastavnika ne koristi društvene medije.

Nastavnici muzičkih predmeta koriste video zapise muzičkih izvođenja uživo (20 od 27) jer ih smatraju veoma korisnim u nastavi muzičke kulture i instrumentalnoj nastavi (na svim uzrastima) – kao nešto „najbolje moguće posle izvođenja uživo“ (A 22) i nešto što „najbolje prikazuje šta se od učenika očekuje kada oni izvode određeno delo“ (A 23). Zvučni zapisi u obliku digitalnog video ili audio snimka predstavljaju osnovni deo kurikuluma nastavnika opšteg muzičkog obrazovanja. Pored toga, u nastavi koriste: filmove (12), crtane filmove (14), video vodiče za slušanje klasične muzike (14), popularne muzičke video materijale (11), pripovedanje priča u formi videa (engl. *storytelling*) (4), digitalne igre (8), specifične muzičke onlajn video igre (6), reklame (6) i internet stranice muzeja/virtuelne/onlajn/digitalne muzeje (4), kao i aplikacije „Staffwars“, „Noteflight“ i „Incredibox“.

Nastavnici muzičkih predmeta smatraju da njihovi učenici digitalne medije uglavnom prihvataju kao „deo svakodnevice“, ili kao „nešto potrebno“, „nešto što im se veoma dopada“, što je „dobro“, što ih „zainteresuje za rad i učenje“. U svojoj nastavi koriste muziku i muzičku tehnologiju, platformu (npr. „Charanga“), aplikacije za učenje sviranja na instrumentu (npr. „Piano Maestro“) i učenje teorije muzike, ali i video materijale (npr. jedan nastavnik koristi pesme za decu jedne muzičke grupe iz Australije). Oni povezuju (integrišu/koreliraju) muziku i engleski jezik:

- radom na muzičkoj terminologiji,
- kroz govornu reč i davanje usmenih uputstava,
- radom na izgovoru reči,
- povlačenjem paralele između učenja muzike i učenja jezika (kako bi uticali na motivaciju za učenje kod učenika),
- primenom pesme (stihova), i
- pevanjem pesmi na engleskom jeziku (trajna memorijska aktivizacija, obogaćivanje vokabulara, unapređivanje izgovora, učenje i pamćenje jezika).

5.1.4. Refleksije na analizu rezultata načina primene digitalnih tehnologija u povezivanju sadržaja učenja engleskog jezika i muzike u CLIL nastavi (zadatak 3)

CLIL nastavnici, njih deset, pored rada u ovoj oblasti navode i rad kao: nastavnik mentor, rad u obrazovanju nastavnika, istraživač, prevodilac/tumač, savetnik, kreator nastavnih materijala, kreator kurseva, ispitivač/procenitelj, posebne potrebe (SEN), tehnologije u učenju i onlajn/digitalno učenje, menadžment/liderstvo, administrator, vlasnik škole, nastavnik glume. Nastava se odvija na engleskom jeziku (10), i dvojezično na engleskom i slovačkom (1), engleskom i holandskom (2), engleskom i vijetnamskom (1). Uzrast učenika sa kojima rade CLIL nastavnici u istraživanju u manjoj meri čini predškolski uzrast 3 – 5 godina (2), mlađi školski uzrast osnovne škole 6 – 7 (5), 8 – 10 godina (6), 11 – 12 godina (5), u odnosu na stariji uzrast učenika tinejdžera 13 – 15 godina (8), mladih odraslih 16 – 17 (7), i visokom obrazovanju 18 – 24 godina (6), i sa odraslima 25 i više godina (8).

U grupi CLIL nastavnika najviše je onih sa 15 – 25 godina rada (5), zatim 5 – 15, i po jedan učesnik sa 3 – 5, i 25 – 35 godina rada. Dva nastavnika nemaju iskustva u radu sa učenicima/studentima u onlajn nastavi, dok ostali imaju 1 – 2 godine iskustva (1), 2 – 5 godina (4), i više od 5 godina rada u onlajn nastavi (4).

CLIL nastavnici su podeljeni na one koji rade isključivo u realnom okruženju (5) i na one koji rade u svim navedenim vrstama okruženja (5). Samo udžbenik koriste dva nastavnika, a prilagođen/dopunjen udžbenik koristi devet nastavnika. Od digitalnih medija u nastavi uopšte koriste: laptop računare (7), desktop računare (4), tablet uređaje (4), mobilne telefone (7), *iPod/iPad* uređaje (1), interaktivne bele table (7), društvene medije (npr. *Facebook*, *Twitter*, *Skype*, *Google +*, itd.) (6), elektronske knjige (5), poseban onlajn softver za učenje muzike (1), i poseban onlajn softver za učenje jezika (4). Neki od njih kreiraju svoje digitalne materijale (7), ili koriste samo besplatne onlajn materijale (4).

U okviru CLIL nastave uopšte, kao prednosti digitalnih onlajn materijala nastavnici su naveli: (1) mogućnost pristupa digitalnim materijalima različitog sadržaja na engleskom jeziku, kao stranom jeziku, bez potrebe prevoda sa nekog drugog maternjeg jezika, i (2) mogućnost da mobilne (digitalne) tehnologije i materijale učenici koriste kao dodatne materijale za učenje pored udžbenika, u svrhu kvalitetnijeg učenja.

U radu sa učenicom sa posebnim potrebama jedan nastavnik navodi prednosti korišćenja „Skype“ videokonferencijskog programa, dok drugi smatra da digitalne tehnologije, posebno video i interaktivne igre u nastavi muzike su veoma korisne u nastavi engleskog jezika za šesnaestogodišnjaka, tinejdžera, sa Daunovim sindromom. U radu sa različitim starosnim

grupama iskustva su različita, jedan nastavnik navodi da „učenici mlađeg uzrasta više vole aktivnosti u kojima koriste digitalne medije u učenju nego odrasli preko 50 godina“.

Prema nastavnicima CLIL nastave, od digitalnih tehnologija važne su one koje se fokusiraju na kontekst primene jezika, poput, digitalnih oglasnih tabli za deljenje ideja tokom nastave, programa za prezentovanje radova i refleksiju posle nastave (npr. *Padlet*), za traženje informacija, unapređivanje veština slušanja, kreiranje pitanja i igri (npr. *Kahoot*, *Socrative*) ili kreiranje animiranih videa (npr. *Plotagon*).

CLIL nastavnici smatraju da se većini njihovih učenika ovakav vid nastave „dopada“, i da imaju pozitivan stav prema digitalnim tehnologijama u učenju i nastavi. Navode da reaguju „pozitivno i angažovano“ i da su „veoma motivisani“. U nastavi sa odraslima pesme i odabrani video materijali najčešće imaju primenu kao „alat za podsticanje razumevanja“. Smatraju da primena gotovo svih navedenih medija ima veoma pozitivan uticaj na nastavu i učenje.

Nastavnici u CLIL nastavi, koriste pored akustične gitare i digitalnu muzičku tehnologiju:

- „Jolly phonics“ karaoke za vežbe ponavljanja (engl. *repetition drills*) sa decom mlađeg uzrasta,
- sajt „Lyricstraining“,
- program VLC za modifikovanje brzine pesama,
- video materijale sa sajta „YouTube“,
- pesme i video materijale „Fun Songs“ (Charles Goodger).

U radu koriste film (7), pripovedanje priča u formi videa (engl. *storytelling*) (7), popularne muzičke video materijale (6), digitalne igre (6), video zapise muzičkih izvođenja uživo (6), crtane filmove (5), reklame (4), video vodiče za slušanje klasične muzike (3), i specifične muzičke onlajn video igre (1).

Muziku i engleski jezik povezuju (integrišu/koreliraju) kroz:

- primenu savremene muzike,
- primenu pesmi i muzičkih aktivnosti,
- učenje nepravilnih glagola i kolokacija sa posebnim video materijalima dostupnim onlajn (npr. *Fluency MC*),
- kroz zadatke slušanja teksta pesme u muzičkom videu, najčešće, za razumevanje i usvajanje jezika (vokabulara), intonacije (akcenta) i ritma, vežbanje slušanja, diskusije i čitanja.
- pre aktivnosti slušanja pesme nastavnici ponekad primenjuju kreativno stvaranje melodije na postojeće stihove.

5.1.5. Refleksije na analizu rezultata načina primene digitalnih tehnologija u povezivanju sadržaja učenja engleskog jezika i muzike – RP grupa

Učesnici RP grupe (ukupno 8) ne navode rad ni u nastavi isključivo engleskog jezika ni muzičkih predmeta, već nekoliko oblasti rada istovremeno:

- nastavnik glume/oblast ranog obrazovanja dece;
- rad u oblasti obrazovne tehnologije i onlajn/digitalnog učenja;
- u obrazovanju nastavnika, kao istraživač, administrator, savetnik;
- predavač savremenog grčkog jezika u obrazovanju nastavnika;
- rad sa osobama sa posebnim potrebama (SEN);
- obrazovanje nastavnika;
- menadžer/lider;
- kreator programa umetničkog obrazovanja.

Uzrast učenika sa kojima rade ili za koje stvaraju materijale nastavnici grupe RP, obuhvataju u gotovo u jednakoj meri sve uzraste. U ovoj grupi samo dva učesnika rade u kombinovanom okruženju, a šest u realnom. Kao jezik na kome se odvija nastava navode: engleski jezik (7), engleski, španski i italijanski. Četiri učesnika imaju 5 – 15 godina rada, tri imaju 35 i više, a jedan ima 3 – 5 godina rada u nastavi. Dok u okviru onlajn rada sa učenicima/studentima, tri nastavnika su se izjasnila da nemaju nikakvog iskustva, jedan da ima „između 1 – 2 godine“, a četiri učesnika da imaju „više od 5 godina“ iskustva rada u onlajn nastavi.

Od digitalnih medija u nastavi uopšte koriste: laptop računare (3), desktop računare (3), tablet uređaje (3), mobilne telefone (2), *iPod/iPad* uređaje (1), interaktivne bele table (2), društvene medije (npr. *Facebook*, *Twitter*, *Skype*, *Google +*, itd.) (4), elektronske knjige (3), poseban onlajn softver za učenje muzike (2) i poseban onlajn softver za učenje jezika (2). Neki od njih kreiraju svoje digitalne materijale (4), ili koriste samo besplatne onlajn materijale (3). Od ostalih tehnologija u nastavi koriste udžbenik, koji je prilagođen/dopunjen (5).

Nastavnici iz grupe RP, od kojih sedam radi isključivo u realnom dok dva rade u kombinovanom okruženju, svi imaju pozitivne stavove prema primeni digitalnih medija u nastavi. Smatraju da njihovi učenici samouvereno reaguju na primenu digitalnih medija, veoma dobro jer im se uglavnom takav rad „dopada“ i „sami prepoznaju da je to najbolji način da poboljšaju svoje učenje“. U radu nastavnici koriste: film (7), pripovedanje priča u formi videa (engl. *storytelling*) (4), digitalne igre (3), video zapise muzičkih izvođenja uživo (3), crtane

filmove (3), popularne muzičke video materijale (2), reklame (1), i video vodiče za slušanje klasične muzike (1).

Analiza rezultata ukazuje na to da učesnici RP grupe koriste digitalne tehnologije, najčešće digitalni video, u povezivanju (integraciji/korelaciji) sadržaja učenja engleskog jezika i muzike, na sledeći način:

- kroz govor i slušanje za bolje razumevanje teme lekcije,
- pisanjem pesmi,
- pisanjem teksta za radijske predstave i zvučne (ozvučene) priče (engl. *sound stories*),
- primenom rok muzike kao osnove za učenje jezika,
- primenom muzičkog ritma i muzičkih elemenata,
- stvaranjem mjuzikala za izvođenje u učionici.

5.1.6. Refleksije na analizu rezultata o uticaju muzičkih, jezičkih i digitalnih kompetencija nastavnika na primenu digitalnih medija u svrhu postizanja bolje povezanosti učenja muzike i engleskog jezika u nastavi (zadatak 4)

5.1.6.1. Muzičko obrazovanje učesnika i muzičke preferencije – vrsta muzike, primena pesme i muzičkih aktivnosti u nastavi

Kada rezultate posmatramo prema profesijama, muziku u nastavi nastavnici iz svih predmetnih oblasti primenjuju da bi pomogli učenicima/studentima u razvijanju jezičkih, ali i muzičkih veština, kao i ostalih veština 21.veka. Ukupno 30 nastavnika engleskog, 23 nastavnika muzike, 2 nastavnika CLIL nastave i 2 nastavnika iz grupe raznih profesija, pohađalo je muzičku školu odnosno stručnu nastavu muzike, a sve to vremenski u periodu od 6 nedelja do 25 godina obrazovanja, učeći neki od instrumenata – klavir, harmonika, gitara, violina, truba, hor, pevanje. Mnogi su naveli da su pohađali privatne časove muzike, zatim da su išli u muzičke škole i akademije, ali i da su imali nastavu muzike na fakultetu.

Iako veliki broj nastavnika učesnika u istraživanju nije pohađao privatnu/državnu muzičku školu ili stručnu nastavu muzike (61,5%), u nastavi ipak jedan deo njih primenjuje muzička znanja u razvijaju muzičkih znanja i veština učenika. Tako, npr. nastavnici CLIL nastave, od njih osam koji su se izjasnili da nisu pohađali privatnu/državnu muzičku školu ili stručnu nastavu muzike, četvero u nastavi primenjuje muziku u svrhu razvijanja jezičkih ali i muzičkih veština učenika (pevanje, ritam) i znanja o muzici (o kompozitorima, instrumentima). U grupi RP, od šest nastavnika koji nisu imali stručnu nastavu muzike, dva nastavnika muziku primenjuju sa ciljem razvijanja ritmičkih sposobnosti i muzičke pismenosti i komponovanja. Nastavnici engleskog, od njih 73 koji su se izjasnili da nisu imali stručnu nastavu muzike ili pohađali muzičku školu, ukupno 22 primenjuje muziku za razvijanje muzičke pismenosti, muzičkih ritmičkih veština, pevanja, sviranja na instrumentu/instrumentima, kao i učenje o instrumentima, kompozitorima, muzičkim elementima i muzičkim oblicima.

Uopšte gledajući, nastavnici engleskog jezika kao učesnici u istraživanju, muziku koriste u svrhu razvijanja sve četiri jezičke veštine: 1) slušanje (80/103 = 77,6%), govor (57/103 N = 55,3%), čitanje (35/103 N = 33,9%) i pisanje (29/103 N = 28,1%). Dok u svrhu razvijanja muzičkih veština koriste da bi kod učenika razvili ritmičke veštine (19/103 N = 18,4%), i veštine pevanja (17/103 N = 16,5%). Zatim da bi pomogli učenicima sa „učenjem o različitim instrumentima, kompozitorima, muzičkim elementima i muzičkoj formi“ (13/103 N = 12,6%), „uticali na veštine muzičke pismenosti – muzička notacija, čitanje i pisanje“ (5/103 N = 4,85%)

i pomogli sa razvijanjem muzičkih vještina sviranja na instrumentu ili instrumentima (3/103 N = 2,91%).

Nastavnici muzičkih predmeta, muziku primenjuju da bi razvili, pored muzičkih, i jezičke vještine učenika. Cilj je da utiču na razvijanje vještina slušanja engleskog jezika (razlikovanje visine tona, akcentat, ritam) (29,6% = 8/27 N), čitanja (18,5% = 5/27 N), govornih vještina (18,5% = 5/27 N) i vještina pisanja na engleskom jeziku (7,4% = 2/27 N).

Ukupno svi nastavnici učesnici u istraživanju muziku u nastavi koriste za:

- usvajanje jezika – slušanje engleskog jezika (razlikovanje visine tona, akcentat, ritam, itd.) (68,2%),
- usvajanje jezika – govorne sposobnosti na engleskom jeziku (48,6%),
- razvijanje interkulturalnih vještina (komunikacija, kooperacija, timski rad, prijateljstvo, jednakost, itd.) (45,3%),
- opuštanje učenika (41,9%),
- usvajanje jezika – sposobnosti čitanja engleskog jezika (31,8%),
- pomoć pri koncentraciji učenika (29,1%),
- usvajanje jezika – pisanje na engleskom jeziku (23,6%),
- razvijanje ritmičkih vještina (31,1%),
- razvijanje muzičkih vještina – pevanje (25,7%),
- učenje o različitim instrumentima, kompozitorima, muzičkim elementima i muzičkoj formi (24,3%),
- razvijanje muzičkih vještina – sviranje na instrumentu ili instrumentima (18,9%),
- razvijanje vještina muzičke pismenosti – muzička notacija, čitanje i pisanje (18,2%),
- razvijanje vještina digitalne medijske pismenosti (10,1%),
- razvijanje vještina komponovanja (10,1%).

Što se tiče muzičkih preferencija nastavnika, u slobodno vreme, nastavnici CLIL i RP grupa, slušaju gotovo sve navedene muzičke žanrove u jednakom broju, ali ne slušaju elektroniku/dens muziku, i rep muziku. U nastavi ovi nastavnici primenjuju pop, rok, klasičnu muziku, narodnu, džez, elektroniku/dens muziku i rep.

Nastavnici engleskog jezika na prvom mestu slušaju pop (69), zatim rok (57), klasičnu muziku (51), narodnu (32), džez (31), elektroniku/dens muziku (15), i rep (6). U nastavi, nastavnici engleskog jezika koriste: pop (74), rok (40), filmsku muziku/muziku iz filma (42), klasičnu muziku (24), narodnu (24), džez (17), rep (19), elektroniku/dens muziku (9), ali i

dečije pesme, muziku za decu, ELT pesme, srednjevekovnu i renesansnu muziku (npr. A 121 - E), ili pop, elektronsku i romantičnu muziku (A 109 - E).

Klasična muzika zauzima prvo mesto kod nastavnika muzičkih predmeta (25/27), zatim, džez (14), pop (12), narodna (12), rok (11), elektronika/dens muzika (6), i na kraju rep (1). Pored navedenih pojedini nastavnici slušaju i rege, opuštajuću/religioznu muziku, metal, „kvarteto“, „makosu“, alternativnu muziku, bluz, fado. U nastavi koriste klasičnu muziku (22/27), džez (18), pop (18), rok (17), narodnu (tradicionalnu) (17), filmsku muziku (16), rep (10), elektroniku/dens (8) i dečije pesme.

Kao što se i očekuje od nastavnika muzike, svi ili većina nastavnika ima iskustva u sviranju (27), pevanju (22), i pisanju muzike (21), ali i dirigovanju. Nastavnici vole (25/27) ili delimično vole (1/27) da primenjuju pesme u nastavi, dok jedan ne voli. Učenici u nastavi muzike tokom primene muzike pevaju sami ili sa nastavnikom (11), slušaju i pevaju (9), samo slušaju (4), ili sve navedeno uz pokret.

Nastavnici engleskog imaju podjednako iskustva u pevanju (44) i sviranju (43), ali i pisanju muzike (10). Veliki broj nastavnika engleskog, međutim, nema takvog iskustva (44), ali to, na osnovu rezultata, nije negativno uticalo na povezivanje muzike i engleskog u nastavi, kao i na rad na razvijanju muzičkih kompetencija učenika. To se dodatno potvrđuje navođenjem primera primene muzike u nastavi, ali i pozitivnim stavovima prema primeni pesme u nastavi od strane samih nastavnika (74) i učenika (85). Učenici tokom primene pesme u učionici slušaju i pevaju (50/103), pevaju sami ili zajedno sa nastavnikom (22), samo slušaju (15), ili rade jezičke zadatke sa stihovima.

CLIL nastavnici, iako polovina nema iskustva u pevanju, sviranju ili pisanju muzike, „vole“ ili „delimično vole“ da primenjuju pesme u nastavi (9), a njihovi učenici isto „vole pesme u nastavi“ (8). Samo jedan primer je zabeležen da nastavnik nema iskustva u izvođenju i pisanju muzike, ne povezuje muziku i engleski, ne voli i ne primenjuje pesme u nastavi, ne utiče na razvijanje muzičkih kompetencija učenika (A 64 – C). Nastavnici iz grupe RP, iako ih većina nema muzičkog izvođačkog iskustva, svi vole ili delimično vole da primenjuju pesmu u nastavi, iako deo njih povezuje muziku i engleski u nastavi i utiče na razvijanje muzičkih veština, a njihovi učenici uglavnom imaju pozitivan stav prema primeni pesme u nastavi (slušanju i pevanju pesme).

5.1.6.2. Jezičke kompetencije nastavnika i načini primene jezika u nastavi

Kako bi stekli bolji uvid u ulogu engleskog jezika u životu i radu nastavnika, nekoliko pitanja je bilo usmereno na informacije o jezicima. Ukupno 135 učesnika (91%) se izjasnilo da ima jedan maternji jezik, dok se 12 izjasnilo da ima dva maternja jezika (ukupno 9%), a jedan učesnik da ima tri maternja jezika. U najvećem broju kao maternji jezik učesnici su naveli: engleski jezik (26%), srpski (11%), grčki (9%), a zatim i druge jezike: slovački (5%), španski (5%), arapski (4%), ruski (4%), italijanski (3%), holandski (3%), turski (3%), mađarski (2%), srpsko-hrvatski¹⁰⁸ (2%), francuski, hrvatski, bosanski, bugarski, makedonski, češki, nemački, jermenski, telugu, malajski, persijski, portugalski, ukrajinski, urdu, vijetnamski (1%).

U toku školovanja učesnici su pored maternjeg jezika u školi učili sledeće jezike: engleski (89,9%), francuski (45,3%), nemački (33,1%), španski (18,9%), italijanski (14,2%), ruski (10,8%), grčki (7,4%), japanski (4,7%) i neki drugi jezik (19,6%) (afrikans, severni sotho, zulu; arapski (2), baskijski, češki, finski, hebrejski, hindi, telugu, holandski (4), irski, kineski (2), latinski (3), makedonski, malajski, malteški, norveški, poljski, portugalski (2), škotski gelski jezik (keltski), srpski (2), ukrajinski, itd. Pored maternjeg jezika nekoliko učesnika učilo je dva, tri, četiri ili čak pet stranih jezika u toku školovanja. Dok, samo šest učesnika (tri nastavnika muzike i tri nastavnika engleskog jezika) se izjasnilo da nisu učili nijedan jezik osim maternjeg (engleskog jezika).

Kako je istraživanje usmereno na istraživanje interaktivnog učenja muzike i engleskog jezika, rezultati odgovora na pitanje „Kakvu vrstu sertifikata/univerzitetske diplome posedujete iz Engleskog jezika?“ ukazuju na to da nastavnici engleskog jezika imaju završene studije visokog stepena (doktorat – 6, master/magistarske – 34, ili osnovne – 32) ili imaju sertifikovane diplome poznavanja jezika ili sertifikate za rad u nastavi jezika (FCE, IELTS; CELTA/DELTA/TEFL Certificate, CEELT, itd.). Polovina CLIL nastavnika u istraživanju ima završene master studije iz filologije - engleskog jezika, po jedan nastavnik ima završene osnovne studije, sertifikat za rad u nastavi - *Trained Teachers Certificate (TTC)*, jezički sertifikat (*Cambridge Advanced*), sertifikat iz oblasti računovodstva, master studije i dodatno *DELTA* sertifikat. Nastavnici muzičkih predmeta, osim onih kojima je maternji jezik engleski (10), ili neki drugi jezik, nemaju diplomu iz engleskog jezika (4), ili imaju završene akademske studije (osnovne ili master studije iz muzičkih predmeta) na engleskom jeziku (9), postoje i nastavnici koji pored diplome iz muzičke umetnosti poseduju i određeni jezički sertifikat (4).

¹⁰⁸ Napomena: Naziv jezika je učesnik sam upisivao, iz tog razloga se javljaju kategorije: srpski jezik, hrvatski, srpsko-hrvatski, bosanski.

U grupi RP kao vrstu diplome ili sertifikata učesnici su naveli: osnovno obrazovanje (2), jezičke sertifikate (2), osnovne studije (3), i doktorske studije (1).

Izuzetno mali broj učesnika, svega 6 od 148, govori samo engleski jezik i u toku školovanja je učio samo engleski jezik. Dakle, od toga tri nastavnika su nastavnici muzike a tri engleskog jezika, i u obe grupe je primetno da nastavnici koriste digitalne medije (video materijale, onlajn materijale i platforme) u nastavi i usavršavanju. U svrhu povezivanja muzike i engleskog najčešće prepoznaju primenu pesme u nastavi engleskog jezika za razvijanje jezičkih i muzičkih veština, ali i u nastavi muzike za razvijanje muzičkih i jezičkih veština. Dakle, nije uočeno da postoji nedostatak primene medija ni interaktivnog učenja, u odnosu na vladanje samo jednim jezikom – engleskim.

5.1.6.3. Digitalne kompetencije nastavnika

Digitalne kompetencije smo sagledali kroz nekoliko pitanja koja uključuju primenu digitalnih medija u nastavi (društvene mreže, onlajn platforme, itd.) i primenu digitalnih medija u obuci i stručnom usavršavanju nastavnika. Rezultati istraživanja ukazuju na činjenicu da tokom kursa metodike nastave na univerzitetu više od polovine učesnika u istraživanju *nije* imalo obuku o digitalnom učenju i nastavi (58%), dok ostali učesnici su ocenili da su obuku imali intenziteta – „malo“ (20,9%), „umereno“ (13,5%), „veoma mnogo“ (3,4%), i „mnogo“ (2,7%). S druge strane, u okviru kurseva iz oblasti kontinuiranog profesionalnog razvoja nastavnika, nastavnici smatraju da su imali „malo“ (32,4%), „umeren iznos“ (28,4%), „nimalo“ (19,6%), „mnogo“ (10,8%), „veoma mnogo“ obuke (8,1%), „drugo“ (0,7%), ili nisu imali obuku o digitalnom učenju i nastavi (19,6%). Više od polovine nastavnika u svim grupama nije imalo takvu obuku tokom kurseva na studijama, dok većina je imala obuku upravo tokom kurseva u oblasti kontinuiranog profesionalnog razvoja nastavnika. Izuzetak čine nastavnici muzičkih predmeta, kod kojih čak 13 nije imalo obuku te vrste ni u ovoj oblasti.

Svi nastavnici gotovo u jednakoj meri (naspram veličine grupe) koriste digitalne medije, od kojih najviše: laptop računare (54,7%), mobilne telefone (34,5%), društvene medije (30,4%), interaktivne bele table (30,4%), desktop računare (27,7%), tablet uređaje (26,4%), elektronske knjige (22,3%), muzičku tehnologiju (18,2%), poseban onlajn softver za učenje jezika (17,6%), *iPod/iPad* uređaje (15,5%), poseban onlajn softver za učenje muzike (9,5%), projektore, CD plejere, internet, itd. U velikom delu koriste udžbenike (62,8%), samo udžbenik (16,2%), samo besplatne onlajn materijale (35,1%), ali i kreiraju svoje digitalne materijale (43,9%). Jedino nastavnici engleskog ne koriste ništa od „posebnog onlajn softvera za učenje

muzike“, dok je zabeležen jedan slučaj primene onlajn softvera za učenje jezika u nastavi muzike.

Nastavnici koriste društvene medije u nastavi najviše za komunikaciju sa učenicima/studentima (47,3%), zatim, za davanje zadataka (11,5%), i najmanje za ispitivanje ili vrednovanje rada učenika (1,4%) – samo po jedan nastavnik engleskog i muzike. Veliki broj nastavnika ne koristi društvene medije (30,4%). U odnosu na rezultate po grupama, jedino u RP grupi polovina njih ne koristi društvene medije u radu sa učenicima. Približno podjednako sve grupe koriste društvene medije za komunikaciju sa učenicima.

Nastavnici u većem broju nisu imali obuku o primeni onlajn platformi, poput MOOC u nastavi za njihov predmet (68,2%), ili su imali, ali samo osnovnu obuku (12,2%). Deo učesnika smatra da su kroz obuku dovoljno pripremljeni da primenjuju takve kurseve (9,5%), dok deo učesnika koji je imalo obuku (6,8%) smatra da im je i dalje potrebna podrška u radu. U nastavi trenutno koriste jednu ili više onlajn platformi (54,1%), od toga: „Moodle“ (19,6%), „Blackboard“ (9,5%), „Future Learn“ (6,8%), „Coursera“ (4,7%), „Edx“ (2%), dok 18,2% koristi „nešto drugo“ (npr. „Canvas“, „ClassDojo“, „E.M.M.A.“, „Edmodo“, „First Discoveries“, „Google Classroom“, „MyEnglishLab (Pearson)“, „Off2Class“, „Schoology“, „Skype conferences“, „Twinspace“, „WebinarJam“, „White board“, „Wikispaces“, „WIZIQ“).

5.1.7. Refleksije na rezultate razumevanja pojma i primene interaktivnog učenja

Učesnici u istraživanju, „interaktivno učenje“ tumače kao učenje kada učenik uči:

- kroz interakciju sa drugim učenicima dok rade grupni rad/projekat (68,2%),
- u interakciji sa digitalnim medijskim tehnologijama (56,8%),
- u interkciji sa sadržajem koji on/ona uči (48,6%),
- u interakciji sa nastavnikom (45,9%),
- u interakciji sa drugim ljudima u onlajn zajednici (44,6%),
- u interakciji sa drugim ljudima u realnoj/stvarnoj zajednici (39,9%)¹⁰⁹.

Na osnovu analize i rezultata istraživanja može se zaključiti da se pojam interaktivnog učenja više ne vezuje samo za interpersonalne odnose i kooperativno ili kolaborativno učenje, već podrazumeva i učenje u interakciji sa digitalnim tehnologijama. Rezultati potvrđuju definiciju interaktivnog učenja kao „interakcije između subjekata koji uče, sadržaja koji se uči, i aktivnosti učenja i nastavnog/obrazovnog procesa primenjenog na učenje“ (Knežević & Kovačević, 2011: 90). Interaktivnost se javlja „kao proces, događaj međusobne dinamične razmene u realnom vremenu davanja i primanja između nastavnog sistema i učenika, koji se odvija kada se učenik aktivno prilagođava informacijama prezentovanim putem nekog oblika tehnologije, a ona se zauzvrat prilagođava učeniku“ (Chang, 2016).

Dakle, u procesu učenja, naročito u nastavnom procesu, interakcija se posmatra kao način organizovanja učenja, samostalno i sa drugima (pojedincima, grupom), najčešće uz primenu digitalnih medija, odnosno, kao vrsta akcije zasnovana na ideji višesmernog dejstva koja se javlja kada dva ili više predmeta imaju uticaj jedan na drugog. Interakcija učenika se odvija sa učenicima, nastavnikom, medijima i okruženjem, kroz samostalan ili grupni rad u realnom, kombinovanom ili virtuelnom okruženju.

Učesnici u istraživanju, u radu sa učenicima, interaktivno učenje:

- koriste na svakom času (43,9%),
- koriste povremeno (34,5%),
- retko koriste (10,8%),
- ne koriste (6,1%).

Ukupno 4,7% učesnika nije sigurno u značenje termina, ali nekoliko njih u opisu objašnjavaju da je njihova nastava „zasnovana na interakciji i angažovanosti učenika u učenju“.

¹⁰⁹ Ukupno 4,7% ispitanika smatra da „ne primenjuje“ metod/model interaktivnog učenja.

5.2. Diskusija rezultata drugog dela istraživanja

5.2.1. Refleksije na prikaz inovativnih sadržaja u digitalnom okruženju radi podsticanja i unapređenja interaktivnog učenja muzike i engleskog jezika na različitim nivoima obrazovanja (zadatak 5)

Gardnerova teorija višestruke inteligencije (Gardner, 2011) navodi da „nastavnici moraju shvatiti da nemaju svi ljudi ista interesovanja i sposobnosti, ali i da ne uče svi na isti način“, te da je nastavu [u školi/muzeju/onlajn] potrebno planirati na način koji upotrebljava različite vrste inteligencija (logičko-matematičku, jezičku, muzičku, prostornu, telesno-kinestetičku, interpersonalnu, intrapersonalnu, naturalističku), angažovanjem pojedinaca sa različitim moćima i preferencijama učenja (Milutinović, 2008b: 333).

Onlajn kursevi i materijali postaju vodeći izvori saznanja iz oblasti opšteg i stručnog obrazovanja, što u oblastima muzičkog i jezičkog obrazovanja je od posebnog značaja. Korpus i uzorak za analizu drugog dela istraživanja činili su odabrani digitalni materijali – slike i video materijali, onlajn muzičke igre, masovni otvoreni onlajn kursevi kao virtuelna okruženja za učenje (VLEs), virtuelni/onlajn muzeji i VR/360° video materijali. Pri izboru materijala korpusa kriterijumi su bili sledeći, da je: (1) dostupan na internetu bez naknade (otvoren pristup) u momentu istraživanja; (2) jezik komunikacije engleski jezik, i (3) sadržaj muzički ili o muzici (naučno-stručni). Sagledana je moguća vaspitno-obrazovna vrednost u kontekstu interaktivnog učenja muzike i engleskog jezika. Prvenstveno su analizirani muzički i jezički sadržaji u okviru odabranih digitalnih materijala i mogućnosti njihove pedagoške i andragoške primene.

U nastavi muzičkih predmeta primena vizuelnih medija ima, kao i u nastavi engleskog jezika dugu primenu. Za interaktivno učenje muzike i engleskog jezika, analizirani su oblici digitalnih slika – digitalizovane slike ili fotografije slika, muzički mimovi ili mimovi o muzici i muzičarima (kao različiti oblici naracije). Digitalne slike mogu se koristiti kao:

- ilustracija u analizi vizuelnih i jezičkih izvora znanja iz obe nastavne oblasti,
- izvor informacija (upoznavanja sa novim sadržajima),
- vid intelektualne i jezičke igre,
- vid nastavnog sredstva u otklanjanju i rešavanju sukoba,
- osnova za pokretanje razgovora i diskusije sa učenicima (razvoj komunikacionih kompetencija),

- podsticaj za estetski doživljaj dela, podsticaj za stvaranje (multimedijalnog) umetničkog dela,
- razvijanje vizuelne medijske pismenosti (razumevanja, razgovora i diskusije na stranom jeziku o strukturi i odnosima elemenata na samoj slici).

U radu su analizirani video materijali – crtani filmovi i video vodiči za slušanje klasične muzike, za koje su ponuđeni transkripti i kreirane tabele sa opštim i specifičnim vokabularom muzičke struke, kako bi se nastavnici upoznali sa sadržajem samih video materijala i lakše kreirali dodatne nastavne aktivnosti.

Crtani filmovi u nastavi mogu biti primenjeni kao aktivnosti sa ciljem razvijanja jezičkih veština slušanja i razumevanja jezika (npr. epizoda sa naracijom – „Tom & Jerry: Johann Mouse“) i veština kreativnog pisanja scenarija za delo koje se sluša (zvuk, muzika, zvučni efekti - služe da približe učenicima tok radnje u crtanom filmu, npr. „Tom & Jerry: The Cat Above and the Mouse Below“). Primena ovih materijala u nastavi može omogućiti lakše upoznavanje sa muzičkim delima, zvukom i izgledom instrumenata, instrumentalnim grupama, muzičkim žanrovima (npr. „Walt Disney - Silly Symphony: Music Land“), i uticati na razvijanje motivacije za aktivno slušanje muzike, ali i muzičko opismenjavanje. Primena epizoda crtanog filma „Little Einsteins“ u nastavi omogućava upoznavanje učenika sa delima muzičke i likovne umetnosti, uz razvijanje jezičkih i muzičkih veština, sa posebnim naglaskom na razvoj motoričkih veština i koordinacije pokreta ruku (kretanja tela) kod dece predškolskog uzrasta, ali i razvijanju poželjnog socio-kulturnog ponašanja. U kontekstu učenja engleskog jezika, učenici mogu da razvijaju veštine slušanja i govora, upoznavanjem sa novim rečima i izrazima (gramatičkim pravilima), kao i rečima i izrazima iz muzičke umetnosti na engleskom (i italijanskom) jeziku. Učenici se kroz epizode upoznaju sa različitim instrumentima, usvajaju različite zvuke (npr. glas, gudački i duvački instrumenti, perkusije, klavir, orkestar), različitu dinamiku (i oznake), razvijaju osećaj za ritam, pokret i pauzu u muzici, kao i tehniku imitacije. Učenici imaju priliku da vežbaju pamćenje melodije i prisećanje sa reprodukcijom njenih delova pevanjem melodije ili pesme samostalno i/ili u grupi tokom gledanja crtanog filma (muzičke slagalice; početni rad na muzičkom diktatu).

Video vodiči za slušanje klasične muzike i upoznavanje sa muzičkim instrumentima simfonijskog orkestra mogu imati primenu u interaktivnom učenju muzike i engleskog jezika. Ovakvi video materijali mogu imati ulogu kurikulumskih dopuna ili samostalnih delova kurikuluma, posebno u nastavi engleskog jezika kao jezika (muzičke) struke (engl. ESP Music), kako su udžbenici i nastavni materijali namenjeni ovakvoj nastavi veoma retki.

Predloženi video snimci mogu motivisati učenike/studente za aktivnosti slušanja, bolje usvajanje različitih jezičkih i muzičkih veština. Ovi video materijali pružaju autentičan jezik, sadržaj i vokabular koji je učenici/studentima potreban posebno u okviru stručnog muzičkog obrazovanja, kada se od njih očekuje da su sposobni da čitaju, pišu i prezentuju radove na akademskom nivou (akademski stil, adekvatan i relevantan vokabular).

Onlajn muzičke igre „Little Einsteins“, mogu imati primenu u interaktivnom učenju muzike i engleskog jezika, razvijajući kod učenika:

- komunikativne jezičke veštine i specifičan rečnik umetnosti (muzike, igre, slikarstva),
- opšta znanja (pravci, boje, oblici, brojevi, životinje),
- specifična znanja u oblasti muzičke umetnosti (znanja o muzici, muzičarima i muzičkim instrumentima),
- muzičke veštine (slušanje, prepoznavanje, ponavljanje zapamćenog, pevanje),
- motorne veštine i koordinaciju ruku,
- emocionalne, društvene i kulturne odnose među decom (komunikacija, saradnja, timski rad, prijateljstvo, jednakost),
- poželjne oblike društveno-kulturnog ponašanja.

Igre „Classics for Kids“ karakterišu jasno postavljeni obrazovni ciljevi i zadaci, kao što su usvajanje jezičkih, ali i muzičkih znanja, razvijanje muzičke pismenosti i kulture, kreativnih i improvizacijskih veština, kao i veština digitalne pismenosti. Neke od igri, pripadaju igrama koje imaju za cilj vežbanje određene radnje (npr. slušanje i ponavljanje ritma – „Match the Rhythm“), dok druge imaju za cilj razvijanje kreativnosti (npr. „Compose your own music!“). U igrama učenici kroz interakciju sa sadržajem pristupaju informacijama iz oblasti istorije i istorije muzike (npr. „Composers Timeline“; „Composers & Their Countries“), ili se upoznaju sa instrumentima orkestra i zvukom i izgledom orkestra (npr. „Instruments of the Orchestra“). U ovim igrama jezik je važan medijum u učenju, jer je većina zasnovana na bogatim jezičkim sadržajima, posebno stručnim muzičkim terminima.

Digitalne onlajn igre „New York Philharmonic Kidzone“, omogućavaju razvijanje komunikativnih jezičkih veština čitanja teksta na engleskom jeziku, uz slušanje muzike i kreativno stvaranje ili aranžman muzičkog dela (npr. „Minuet Mixer“), usvajanje muzičkih znanja i prepoznavanje zvuka i izgleda muzičkih instrumenata (poznavanje porodica instrumenata) (npr. „Instrument Frenzy“), i razvijanje muzičke memorije (pamćenje ritmičkih obrazaca – „Percussion Showdown“, ili zvučnih/melodijskih primera – „Music Match Composers, Music Match Instruments“). Kroz istraživanje, aktivno otkrivanje i interakciju sa

akterima u igri (čitanje dijaloga, izbor odgovora, rešavanje muzičkih zagonetki i zadataka) učenici razvijaju i muzička i jezička znanja i veštine (npr. „MusicQuest“).

Osnovne karakteristike igri na sajtu „BBC NI (Northern Ireland) - Musial Mysteries“ mogu uticati na osnaživanje veština samostalnog učenja, podsticanje interesovanja za muziku, razvijanje osetljivosti učenika na zvuk, istovremeno omogućavajući da na interesantan način učenici istražuju osnovne muzičke koncepte zvuka, ritma i raspoloženja, kao i da se upoznaju sa instrumentima orkestra. U igrama se uspostavlja korelacija muzičkog obrazovanja sa predmetima Engleski jezik, Geografija, Informatika i digitalna medijska pismenost. Igre mogu uticati na:

- razvijanje znanja o muzici i zvuku,
- razvijanje kritičkog mišljenja,
- digitalnih veština,
- kreativnosti u muzičkom izražavanju.

Onlajn muzičke igre „Carnegie Hall - Listening Adventures“ predstavljaju animirane interaktivne interpretacije muzičkog dela primenom slike, aktivnosti i priča. Interpretacije nisu posmatrane kao jedino i konačno tumačenje dela, već kao jedna od mogućnosti, jer muzika ima posebno i drugačije značenje za svakog slušaoca. Igre su namenjene samostalnom istraživačkom radu starijih učenika, ili vođenom grupnom radu sa nastavnikom, jer zahtevaju određeno vreme i zasnovane su na bogatim i opširnim jezičkim sadržajima, posebno stručnim muzičkim izrazima.

Digitalne igre „SFSKids - Fun and Games with Music“ i „SFS KIDS Fun with Music“ su muzičke obrazovne aktivnosti za učenike uzrasta 8 do 13 godina, koji nastavu slušaju na engleskom jeziku, a koje mogu biti primenjene u interaktivnom učenju i nastavi. Cilj igri „SFSKids - Fun and Games with Music“ je da utiču na razvijanje veština: istraživanja o muzici, slušanja muzike, sviranja muzike, dirigovanja i stvaranja muzike. Zvučni inserti su iz arhive San Francisco simfonijskog orkestra, a tekstualni materijali pružaju kontekst i pomoć pri slušanju. Kroz aktivno slušanje muzike sa liste i čitanjem informacija o muzičkim delima i kompozitorima, utiče se na razvijanje veština slušanja muzičkih dela, čitanja i upoznavanje sa instrumentima, muzikom i kompozitorima, istorijom muzike. U igrama na drugom sajtu, „SFS KIDS Fun with Music“, zastupljeno je dosta tekstualnih delova za čitanje, veliki broj slika i zvučnih primera o instrumentima u orkestru, ulozi grupa instrumenata, i njihovoj poziciji. Cilj ovih igri je da motivišu učenike da eksperimentišu sa muzičkim zapisom i zvukom muzičkih primera, da menjaju notaciju, tempo, ritmičke obrasce, visinu tonova, harmoniju, oznake za

dinamiku i artikulaciju. Dakle, igre mogu imati uticaja na razvijanje znanja i kompetencija u oblasti muzike, engleskog jezika, i digitalne pismenosti.

Zbog pristupačnosti, sadržaja o muzici na engleskom jeziku, određeni masovni otvoreni onlajn kursevi (MOOCs) predstavljaju obećavajuće rešenje za:

- učenike i studente samostalne u učenju koji se susreću sa problemima pristupa obrazovnim sadržajima u onlajn prostoru,
- u usavršavanju engleskog jezika i engleskog jezika struke – muzičke,
- u CLIL nastavi u visokom obrazovanju,
- u učenju novih sadržaja i usavršavanju u oblasti muzičke umetnosti (npr. istorija muzike, teorija muzike, analiza muzičkog dela, muzička tehnologija, itd.) na visokoškolskim ustanovama,
- u kontekstu srednjeg muzičkog obrazovanja.

Ovakvi kursevi nude bogate izvore autentičnog jezičkog materijala u učenju, uz kombinovanje kolaborativnog i personalizovanog učenja (kroz pismenu asinhronu komunikaciju sa drugim učesnicima) uz razvijanje bogatog rečnika koji govori o različitim aspektima muzike. Nastavnici mogu adaptirati materijale kursa, ili informisati studente o postojanju ovakvih kurseva koji su im dostupni u onlajn okruženju, uputiti ih na video materijale, glasovne zapise (podkaste) ili blog diskusije u okviru platforme, kao mogućnostima za usvajanje autentičnog jezika, posebno u kontekstu jezika struke, u ovom slučaju muzičke. Nastavnici i studenti mogu iskoristiti saznanja o postojanju ovih kurseva kao osnovu za diskusiju uopšte o budućnosti muzičkog obrazovanja i profesije. Studenti kao individue mogu imati aktivnu ulogu u kursu, zajedno sa nastavnikom kao učesnikom, i učestvovati na interaktivan način u izgradnji ove obrazovne zajednice, ali i u širenju novih saznanja među kolegama i saradnicima izvan granica kursa, u radu na kolaborativnim i kooperativnim projektima.

Virtuelni muzeji mogu obezbediti dodatne resurse za ostvarivanje zahteva postavljenih u nastavi muzičkih predmeta, engleskog (kao stranog) jezika i u CLIL nastavi. Primenom virtuelnih muzeja nastavnici mogu obogatiti nastavni kurikulum upotrebom autentičnih tekstova, fotografija, video i zvučnih snimaka, kao i drugih materijala dostupnih na sajtovima muzeja ili u virtuelnim muzejima, kao i samim iskustvom „virtuelne posete“. Poseta učenika virtuelnom muzeju može postati efikasno „iskustvo učenja“, jer se učenici upoznaju sa velikim brojem umetničkih dela i predmeta kulturne baštine, i upoznaju se sa vokabularom koji uvažava/ceni umetnička dela, i time razvijaju komunikativne veštine slušanja, čitanja, govora i pisanja.

Nove tehnologije, poput virtuelne realnosti – VR i 360° video materijali, mogu imati značajni obrazovni i motivacioni potencijal u nastavi i učenju, jer omogućavaju interaktivno iskustveno učenje – posebno kao izleti u nove predele i prostore (Pilgrim & Pilgrim, 2016). Konstruktivizam se izdvaja kao najpogodnija teorijska osnova za razvoj VR sadržaja, aplikacija i iskustava u učenju, jer interakcija učenika je najčešće moguća sa virtuelnim objektima, što im omogućava da objekte istražuju, eksperimentišu i dobijaju povratne informacije. „Muzika je neka vrsta virtuelne stvarnosti, koja je često jasnija od obične stvarnosti“ (Crawford, para 1.), odnosno, virtuelna realnost (stvarnost) „nije nešto novo“ u oblasti muzičkog stvaralaštva – novina je u promenama u muzičkoj industriji i obrazovanju, odnosno, primeni VR tehnologije u nastavi i učenju i sve većoj potrebi za stručnjacima koji imaju potrebna znanja i veštine brzog stvaranja velikog broja različitog vizuelnog, zvučnog i multimedijalnog sadržaja za nove modele opreme potrebne za gledanje VR sadržaja.

Analizirani primeri video snimaka u formatu 360°/VR (npr. *Buckingham Palace Expedition*), sadrže govorni ili pisani autentični jezik i klasičnu muziku. Sve veći broj zapisa koncertnih izvođenja dela repertoara klasične muzike je u VR tehnologiji, u otvorenom pristupu, i omogućava doživljaj slušanja iz različitih perspektiva i uloga – iz perspektive dirigenta, izvođača i publike.

Primeri VR/360° video materijala analiziranih u radu, namenjeni su:

- razvijanju motivacije u učenju,
- razvijanju jezičkih i muzičkih iskustava u učenju,
- razvijanju digitalnih veština primenom mobilnih uređaja i virtuelnih okruženja u nastavi i učenju.

6. ZAKLJUČAK

6.1. Zaključna razmatranja i pedagoške implikacije istraživanja

Oblast digitalnih medija u obrazovanju privlači pažnju brojnih istraživača, prvenstveno zbog kontinuiranog napretka digitalnih tehnologija i potrebe za kontinuiranim promenama i unapređivanju obrazovnih sistema. Činjenica je i to da su danas muzika, jezici i digitalni mediji svuda oko nas, i da tehnologija igra važnu ulogu u podršci i unapređenju nastave i procesa učenja. Muzika je povezana sa načinom izražavanja i jezikom, a posebno je važna u psihološkom razvoju ljudi. Jezik je u osnovi svakog učenja, tako da svi predmetni nastavnici, imaju važnu ulogu u pružanju kvalitetnog jezika i interkulturalnog obrazovanja.

Rad na korelaciji predmeta i integrisani rad na različitim delovima programa je veliki izazov za nastavnike koji su obučeni u okviru sistema koji gleda na različite predmete u izolaciji (Viladot & Cslovjecssek, 2014). Upravo je iz tog razloga potrebno kroz multidisciplinarna i interdisciplinarna istraživanja pedagoško-metodičkih i andragoških aspekata povezivanja i unapređivanja teorije i prakse u okviru metodike nastave muzike i metodike nastave engleskog jezika, uticati na razumevanje teorija i koncepcija nastave i učenja dece i odraslih, i na sticanje osnovnih veština planiranja, upravljanja, organizacije i evaluacije nastave i učenja, time dalje uticati i na formiranje savremenijih i kvalitetnijih kurseva metodike nastave na fakultetima, uz pružanje primera mogućnosti daljeg profesionalnog razvoja i stručnog usavršavanja zaposlenih u obrazovanju, kao i celoživotnog učenja.

Pitanja oko povezanosti učenja muzike i engleskog jezika (integracije i korelacije nastavnih sadržaja) su često kompleksna i nedovoljno istražena. S jedne strane, muzika, vokalna i/ili instrumentalna, predstavlja sastavni deo ljudske kulture, posebno jezika i komunikacije, a može biti moćno sredstvo u iskustvu učenja. S druge strane, razvijanje jezičkih veština je važan zadatak za obrazovanje za sve starosne grupe, jer se budućnost u profesionalnom radu i lični uspeh često povezuje sa sposobnošću osobe da efikasno sluša, govori, čita i piše određeni strani jezik, posebno engleski jezik.

Predmet ove doktorske disertacije obuhvatio je istraživanje interaktivnog učenja muzike i engleskog jezika primenom digitalnih medija, gde su u fokusu istraživanja bile dve matične nauke: anglistika i muzička umetnost – muzička pedagogija, sa njihovim metodikama, metodikom nastave engleskog jezika i metodikom nastave muzičkih predmeta. Naučna novina ovog rada jeste upravo u ispitivanju uloge digitalnih medija u interaktivnom učenju muzike i engleskog jezika.

Na osnovu pregleda referentne literature u teorijskom delu rada, interaktivno učenje u dosadašnjim istraživanjima autori objašnjavaju kao metod učenja zasnovan na:

- interakciji između učenika i sadržaja učenja/nastavnog sadržaja, predstavljenog od strane nastavnika ili kroz samoučenje putem nekog oblika tehnologije (npr. digitalnih medijskih tehnologija – interaktivnog softvera preko računara, mobilnog telefona, tableta),
- interakciji između učenika i učenika, ili grupe učenika (u realnom, kombinovanom ili virtuelnom prostoru – učenjem primenom nekog oblika tehnologije),
- interakciji učenik (učenici) – nastavnik (u realnom, kombinovanom ili virtuelnom prostoru – učenjem primenom nekog oblika tehnologije),
- kao odnos interakcije između učenika i njegovog društvenog okruženja (u kući ili lokalnoj zajednici, primenom nekog oblika tehnologije; u onlajn/virtuelnoj zajednici).

Dakle, interaktivna nastava pripada inovativnim nastavnim metodama. U ovom radu kao ključni pojam u frazi „interaktivno učenje“, označen je koncept „učenja“ (kao proces aktivne konstrukcije znanja i kontinuiranog razvoja), dok se termin „interakcija“ posmatra kao faktor koji pokazuje kako se proces učenja odvija. Termin „interaktivno učenje muzike i engleskog jezika“, definisan je kao pedagoški/andragoški pristup učenju ili metod organizacije učenja zasnovan na interakciji između subjekata nastave i subjekata učenja, odnosno, interakciji učenika i sadržaja učenja (onoga što učenik zna, novih informacija sa kojima se susreće), kao i aktivnostima u kojima učestvuje dok uči. Interakcija učenika se odvija sa učenikom, učenicima, nastavnikom, medijima i okruženjem, kroz samostalan ili grupni rad u realnom, kombinovanom ili virtuelnom okruženju. Fokus takvog učenja je na razvijanju kompetencija za 21. vek – kognitivnih, jezičkih i muzičkih (umetničkih), emocionalnih, društvenih i radnih kompetencija. Takvo učenje obezbeđuje kvalitetna znanja, svrsishodne kompetencije (pismenost, poznavanje stranih jezika, digitalne medijske kompetencije, permanentno učenje) i uravnotežene modele ponašanja, potrebne za život i rad u savremenom društvu.

Cilj prvog dela istraživanja „da se upitnikom istraže mogući i trenutni načini povezanosti učenja muzike i engleskog jezika primenom digitalnih medija“ – ostvaren je. Zadaci istraživanja, u prvom delu istraživačkog rada, obuhvatili su pitanja kako nastavnici koriste digitalne medije u povezivanju sadržaja učenja engleskog jezika i muzike u nastavi engleskog jezika, muzičkih predmeta i CLIL nastavi, i da li muzičke, jezičke i posebno digitalne kompetencije nastavnika utiču na primenu digitalnih medija u svrhu postizanja bolje povezanosti učenja muzike i engleskog jezika u nastavi i učenju. Uzorak u analizi činilo je ukupno 148 popunjenih anketnih upitnika od strane učesnika u istraživanju – nastavnika

engleskog jezika (103), muzičkih predmeta (27), integrisanog učenja stranog jezika i nejezičkih nastavnih predmeta (CLIL)(10), i raznih kombinovanih profesija (8). U analizi rezultata primenjena je kvalitativna metoda analize.

U drugom delu istraživanja, cilj „da se istraže mogući inovativni nastavni sadržaji i načini njihove moguće primene u digitalnom okruženju radi podsticanja i unapređenja interaktivnog učenja muzike i engleskog jezika na različitim nivoima obrazovanja“ – ostvaren je. Kvalitativnom analizom digitalnih medija, odnosno, digitalnih i virtuelnih okruženja za učenje (onlajn muzičke igre, video materijali - crtani filmovi, video vodiči za slušanje klasične muzike, masovni otvoreni onlajn (mrežni) kursevi – engl. „MOOCs“, virtuelni muzeji, VR/360° video materijali), predstavljeni su različiti načini povezivanja (integracije i korelacije) nastavnih sadržaja iz ovih naučnih disciplina primenom digitalnih medija, s ciljem da se ukaže na neke od postojećih mogućnosti, ali i da se podstaknu nova razmišljanja na tu temu.

Rezultati prvog dela istraživanja mogu biti sumirani u nekoliko zaključaka:

- prednosti interaktivnih metoda baziranih na upotrebi digitalnih medija, dovode do povećanog stepena motivacije, angažovanja učenika/studentata u obrazovnom procesu i mogućnosti razvoja kognitivnih veština;
- nastavnici većinom imaju pozitivne stavove prema integraciji digitalnih medija u nastavi u razvijanju veština 21. veka – smatraju da digitalni mediji promovišu deljenje, kolaboraciju, interakciju, kreativnost i socijalizaciju u učenju;
- organizovanje autentičnih nastavnih zadataka uz pomoć i primenu digitalnih medija motiviše učenike i ohrabruje da aktivno konstruišu znanja (osnažuje autonomiju učenika u procesu učenja);
- kada rezultate posmatramo prema profesijama (E, M, C, RP), muziku u nastavi, primenom nekog oblika digitalnih medija, nastavnici primenjuju da bi pomogli učenicima/studentima u razvijanju jezičkih i muzičkih veština, kao i ostalih veština 21. veka, posebno interkulturalnih i digitalnih medijskih veština.

Problemi sa kojima se u nekim kontekstima nastave susreću nastavnici, su slični ili isti sa onim koje zapaža Karkulija (Karkoulia, 2016: 57), a to su:

- nedostatak opreme i pristup internetu (u učionici/učionicama);
- pritisci da se velika količina nastavnih sadržaja završi u određenom vremenskom roku,
- nedostatak obuke i znanja u oblasti primene digitalnih media u nastavi,
- teškoće u pronalaženju adekvatnih izvora u nastavi (npr. u nastavi engleskog jezika struke – ESP, ili akademskog engleskog jezika struke - AESP).

Savremena teorija i praksa obrazovanja usmerena je na razvoj veština i znanja vezanih za individualni i profesionalni razvoj odraslih, koji podrazumeva obezbeđivanje svih vidova, oblika i mogućnosti učenja od univerzitetskog obrazovanja, formalnih kurseva, konferencija, do informalnih vidova učenja značajnih za profesionalnu praksu (Oljača, 2011: 237). Rezultati primene digitalnih medija u cilju stručnog usavršavanja, profesionalnog razvoja nastavnika, ukazuju da nastavnici:

- smatraju da nisu imali dovoljno obuke o primeni digitalnih medija u nastavi tokom inicijalnog obrazovanja, a u nešto manjoj meri i u kursevima stručnog usavršavanja;
- primenu medija u nastavi baziraju na sopstvenom istraživanju mogućih izvora i analizi mogućnosti primene medija u nastavi konkretnog predmeta (pregledom stranica društvenih mreža, blogova, čitanjem stručnih časopisa i radova) ili na stručnoj obuci u korišćenju digitalnih tehnologija (kursevi, radionice) u realnom i virtuelnom okruženju.

Rezultati drugog dela istraživanja upućuju na to da pristup slikama, osim što može služiti kao pomoć ili podrška u razumevanju teksta (jezika), predstavlja značajnu komponentu komuniciranja na stranom jeziku, kao sredstvo za podsticanje komunikacijske kompetencije i kreativnosti (Donaghy & Xerri, 2017). Video u nastavi, omogućava „komunikaciju sa gledaocima na emocionalnom i kognitivnom nivou“ (Clare, 2017: 36). Crtani filmovi mogu poslužiti za upoznavanje učenika sa delima iz repertoara klasične muzike (Franc List, Johan Štraus II, Đoakino Rosini, Rihard Vagner, itd.) posebno sa zvukom klavira i orkestra, različitim muzičkim formama (uvertira, valcer, polka, marš, rapsodija za klavir, operaska arija), različitim muzičkim stilovima, itd. Inerti iz epizoda (ili čitave episode) crtanog filma „Little Einsteins“, uz melodije iz bogate muzičke literature različitih epoha mogu imati ulogu didaktičke muzičke igre za:

- razvijanje osećaja za ritam, doživljavanje muzičkog metra (dvodel, trodel),
- rad na muzičkoj memoriji (usmeni diktat),
- razvijanje učenikovih muzičkih sposobnosti pevanja i pokreta, motorne koordinacije,
- upoznavanje i ovladavanje pojmovima „gore-dole“ iz čega se kasnije može uvesti pokret za taktiranje,
- upoznavanje i razlikovanje muzičkih instrumenata (zvučna i vizuelna manifestacija),
- razvijanje muzičke kulture i opismenjavanja (ritam, melodija, muzička terminologija za dinamiku, tempo, itd.).

Video vodiči za slušanje klasične muzike analizirani u radu mogu motivisati učenike/studente za aktivnosti slušanja i usvajanje različitih jezičkih i muzičkih veština. Važni audio-vizuelni elementi (jezik, slika, zvučni efekti i muzika) u video vodičima za slušanje klasične muzike su:

- naglašavanje reči u narativu,

- odabrani i adaptirani vizuelni prikazi delova partiture,
- vizuelni prikaz izvođača i instrumenta u određenim značajnim momentima u toku izvođenja,
- vizuelni prikaz orkestra i dirigenta tokom dinamičnih momenata u izvođenju.

Ovi video materijali pružaju autentičan jezik, sadržaj i vokabular (npr. savremene analize muzičkog dela) koji je studentima posebno potreban u okviru stručnog muzičkog obrazovanja, kada se od njih očekuje da su sposobni da čitaju, pišu i prezentuju radove na akademskom nivou (akademski stil, adekvatan i relevantan vokabular).

Glavne prednosti igranja digitalnih video-igri, podrazumevaju poboljšanje mentalnih veština i drugih sposobnosti, poput:

- brzog razmišljanja, analiziranja i odlučivanja, rešavanja problema,
- koordinacije oko-ruka,
- finih motornih i prostorno-orijentacionih veština,
- planiranje i upravljanje resursima u igri,
- simultano praćenje i izvođenje radnji (engl. *multitasking*).

Igranjem se podstiču tačnost, upornost, pravljenje strategija i predviđanje, unapređivanje veština čitanja, memorije i koncentracije, brzo i tačno prepoznavanje vizuelnih i zvučnih informacija, timski rad i saradnja, a učenici ih smatraju privlačnim zbog „boja, animacija, kao i interaktivnosti, izazova i nagrada u slučaju pobede“ (Arsović & Zlatić, 2017: 232).

Onlajn muzičke igre analizirane u ovom radu su usmerene na razvijanje jezičkih i muzičkih sposobnosti. Poseban značaj igri se ogleda u odsustvu agresivnih sadržaja i neprijatnih zvučnih efekata, što se često zamera u primeni komercijalnih igri u nastavi i učenju. Predstavljene muzičke igre karakteriše bogatstvo sadržaja korisnih za razvijanje muzičke pismenosti i sposobnosti prepoznavanja izražajnih karakteristika muzičkog dela. Značaj ovih igri ogleda se i u razvijanju svih jezičkih veština, posebno slušanja i čitanja, kreativnog izražavanja (jezikom i muzikom), ali i digitalnih veština manipulacije različitim digitalnim medijima i softverima, već na ranom uzrastu učenja.

Masovni otvoreni onlajn kursevi (MOOCs) predstavljaju obećavajuće rešenje za učenike i studente samostalne u učenju koji se susreću sa problemima pristupa obrazovnim sadržajima u onlajn prostoru. U kontekstu učenja i nastave engleskog jezika i muzičkih predmeta na akademskom nivou, masovni otvoreni onlajn (mrežni) kursevi na temu muzičke umetnosti na engleskom jeziku mogu ponuditi bogate izvore autentičnog jezičkog materijala u učenju, uz kombinovanje kolaborativnog i personalizovanog učenja i razvijanje bogatog rečnika koji govori o različitim aspektima muzike. Kursevi sadrže tekstualne, audio i video materijale.

Video materijali su upotpunjeni različitim vizuelnim efektima, poput slike notnog zapisa, šemama, grafikama, zvučnim insertima, čak i izvođenjem muzičkih primera u toku govora. U kontekstu učenja jezika, od posebnog značaja su pokretni transkripti pored video prizora, ili ispod slike, kao i transkripti u formi dokumenta, koji se mogu preuzeti za ponovno čitanje i analizu.

Činjenica da muzeji umetnost vide „kao sastavni deo života, a ne kao neku vannastavnu aktivnost“ (Selaković, 2012: 251), prenosi se i u digitalni prostor, odnosno na umetnost u virtuelnim muzejima. Korišćenje virtuelnih muzeja u nastavi u saglasju je sa misijom obrazovanja za 21. vek, i može obuhvatiti širok spektar ciljeva učenja (Antonaci, Ott & Pozzi, 2013: 194). Kao alatke orijentisane ka unapređenju učenja u oblasti umetnosti i kulturnog nasleđa, virtuelni muzeji, mogu unaprediti razvoj:

- ličnih veština (inicijativa, otpornost, odgovornost, preuzimanje rizika, kreativnost, kritičko mišljenje),
- društvenih veština (rad u timu, umrežavanje, empatija, saradnja),
- veština učenja (upravljanje, organizovanje, rešavanje problema, metakognitivne veštine),
- kulturnih i komunikativnih jezičkih veština (interkulturalno razumevanje i učestvovanje u kulturnim dešavanjima, interkulturalna komunikacija, dijalog),
- veštine upotrebe digitalnih medijskih tehnologija (digitalne medijske pismenosti).

Primena virtuelnih muzeja u procesu učenja u nastavi engleskog jezika, CLIL nastavi i nastavi muzičkih predmeta (na engleskom jeziku ili primenom engleskog jezika) može da se razvija kao: (1) podrška nastavniku u predavanju – ilustrativni materijali (serije ilustracija), virtuelni obilasci muzeja sa učenicima, (2) podrška kursu/predmetu za samostalan ili kolaborativni rad učenika sa materijalima za interaktivno učenje, ili (3) kao podrška učenicima u razvijanju interesovanja i veština za celoživotno učenje i profesionalni razvoj.

Virtuelni svetovi kao računarski zasnovana okruženja, omogućavaju onlajn prostor za formalne i neformalne događaje, kurseve ili obrazovne programe (Hockly, 2015), i u tom smislu, VR tehnologije mogu imati značajni obrazovni i motivacioni potencijal u nastavi i učenju, jer omogućavaju interaktivno iskustveno učenje – posebno kao izleti u nove predele i prostore (Pilgrim & Pilgrim, 2016). Studenti mogu iskoristiti prednosti „mobilnih uređaja i augmentirane realnosti kako bi stvorili uranjajuća muzička iskustva u hibridnom fizičkom i virtuelnom prostoru“ (Tobias, 2014: 224). Posebno VR/360° video, omogućava nove načine rada u nastavi slušanja muzike, gde učenici na drugačiji način mogu da „dožive“ muzičko delo

i sam proces stvaranja, izvođenja i slušanja muzike. Sve veći broj zapisa koncertnih izvođenja dela repertoara klasične muzike u VR tehnologiji (u otvorenom pristupu) omogućava doživljaj slušanja iz perspektive dirigenta, izvođača i publike, što svakako može imati uticaja na obrazovna iskustva profesionalnih muzičara. Primena engleskog jezika je u naslovima videa i opisima dela, kao i komentarima ispod svakog videa. Postoje primeri u kojima voditelj najavljuje i opisuje kontekst muzičkog dela, ili u kojima je pokretni tekst ključni element u informisanju i u razumevanju videa.

Interdisciplinarnost daje mogućnost učenicima da realizuju i razvijaju svoju sposobnost sinteze stečenih znanja, pojmova i predstava na kreativan način (Miletić & Vukićević, 2017: 165). Uključivanjem interdisciplinarnih sadržaja razvija se svest o postojanju i čuvanju umetničke baštine (Ivanović & Čalić, 2017: 174). „Tačno je da nastavnici ne mogu promeniti ceo svet, ali mogu promeniti svet jedne osobe – njihovog učenika, kroz interakciju sa umetničkim delom, inspirišući učenike da stvaraju dela, i da sami razmišljaju o svom kreativnom izrazu ...“ (Brzezinska, 2017: 125).

Rezultati istraživanja ovog rada u celini vode ka zaključku da primena digitalnih medija u interaktivnom učenju muzike i engleskog jezika, može doprineti:

- podsticanju interakcije u učenju,
- razvijanju fokusiranog i aktivnog slušanja,
- usvajanju muzičkih i jezičkih znanja i veština,
- uspešnom integrisanju drugih umetnosti i digitalne medijske pismenosti u nastavi i učenju,
- povećanju percepcije (opažanja) muzičkih i jezičkih elemenata u učenju,
- pobuđivanju interesa, potrebe, sposobnosti i estetskog odnosa prema umetnostima,
- povećanju kvaliteta razumevanja umetničkog i verbalnog (pismenog i usmenog) reprezentovanja na engleskom jeziku slušanih ili izvođenih muzičkih dela.

6.2. Ograničenja u okviru istraživanja

Osnovna ideja ovoga rada, otvorena je za nova istraživanja, jer je ovo polje koje se veoma malo izučavalo u naučnim, a naročito metodičkim studijama. Ovo istraživanje ima određene ograničavajuće faktore, poput relativno malog broja postojećih istraživačkih radova o interaktivnom učenju u nastavi muzike, CLIL nastavi i nastavi engleskog jezika, kao i radova o primeni digitalnih medija u „interaktivnom učenju“.

6.3. Predlozi za dalja istraživanja

Značaj ovog istraživanja je višestruk, i za teoriju usvajanja engleskog jezika i za teoriju muzičkog obrazovanja, dakle, za metodička, didaktička i andragoška pitanja okruženja učenja. Doprinosa ovog rada ostvarljiv je u kontekstu unapređivanja znanja i veština u okviru nastavničkih kompetencija za poučavanje i učenje primenom digitalnih medija, vezanih za metode i strategije nastave i učenja. Ovo istraživanje može imati uticaja na motivisanje nastavnika za rad sa digitalnim tehnologijama (primenu specifičnih digitalnih medijskih tehnologija) u nastavi muzičkih predmeta, engleskog jezika, CLIL nastavi, i sličnim kontekstima nastave i učenja, ali i za dalje usavršavanje i istraživanje ove problematike. Dalja istraživanja mogu biti usmerena na veći uzorak istraživanja, ali i na efekte primene posebno kreiranog internet resursa (<https://musicandenglishlearning.wordpress.com>) u informisanju nastavnika, a zatim i na efekte primene predloženih digitalnih medija u nastavi i interaktivnom učenju muzike i engleskog jezika.

7. LITERATURA

1. Agudo, Enrique J.; Rico, Mercedes & Sánchez, Héctor (2015). Multimedia games for fun and learning English in preschool. *Digital Education Review*, 24, p. 183 – 204.
2. AITSL - The Australian Institute for Teaching and School Leadership (2014). *Designing Professional Learning*, Australia. [Accessed: August 10, 2015] https://www.aitsl.edu.au/docs/default-source/default-document-library/designing_professional_learning_report.pdf?sfvrsn=4
3. Altimari, Francesco; Plastina, Anna Franca; Cronin, Michael & Caria, Maria (2013). Personalizing language learning/teaching in PerLe: An opensource dynamic approach, In: *World CALL 2013*, Global perspectives on Computer-Assisted Language Learning, Glasgow, 10 - 13 July 2013, p. 5 - 8. <http://arts.ulster.ac.uk/worldcall2013/userfiles/file/shortpapers.pdf>
4. Antonaci, Alessandra; Ott, Michela & Pozzi, Francesca (2013). Virtual Museums, Cultural Heritage Education and 21st Century skills. In ATEE-SIREM Winter Conference Proceedings (7-9 March 2013, Genoa, Italy): *Learning & Teaching with Media & Technology*. (p. 185 – 195). (Eds.) Parmigiani Davide, Pennazio Valentina & Traverso Andre. Belgium: Association for Teacher Education in Europe – ATEE.
5. Arbinja, Žarko (2016). Stavovi nastavnika o primjeni informacionih tehnologija u stručnom usavršavanju i samoobrazovanju. *Radovi*, sveska br. 2, br. 22, 2015, str. 1 – 14. doi 10.7251/RAD1622007A
6. Aróstegui, Jose Luis (2010). Risks and Promises of ICT for Music Education. *Hellenic Journal of Music, Education and Culture (HeJMEC)*, Vol. 1, Article 2 (2010), p. 17 - 31. <http://hejmec.eu>
7. Arsović, Branka & Nemetovski, Žolt (2012). Novi komunikacioni mediji u obrazovanju. *Zbornik radova Učiteljskog fakulteta u Užicu*, godina 15, broj 14, decembar 2017, str. 319 – 326.
8. Arsović, Branka (2015). Neki aspekti primene IKT u predškolskom obrazovanju. *Zbornik radova Učiteljskog fakulteta u Užicu*, godina 18, broj 17, decembar 2015, str. 183 – 194.
9. Baierschmidt, Jared R. (2014). Teaching English through video gaming. In: *JALT2013 Conference Proceedings*. (p. 668 – 682). Sondra, N. & Krause, A. (Eds.), (2014). Tokyo: JALT.
10. Bañados, Emerita (2006). A Blended-learning Pedagogical Model for Teaching and Learning EFL Successfully Through an Online Interactive Multimedia Environment, *CALICO Journal* Vol. 23, No. 3, Special Issue: What does it take to teach online? Towards a Pedagogy for Online Language Teaching and Learning (2006), p. 533-550. DOI: 10.1558/cj.v23i3.533-550
11. Beasley, Robert E. & Chuang, Yuangshan (2008). Web-Based Music Study: The Effects of Listening Repetition, Song Likeability, and Song Understandability on EFL

- Learning Perceptions and Outcome. *Teaching English as a Second or Foreign Language (TESL-EJ)*, September 2008, Volume 12, Number 2. p.1-17.
12. Benedict, Cathy & Schmidt, Patrick (2014). Educating Teachers for 21st- Century Challenges: The Music Educator as a Cultural Citizen. In: *Promising Practices In 21st Century Music Teacher Education* (p. 77 – 101), Michele Kaschub & Janice Smith (Eds.). USA: Oxford University Press.
 13. Berns, Anke; Rodriguez, Francisco & Gomez, Raul (2013). Collaborative learning in 3-D virtual environments. In: *World CALL 2013*, Global perspectives on Computer-Assisted Language Learning, Glasgow, 10-13 July 2013, p.17-20. <http://arts.ulster.ac.uk/worldcall2013/userfiles/file/shortpapers.pdf>
 14. Blonskytė, Marija (2014). Case Study of the Use of Video Material in an English Classroom. *Studies About Languages (Kalbų Studijos)*, Issue: 25/2014, p. 97-105, <http://dx.doi.org/10.5755/j01.sal.0.25.8341>
 15. Boog, Ben & Burt-Perkins, Rosie (2009). *Healthy Ageing Through Music And The Arts: A Conceptual Framework*, Lectorate Lifelong Learning in Music and the Arts, Hanze University of Applied Sciences Groningen and the Royal Academy of Fine Arts, Design, Music and Dance, The Hague, September 2009. [Accessed: December 12, 2015] <https://www.hanze.nl/assets/kc-kunst--samenleving/lifelong-learning-in-music/Documents/Public/hamaconceptualframework.pdf>
 16. Boothe, Diane & West, Jeff. (2015). English Language Learning through Music and Song Lyrics – The Performance of a Lifetime. In: *The Future of Education* 5th Edition, Florence, Italy 11-12 June, 2015. p. 248 – 253.
 17. Borota, Bogdana & Brodnik, Andrej (2009). ICT Environment for Interactive Learning Of Music in the First Grades of Primary School. *Problems of Education in the 21st Century*. Volume 17, November/2009, p. 16 – 24. http://www.scientiasocialis.lt/pec/node/files/pdf/vol17/16-24.Borota_Vol.17.pdf
 18. Borota, Bogdana (2010). The Impact of Learning in the Innovative Computer Environment Musical Image Format, Rhythm on Musical Achievements. In: *FACILITATING effective student learning through teacher research and innovation*. (p. 349 – 374). Milena Valenčič Zuljan & Janez Vogrinc (Eds.). Ljubljana: Faculty of Education.
 19. Borovica, Tamara & Kostović, Svetlana (2011). Savremeni mediji u funkciji obrazovne revolucije, *Kultura*, 2011, br. 133, str. 370-381. DOI 10.5937/kultura1133370B
 20. Bošković, Valentina; Gajić, Tijana & Tomić, Ivana (2014). Moodle in English Leanguage Teaching. *Sinteza*, p. 480 – 483. DOI: 10.15308/SINTEZA-2014-480-483
 21. Branković, Drago (1999). Interaktivno učenje u stvaralačkoj nastavi. U: *Interaktivno učenje I*, (str. 109 – 132). Nenad Suzić (ur.) (1999). Banja Luka: Ministarstvo prosvjete Republike Srpske.

22. Branković, Drago (2000). Interaktivno učenje u stvaralačkoj nastavi. U: *Interaktivno učenje II*, (str. 95 – 130). Nenad Suzić (ur.), (2000). Banja Luka: Ministarstvo prosvjete Republike Srpske.
23. British Council (2015). *Continuing Professional Development (CPD) Framework*. https://www.britishcouncil.in/sites/default/files/cpd_framework_for_teachers.pdf
24. Brooks, Eva P; Borum, Nanna & Rosenørn, Torben (2014). Designing Creative Pedagogies Through the Use of ICT in Secondary Education. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 112 (2014), p. 35 – 46, doi: 10.1016/j.sbspro.2014.01.1137
25. Brown, Andrew (2015). *Music Technology and Education: Amplifying Musicality*, 2nd edition, New York: Taylor & Francis, Routledge Studies in Music Education.
26. Brzezinska, Magdalena (2017). Peace art: words and images interwoven In: *The Image in English Language Teaching*. (p. 117 – 128). Kieran Donaghy & Daniel Xerri (Eds.). Malta: ELT Council Malta.
27. Bytheway, Julie (2013). The online-community culture in massively multiplayer online role-playing games affects language learners' use of vocabulary learning strategies. In: *World CALL 2013*, Global perspectives on Computer-Assisted Language Learning, Glasgow, 10-13 July 2013. p. 39 – 42. <http://arts.ulster.ac.uk/worldcall2013/userfiles/file/shortpapers.pdf>
28. Canning-Wilson, Christine (2000). Practical aspects of using video in the foreign language classroom, *The Internet TESL Journal*, 6 (2000) [Accessed: February 5, 2015], <http://iteslj.org/Articles/Canning-Video.html>
29. Castanon-Rodrigueza, M. Rosario & Vivaracho-Pascualb, Carlos (2011). READMUSIC: a new methodology to introduce musical language in preschool education. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 15 (2011), p. 3506–3510.
30. Chacón-Beltrán, Rubén (2014). Massive Online Open Courses and Language Learning: the Case for a Beginners' English Course. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 141 (2014), p. 242 – 246. doi: 10.1016/j.sbspro.2014.05.042
31. Chan, Sang (2010). Applications of Andragogy in Multi-Disciplined Teaching and Learning. *Journal of Adult Education*, Volume 39, Number 2, 2010, p. 25-35.
32. Chang, Jen-Wei & Wei, Hung-Yu (2016). Exploring Engaging Gamification Mechanics in Massive Online Open Courses. *Educational Technology & Society*, 19 (2), p. 177-203.
33. Charissi, Vicky & Rinta, Tiija (2014). Children's musical and social behaviours in the context of music-making activities supported by digital tools: Examples from a pilot study in the United Kingdom, *Journal of Music, Technology & Education* 7: 1, p. 39-58, doi: 10.1386/jmte.7.1.39_1
34. Choi, Jessie (2015). Design and Development of an Online Video-Based English Listening Comprehension Package, *The Journal of Teaching English for Specific and Academic Purposes*, Vol. 3, No 1, 2015, p. 21-40.

35. Clare, Antonia (2017). The power of video. In: *The Image in English Language Teaching*, (p. 33 – 42). Kieran Donaghy & Daniel Xerri (Eds.). Malta: ELT Council Malta.
36. Clark, Megan (2013). *The use of technology to support vocabulary development of English Language Learners* (Master's thesis). Retrieved from http://fisherpub.sjfc.edu/education_ETD_masters/238
37. Coats, Georgia (2016). Analyzing Song Lyrics as an Authentic Language Learning Opportunity. In: *Fostering Connections, Empowering Communities, Celebrating the World*, The Selected Papers from “The 2016 Central States Conference on the Teaching of Foreign Languages” (p. 1-22), Aleidine J. Moeller (Ed.). Wisconsin: Central States Conference on the Teaching of Foreign Languages, <https://csctfl.wildapricot.org/resources/Documents/2016Report/2016%20Report.pdf>
38. Cohen, Louis; Manion, Lawrence & Morrison, Keith (2007). *Research Methods in Education*, Sixth edition. New York: Routledge.
39. Collins, Linda J. & Liang, Xin (2013). Task relevance in the design of online professional development for teachers of ELLs: a Q Methodology study. *Professional Development in Education*, 39:3, p. 441 - 443, DOI: [10.1080/19415257.2012.712752](https://doi.org/10.1080/19415257.2012.712752)
40. Concina, Eleonora (2015). Music Education and Effective Teaching: Perspectives from a Critical Review, *Literacy Information and Computer Education Journal (LICEJ)*, Volume 6, Issue 2, June 2015, p. 1333 - 1336.
41. Coyle, Do (2015). Strengthening integrated learning: Towards a new era for pluriliteracies and intercultural learning. *LACLIL*, Vol. 8, No. 2, July-December 2015, p. 84-103. doi:10.5294/laclil.2015.8.2.2
42. Crawford, Renée (2009). Secondary school music education: A case study in adapting to ICT resource limitations, *Australasian Journal of Educational Technology*, 25(4), p. 471-488.
43. Crawford, Renée. *Virtual reality providing an immersive musical experience*. [blog post] Learning with New Media, Accessed at: <http://newmediaresearch.educ.monash.edu.au/lnm/virtual-reality-providing-an-immersive-musical-experience/>
44. Crystal, David. (2004). *Language and the Internet*. Cambridge University Press.
45. Cvetković, Marina (2010). Upotreba udžbenika i dodatnih materijala u nastavi engleskog jezika na ranom uzrastu. *Inovacije u nastavi XXIII*, 2010/1, str. 97-103.
46. Čupić, Jelena (2012). Making and Using Simple Musical Instruments in Teaching English to Young Learners. In: *Content and Language Integrated Learning (CLIL) in Teaching English to Young Learners* Conference Proceedings No. 11 (p. 117-122). Popović, Radmila & Savić, Vera (Eds.). Jagodina: Faculty of Education in Jagodina.

47. Ćatić, Refik & Ćatić, Amna (2009). *Strategija učenja i poučavanja*. Pedagoški fakultet u Zenici https://updoc.site/download/psihologija-uenja-i-pouavanja_pdf
48. Ćirkovic Miladinović, Ivana R. & Milić, Ivana M. (2012). Young learners and CLIL: Developing language skills in ELT Classroom Integrated with the Contents of Musical Education. In: Popović, Radmila & Savić, Vera (Eds.), (2012). *Content and Language Integrated Learning (CLIL) in Teaching English to Young Learners*, Conference Proceedings No. 11 (p. 55-62). Jagodina: Faculty of Education in Jagodina.
49. Da Silva, Karina Torres Farias (2012). *Preparing language teachers to teach in virtual worlds: Analyzing their content, technological, and pedagogical needs*. PhD thesis. Iowa State University. [Accessed: May 1, 2016] <https://lib.dr.iastate.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://scholar.google.com/&httpsredir=1&article=3470&context=etd>
50. Dalton-Puffer, Christiane (2010). Content-and-Language Integrated Learning: From Practice to Principles? *Annual Review of Applied Linguistics* (2011), 31, p. 182–204. Cambridge University Press, 2011, doi: 10.1017/S0267190511000092
51. Darbey, Linda (2011). *An Exploration of the potential of a virtual world to support teachers' preparation for teacher professional development using an action research approach*. Ireland: The National Centre for Guidance in Education (NCGE).
52. Daszkiewicz, Michał (2010). Theoretical Discussion on How Interdisciplinary Knowledge Serves Educational Practice. *Polish Journal of Social Science* vol. 4, no.13, p. 119 - 137. [Accessed: May 1, 2016] http://www.euh.edu.pl/media/_js/filemanager/userfiles/wydawnictwo/Polish_09/Theoretical_Discussion_on_How_Interdisciplinary_Knowledge_Serves_Educational_Practice.pdf
53. De Cristoforo, Giampiero (2011). Languages Learning Through Songs, Karaoke and Internet, *Linguistic Communication*, 38 volume 1, issue 1 January/March 2011, p. 37 - 40.
54. De Haan, Jonathan; Reed, W. Michael & Kuwada, Katsuko (2010). The Effects of Interactivity with a Music Video Game on Second Language Vocabulary Recall. *Language Learning & Technology*, June 2010, Volume 14, Number 2, p. 74-94, [Accessed: May 1, 2016] <http://lt.msu.edu/vol14num2/dehaanreedkuwada.pdf>
55. Deloš, Bernar (2006). *Virtuelni muzej*, Beograd: Clio
56. DETM - Department of Education and Training Melbourne (2005). *Professional Learning in Effective Schools: The Seven Principles of Highly Effective Professional Learning*. Melbourne: Leadership and Teacher Development Branch, Office of School Education, Department of Education. p. 1 - 21. <https://www.education.vic.gov.au/documents/school/teachers/profdev/proflearningeffectivesch.pdf>
57. Deveci, Tanju (2007). Andragogical and pedagogical orientations of adult learners learning English as a foreign language. *New Horizons in Adult Education and Human Resource Development*, 21(3/4), p. 16 - 28. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ983867.pdf>

58. Dobrota, Snježana & Reić Ercegovac, Ina (2014). Students' Musical Preferences: The Role of Music Education, Characteristics of Music and Personality Traits/Glazbene preferencije studenata: uloga glazbenog obrazovanja, karakteristika glazbe i značajki osobnosti. *Croatian Journal of Education*, Vol.16; No.2/2014, p. 363-376/str. 377 - 384.
59. Dobrota, Snježana & Tomaš, Suzana (2009). Računalna igra u glazbenoj nastavi: Glazbena igra Orašar. *Život i škola*, br. 21 (1/2009.), god. 57, str. 29 – 39.
60. Domínguez Romero, Elena & Bobkina, Jelena (2017). Teaching visual literacy through memes in the language classroom. In: *The Image in English Language Teaching*. (p. 59-70). Kieran Donaghy & Daniel Xerri (Eds.) Malta: ELT Council Malta.
61. Donaghy, Kieran & Xerri, Daniel (2017). The image in ELT: an introduction. In: *The Image in English Language Teaching*. (p. 1-12). Kieran Donaghy & Daniel Xerri (Eds.) Malta: ELT Council Malta.
62. Dopuđ, Vera & Plavšić, Marlena (2014). Music Teachers' Opinions About Musical Influences and Their Teaching Methods. *Metodički obzori* Vol. 9 (2014), No. 2, UDK: 78.071.4:371.3
63. Driver, Paul (2017). Learning by design: language learning through digital games. In: *The Image in English Language Teaching*. (p. 155-164). Kieran Donaghy & Daniel Xerri (Eds.). Malta: ELT Council Malta.
64. Đermanov, J.; Kostović, S.; Kosanović, M.; Egić, B.; Oljača, M.; Đukić, M. & Borovica, T. (2011). Pedagogical reception of information and communication technology in education. *Technics Technologies Education Management* (TTEM, DRUNPP Sarajevo, Bosnia & Herzegovina), Vol. 6. No. 4. p. 1110 – 1120. http://pdf.ttem.ba/ttem_6_4_web.pdf
65. Đorđević, Jasmina (2012). Nastava engleskog jezika danas: digitalizovani prostor ili sajber učionica. U: *Virtuelna interakcija i kolaboracija u nastavi engleskog jezika i književnosti*, (str. 53 – 68). Biljana Radić-Bojanić (ured.). Novi Sad: Filozofski fakultet.
66. Đorđević, Jovan (1998). Didaktika i posebne metodike. U: *Metodika – naučna i nastavna disciplina*, Zbornik radova sa naučnog skupa 5 i 6, decembra 1998.g., (str. 7-24). Živoljub Lazarević (ur.), Jagodina: Učiteljski fakultet u Jagodini.
67. Đorđević, Marija (2016). Korišćenje društvenih mreža u muzičkom obrazovanju. *Artefact* Vol. 2, No.1/2016, str. 9 –17, UDK (78+37.036) : 004.738.5
68. Đukić, Mara (2003). *Didaktičke inovacije kao izazov i izbor*. Novi Sad: Savez pedagoških društava Vojvodine.
69. ECML - European Centre for Modern Languages [Webpage]. Accessed on April 8, 2017, <http://www.ecml.at/ECML-Programme/Programme2016-2019/Digitalliteracy/tabid/1797/language/en-GB/Default.aspx>

70. Engh, Dwayne (2013). Why Use Music in English Language Learning? A Survey of the Literature. *English Language Teaching*, Vol. 6, No. 2, 2013. (p.113-127). Canadian Center of Science and Education.
71. Erak, Dušan (2018). Mogućnost primjene android aplikacije *The Ear Gym* u provjeri znanja učenika i studenata u savremenoj nastavi solfeđa. U: Zbornik radova 17th *International Symposium Infotech-Jahorina*, 21-23 March 2018, str. 283 – 287.
72. Erben, Tony; Ban, Ruth & Castañeda, Martha (2009). *Teaching English Language Learners through Technology*. Routledge, New York and London.
73. Espejo Aubero, Amparo & Espejo Aubero, Alicia (2008). *Mixed-Ability English Music Classes Through Songs* (for English and Music Teachers), Spain: Vision Libros, Madrid.
74. Fadde, Peter & Sullivan, Patricia (2013). Using Interactive Video to Develop Pre-Service Teachers' Classroom Awareness. *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education*, 13(2), (p. 156-174). Waynesville, NC USA: Society for Information Technology & Teacher Education. Retrieved June 2, 2018 from <https://www.learntechlib.org/primary/p/42133/>.
75. Figueroa, Jorge Francisco Flores (2015). Using Gamification to Enhance Second Language Learning. *Digital Education Review*, 21, p. 32-54. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1065005.pdf>
76. Finney, John & Burnard, Pamela (2007). *Music Education with Digital Technology*. New York: Continuum Books – Education and Digital Technology.
77. Gajić, Olivera & Milutinović, Jovana (2010). Intercultural Dialogue in Education: Critical Reflection in The Museum Context, *Odgojne znanosti*, Vol. 12, no. 1, 2010, p. 151-165.
78. Gajić, Olivera & Milutinović, Jovana (2011). Museums as Learning Centers: Pluralism of Theoretical-Methodological Paradigm. *The New Educational Review*, Vol. 25, No. 3, p. 290 – 300. Accessed on December 5, 2017 at http://www.educationalrev.us.edu.pl/dok/volumes/tner_3_2011.pdf
79. Gall, Marina & Breeze, Nick (2006). The times they are a-changing: the subculture of music and ICT in the classroom. *Technology, Pedagogy and Education*, Taylor & Francis (Routledge), 2006, 16 (1), March 2007, p. 41-56. <hal-00190404>
80. Garcia Salinas, Jaime (2013). Pre-service Chilean teachers' perceptions of cooperative culture teaching in a face-to-face and 3D virtual environment: An exploratory study. *World CALL 2013, Global perspectives on Computer-Assisted Language Learning*, Glasgow, 10-13 July 2013, p. 76-79. <http://arts.ulster.ac.uk/worldcall2013/userfiles/file/shortpapers.pdf>
81. Gardner, Howard (2011). *The theory of multiple intelligences: As psychology, as education, as social science*. Address delivered at José Cela University on October 29, 2011. Madrid, <https://howardgardner01.files.wordpress.com/2012/06/473-madrid-oct-22-2011.pdf>

82. Gjedde, Lisa & Bo-Kristensen, Mads. (2010). Challenges for Mobile Learning: designing for Learner-Generated Authenticity. In: *Proceedings M-learn 2010* (p. 370-374). S.l.: International Association for Development, IADIS.
83. Gojkov Rajić, Aleksandra & Prtljaga, Jelena (2016). Digitalne tehnologije u učenju stranog jezika. U: Zbornik radova međunarodne konferencije *Didaktičko-metodički pristupi i strategije – podrška učenju i razvoju dece* (20.11.2015, Učiteljski fakultet, Beograd), (str. 119 – 129). Miroslava Ristić & Ana Vujović (ured.). Beograd: Učiteljski fakultet (30.11.2016).
84. Goldstein, Ben (2017). A history of video in ELT. In: *The Image in English Language Teaching*, (p. 23 – 32). Kieran Donaghy & Daniel Xerri (Eds.). Malta: ELT Council Malta.
85. Gordić Petković, Vladislava (2012). Neke pretpostavke za uvođenje interneta u nastavu književnosti: resursi i diskursi. U: *Virtuelna interakcija i kolaboracija u nastavi engleskog jezika i književnosti*, (str. 85 – 96). Radić-Bojanić, B. (ured.). Novi Sad: Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu.
86. Graessle, Ramona Kime (2004). Teaching Adults: the Rewards and the Challenges, Vol. 7, No. 2, July 1, 2004 (p. 1 - 4) (first appeared in Vol. 3, No.1, January 1, 2000), http://www.umsl.edu/~henschkej/andragogy_articles_added_04_06/graessle_Forum_on_Piano_Pedagogy.pdf [Accessed: July 31, 2015]
87. Grujić, Ljiljana (2016). Saradnja između nastavnika kao oblik stručnog usavršavanja i unapređivanje kvaliteta obrazovanja. U: Zbornik radova međunarodne konferencije *Didaktičko-metodički pristupi i strategije – podrška učenju i razvoju dece* (20.11.2015, Učiteljski fakultet, Beograd), (str. 130 – 138). Miroslava Ristić & Ana Vujović (ured.), Beograd: Učiteljski fakultet (30.11.2016).
88. Hargreaves, David J.; Marshall, Nigel A. & North, Adrian C. (2003). Music education in the twenty-first century: a psychological perspective. *British Journal of Music Education*, Vol. 20, Issue 2, p.147–163. doi: 10.1017/S0265051703005357
89. Harmer, Jeremy (2007). *The Practice of English Language Teaching* (4th Edition). Pearson (Longman).
90. Hartop, Brendan & Farel, Šeimús (Farell, Seamus) (2000). Slučaj interaktivne nastavne metodologije. U: *Interaktivno učenje II*, (str. 131 – 157). Nenad Suzić (ured.), Banja Luka: Ministarstvo prosvjete.
91. Hayes, David (Ed.) (2014). *Innovations in the continuing professional development of English language teachers*. British Council, London, UK.
92. Herrera, Lucia; Hernández-Candelas, Marta; Lorenzo, Oswaldo & Ropp, Cindy (2014). Music Training Influence on Cognitive and Language Development in 3 to 4 year-old Children, *Revista de Psicodidáctica*, 2014, 19(2), p. 367-386, www.ehu.es/revista-psicodidactica, doi: 10.1387/RevPsicodidact.9761
93. Hobbs, Renee & Jensen, Amy (2009). The Past, Present, and Future of Media Literacy Education. *Journal of Media Literacy Education* 1 (2009), p. 1-11. The National Association for Media Literacy Education's. www.jmle.org

94. Hobbs, Renee (2010). *Digital and Media Literacy: A Plan of Action*, Washington, D.C.: The Aspen Institute The Aspen Institute Communications and Society Program. ISBN: 0-89843-535-810/020. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED523244.pdf>
95. Hockly, Nicky (2010). *Mobile learning and Teaching*. [IATEFL Harrogate 2010 Interview with Nicky Hockly; 5:20 min]. The Consultants-E Ltd. Published on October 11, 2010, <https://www.youtube.com/watch?v=iJKr10IQPvE>
96. Hockly, Nicky (2016). Mobile Learning. In: *Creativity in English language teaching*. Xerri, D. & Vassallo, O. (Eds.) (p. 121- 126). Floriana: ELT Council. (a reproduced article that first appeared as Hockly, N. (2013). Mobile learning. *ELT Journal*, 67(1), 80-84).
97. Hodges, Donald A. (2011). The acquisition of music reading skills. In: R. Colwell & P. Webster (Eds.). *MENC Handbook of Research on Music Learning, Volume II: Applications* (p. 61-91). Oxford: Oxford University Press.
98. Huber, Michelle (2010). *Songs in Austrian course books for English as a foreign language*, magister thesis, University of Wien, [Accessed: July 23, 2015] http://othes.univie.ac.at/12273/1/2010-11-27_0506013.pdf
99. Hurajová, Ludmila (2015). Tertiary CLIL. In: *CLIL in Foreign Language Education*, (e-textbook for foreign language teachers). (p. 85 - 98). Silvia Pokrivčáková et al. (Eds.). Nitra: Constantine the Philosopher University in Nitra, ISBN 978-80-558-0889-5 https://educ.tedu.edu.tr/sites/default/files/content_files/research_files/e-textbook_clil_in_fle_final2.pdf
100. Ivanović, Marija & Čalić, Maja (2017). Opažanje muzičke forme na predškolskom i mlađem školskom uzrastu. *Zbornik radova Učiteljskog fakulteta u Užicu*, godina 20, broj 19, decembar 2017, str. 169 – 182.
101. Jahnke, Isa & Kumar, Swapna (2014). Digital Didactical Designs: Teachers' Integration of iPads for Learning-Centered Processes. *Journal of Digital Learning in Teacher Education*, 30:3, p.81-88, <http://dx.doi.org/10.1080/21532974.2014.891876>
102. Jong, Morris Siu-yung & Shang, Junjie (2015). Impeding Phenomena Emerging from Students' Constructivist Online Game-Based Learning Process: Implications for the Importance of Teacher Facilitation. *Educational Technology & Society*, 18 (2), p. 262 – 283.
103. Jorgić, Draženko (2010). *Interaktivno stručno usavršavanje nastavnika*. (ured. dr Drago Branković). Banja Luka: Filozofski fakultet (str. 1 – 240).
104. Jorgić, Draženko (2014). *Modeli stručnog usavršavanja nastavnika*. Banja Luka https://www.researchgate.net/profile/Drazenko_Jorgic/publication/284150314_Models_of_professional_development_for_teachers/links/564c5f5808ae4ae893b93610/Models-of-professional-development-for-teachers.pdf
105. Jukić, Stipan (1998). Metodika je pedagoška, interdisciplinarna i autonomna naučna disciplina. U: *Metodika – naučna i nastavna disciplina, Zbornik radova sa naučnog*

- skupa 5 i 6, decembra 1998.g.* (str. 47-58). Živoljub Lazarević (ured.) (1998). Jagodina: Učiteljski fakultet u Jagodini.
106. Jukić, Stipan (2005). *Didaktičko-metodički fragmenti*. Novi Sad: Visoka škola za obrazovanje vaspitača, Vršac.
107. Kamilah, Mardiya (2013). The use of contextual video to improve students' listening ability. *Journal of English and Education*, 1 (2013), p. 122-132.
108. Karastathi, Sylvia (2017). Looking back at ekphrastic writing: museum education tasks in the language classroom. In: *The Image in English Language Teaching*, (p. 105-116). Kieran Donaghy & Daniel Xerri (Eds.). Malta: ELT Council Malta.
109. Karkoulia, Kostoula-Christina (2016). Teachers' attitudes towards the integration of Web 2.0 tools in EFL teaching. *Research Papers in Language Teaching and Learning* Vol. 7, No. 1, February 2016, p. 46-74, ISSN: 1792-1244
110. Kasper, Loretta F. (2000). New Technologies, New Literacies: Focus Discipline Research and ESL Learning Communities. *Language Learning & Technology*, Vol. 4, No. 2, September 2000, p. 105-128.
111. Katchen, Johanna E. (1993). Using Music to Generate Student Oral Production of Descriptive Stories. *English Teaching and Learning*, 18(2), p. 72-82.
112. Kavgić, Aleksandar (2014). *Interaktivna nastava korpusne lingvistike na diplomskim akademskim studijama anglistike: teorijski, metodološki i praktični aspekti*, doktorska disertacija, Novi Sad: Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu.
113. Keddie, Jamie (2009). *Images*. Oxford University Press. ISBN 978-0-19-442579-7
114. Kelly, Lynda (2007). *The Interrelationships Between Adult Museum Visitor's Learning Identities and Their Museum Experiences*, PhD thesis, Sydney: University of Technology [Accessed: December 7, 2014] http://australianmuseum.net.au/Uploads/Documents/6663/FINAL%20THESIS%20FOR%20GRADUATION_KELLY.pdf
115. Kelly, Lynda (2011). *Learning In The 21st Century Museum*, Paper given at LEM Conference, Tampere, Finland, October 12, 2011. [Accessed: December 1, 2014] <http://australianmuseum.net.au/document/Learning-in-the-21st-Century-Museum>
116. Kirriemuir, John & McFarlane, Angela (2004). *Literature Review in Games and Learning*. A NESTA Futurelab Research report – report 8, 2004. <hal-00190453>
117. Knežević, Saša & Kovačević, Branka (2011). Interactive learning and students' competences in teaching literature. *Metodicki Obzori* 13, Vol. 6 (2011)/3, str. 83 – 92.
118. Knežević-Florić, Olivera & Ninković, Stefan (2012). *Horizonti istraživanja u obrazovanju*, Novi Sad: Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu.
119. Kostović, Svetlana & Oljača, Milka (2012). *Pedagog i pedagoške dimenzije menadžmenta*, Novi Sad: Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu.

120. Kovačević, Darko (2013). Texts on (Classical) Music and Some Aspects of their Use in Teaching ESP at the Academy of Music. In: Proceedings Book of *The 1st International Conference on Teaching English for Special Purposes* (p. 770-778). [editor in chief Zoran Perić; editors: Nadežda Stojković, Slađana Živković, Darko Mitić] Niš: Faculty of Electronic Engineering, University of Niš. https://istina.msu.ru/media/publications/articles/d69/a27/4468101/ESP_Conference_2013_A4.pdf
121. Kovačević, Darko (2016). *Kontrastivna analiza žanra u tekstovima o klasičnoj muzici na engleskom i srpskom jeziku*, doktorska disertacija, Novi Sad: Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu.
122. Kozlovački-Damjanov, Jovanka (2013). Edukativni potencijali virtuelnih muzeja, *Pedagoška stvarnost* 59 (2013), 3, str. 500-511.
123. Krashen, Stephen D. (1982/2009). *Principles and practice in second language acquisition*. (Oxford: Pergamon Press, 1982) University of Southern California, http://www.sdkrashen.com/content/books/principles_and_practice.pdf
124. Kretschmann, Rolf. (2010). Developing competencies by playing digital sports-games. *US-China Education Review* Feb. 2010, Volume 7, No.2 (Serial No.63), p. 67-75. ISSN 1548-6613. USA.
125. Kukulska-Hulme, Agnes; Norris, Lucy & Donohue, Jim (2015). Mobile pedagogy for English language teaching: a guide for teachers, *ELT Research Papers* 14.07, 2015. http://www.international-study-programmes.org.uk/documents/433_e485_mobile_pedagogy_for_elt_final_v2.pdf
126. Kulharia, Viveka (2016). *Literature Review: Using music to learn a second language*, March 31, 2016 <https://vivkul.github.io/static/literature-review-music.pdf>
127. Lackner, Elke; Kopp, Michael & Ebner, Martin (2014). How to MOOC? – A pedagogical guideline for practitioners. In: Roceanu, I. (ed.). *Proceedings of the 10th International Scientific Conference „eLearning and Software for Education“* (Bucharest, April 24 – 25, 2014). Publisher: Editura Universitatii Nationale de Aparare „Carol I”
128. Lazović, Vesna (2012). Blog kao moderna oglasna tabla u nastavi engleskog jezika. U: *Virtuelna interakcija i kolaboracija u nastavi engleskog jezika i književnosti*, (p. 37 – 52). Biljana Radić - Bojanić (ured.). Novi Sad: Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu.
129. Lewis, Samantha (2017). Using graphic novels and comics with ELT learners. In: *The Image in English Language Teaching*. (p. 165-178). Kieran Donaghy & Daniel Xerri (Eds.). Malta: ELT Council Malta.
130. Ling-Yu, Liza Lee (2009). An empirical study on teaching urban young children music and English by contrastive elements of music and songs. *US-China Education Review*, Mar. 2009, Volume 6, No.3 (Serial No.52), p. 28 – 39.
131. Lloyd, Anna; Rogerson, Sarah & Stead, Geoff (2017). Imagining the Potential for Using Virtual Reality Technologies in Language Learning. In: *Digital Language*

- Learning and Teaching: Research, Theory, and Practice*. (Chapter 19, p. 222 – 234). Michael Carrier, Ryan M. Damerow & Kathleen M. Bailey (Eds.). Routledge Taylor & Francis.
132. Lončarević, Mira & Subotić, Ljiljana (2010). Uloga gramatike u nastavi stranog jezika. *Norma*, XV, 1/2010, str. 61 – 78.
133. Lowe, Mark (2008). Language and Music. *The IH Journal of Education and Development*, Issue 25: Autumn 2008, [Accessed: December 12, 2015] <http://ihjournal.com/language-and-music>
134. Lukić, Dragana (2000). Razumijevanje govora u interaktivnoj nastavi engleskog jezika. U: *Interaktivno učenje II*, (str. 259 – 286), Nenad Suzić (ured.). Banja Luka: Ministarstvo prosvjete Republike Srpske.
135. Malčić, Borka (2017). *Korelati sportsko-rekreativnih interesovanja odraslih*, doktorska disertacija – javni uvid. Novi Sad: Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu.
136. Mandić, Danimir (2000). Interaktivna kompjuterska nastava. U: *Interaktivno učenje II*, (str. 215 – 233). Nenad Suzić (ured.), Banja Luka: Ministarstvo prosvjete Republike Srpske.
137. Mannon, Caitlin; Sanatullova-Allison, Elvira & Sanatullova, Marat (2012). Applying the Theory of Linguistic Relativity to Music: An Initial Exploration, *Hellenic Journal of Music, Education, and Culture (HeJMEC)*, Vol. 3, Article 4, www.hejmec.eu
138. Manojlović-Kovačević, Gordana (2010). Upotreba aplikacije “MusicTheory.net” u nastavi solfeđa i teorije muzike u muzičkim školama. *INFOTEH-Jahorina* Vol. 9, mart 2010, Ref. E-IV-16, str. 692 - 696.
139. Marić, Slađana (2015a). A Time of Change for Music Subjects Teaching Methodology: Moving forward the field of music education and professional development with the use of proper digital and media technologies. In: *Zbornik radova 13. Međunarodna naučno-stručna konferencija „Doba znanja“*, 25. septembar 2015; Sremski Karlovci (p. 67-74). Sremski Karlovci: Fakultet za menadžment.
140. Marić, Slađana (2015b). Mogućnosti primene onlajn/virtuelnih muzeja u vaspitno-obrazovnom radu. U: *Zbornik radova IV Međunarodna metodička naučna konferencija „Efekti nastave metodike na kvalitetnije obrazovanje učitelja i vaspitača“*, (str. 315 - 332). Czékus G. (ured.) Subotica: Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet na mađarskom nastavnom jeziku.
141. Marić, Slađana (2015c). Online Gaming to Learn Music and English Language in Music and Ballet School Solfeggio Education, *Hellenic Journal of Music, Education, and Culture*, Vol. 6, Article 2, ISSN 1792-2518.
142. Marić, Slađana (2015d). Pismenost u digitalnom i medijskom kontekstu iz diskursa savremenog obrazovanja. U: *Digitalne medijske tehnologije i društveno-obrazovne promene 5*, (str. 131 - 141). Dejan Pralica & Norbert Šinković (ured.). Novi Sad: Filozofski fakultet.

143. Marić, Slađana (2016). Sadašnjost i budućnost digitalnog medijskog obrazovanja. U: Međunarodni zbornik radova *Digitalne medijske tehnologije i društveno-obrazovne promene 6*, (str. 206 - 217). Dejan Pralica & Norbert Šinković (ured.). Novi Sad: Filozofski fakultet.
144. Marić, Slađana (2017). Interconnected English Language and Music Learning with Digital Technologies. *Beyond Philology*, vol. 14, no. 1, p. 225 - 248.
145. Marjanen, Kaarina (2016). The European Music Portfolio. Music Pedagogies as a Support for Language Learning. *Hellenic Journal of Music Education, and Culture*, Vol. 7, Article 2, www.hejmec.eu
146. Mark, Michael L. & Madura, Patrice (2010). *Music Education in Your Hands: An Introduction for Future Teachers*, New York: Routledge.
147. Marsh, David; Mehisto, Peeter; Wolff, Dieter & Martín, María Jesús Frigols (2011). *European Framework for CLIL Teacher Education: A framework for the professional development of CLIL teachers*, European Centre for Modern Languages (ECML) <https://www.ecml.at/Resources/ECMLPublications/tabid/277/Default.aspx>
148. Matijević, Milan & Radovanović, Diana (2011). Nastava usmjerena na učenika: Prinosi razvoju metodika nastavnih predmeta u srednjim školama. Zagreb: *Školske novine*.
149. McCulloch, Julie; McIntosh, Ewan & Barrett, Tom (2011). *Tweeting for teachers: how can social media support teacher professional development?* Pearson Centre for Policy and Learning. Retrieved 25th August 2017, <http://www.itslifejimbutoctasweknowit.org.uk/files/libraryfrom2012/Tweeting-for-teachers.pdf>
150. McDowall, J. (2003). Music Technology: New Literacies in the Early Years. In: Wright, J., McDougall, A., Murnane, J. & Lowe, J. (Eds), *Proceedings Young Children and Learning Technologies*, Selected papers from the International Federation for Information Processing Working Group 3.5 Open Conference, Melbourne, Australia. *CRPIT*, Volume 34. ACS. p. 83-88. [Accessed: 08/05/2015] <http://crpit.com/confpapers/CRPITV34McDowall.pdf>
151. McLoughlin, Aoife (2018). “EAQUALS Conference 2018 - Using Movies in Class”, [blog post] <http://elt-connect.com/moviesinclass/> May 4, 2018.
152. McPherson, Gary E. & Welch, Graham F. (2012). *The Oxford Handbook of Music Education*, Oxford University Press.
153. Menon, Maya (2013). CPD through Social Networking amongst Indian School Teachers: An Action Research, In: *Continuing Professional Development: Lessons from India*, (p. 80 – 87), Rod Bolitho & Amol Padwad (Eds.). British Council, New Delhi.
154. Miletić, Nada & Vukićević, Nataša (2017). Likovna interpretacija doživljaja muzičkog dela. *Zbornik radova Učiteljskog fakulteta u Užicu*, godina 20, broj 19, decembar 2017, str. 153 – 168.

155. Milojević, Ivana (2005). *Educational Futures: Dominant and contesting visions*, Routledge.
156. Milutinović, Jovana (2008a). *Ciljevi obrazovanja i učenja u svetlu dominantnih teorija vaspitanja 20. veka*. Novi Sad: Savez pedagoških društava Vojvodine.
157. Milutinović, Jovana (2008b). Učenje u muzeju u svetlu Gardnerove teorije višestrukih inteligencija, *Rad Muzeja Vojvodine (Work of Museum of Vojvodina)*, br. 50, str. 333–338. <https://www.muzejvojvodine.org.rs/images/pdf/RMV/RMV50.pdf>
158. Milutinović, Jovana; Zuković, Slađana & Klemenović, Jasmina (2012). Pluralizam filozofija obrazovanja i vrednosti: obrazovanje za građansko društvo; U: Grandić, R. (ured.) *Pedagoški pluralizam i filozofija obrazovanja* (str. 69-88). Novi Sad: Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu.
159. Mitić, Milica (2015). Interaktivna nastava gramatike srpskog jezika kao savremeni model nastave. *Godišnjak Učiteljskog fakulteta u Vranju*, knjiga VI, 2015. str. 335 - 344.
160. Mrđa, Mirela (2013). *Interaktivna nastava matematike u mlađim razredima osnovne škole*, doktorska disertacija, Beograd: Učiteljski fakultet, Univerzitet u Beogradu.
161. Mrkalj, Zona (2010). Pojam korelacije u metodici nastave. *Metodički vidici*, 2010, str. 47-55.
162. *Muzička umetnost* - Enciklopedijski leksikon „Mozaik znanja“, 1972, Tom 12, Dušan Plavša (redaktor i urednik), Beograd: Inerpres.
163. Navés, Teresa (2009). Effective Content and Language Integrated Learning (CLIL) Programmes, In: *Content and Language Integrated Learning: Evidence from Research in Europe*, Ruiz de Zarobe, Yolanda & Jiménez Catalán, Rosa María (Eds.) (2009), (p. 22 – 40). Toronto: Multilingual Matters.
164. Nedelcut, Nelida & Pop, Ciprian Gabriel (2009). Exploring the On-line Learning Means to Music Education; Prelude Platform Case Study. In: *The International Conference on E-Learning in the Workplace (ICELW)*, June 10-12, 2009. (p.1-5) New York, NY, USA https://www.icelw.org/proceedings/2009/Papers/Nedelcut_Pop.pdf
165. Nedelcut, Nelida (2010). D.I.M.A. on-line multimedia resources for Music Education, *Recent Advances in Acoustics & Music*, p. 38-143. Retrieved on July 14, 2015 from <http://www.wseas.us/e-library/conferences/2010/Iasi/AMTA/AMTA-24.pdf>.
166. Nedelcut, Nelida; Pop, Ciprian & Nedelcut, Dan (2008). New Music Teaching Strategies Using ICT, *Conference ICL2008*, September 24-26, 2008. Villach, Austria.
167. Negri, Massimo (2012). The Virtual Museum, a shift in meaning, In: *Report 1 – The Virtual Museum, The Learning Museum Network Project* (p. 13-19). A. Nicholls, M. Pereira & M. Sani (Eds.) Bologna (Italy): Istituto dei Beni Culturali.
168. Negrini, Michela; Paolini, Paolo & Rubegni, Elisa (2012). Museums' Visitors or Internet Users? In: *Report 1 – The Virtual Museum, The Learning Museum Network*

- Project* (p. 69-82). A. Nicholls, M. Pereira & M. Sani (Eds.). Bologna (Italy): Istituto dei Beni Culturali.
169. Nikolaidou, Georgia N.; Iliadou, Vasiliki Th.; Kaprinis, Stergios G.; Hadjileontiadis, Leontios J. & Kaprinis, George St. (2008). Primary School Music Education and the Effect of Auditory Processing Disorders: Pedagogical/ICT-Based Implications. In: *Advanced Learning Technologies, 2008*. (ICALT '08. Eighth IEEE International Conference 1-5 July 2008), p.1030-1031. doi: 10.1109/ICALT.2008.46.
170. Ninković, Stefan (2016). *Školsko liderstvo kao determinanta socijalnog ponašanja učenika*, doktorska disertacija, Novi Sad: Filozofski fakultet, preuzeto sa: [https://cris.uns.ac.rs/DownloadFileServlet/javniUvid147945851487396.pdf?controlNumber=\(BISIS\)102466&fileName=147945851487396.pdf&id=7052](https://cris.uns.ac.rs/DownloadFileServlet/javniUvid147945851487396.pdf?controlNumber=(BISIS)102466&fileName=147945851487396.pdf&id=7052)
171. Oljača, Milka & Kostović, Svetlana (2011). Didaktičke pretpostavke kvaliteta obrazovanja odraslih U: *Kvalitet obrazovnog sistema Srbije u evropskoj perspektivi: zbornik radova. Knjiga. 1: „Ka uspostavljanju vrednosnih okvira i standarda kvaliteta: odabrani teorijsko-metodološki koncepti“*. (str. 55-68), Gajić, O. (ured.) Novi Sad: Filozofski fakultet.
172. Oljača, Milka & Kostović, Svetlana (2013). Proces učenja zasnovan na interesovanjima. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, knjiga XXXVIII (2013), str. 69 - 78.
173. Oljača, Milka (2011). Komparacija andragoških koncepcija programa kontinuiranog profesionalnog razvoja i razvoja ljudskih resursa. *Godišnjak Srpske akademije obrazovanja*, str. 237-262. UDK: 37.013.83
174. Ortis, Jana M. (2008). The Effects of Music, Rhymes and Singing on the Classroom Environment, In: Conference Proceedings *Masters in Teaching Program 2006-2008: Teaching the Child in Front of You in a Changing World, January 28 and 29, 2008* (p. 214 - 221). Washington: The Evergreen State College, Olympia <http://archives.evergreen.edu/webpages/curricular/2006-2007/mit2008/Win08handouts/finalMIT08Masters.pdf> [Accessed: May 7, 2015]
175. Ostashewski, Nathaniel; Moisey, Susan & Reid, Doug (2010). Constructionist Principles in Online Teacher Professional Development: Robotics and hands-on activities in the Classroom. In: C.H. Steel, M.J. Keppell, P. Gerbic & S. Housego (Eds.), *Proceedings Curriculum, technology & transformation for an unknown future*, (p. 721-729), Sydney.
176. Ostojin, Olivera (2012). Metodčki okviri primene informacionih tehnologija u nastavi, U: *Zbornik radova naučno-stručnog skupa sa međunarodnim učešćem Tehnika i informatika u obrazovanju – TIO 2012*. (str. 270 – 275). Dragan Golubović (ured.). Čačak: Tehnički fakultet.
177. *Oxford English-Serbian Student's Dictionary* (2006). Oxford University Press, 2006 ISBN: 978 0 19 431619 4

178. Panagiotakou, Christina & Pange, Jenny (2010). The use of ICT in preschool music education. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 2 (2010), p. 3055–3059, www.sciencedirect.com
179. Panina, Nina; Kazakov, Vladislav; Bartosh, Natalia & Emelyanov, Pavel (2013). Virtual museum in teaching subjects in the Culture area, *SOCIALINIŲ MOKSLŲ STUDIJOS/ Societal Studies*, 2013, 5(2), p. 501–514.
180. Panitz, Theodore (1999). *Collaborative versus Cooperative Learning: A Comparison of the Two Concepts Which Will Help Us Understand the Underlying Nature of Interactive Learning*. Washington, DC: US Department of Education. (ED448444), p. 2 – 13, <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED448443.pdf>
181. Papalazarou, Chrysa (2017). Images on canvas: art, thinking and creativity in ELT. In: *The Image in English Language Teaching*, (p. 89-104). Kieran Donaghy & Daniel Xerri (Eds.). Malta: ELT Council Malta.
182. Paterson, Jane & Willis, Anice (2008). *English Through Music*. Oxford University Press.
183. Pavlik, John V. (2015). Fueling a Third Paradigm of Education: The Pedagogical Implications of Digital, Social and Mobile Media. *Contemporary Educational Technology*, 2015, 6(2), p. 113 – 125.
184. Pavlović Breneselović, Dragana & Radulović, Lidija (2014). *Interaktivna nastava - praktikum* - Centar za obrazovanje nastavnika, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu. http://moodle.f.bg.ac.rs/file.php/234/PRAKTIKUM_KOMPLET.pdf
185. Pavlović, S. (2016). Mogućnosti primene softvera *EarMaster 6* u savremenoj nastavi solfeđa u Republici Srpskoj. U: Zbornik radova *INFOTEH-JAHORINA* Vol. 15, Mart 2016 (str. 639-642). Istočno Sarajevo: ETF 2016.
186. Pérez Niño, Danie Fernando (2010). The Role of Music in Young Learners' Oral Production in English. *PROFILE*, 12 (1), p. 141-157.
187. Perifanou, Maria (2015). Personalized MOOCs for Language Learning: A challenging proposal, *eLearning Papers*, no. 45, November 2015. ISSN: 1887-1542, DOI: [10.13140/RG.2.2.22747.57129](https://doi.org/10.13140/RG.2.2.22747.57129)
188. Peterson, Mark (2012). Language Learner Interaction in a Massively Multiplayer Online Role-Playing Game, In: *Digital Games in Language Learning and Teaching*, (p. 70-92). Reinders, Hayo (Ed.). Palgrave Macmillan.
189. Philip, Donald (2007). The Knowledge Building Paradigm: A Model of Learning for Net Generation Students, *Innovate: Journal of Online Education*: Vol. 3: Issue 5, Article 1, <http://nsuworks.nova.edu/innovate/vol3/iss5/1>
190. Pilgrim, J. Michael & Pilgrim, Jodi (2016). The Use of Virtual Reality Tools In the Reading-Language Arts Classroom. *Texas Journal of Literacy Education*, Volume 4, Issue 2, Winter 2016, p. 91 – 97.

191. Plavša, Dušan (1989). *Muzičko-pedagoške dileme i teme: članci i rasprave*, Novi Sad: Akademija umetnosti, Univerzitet u Novom Sadu.
192. Potkonjak, Nikola (1998). Sporan i nediferenciran status metodika onemogućava adekvatno obrazovanje metodičara. U: *Metodika – naučna i nastavna disciplina*, Zbornik radova sa naučnog skupa, 5. i 6. decembra, 1998.g., (str. 25 – 38). Živiljub Lazarević (ured.), Jagodina: Učiteljski fakultet.
193. Pralica, Nataša V. (2014). Igre fleškarticama u nastavi stranog jezika na nižem osnovnoškolskom uzrastu, sa posebnim osvrtom na prvi i drugi razred, *Metodički vidici* br. 5, str. 247 – 260. UDC: 81'243:371.3
194. Pratt, Emma Louise (2017). The teaching artist in language learning: how to create an Artists in Schools project. In: *The Image in English Language Teaching*, (p. 129-144), Kieran Donaghy & Daniel Xerri (Eds.). Malta: ELT Council Malta.
195. Puškášová, Pavla (2016). CLIL Activities in Music Lessons, Diploma thesis, Masaryk University, Faculty of Education Department of English Language and Literature, Brno 2016.
196. Radić-Bojanić, Biljana (2012). Virtuelna kolaboracija među studentima, U: *Virtuelna interakcija i kolaboracija u nastavi engleskog jezika i književnosti*, (str. 23 – 36). Radić-Bojanić, B. (ured.). Novi Sad: Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu.
197. Randles, Clint (Ed.) (2015). *Music Education: Navigating the Future*, New York: Taylor & Francis, Routledge Studies in Music Education.
198. Renninger, Laura; Austin, Michael & Pugsley, Karen (2005). Building Connections, Building Communities: Strategies for Integrating Music and Literature in an Undergraduate Learning Community. *Journal of the Scholarship of Teaching and Learning*, Vol. 5, No. 1, January 2005, p. 54 – 65.
199. Ristić, Miroslava (2006a). E-učenje - nove tehnologije i nastava stranih jezika. *Inovacije u nastavi*, Vol. 19, 2006/3, str. 101-111.
200. Ristić, Miroslava (2006b). Nastava stranih jezika - korisne WEB lokacije. *Inovacije u nastavi*, Vol. 19, 2006/3, str. 131-135.
201. Rogow, Faith (2011). Ask, Don't Tell: Pedagogy for Media Literacy Education in the Next Decade, *Journal of Media Literacy Education* 3:1 (2011), p. 16 - 22. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ985661.pdf>
202. Rosová, Veronika (2007). *The Use Of Music In Teaching English*, Diploma thesis, Masaryk University Faculty of Education, Department of English Language and Literature, Brno 2007. Accessed at: https://is.muni.cz/th/rei36/diploma_thesis_1.pdf
203. Rowland, Michael (1999). Music in Adult Education: A Review of the Literature. In: Austin, Ann; Hynes, Geraldine E. & Miller, Roxanne T. (Eds.), *Proceedings of the Eighteenth Annual Midwest Research-to-Practice Conference in Adult, Continuing and Community Education*, September 22 – 24, 1999, (p. 244 – 250). University of Missouri-St. Louis.

204. Rukavina, Suzana (2017). Digitalne priče: konstruktivistički pristup učenju i poučavanju u visokoškolskom obrazovanju. U: *Zbornik radova konferencija Učiteljskog fakulteta na mađarskom nastavnom jeziku 2017*, (str. 1035 – 1045). Éva Borsos, Zsolt Námesztovszki & Ferenc Németh (ured.). Subotica: Učiteljski fakultet na mađarskom nastavnom jeziku u Subotici, Univerzitet u Novom Sadu.
205. Sakai, Winfried (2013). Self-Determination and Music Education in Technological Cultures. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* (World Conference on Psychology and Sociology 2012), 82 (2013), p. 330 – 337, doi: 10.1016/j.sbspro.2013.06.270
206. Salcedo, Claudia S. (2010). The effects of songs in the foreign language classroom on text recall, delayed text recall and involuntary mental rehearsal. *Journal of College Teaching & Learning* – June 2010, Volume 7, Number 6, p. 19-30.
207. Savage, Jonathan (2005). Information communication technologies as a tool for re-imagining music education in the 21st century. *International Journal of Education & the Arts*, 6(2), 2005, March 31. [Accessed: August 05, 2015] <http://www.ijea.org/v6n2/>
208. Savage, Jonathan (2007). Reconstructing music education through ICT, *Research in Education*, No. 78, p. 65 - 77.
209. Savičić, Jovan (2011). Interaktivno multimedijalno učenje i poučavanje korišćenjem računarskih mreža. *Norma*, XVI, 1/2011, str. 57 – 66. UDK: 004.7:37.022/.026]:37.018.43
210. Schoenack, Lindsie (2013). A New Framework for Massive Open Online Courses (MOOCs). *Journal of Adult Education*, Vol. 42, No.2, 2013, p. 98 - 103.
211. Seiz-Ortiz, Rafael & Romero-Forteza, Francesca (2013). Pedagogical evaluation of web-based autonomous language learning In: *World CALL 2013*, Global perspectives on Computer-Assisted Language Learning, Glasgow, 10 - 13 July 2013, p. 302 - 304. <http://arts.ulster.ac.uk/worldcall2013/userfiles/file/shortpapers.pdf>
212. Selaković, Kristina (2012). Obrazovna uloga umetničkih muzeja. *Zbornik radova Učiteljskog fakulteta u Užicu*, godina 15, broj 14, decembar 2017, str. 243 – 254.
213. Sessoms, Diallo (2008). Interactive instruction: Creating interactive learning environments through tomorrow's teachers. *International Journal of Technology in Teaching and Learning*, 4(2), p. 86-96.
214. Silaški, Nadežda (2012). Mudl kao platforma za učenje engleskog jezika, U: *Virtuelna interakcija i kolaboracija u nastavi engleskog jezika i književnosti*, (str. 69 – 84). Biljana Radić-Bojanić (ured.) Novi Sad: Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu.
215. Skopljak, Margareta (2011). Filozofska i pedagoško-psihološka zasnovanost interaktivnog učenja. *Radovi* (Časopis za humanističke i društvene nauke) br. 14, str. 215 - 232. UDK 37.022/.026:159.9

216. Slaughter, Richard A. (2008). Futures Education: Catalyst for Our Times, *Journal of Futures Studies*, February 2008, 12 (3), p. 15–30.
217. Southcott, Jane & Crawford, Renée (2011). The intersections of curriculum development: Music, ICT and Australian music education, *Australasian Journal of Educational Technology*, 27(1), p. 122-136.
218. Speh, A. J. & Ahramjian, S. D. (2010). Teaching without a common language: Synchronicities between the pedagogies of music and second language acquisition. *Bulletin of the Transilvania University of Brasov*, Vol. 3 (52 – 2010), Series VIII: Art and Sport, p. 37 - 42.
219. Spraggs, Gillian & Tyler-Bennett, Deborah (2016). „Creative writing project: introduction“ [blog article], Victoria and Albert Museum The world's leading museum of art and design, <http://www.vam.ac.uk/content/articles/c/creative-writing-introduction/>
220. Spratt, Mary (2012). Comparing CLIL and ELT. In: Popović, Radmila & Savić, Vera (Eds). *Content and Language Integrated Learning (CLIL) in Teaching English to Young Learners* Conference Proceedings No. 11 (p. 9-19). Jagodina: Faculty of Education in Jagodina.
221. Stanojević, Katarina (2017). Primena interdisciplinarnog pristupa u funkciji razumevanja muzičkog dela. U: *Zbornik radova konferencija Učiteljskog fakulteta na mađarskom nastavnom jeziku 2017*, (str. 731 - 746). Éva Borsos, Zsolt Námesztovszki & Ferenc Németh (ured.). Subotica: Učiteljski fakultet na mađarskom nastavnom jeziku u Subotici, Univerzitet u Novom Sadu.
222. Stempleski, Susan (2002). Video in the ELT Classroom: The Role of the Teacher. In: *Methodology in Language Teaching: An Anthology of Current Practice* (Approaches and Methods in Language Teaching, (p. 364-367). J. Richards & W. Renandya (Eds.), Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511667190.052
223. Stojaković, Petar (2000). Interaktivno učenje i uloga pitanja u sticanju kvalitetnog znanja i razvoju sposobnosti učenja. U: *Interaktivno učenje II*, Nenad Suzić (ured.), (str. 47-93). Banja Luka: Ministarstvo prosvjete RS.
224. Stojanović, Buba; Mišić, Danijela & Cvetanović, Zorica (2017). Strip u nastavi jezika i književnosti u mlađim razredima osnovne škole – metodičke mogućnosti. U: *Zbornik radova Filozofskog fakulteta*, XLVII (2)/2017, str. 317 - 336. doi:10.5937/ZRFFP47-13518
225. Stuntz, Daniel F. (2013). Flipped classrooms and CALL sustainability: A rationale for the development of flipped classrooms for sustainable CALL. In: *World CALL 2013*, Global perspectives on Computer-Assisted Language Learning, Glasgow, 10-13 July 2013, p. 323-326. ISBN 978-1-85923-259-0, <http://arts.ulster.ac.uk/worldcall2013/userfiles/file/shortpapers.pdf>
226. Sudzilovski, Danijela & Ivanović, Marija (2014). Muzička pismenost studenata na početku inicijalnog obrazovanja. *Zbornik radova Učiteljskog fakulteta u Užicu*, godina 17, broj 16, decembar 2014, str. 213 – 224.

227. Sudzilovski, Danijela & Ivanović, Marija (2015). Muzička igra u aktivnostima u vrtiću. *Zbornik radova Učiteljskog fakulteta u Užicu*, godina 18, broj 17, decembar 2015, str. 157 – 168.
228. Sutcliffe, Pippa & Barns, Karen (2017). *Using digital tools to bring the outside world into the language classroom* [webinar recording] Cambridge English, (Nov 30, 2017) https://www.youtube.com/watch?v=Fc2OKQygKLS&index=3&list=PLpmCHL8PnXq88RiE_Bc0bAaotsDCHsEay&t=0s
229. Suzić, Nenad (1999). Interakcija kao vid učenja i poučavanja. U: *Interaktivno učenje I*, (str. 9 – 44). Suzić Nenad (ured.), Banja Luka: Ministarstvo prosvjete Republike Srpske.
230. Suzić, Nenad (2000). Uticaj kooperativnog učenja na razvoj interpersonalnih sposobnosti i emocionalnosti. U: *Interaktivno učenje II*, (str. 9 – 45). Nenad Suzić (ured.). Banja Luka: Ministarstvo prosvjete.
231. Sviličić, Nikša (2010). Creation and Typology Definition of the Museum on the Internet, *Collegium Antropologicum*, Vol. 34, No. 2, p. 587-594.
232. Šefer, Jasmina. (2008). Kako sam odustala od merenja i „objektivnosti“. U: *Zbornik rezimea 11.naučni skup „Pedagoška istraživanja i školska praksa“*, Beograd: Institut za pedagoška istraživanja, str. 24. [29. maj 2016] <http://www.ipisr.org.rs/Upload/Dokumenta/Strane/Knjiga%20rezimea%20za%20konferenciju%20Kvalitativna%20istrazivanja.pdf>
233. Tambouratzis, G., Perifanos, K., Voulgari, I., Askenfelt, A., Granqvist, S., Hansen, K. F., Orlarey, Y., Fober, D. & Letz, S. (2008). VEMUS: An Integrated Platform to Support Music Tuition Tasks. *ICALT* (p. 972 - 976). IEEE Computer Society. ISBN: 978-0-7695-3167-0
234. Theuma, Jean (2017). Cartoons and comics: communicating with visuals. In: *The Image in English Language Teaching*, (p. 179-188). Kieran Donaghy & Daniel Xerri (Eds.). Malta: ELT Council Malta.
235. Thoman, Elizabeth & Jolls, Tessa (2005). *Literacy for the 21st Century: An Overview & Orientation Guide To Media Literacy Education*, Center for Media Literacy, http://www.medialit.org/sites/default/files/01_MLKOrientation.pdf
236. Thwaites, Trevor (2014). Technology and music education in a digitized, disembodied, posthuman world. *Action, Criticism, and Theory for Music Education* 13(2), p. 30 – 47. www.act.maydaygroup.org
237. Tobias, Evan S. (2012). Let's play! Learning music through video games and virtual worlds. In: G. McPherson & G. Welch (Eds.), *Oxford handbook of music education* (Vol. 2, p. 531-548). Oxford, England: Oxford University Press.
238. Tobias, Evan S. (2014). 21st Century Musicianship Through Digital Media and Participatory Culture. In: M. Kaschub & J. Smith (Eds.), *Promising practices in 21st century music teacher education*. (p. 205 - 226). Oxford: Oxford University Press.

239. Topalov, Jagoda & Kromholc, Viktorija (2012). Virtuelna kolaboracija u nastavi engleskog jezika: *TeachingEnglish.org.uk* i *Skype in the Classroom*. U: *Virtuelna interakcija i kolaboracija u nastavi engleskog jezika i književnosti*, (str. 9 – 22), Biljana Radić-Bojanić (ured.). Novi Sad: Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu.
240. Tornero, José Manuel Pérez & Varis, Tapio (2010). *Media Literacy and New Humanism*, UNESCO: Institute for Information Technologies in Education.
241. Uz, Cigdem & Cagiltay, Kursat (2015). Social Interactions and Games. *Digital Education Review*, 27, p. 1-12 [Accessed: August 20, 2015] <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1064986.pdf>
242. Våljataga, Terje & Fiedler, Sebastian (2009). Supporting students to self-direct intentional learning projects with social media. *Educational Technology & Society*, 12 (3), p. 58–69.
243. Vandergrift, Larry & Goh, Christine C. M. (2012). *Teaching and Learning Second Language Listening: Metacognition in Action*. New York: Routledge.
244. Vaňková, Šárka (2014). CLIL in Music Education. Final thesis, Department of English Language and Literature, Faculty of Education, Masaryk University, Brno. https://is.muni.cz/th/220747/pedf_c_b1/final_thesis_last_version.pdf
245. Vasić, Vera; Prčić, Tvrtko & Nejgebauer, Gordana (2018). *Rečnik novijih anglicizama: Du you speak anglosrpski?* (treće, elektronsko izdanje) Novi Sad: Filozofski fakultet. Dostupno na: <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadržaj/2018/978-86-6065-451-1>
246. Vasileiou, Vasilis N. & Paraskeva, Fotini (2011). A MUVE in service of Teacher Professional Development: How engaging is teaching role-playing instruction in Second Life? In: *Education in a technological world: communicating current and emerging research and technological efforts*. (p. 26 – 33), Méndez-Vilas, A. (Ed.). Formatex Research Center.
247. Vašíček, Zdenek (2008). *Piano Playing as CLIL at the Primary Arts School in Tisnov (Czech Republic) 2000-2007*. Accessible from <http://www.factworld.info/en/Czech-Republic-Bloom-Taxonomy-in-CLIL> (see the file “PianoCLIL1”)
248. Vašíček, Zdenek (2009). *Piano Playing as CLIL at Primary Arts Schools in the Czech Republic: Yesterday’s Reality (2000-2008) and Today’s Needs (2008-2011) from a CLIL Teacher’s Point of View*. Accessible from <http://www.factworld.info/en/Czech-Republic-Bloom-Taxonomy-in-CLIL> (see the file “PianoCLIL2”)
249. Vašíček, Zdenek (2010). *Bloom's Taxonomy in CLIL Concept: A Possible Theoretical Approach*. Accessible from <http://www.factworld.info/en/Czech-Republic-Bloom-Taxonomy-in-CLIL> (see the file “Czech-bloom-piano”)
250. Vašíček, Zdenek (2016). CLIL at a Czech Primary Arts School. In: *CLIL 2016: Book of Abstracts: International Conference New Perspectives on CLIL, Bilingualism and Plurilinguism*. 29 November in Prešov, 30 November in Žilina, 1 December 2016. Bratislava, p. 21. <http://www.jolace.com/conferences/conferences-2016/putting-clil->

- [into-practice/publications-and-follow-up/](#)
http://www.zustisnov.cz/proj/clil/CLIL_at_a_Czech_primary_arts_school2016.pdf
251. Vasicek, Zdenek. „CLIL in the Czech Republic: Zdenek Vasicek“, (online article) „One Stop English - CLIL Teacher Magazine“, <http://www.onestopenglish.com/clil/clil-teacher-magazine/your-perspectives/clil-in-the-czech-republic-zdenek-vasicek/501042.article>
252. Vavoula, Giasemi N. & Sharples, Mik (2002). KLeOS: A personal, mobile, knowledge and learning organisation system. In: Proceedings of the IEEE International Workshop on Mobile and Wireless Technologies in Education (WMTE2002, Aug 29-30, Vaxjo). (p. 152-156). Milrad, M, Hoppe, U. & Kinshuk (eds). Sweden, 2002.
253. Veenema, Shirley & Gardner, Howard (1996). Multimedia and Multiple Intelligences. *The American Prospect* No. 29, November – December 1996, p. 69 – 75.
254. Vélez Gea, Natalia Lucía (2013). Learning and Teaching of English in a Foreign Language Classroom of Primary Education Through Current Songs and Cartoons, *Odisea*, 14 (2013), p. 183 – 204.
<http://ojs.ual.es/ojs/index.php/ODISEA/article/view/265/235>
255. Viladot, Laia & Cslovjecssek, Markus (2014). Do you speak... music? Facing the challenges of training teachers on integration. *Hellenic Journal of Music Education, and Culture*, Vol. 5, Article 1, p. 7 – 20.
256. Vlahović, Boško M. (2001). *Putevi inovacija u obrazovanju: traženje novog obrazovanja*, Beograd: Stručna knjiga: Eduka.
257. Vučo, Julijana (2016). O jeziku i jezicima obrazovanja. Zbornik rezimea: Simpozijum *Jezik u obrazovanju*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, Odeljenje jezika i književnosti. [Preuzeto 23. maja 2016.g.]
<http://ff.uns.ac.rs/vesti/aktuelno/2016/SANU%20simpozijum.pdf>
258. Vujović, Ida & Bogunović, Blanka. (2012). Cognitive Strategies in Sight-singing. In: *Proceedings of the 12th International Conference on Music Perception and Cognition and the 8th Triennial Conference of the European Society for the Cognitive Sciences of Music*, July 23-28, 2012, Thessalonki, Greece. (p. 1106-1111). Cambourpoulus, E.; Tsougras, C.; Mavramotis, P. & Pasiadis, K. (Eds.). Greece: Aristotle University of Thessalonki (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Σχολή Καλών Τεχνών, Τμήμα Μουσικών Σπουδών).
259. Vuković, Lela (2015). Nove interaktivne nastavne metode kao podsticaj kritičkog mišljenja. U: Zbornik radova „Pedagoški doprinos unapređivanju podučavanja i učenja“ sa nacionalnog naučnog skupa *Susreti pedagoga 2015* (Beograd, 2015). (str. 68 - 72). Saša Dubljanin, Milica Mitrović & Violeta Orlović (ured.). Beograd: Univerzitet u Beogradu.
260. Vuković, Lela (2017). *Inovativni modeli nastave i učenja i obezbeđenje kvaliteta rada srednje škole*. Doktorska disertacija. Novi Sad: Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu. [3. Avgust 2017]
<http://cris.uns.ac.rs/DownloadFileServlet/Disertacija149880848489876.pdf?control>

Number=(BISIS)104828&fileName=149880848489876.pdf&id=10117&licenseAccepted=true

261. Vujović, Ida & Beočanin-Mijanović, Jelena (2012). From Textbook, through Practicum, to Handbook for Teachers: Solfège Books in Serbia. *Dutch Journal of Music Theory*, Volume 17 Number 3, p. 168 – 180.
262. Wasilewska, Magdalena (2017). The power of image nation: how to teach a visual generation. In: *The Image in English Language Teaching*, (p. 43 - 50). Kieran Donaghy & Daniel Xerri (Eds.). Malta: ELT Council Malta.
263. Weiden, Wim (2012). Virtual Museums: from opportunity and threat to chance and challenge, In: *Report 1 – The Virtual Museum, The Learning Museum Network Project*. (p. 20 - 23), Nicholls, Ann; Pereira, Manuela & Sani, Margherita (Eds.) Istituto dei Beni Culturali (Italy), Bologna (Italy), [Accessed: December 08, 2015] <http://www.lemproject.eu/WORKING-GROUPS/museums-in-the-21st-century-1/1st-report-the-virtual-museum>
264. Wetzel, Keith; Buss, Ray; Foulger, Teresa S. & Lindsey, LeeAnn (2014). Infusing Educational Technology in Teaching Methods Courses: Successes and Dilemmas, *Journal of Digital Learning in Teacher Education*, 30:3, p. 89-103, <http://dx.doi.org/10.1080/21532974.2014.891877>
265. Whitcher, Anna (2017). Image makers: the new language learners of the 21st century. In: *The Image in English Language Teaching*, (p. 13-22), Kieran Donaghy & Daniel Xerri (Eds.). Malta: ELT Council Malta.
266. Widodo, Handoyo Puji (2016). *Engaging young learners of English in a genre-based digital storytelling*, project Final report, 14 March 2016, Cambridge University Press Teacher Research Programme, http://languageresearch.cambridge.org/images/pdf/2015-16_Widodo_CUP_TRP_final_report.pdf
267. Willis, Jane (2013). English through music: designing CLIL materials for young learners. *Padres y Maestro*, February 2013, No. 349, p. 29 - 32.
268. Wu, Shaoqun; Fitzgerald Alannah & Witten, Ian H. (2014). Second Language Learning in the Context of MOOCs, In: *Proceedings of the 6th International Conference on Computer Supported Education* (Barcelona, Spain, 1-3 April, 2014) (p. 354 - 359). Zvacek, S.; Restivo, M. T.; Uhomoihi, J. & Helfert, M. (Eds.), DOI: 10.5220/0004924703540359
269. Xerri, Daniel (2015). Maximising the value of CLIL through teacher education and development. In: *CLIL in foreign language education: E-textbook for foreign language teachers* (p.112-118). Pokrivčáková, S. (Ed.), Nitra: Constantine the Philosopher University. http://www.tedu.edu.tr/sites/default/files/content_files/research_files/e-textbook_clil_in_fle_-_final2.pdf
270. Yang, Jie Chi & Hsu, Hui Fen (2013). Effects of online gaming experience on English achievement in an MMORPG learning environment. In: *World CALL 2013, Global*

- perspectives on Computer-Assisted Language Learning*, Glasgow, 10-13 July 2013, p. 379-391. <http://arts.ulster.ac.uk/worldcall2013/userfiles/file/shortpapers.pdf>
271. Yudintseva, Anastassiya (2015). Game-Enhanced Second Language Vocabulary Acquisition Strategies: A Systematic Review. *Open Journal of Social Sciences*, 3, p. 101-109. <http://dx.doi.org/10.4236/jss.2015.310015>
272. Zaharias, Panagiotis; Machael, Despina & Chrysanthou, Yiorgos. (2013). Learning through Multi-touch Interfaces in Museum Exhibits: An Empirical Investigation. *Educational Technology & Society*, 16 (3), p. 374 – 384. [Accessed: December 10, 2014] https://www.j-ets.net/ETS/journals/16_3/ets_16_3.pdf
273. Zakime, Andreia (2017). Using Pinterest to promote genuine communication. In: *The Image in English Language Teaching*, (p. 51 – 58). Kieran Donaghy & Daniel Xerri (Eds.). Malta: ELT Council Malta.
274. Zavišín, Katarina Đ. (2013). *Teorijske osnove i kritička analiza CLIL nastave na italijanskom i srpskom jeziku u srednjoj školi u Srbiji*, Beograd: Filološki fakultet, [posećeno 09.01.2014]. <https://fedorabg.bg.ac.rs/fedora/get/o:6445/bdef:Content/get>
275. Zeromskaite, Ieva (2014). The Potential Role of Music in Second Language Learning: A Review Article. *Journal of European Psychology Students*, 5(3), p. 78-88, <http://dx.doi.org/10.5334/jeps.ci>
276. Zhang, Jin (2011). Jazz Chants in English Language Teaching. *Theory and Practice in Language Studies*, Vol. 1, No. 5, May 2011, p. 563 – 565, doi:10.4304/tpls.1.5

8. PRILOZI

8.1. Tekst poruke/obaveštenja sa linkom

Dear Colleagues,

I would really appreciate it if you could devote some time to respond to my questionnaire. It is anonymous and will take about 15 minutes for you to complete. Please share it with your colleagues! Thank you in advance!

https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLScgTAKWXLgBP4cIA6-OA4d8n6mWsObNzL5OHXtwKbDvIPtFQQ/viewform?usp=send_form

* * *

Dear Colleagues,

I would really appreciate it if you could devote some time to respond to my questionnaire. This is an anonymous questionnaire aimed for educators, teachers of Music subjects, teachers of English language (ESP/EAP and CLIL teachers in English) worldwide on all levels of study. The purpose of the study is to learn more about the factors that influence music and English language teachers to integrate/correlate these subjects and use digital technology in their teaching.

Please share it with your colleagues and group members! Thank you all in advance!

<https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLScgTAKWXLgBP4cIA6-OA4d8n6mWsObNzL5OHXtwKbDvIPtFQQ/viewform>

8.2. Upitnik na engleskom jeziku

8.2.1. Naslovna strana upitnika (Obaveštenje i obrazac saglasnosti o pristupu istraživanju)

Questionnaire: Learning Music and English

INFORMED CONSENT FORM

Title of Project: Interactive Learning of Music and English With Digital Media

We would like permission to enrol you as a participant in a research study. This is an anonymous questionnaire aimed for educators, teachers of Music subjects, teachers of English language, especially ESP/EAP and CLIL teachers in English worldwide on all levels of study. The goal is to research the position of interactive and interconnected learning of music and language(s) with digital media technologies in different learning and teaching situations (in class or online). The purpose of the study is to learn more about the factors that influence music and English language teachers to integrate/correlate these subjects and use digital technology in their teaching.

The Principal Investigators is Sladana Maric, PhD candidate at University of Novi Sad, Faculty of Philosophy (Serbia).

Procedures

If you agree to participate in this study, we will ask you to complete this online questionnaire.

The questionnaire consists of about 50 questions and should take less than 30 minutes to complete.

The questioner will be active from 27th of January to 3th of March 2017.

Please feel free to invite your colleagues to fill in the form as well.

Risks and Discomforts

There are no known risks associated with participation in the study.

Benefits

This study will contribute toward the understanding of the factors that influence music and English language teachers to use technology. There are no direct benefits to participating in the study.

Compensation

You will not receive any financial compensation for participating in this study.

However, you can leave your email address at the end if you wish to receive more information about the results of the study.

Confidentiality

Your answers will be kept confidential. The information you provide will be published only in aggregated form. No identifiable information will be included in any presentation or publication. Data will be stored in locked files only accessible to the Principal Investigators.

Voluntary Participation

Your participation in this research is purely voluntary.

Contacts

Thank you for taking an interest in this research. For further information and

reference please contact the author of the survey at

musicandenglishlearning@gmail.com or at the end of the survey in the section "contact the author".

Clicking the "Continue" button indicates your consent to participate. If you do not wish to participate, please close your browser window now.

Continue »

11% completed

8.2.2. Tekst upitnika

* Required

1. Country, State, Province, Town of Residence or Work *

2. Gender *

Mark only one oval.

female

male

Other: _____

3. Age *

4. Level of studies *

Mark only one oval.

Bachelors Degree (BA)

Masters (MA)

Doctorate (PhD)

Other: _____

5. Your first language (mother tongue) is? *

If you are an early bilingual (multilingual) please explain in more detail.

6. During your education you studied the following languages: *

Check all that apply.

English

French

Italian

German

Russian

Japanese

Spanish

Greek

Other: _____

7. What kind of certificate/university degree do you have/hold in English? *

(please name it or write None)

8. Which sector do you work in? *

(Please tick as many that apply)

Check all that apply.

- Private school
- State school
- Higher education
- Vocational training
- Teacher training
- One to One
- Educational management
- Publishing
- Research
- Policy maker/Ministry of Education
- Other: _____

9. What is your role? *

(please tick below where applicable)

Check all that apply.

- General music teacher
- Instrumental music artist and teacher (add instrument)
- Voice/singing teacher
- Opera pedagogue
- Solfeggio teacher
- Music theory teacher
- Music analysis teacher
- Harmony teacher
- Music history teacher
- Choir conductor
- Orchestra conductor
- Composition studies
- Music Production
- Music Technology teacher
- Content and Language Integrated Learning (CLIL)
- English as a Foreign Language (EFL)
- English to Speakers of Other Languages (ESOL)
- English for Academic Purposes (EAP)
- English for Specific Purposes (ESP)
- English for Specific Academic Purposes (ESAP)
- Business English (BE)
- Special needs (SEN)

- Literature, media & cultural studies
- Learning technologies & online/digital learning
- Management/Leadership
- Teacher Educator
- Researcher
- Editor
- Materials writer
- Course Developer
- Administrator
- Consultant
- School owner
- Director of Studies
- Publisher
- Examiner/Assessor
- Translator/Interpreter
- Acting teacher
- Other: _____

10. Your work as a teacher is in *

Mark only one oval.

- a real teaching environment
- a blended learning and teaching environment
- an online (virtual) learning environment
- all the above mentioned
- Other: _____

11. What age learners do you work with/ does your work relate to? *

(Please tick as many that apply)

Check all that apply.

- Pre-school 3-5
- Primary 6-7
- Junior 8-10
- Junior 11-12
- Teens 13-15
- Young adults 16-17
- Tertiary 18-24
- Adults 25+

12. You are teaching: *

Check all that apply.

- one-to-one
- small classes up to 15 students
- medium large classes up to 25
- large classes 25+
- extremely large classes 100+
- Other: _____

13. The language of instruction in your teaching is: *

(in "Other": please add the language)

Check all that apply.

- English
- French
- Italian
- German
- Russian
- Japanese
- Spanish
- Greek
- Other: _____

14. How is English used and taught in your place of work (real/online or virtual)? *

Mark only one oval.

- as a subject language only
- as the medium of instruction and a subject language
- as the medium of instruction only
- Other: _____

15. Years of working experience in teaching? *

Mark only one oval.

- Pre-service
- 0 - 2
- 3 - 5
- 5 -15
- 15 - 25
- 25 - 35
- 35 and more
- Other: _____

16. How much experience do you have working with your students in an online environment? *

Mark only one oval.

- None
- Less than a year
- Between 1 and 2 years
- Between 2 and 5 years
- More than 5 years
- Other: _____

17. How much instruction in digital learning/teaching did you get when you were a University student in the Teaching Methodology course? *

Mark only one oval.

- A great deal
- A lot
- A moderate amount
- A little
- None at all
- Other: _____

18. How much instruction in digital learning/teaching did you get in CPD (Continuous Professional Development) Courses? *

Mark only one oval.

- A great deal
- A lot
- A moderate amount
- A little
- None at all
- Other: _____

19. What technology and materials do you teach with? *

Check all that apply.

- a coursebook only
- a coursebook which is adapted/supplemented
- free online materials only
- e-books
- I design my own digital materials
- specific online software for language learning
- specific online software for music learning
- social media (e.g. Facebook, Twitter, Skype, Google +, etc.)
- music technology (electric/electronic/digital)

- tablets
- mobile phones
- iPod/ iPad devices
- interactive whiteboard
- laptops
- desktops
- none at all
- Other: _____

20. **If you are working as an ESP/AESP/CLIL teacher or with a particular age or group (for e.g. adults/teenagers/young learners/children with special needs, etc.), please tell us more about you experiences with using digital media in that field. ***

21. **Do you use social media for ***

Mark only one oval.

- communicating with students
- giving assignments
- for testing or evaluating
- No, I do not use social media at all.
- Other: _____

22. **How do you think your students feel about using digital media in your lessons? ***

23. **Do you use in your classes? ***

Check all that apply.

- animated videos (cartoons)
- classical music listening video guides
- digital games
- specific music online video games
- museum websites/virtual/online/digital museums
- film
- popular music videos
- videos of live music performances
- commercials
- video storytelling
- none at all
- Other: _____

24. If you have used any of the above mentioned (in the previous question) please share your views on their usage in lessons. *

If not, explain why not (e.g. lack of knowledge, lack of technology in the classroom, etc.)

25. As a teacher, have you ever used an online platform (either a MOOC, or as a component of a blended course) with your students? *

Mark only one oval.

- Yes, I've used a commercial learning platform.
- Yes, I've used a free learning platform.
- Yes, I've used both a commercial and a free learning platform.
- No, I have never used any online learning platforms.
- Other: _____

26. Have you ever been trained how to use a MOOC for teaching your subject? *

Mark only one oval.

- Yes, I have, and now I am ready to use it.
- Yes, I have, but I still need supervised practice.
- Yes, but only basics.
- No, I haven't.
- Other: _____

27. In your teaching are you currently using one or more of the following online platforms: *

Check all that apply.

- Moodle
- Blackboard
- Future Learn
- Edx
- Coursera
- Other
- I am not currently using an online platform in my teaching.
- Other: _____

28. Do you use any specific music activities and music technology for teaching English? *

(please explain)

29. In what ways are you usually connecting (Integrating/correlating) music and English in your teaching? *

(please explain).

30. How often do you use the "interactive learning" model in your teaching? *

Mark only one oval.

- in every lesson
- occasionally
- rarely
- never
- Other: _____

31. "Interactive learning" in your opinion is when a student is learning through the interaction with: *

Check all that apply.

- digital media technology
- the content he/she is learning
- a teacher
- other students doing group work/projects
- other people in a real community
- other people in an online community
- I'm not sure.
- Other: _____

32. You use music in your lessons to help your students with *

Check all that apply.

- language acquisition - listening to English (pitch discrimination, accent, rhythm, etc.)
- language acquisition - reading abilities in English
- language acquisition - speaking abilities in English
- language acquisition - writing in English
- cross-cultural skills (communication, cooperation, teamwork, friendship, equality, etc.)
- digital media literacy skills
- music literacy skills - music notation, reading and writing
- rhythmic skills
- music skills - singing
- music skills - playing an instrument or instruments
- learning about different instruments, composers, music elements and forms of music, etc.
- composing
- relaxing
- concentrating
- None of the above.
- Other: _____

33. Did you attend a private/state music school or professional music lessons and for how long?

*

34. What type of music or genre do you prefer to listen to in your free time? *

Check all that apply.

- classical music
- jazz
- pop
- rock
- rap
- electronic/dance
- folk
- Other: _____

35. Do you have any experience in ... ? *

Check all that apply.

- singing
- playing
- writing music
- No
- Other: _____

36. Do you like using songs in classes? *

Mark only one oval.

- Yes.
- No.
- Partly.
- Other: _____

37. Do you think your students like songs in classes? *

Mark only one oval.

- I don't use songs in my classes.
- No, they don't like songs in classes.
- Yes, they like songs in classes.
- Other: _____

38. When you use songs in the classroom, what do the students mainly do? *

Mark only one oval.

- listen only
- listen and sing along
- sing alone or together with me
- Other: _____

39. Do you use the songs that are included in the coursebook/textbook? *

Mark only one oval.

- yes
- no
- partly
- Other: _____

40. What do you think about the songs in the coursebooks/textbook? Are they useful? *

Mark only one oval.

- not useful
- useful
- very useful
- Other: _____

41. Do you use other songs that are not included in the coursebooks/textbooks? *

Mark only one oval.

- yes
- no
- Other: _____

42. Do you prefer ... ? *

Mark only one oval.

- songs that have been written especially for learners
- "real-life" songs from real singers or bands
- both
- Other: _____

43. What type of music or genre do you use in your teaching ? *

Check all that apply.

- classical music
- jazz
- pop
- rock
- rap
- electronic/dance
- folk
- film music
- Other: _____

44. Does the number of music activities you use in your teaching decline the higher the grade gets? *

Mark only one oval.

- Yes, it does.
- No, it does not.
- Other: _____

45. Do you attend Continuing Professional Development (CPD) seminars? *

Mark only one oval.

	1	2	3	4	
No.	☐	☐	☐	☐	Regularly attend.

46. What types of professional development do you prefer? Check all that apply. *

Check all that apply.

- Online Groups (Networking with other teachers on e.g., ELT Facebook and Twitter groups)
- Online Training Courses
- Online Workshops
- Online Seminars/Webinars
- Online (Virtual) Conferences
- On-site Conferences
- On-site Seminars
- Lesson observations
- None
- Other: _____

47. Why are you interested in Online professional development programmes? *

Check all that apply.

- Not interested at all.
- Own professional development.
- Building Professional Learning Networks (PLNs)
- Career development/advancement.
- Developing reflective practice skills.
- Developing mentoring skills.
- Building portfolios.
- Finding what is new.
- Follow renowned speakers/researchers in the profession.
- Other: _____

48. About this survey you were informed *

Mark only one oval.

- directly by a post on Facebook
- by a friends' or colleagues' post on social network
- by a friends' or colleagues' email
- Other: _____

49. Are you a member of any organisation/association and/or you regularly follow news pages of such on social networks? *

Check all that apply.

- member of the organisation and follower on social networks
- non-member but follower on social networks.
- NOT a member/follower on social networks.
- Other: _____

50. This questionnaire was *

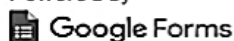
Check all that apply.

- clear and easy to fill in.
- difficult
- interesting
- not so interesting
- Other: _____

51. Please add any additional comments here.

52. You can leave your email address HERE if you wish to receive more information about the results of the study.

Powered by

Your response has been recorded.
Thank you for taking the time to offer your opinion and complete this survey.
For further information and reference please contact the author of the survey at musicandenglishlearning@gmail.com

8.3. Adresar stranica na koje je postavljeno obaveštenje o istraživanju

8.3.1. Stranice i grupe nastavnika engleskog jezika na društvenoj mreži „Fejsbuk“

	TITLE	Status ¹¹⁰	Date of post dd/mm/2017
1.	Facebook page: "ELT Vietnam"	VP	30.01
2.	Facebook group: "BrazTESOL Brasilia"	PGP	20.02.
3.	Facebook group: "ENGLISH TEACHERS FROM PODGORICA REGION AND BEYOND"	PGP	10.02.
4.	Facebook group: "ESL Teachers Philippines"	PGP	19.02
5.	Facebook group: "IATEFL - International Association of Teachers of English as a Foreign Language"	RP; COP	29.01.
6.	Facebook group: "Iatefl IP&SEN SIG (Inclusive Practices & SEN)"	PGP	30.01.
7.	Facebook group: "IATEFL Research SIG"	PGP	29.01.
8.	Facebook group: "IATEFL Young Learners (YLTSIG)"	APP; PGP	04.02. 12.02.
9.	Facebook group: "International Association of English Language Teachers (IAELT)"	CGP	08.02.
10.	Facebook group: "SPELTA - Saint Petersburg English Language Teachers' association"	PGP	05.02
11.	Facebook group: "TEACHERS MAKE A DIFFERENCE"	CGP	01.02.
12.	Facebook group: "Teachers of English to Speakers of Other Languages (TESOL) Greece"	PGP	27.01.
13.	Facebook group: "Teaching Village"	PGP	30.01
14.	Facebook group: "TEFL Teachers"	PGP	30.01.
15.	Facebook page: "BELTA"	VP	28.01
16.	Facebook page: "Društvo za strane jezike i književnosti Srbije"	VP	27.01.
17.	Facebook page: "ELT in Greek Primary Schools"	VP	31.01.
18.	Facebook page: "ELTA Serbia - English Language Teachers' Association"	VP	27.01.
19.	Facebook page: "ELTAF - English Language Teachers' Association Frankfurt/Rhine Main Neckar"	RP	28.01.
20.	Facebook page: "English Language Teachers' Association of Montenegro – ELTAM"	AP - VP	27.01. 07.02.
21.	Facebook page: "English Teachers Association of Japan"	VP	27.01.
22.	Facebook page: "European Network of Language Teacher Associations"	VP	28.01
23.	Facebook page: "Foreign Languages Centre University of Ioannina"	VP	31.01.
24.	Facebook page: "Iatefl ESP SIG (IATEFL English for Specific Purposes Special Interest Group)"	VP	27.01 15.02.
25.	Facebook page: "Iatefl LT SIG (IATEFL Learning Technologies Special Interest Group)"	VP	15.02.

¹¹⁰ Visitor Posts – VP; Approved Page Post – APP; Review Process – RP; Comment on an Official Post – COP; Public Group Post – PGP; Closed Group Post – CGP

	TITLE	Status ¹¹⁰	Date of post dd/mm/2017
26.	Facebook page: "IATEFL Materials Writing SIG"	VP	15.02
27.	Facebook page: "IATEFL Poland"	VP	28.01
28.	Facebook page: "IATEFL Teacher Training and Education SIG"	VP	27.01.
29.	Facebook page: "IATEFL-Hungary"	VP	27.01.
30.	Facebook page: "MELTA"	R	28.01.
31.	Facebook page: "New England Association of Teachers of English - NEATE"	VP	27.01.
32.	Facebook page: "NSW English Teachers Association"	VP	28.01.
33.	Facebook page: "SCET/SKA - The Slovak Chamber of English Teachers"	VP	27.01.
34.	Facebook page: "SGI Tesol Training"	VP	27.01.
35.	Facebook page: "TESL Malaysia"	VP	30.01.
36.	Facebook page: "TESOL Greece – Adult Learners SIG"	PGP	10.02.
37.	Facebook page: "TESOL Macedonia Thrace Northern Greece"	VP; M	27.01. 01.02.
38.	Facebook page: "TESOL Manchester"	CGP	15.02
39.	Facebook page: "The English Teachers Association of Queensland"	VP	27.01.
40.	Facebook page: "Ассоциация преподавателей английского языка Уральского региона ELTA-URALS"	VP; M	01.02.

8.3.2. Stranice i grupe CLIL nastavnika na društvenoj mreži „Fejsbuk“

	TITLE	Status ¹¹¹	Date of post dd/mm/2017
1.	Facebook page: "CLIL - Content and Language Integrated Learning"	M	15.02.
2.	Facebook page (magazine, blog, online courses): "CLIL Media"	M	27.01
3.	Facebook page: "CLIL in Music"	VP	27.01
4.	Facebook page: "CLIL Teachers' International Collaboration Project (Poland)"	VP	27.01.
5.	Facebook page: "E-Learning and Innovative Pedagogies Research Network"	VP	31.01.
6.	Faceook page (forum): "Tools for CLIL forum"	VP	27.01.

¹¹¹ Visitor Posts – VP; Approved Page Post – APP; Review Process – RP; Comment on an Official Post – COP; Public Group Post – PGP; Closed Group Post – CGP

8.3.3. Stranice i grupe nastavnika muzičkih predmeta na društvenoj mreži „Fejsbuk“

	TITLE	Status	Date of post dd/mm/2017
1.	Facebook group: "EAS - European Association for Music in Schools(EAS)"	VP	27.01.
2.	Facebook group: "IB PYP Music Teachers"	PGP	30.01
		CGP	05.02
3.	Facebook group: "IGCSE Music Teachers' Working Group"	PGP	30.01.
4.	Facebook group: "Music Teachers International"	PGP	11.02.
		COP	01.02.
		PGP	01.02.
5.	Facebook group: "Music Teachers—Hong Kong & Shenzhen"	CGP	17.02
6.	Facebook group: "Musical Child – Early Learning Through Music"	PGP	30.01.
7.	Facebook group: "NAMHE - National Association for Music in Higher Education."	PGP	23.02.
8.	Facebook group: "NYSTA – New York Singing Teachers' Association"	PGP	27.01.
9.	Facebook group: "WAAE// International Drama/Theatre and Education Association (IDEA), International Society of Education through Art (InSEA), International Society for Music Education (ISME) and World Dance Alliance (WDA) have joined together to create the World Alliance for Arts Education – a powerful voice for advocacy, networking and research."	PGP	27.01.
10.	Facebook page: "EastTexasMusicTeachersAssociation"	VP	27.01.
11.	Facebook page: "ABRSM"	VP	27.01.
12.	Facebook page: "ABRSM Greece"	VP	28.01.
13.	Facebook page: "Association of Music Educators Vic.Inc (Australia) amuse"	VP	15.02.
			01.02.
			27.01
14.	Facebook page: "Australian Instrumental Teachers' Music Hub"	VP	31.01.
15.	Facebook page: "Australian Society for Music Education (ASME)"	VP	28.01.
16.	Facebook page: "Canadian Music Educators' Association/Acme"	VP	29.01.
			27.01.
17.	Facebook page: "Capital Area Music Teachers Association"	VP	28.01.
18.	Facebook page: "CMEA: California Music Educators Association"	VP	15.02
			27.01
19.	Facebook page: "Education Through Music (Non-Profit Organization in New York, New York) "	VP	27.01.
20.	Facebook page: "EPTA UK"	VP	08.02.
21.	Facebook page: "European Music Educators Association - The European Association for Music in Schools (EAS) is a Europe-wide professional music education network."	VP	27.01
22.	Facebook page: "FMEA - Florida Music Education Association"	VP	28.01.
23.	Facebook page: "Georgia Music Teachers Association"	VP	28.01
24.	Facebook page: "Greensboro Music Teachers Association (GMTA)"	VP	28.01.
25.	Facebook page: "Hawaii Music Teachers Association"	VP	28.01
26.	Facebook page: "Helena Music Teachers' Association"	VP	28.01.
27.	Facebook page: "Hong Kong Piano Music Association"	VP	27.01
28.	Facebook page: "ISME International Society for Music Education"	VP	27.01
29.	Facebook page: "Kodály Music Education Institute of Australia"	VP	28.01.

30.	Facebook page: "Malta Piano Teachers Association - EPTA Malta"	VP	08.02.
31.	Facebook page: "Manitoba Registered Music Teachers' Association"	VP	27.01.
32.	Facebook page: "Minnesota Music Educators Association"	VP	15.02 28.01
33.	Facebook page: "Minnesota Music Teachers Association"	VP	28.01
34.	Facebook page: "Music & Drama Education Expo"	VP	31.01.
35.	Facebook page: "Music Education Network (Music EDnet ... driven by curriculum. Assisting teachers & schools in the effective integration of music & media technology. Planning, supply, training & support)"	VP	28.01.
36.	Facebook page: "Music Educators Association of New Jersey"	VP	27.01
37.	Facebook page: "Music Teacher Magazine"	VP	01.02.
38.	Facebook page: "Music Teachers National Association – MTNA (Cincinnati, Ohio)"	VP	27.01.
39.	Facebook page: "Musical Futures Canada"	VP	31.01.
40.	Facebook page: "National Association for Music Education – NafME (Reston, USA)"	AP- VP	01.02
41.	Facebook page: "National Association of Teachers of Singing (NATS)"	VP	27.01
42.	Facebook page: "Nebraska Music Teachers Association"	M	30.01.
43.	Facebook page: "Norman Area Music Teachers Association (NAMTA)"	VP	28.01.
44.	Facebook page: "Ontario Registered Music Teachers' Association"	VP	28.01
45.	Facebook page: "Texas Music Teachers Association"	VP	27.01
46.	Facebook page: "The Australian Music Association"	VP	28.01.
47.	Facebook page: "The Curious Piano Teachers (Music Teachers' Online Community)"	VP	31.01.
48.	Facebook page: "The Kodály Music Education Institute of Australia (KMEIA)"	VP	28.01
49.	Facebook page: "The Music Teachers' Association of South Australia Inc."	VP	28.01.
50.	Facebook page: "Tri-City Music Teachers Association (Tri-City Music Teachers Association is the local chapter of Washington State Music Teachers Association WSMTA and Music Teachers National Association MTNA)"	VP	27.01
51.	Facebook page: "Trinity College London (Australia)"	VP	28.01.
52.	Facebook page: "Washington Music Educators Association (WMEA)"	M	27.01
53.	Facebook page: "ΕΘΝΙΚΟ ΩΔΕΙΟ / National Conservatory of Athens, Greece"	VP	31.01.

8.4. Primeri formiranja uzorka „snežne grudve“ ili „lančanog uzorka“

COUNCIL OF EUROPE
CONSEIL DE L'EUROPE
EUROPEAN CENTRE FOR MODERN LANGUAGES
CENTRE EUROPÉEN POUR LES LANGUES VIVANTES

European Centre for Modern Languages
@ecml.celv

Home
About
Photos
Reviews
Welcome to EDL
Events
Posts
Videos
YouTube
Likes

Like Following Share

European Centre for Modern Languages
February 10 · 🌐

Survey on Interactive Learning of Music and English With Digital Media
Aimed for educators, teachers of Music subjects, teachers of #English language, especially #ESP/#EAP and #CLIL teachers in English worldwide on all levels of study.
Principal investigator: Sladana Marić, PhD candidate at University of Novi Sad, Faculty of Philosophy (#Serbia)

The purpose of the study is to learn more about the factors that influence music and English language teachers to integrate/correlate these subjects and use digital technology in their teaching. Please share it with your colleagues and group members! Thank you all in advance!

Link to the anonymous questionnaire: <https://docs.google.com/.../1FAIpQLSogTAKWXLgBP4clAB.../viewform>

Questionnaire: Learning Music and English
INFORMED CONSENT FORM
Title of Project: Interactive Learning of Music and English With Digital Media
We would like permission to enrol you as a participant in a research study. This is an anonymous questionnaire aimed for educators, teachers of Music subjects, teachers of English language, especially ESP/EAP and CLIL teachers in English worldwide on all levels of study. The goal is to research the position of interactive and interconnected learning of music and language(s) with digital media technologies in different learning and teaching situations (in class or online). The purpose of the study is to learn more about the factors that influence music and English language teachers to integrate/correlate these subjects and use digital technology in their teaching.
The Principal Investigator is Sladana Marić, PhD candidate at University of Novi Sad, Faculty of Philosophy (Serbia).
Procedures
If you agree to participate in this study, we will ask you to complete this online questionnaire. The questionnaire consists of about 30 questions and should take less than 30 minutes to complete.
The questionnaire will be active from 27th of January to 31st of March 2017.
Please feel free to invite your colleagues to fill in the form as well.
Risk and Beneficiary.

Questionnaire: Learning Music and English
INFORMED CONSENT FORM Title of Project: Interactive Learning of Music and English With Digital Media We would like permission to enrol you as a participant in a research study. This is an anonymous questionnaire aimed for educators,....
DOCS.GOOGLE.COM

latefl LT SIG shared your post.
2 hrs · 🌐

Help a young researcher with her work please?

Sladana Marić ▶ latefl LT SIG
January 27 at 8:20pm · 🌐

Dear Colleagues,
I would really appreciate it if you could devote some time to respond to my questionnaire. It is anonymous and will take about 15 minutes for you to complete. Thank you all in advance!

Questionnaire: Learning Music and English
INFORMED CONSENT FORM
Title of Project: Interactive Learning of Music and English With Digital Media
We would like permission to enrol you as a participant in a research study. This is an anonymous questionnaire aimed for educators, teachers of Music subjects, teachers of English language, and especially Music ESP/EAP, CLIL, teachers of Music subjects in English worldwide on all levels of study. The goal is to research the position of interactive and interconnected learning of music and language(s) with digital media technologies in different learning and teaching situations (in class or online). The purpose of the study is to learn more about the factors that influence music and English language teachers to integrate/correlate these subjects and use digital technology in their teaching.
The Principal Investigator is Sladana Marić, PhD candidate at University of Novi Sad, Faculty of Philosophy (Serbia).
Procedures
If you agree to participate in this study, we will ask you to complete this online questionnaire. The questionnaire consists of about 30 questions and should take less than 30 minutes to complete.

Questionnaire: Learning Music and English
INFORMED CONSENT FORM Title of Project: Interactive Learning of Music and English With Digital Media We would like permission to enrol you as a participant in a research study. This is an anonymous questionnaire aimed for...
DOCS.GOOGLE.COM

8.5. Tabela - Geografska lokacija učesnika u istraživanju

	Država	State/Town	Br.(No.)	Ukupno (Total)
1.	Srbija	<i>Serbia – Senta, Priboj, Užice, Jagodina, Beograd (5), Novi Sad;</i>	A 37, 41, 52, 60, 68, 95, 99, 105, 114, 115, 116, 117, 119, 120, 121, 122, 126, 127, 138	19
2.	Ujedinjeno Kraljevstvo (Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije i Severne Irske)	<i>UK - United Kingdom (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland): Hampshire Portsmouth; Glasgow, Scotland; Jersey; Manchester; London;</i>	A 19, 28, 53, 75, 76, 77, 80, 82, 98, 110, 113, 125, 133, 139, 143	15
3.	Grčka	<i>Greece - Athens, Corinth, Egio (Achaia)</i>	A 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 15, 27, 29, 57, 66, 123, 140	14
4.	Australija	<i>Australia - NSW, Liverpool;</i>	A 26, 43, 62, 70, 72, 74, 78, 100, 145, 146	10
5.	Slovačka	<i>Slovakia - Bratislava, Nitra</i>	A 9, 10, 11, 12, 14, 16, 18, 24	8
6.	Sjedinjene Američke Države (SAD)	<i>US - United States (USA - United States of America): Texas (Lubbock), Florida; Washington, Harrington;</i>	A 22, 23, 69, 90, 103, 137	6
7.	Italija	<i>Italy – Napoli</i>	A 17, 33, 59, 65, 94, 118	6
8.	Rusija	<i>Russia – Moscow</i>	A36, 42, 45, 63, 111	5
9.	Holandija	<i>The Netherlands - Gelderland, Culemborg; Rotterdam; Noord-Brabant, Oisterwijk;</i>	A 64, 102, 106, 136	4
10.	Indija	<i>India - Andhra Pradesh (Kurnool District, Kurnool City, A-Camp, Montessori High School); J&K, Kashmir, Srinagar; West Bengal;</i>	A 30, 51, 56, 144	4
11.	Kina	<i>China - Shenzhen, Hong Kong (Tai Po); Beijing;</i>	A 141, 35, 34, 44	4
12.	Turska	<i>Turkey - Istanbul</i>	A 54, 58, 61, 96	4
13.	Izrael	<i>Israel</i>	A 48, 81, 88	3
14.	Ujedinjeni Arapski Emirati	<i>UAE - United Arab Emirates - Dubai</i>	A 31, 101	2
15.	Alžir	<i>Algeria</i>	A 142, 112	2

	Država	State/Town	Br.(No.)	Ukupno (Total)
16.	Argentina	<i>Argentina</i>	A 46, 104	2
17.	Hrvatska	<i>Croatia - Sveti Kriz (Zacretje),</i>	A 25, 85	2
18.	Jermenija	<i>Armenia - Yerevan; Lori region, Vanadzor city</i>	A 84, 148	2
19.	Kanada	<i>Canada</i>	A 40, 71	2
20.	Mađarska	<i>Hungary</i>	A 8, 131	2
21.	Španija	<i>Spain</i>	A 50, 124	2
22.	Ukrajina	<i>Ukraine - Kyiv</i>	A 21, 147	2
23.	Urugvaj	<i>Uruguay - Montevideo</i>	A 39, 134	2
24.	Austrija	<i>Austria - Vienna</i>	A 97	1
25.	Bahrain	<i>Bahrain</i>	A 135	1
26.	Belgija	<i>Belgium</i>	A 32	1
27.	Bosna i Hercegovina	<i>Bosnia and Herzegovina</i>	A 93	1
28.	Brazil	<i>Brazil - São Paulo (Santos)</i>	A 55	1
29.	Čile	<i>Chile - Santiago</i>	A 87	1
30.	Crna Gora	<i>Montenegro - Podgorica</i>	A 129	1
31.	Egipat	<i>Egypt</i>	A 91	1
32.	Ekvador	<i>Ecuador</i>	A 108	1
33.	Francuska	<i>France</i>	A 130	1
34.	Irska	<i>Ireland</i>	A 143	1
35.	Jordan	<i>Jordan</i>	A 83	1
36.	Kamerun	<i>Cameroon</i>	A 49	1
37.	Katar	<i>Qatar - Doha</i>	A 86	1
38.	Kostarika	<i>Costa Rica</i>	A 109	1
39.	Kuvajt	<i>Kuwait</i>	A 47	1
40.	Makedonija	<i>Macedonia</i>	A 132	1
41.	Malezija	<i>Malaysia</i>	A 92	1
42.	Malta	<i>Malta</i>	A 38	1
43.	Meksiko	<i>Mexico - Puebla</i>	A 107	1
44.	Novi Zeland	<i>New Zealand</i>	A 79	1
45.	Pakistan	<i>Pakistan</i>	A 67	1
46.	Saudijska Arabija	<i>Saudi Arabia</i>	A 73	1
47.	Tajvan	<i>Taiwan</i>	A 20	1
48.	Uzbekistan	<i>Uzbekistan</i>	A 13	1
49.	Vijetnam	<i>Vietnam - Vinh Long Province, Ward 8.</i>	A 128	1
	Ukupno			148

8.6. Tabela - Prvi jezik (maternji jezik) učesnika u istraživanju

	Prvi jezik (maternji jezik)	<i>First language (Mother tongue)</i>	Ukupno (Total)
1.	ENGLESKI	<i>English</i>	39
2.	SRPSKI	<i>Serbian</i>	16
3.	GRČKI	<i>Greek</i>	14
4.	SLOVAČKI	<i>Slovak</i>	8
5.	ŠPANSKI	<i>Spanish</i>	8
6.	ARAPSKI	<i>Arabic</i>	6
7.	RUSKI	<i>Russian</i>	6
8.	ITALIJANSKI	<i>Italian</i>	5
9.	HOLANDSKI	<i>Dutch</i>	4
10.	TURSKI	<i>Turkish</i>	4
11.	MAĐARSKI	<i>Hungarian</i>	3
12.	SRPSKO-HRVATSKI	<i>Serbo-Croatian</i>	3
13.	FRANCUSKI	<i>French</i>	2
14.	HRVATSKI	<i>Croatian</i>	2
15.	JERMENSKI	<i>Armenian</i>	2
16.	TELUGU	<i>Telugu</i>	2
17.	BOSANSKI	<i>Bosnian language</i>	1
18.	BUGARSKI	<i>Bulgarian</i>	1
19.	ČEŠKI	<i>Czech language</i>	1
20.	MAKEDONSKI	<i>Macedonian</i>	1
21.	MALAJSKI	<i>Malayalam</i>	1
22.	NEMAČKI	<i>German</i>	1
23.	PERSIJSKI	<i>Persian</i>	1
24.	PORTUGALSKI	<i>Portuguese</i>	1
25.	UKRAJINSKI	<i>Ukrainian</i>	1
26.	URDU	<i>Urdu</i>	1
27.	VIJETNAMSKI	<i>Vietnamese</i>	1
	Bilingvalni (Plurilingvalni)	Bilingual (Plurilingual)	
28.	ENGLESKI – AFRIKANS	<i>ENGLISH – AFRIKAANS</i>	1
29.	ENGLESKI – ITALIJANSKI	<i>ENGLISH – ITALIAN</i>	1
30.	ENGLESKI – MALTEŠKI	<i>ENGLISH – MALTESE</i>	1
31.	ENGLESKI – ARAPSKI	<i>ENGLISH – ARABIC</i>	1
32.	ENGLESKI – BENGALSKI	<i>ENGLISH – BENGALI</i>	1
33.	HEBREJSKI – ENGLESKI	<i>HEBREW – ENGLISH</i>	1
34.	MAĐARSKI – RUMUNSKI	<i>HUNGARIAN – ROMANIAN</i>	1
35.	ITANGHI-KOM – ENGLESKI	<i>ITANGHI-KOM – ENGLISH</i>	1
36.	KURDSKI – ENGLESKI	<i>KURDISH – ENGLISH</i>	1
37.	ŠPANSKI – ENGLESKI	<i>SPANISH – ENGLISH</i>	2
38.	UKRAJINSKI – RUSKI	<i>UKRANIN – RUSSIAN</i>	1
39.	KAŠMIRI JEZIK (KAŠMIRSKI JEZIK) – URDU – ENGLESKI	<i>KASHMIR - URDU - ENGLISH</i>	1
		UKUPNO (TOTAL)	148

8.7. Evidencioni list

DIGITALNI MEDIJI	NAZIV	LINK	OPIS	MUZIČKI SADRŽAJ	JEZIČKI SADRŽAJ
DIGITALNA SLIKA (mimovi, digitalne fotografije murala i umetničkih dela, itd.)					
DIGITALNI VIDEO materijali (crtani filmovi, video vodiči za slušanje klasične muzike)					
ONLAJN MUZIČKE IGRE					
MOOCs					
VIRTUELNI/ONLAJN MUZEJI					
VR/360° VIDEO MATERIJALI					

8.8. Protokol

Protokol (osnovni kriterijumi za vrednovanje)	
Naziv	
Vrsta medija	
Opšta struktura	<ul style="list-style-type: none"> • Obim sadržaja/vremensko trajanje zapisa. • Prisustvo sadržaja koji omogućavaju korelaciju sa jezičkim i muzičkim predmetima. • Prisustvo sadržaja koji omogućavaju korelaciju sa nejezičkim i nemuzičkim predmetima.
Jezički sadržaji	<ul style="list-style-type: none"> • Način prikaza i prikladnost tekstualnog materijala i govornih elemenata - elementi svakodnevnog jezika i jezika struke (muzička terminologija na engleskom jeziku). • Razvijanje veština: slušanja, govora, čitanja, pisanja.
Muzički sadržaji	<ul style="list-style-type: none"> • Muzički žanr, stil u muzici, vrsta muzičkog sadržaja; primeri iz muzičke literature • Prisustvo vizualizacije muzičkih struktura i konstrukcija. • Razvijanje veština: slušanja, izvođenja, čitanja, pisanja muzike.
Dostupnost i prilagođenost prezentacije	<ul style="list-style-type: none"> • Koliko je jednostavan/zahtevan za primenu? Potrebna tehnička oprema/internet/softverska podrška. • Namenjeno: deci, mladima, odraslima; formalno – neformalno vaspitanje i obrazovanje. • Primerenost (nije prisutna rodna, rasna, kulturna, politička, verska ili bilo kakva vrsta diskriminatornih sadržaja).
Stepen slobode učenika	<ul style="list-style-type: none"> • Samostalan rad, radu u paru, radu u grupi, pomoć nastavnika. • Prisustvo povratne informacije o napretku (evaluacija).
Mogući primeri njihove pedagoške i andragoške primene	<ul style="list-style-type: none"> • Primeri

8.9. Video materijali

8.9.1. Video materijali: *Tom & Jerry, Walt Disney - Silly Symphony: Music Land*

Tom & Jerry: “Tom and Jerry in The Hollywood Bowl”	http://www.dailymotion.com/video/x3nlyp0
Tom & Jerry: “The Cat Above and the Mouse Below” (1963)	http://www.dailymotion.com/video/x4g3f8q
Tom & Jerry: “The Cat Concerto”	http://www.dailymotion.com/video/x670f43
Tom & Jerry: “Johann Mouse”	http://www.dailymotion.com/video/x2xrpgw
Walt Disney - “Silly Symphony: Music Land”	https://www.youtube.com/watch?v=J2aojlseon8

8.9.2. Video - *Little Einsteins*

EPISODE TITLE	MUSIC	ART	LINK
“Mr Penguin's Ice Cream Adventure”	Franc Schubert: Symphony No. 8: Unfinished Symphony	VAROOM! by Roy Lichtenstein	http://www.dailymotion.com/video/x4vk9pp
“I love to Conduct”	Edvard Grieg: "Peer Gynt" Suite No. 1: Morning Mood	A Peaceable Kingdom by Edward Hicks	https://www.dailymotion.com/video/x566k3v

Tabela sa preko pedeset naslova epizoda postavljena je na sajt:
<https://musicandenglishlearning.wordpress.com>

8.9.3. Video vodiči za slušanje klasične muzike

Philharmonia Orchestra (London, UK)	Video duration	Link
Listening Guide: Holst's The Planets - Mars, the Bringer of War	5:04	https://www.youtube.com/watch?v=fdwvwn3X6hE&index=2&list=PLqR22EoucCydYH3JVxhvN5EvghBnCVcA
Listening Guide: Holst's The Planets - Venus, the Bringer of Peace	4:13	https://www.youtube.com/watch?v=-Ptd3_LusE8&index=3&list=PLqR22EoucCydYH3JVxhvN5EvghBnCVcA
Listening Guide: Holst's The Planets - Mercury, the Winged Messenger	4:33	https://www.youtube.com/watch?v=8ykZKsrs8LM&list=PLqR22EoucCydYH3JVxhvN5EvghBnCVcA&index=4
Listening Guide: Holst's The Planets - Jupiter, the Bringer of Jollity	4:38	https://www.youtube.com/watch?v=-C1nCOHHnbo&list=PLqR22EoucCydYH3JVxhvN5EvghBnCVcA&index=5
Listening Guide: Holst's The Planets - Saturn, the Bringer of Old Age	4:02	https://www.youtube.com/watch?v=e2CQIJe4rwc&index=6&list=PLqR22EoucCydYH3JVxhvN5EvghBnCVcA
Listening Guide: Holst's The Planets - Uranus, the Magician	3:15	https://www.youtube.com/watch?v=yTSQm3aJbP8&list=PLqR22EoucCydYH3JVxhvN5EvghBnCVcA&index=7
Listening Guide: Holst's The Planets - Neptune, the Mystic	4:42	https://www.youtube.com/watch?v=PBhYImIbbfw&index=8&list=PLqR22EoucCydYH3JVxhvN5EvghBnCVcA
Philharmonia Orchestra: The Conductor	8:17	https://www.youtube.com/watch?v=ILkYMD8zuH8&index=23&list=PLqR22EoucCyccs5J639SCefaM7mD9dMSz
Philharmonia Orchestra: Instrument Guides		
Instrument: Violin	8:40	https://www.youtube.com/watch?v=zgaQFLUdUL0&list=PLqR22EoucCyccs5J639SCefaM7mD9dMSz
Instrument: Viola	7:05	https://www.youtube.com/watch?v=XierDLeUiYg&list=PLqR22EoucCyccs5J639SCefaM7mD9dMSz&index=2
Instrument: Cello	18:58	https://www.youtube.com/watch?v=RcqzPoMza7c&index=3&list=PLqR22EoucCyccs5J639SCefaM7mD9dMSz
Instrument: Double Bass	8:45	https://www.youtube.com/watch?v=nUUVSxZ4ohI&index=4&list=PLqR22EoucCyccs5J639SCefaM7mD9dMSz
Instrument: Flute	6:52	https://www.youtube.com/watch?v=MTqOckjkeE&index=5&list=PLqR22EoucCyccs5J639SCefaM7mD9dMSz
Instrument: Piccolo	8:13	https://www.youtube.com/watch?v=ivQpiJos1Sw&index=6&list=PLqR22EoucCyccs5J639SCefaM7mD9dMSz
Instrument: Clarinet	13:10	https://www.youtube.com/watch?v=nENXs6n_ITI&index=7&list=PLqR22EoucCyccs5J639SCefaM7mD9dMSz
Instrument: Cor Anglais	6:48	https://www.youtube.com/watch?v=TpSwkoR0Dlo&list=PLqR22EoucCyccs5J639SCefaM7mD9dMSz&index=9
Instrument: Bass Clarinet	2:07	https://www.youtube.com/watch?v=jSztX3WHF_E&index=10&list=PLqR22EoucCyccs5J639SCefaM7mD9dMSz
Instrument: E flat Clarinet	12:19	https://www.youtube.com/watch?v=-7ngv25gI7c&list=PLqR22EoucCyccs5J639SCefaM7mD9dMSz&index=11
Instrument: Bassoon	10:17	https://www.youtube.com/watch?v=-kmy-hm3ai4&list=PLqR22EoucCyccs5J639SCefaM7mD9dMSz&index=12
Instrument: Contrabassoon	10:01	https://www.youtube.com/watch?v=-kmy-hm3ai4&list=PLqR22EoucCyccs5J639SCefaM7mD9dMSz&index=12
Instrument: Horn	8:58	https://www.youtube.com/watch?v=cKOUFgnrIqY&list=PLqR22EoucCyccs5J639SCefaM7mD9dMSz&index=14
Instrument: Trumpet	13:12	https://www.youtube.com/watch?v=cKOUFgnrIqY&list=PLqR22EoucCyccs5J639SCefaM7mD9dMSz&index=14
Instrument: Trombone	3:43	https://www.youtube.com/watch?v=EndhDQWIUgg&index=16&list=PLqR22EoucCyccs5J639SCefaM7mD9dMSz
Instrument: Tuba	8:30	https://www.youtube.com/watch?v=PzH4XA9ZCQ&index=18&list=PLqR22EoucCyccs5J639SCefaM7mD9dMSz
Instrument: Timpani	8:06	https://www.youtube.com/watch?v=40k3AAAbA7tM&index=19&list=PLqR22EoucCyccs5J639SCefaM7mD9dMSz
Instrument: Percussion	16:51	https://www.youtube.com/watch?v=-IctvybAJ8&index=20&list=PLqR22EoucCyccs5J639SCefaM7mD9dMSz
Instrument: Harp	9:26	https://www.youtube.com/watch?v=P2Xdb1Ijd3g&list=PLqR22EoucCyccs5J639SCefaM7mD9dMSz&index=21
Instrument: Celeste	3:50	https://www.youtube.com/watch?v=10B3e3k6CVs&list=PLqR22EoucCyccs5J639SCefaM7mD9dMSz&index=22

8.10. Onlajn igre

Disney Little Einsteins:

- Silly Song Machine <http://disneyjunior.disney.com/silly-song-machine>
- June's Big Dance Recital <http://disneyjunior.disney.com/june-s-big-dance-recital>
- June's Museum Ballet <http://disneyjunior.disney.com/june-s-museum-ballet>
- Orchestra Ocean Treasure Hunt <http://disneyjunior.disney.com/orchestra-ocean-treasure-hunt>
- Leo and the Musical Families <http://disneyjunior.disney.com/leo-and-the-musical-families>
- Quincy and the Magic Instruments <http://disneyjunior.disney.com/quincy-and-the-magic-instruments>
- Echo Time with Annie <http://disneyjunior.disney.com/echo-time-with-annie>
- Booby Bird Ballet <http://disneyjunior.disney.com/booby-bird-ballet>
- Moon Rock Mix-Up <http://disneyjunior.disney.com/moon-rock-mix-up>
- My Masterpiece <http://disneyjunior.disney.com/my-masterpiece>
- The Great Sky Race <http://disneyjunior.disney.com/the-great-sky-race>
- Rocket and the Birthday Balloons <http://disneyjunior.disney.com/rocket-and-the-birthday-balloons>

Classics for Kids <http://classicsforkids.com/games.html>

- Note Names: http://classicsforkids.com/games/note_names.php
- Instruments of the Orchestra
http://classicsforkids.com/music/instruments_orchestra.php
- Composers Timeline http://classicsforkids.com/composers/composers_timeline.php
- Composers & Their Countries
http://classicsforkids.com/composers/composers_map.php
- Compose Your Own Music
http://classicsforkids.com/games/compose_your_own_music.php
- Match The Rhythm http://classicsforkids.com/games/rhythm_master.php

New York Philharmonic Kidzone <http://www.nyphilkids.org/>

BBC NI Musical Mysteries http://www.bbc.co.uk/northernireland/schools/4_11/music/mm/

Carnegie Hall Listening Adventures:

- Carnegie Hall “Listening Adventures”: The Young Person's Guide to the Orchestra, by Benjamin Britten <http://listeningadventures.carnegiehall.org/>
- Carnegie Hall “Listening Adventures”: Symphony No. 9 From the New World, by Antonin Dvořák <http://listeningadventures.carnegiehall.org/nws/splash.html>

SFS Kids Fun & Games with Music <http://www.sfskids.org/>

SFS Kids Fun with Music <http://www.sfskids.org/classic/templates/home.asp?pageid=1>

8.11. Masovni otvoreni onlajn kursevi o muzičkoj umetnosti

<i>FutureLearn</i>¹¹²
<p>From Ink to Sound: Decoding Musical Manuscripts (University of Basel) From Notation to Performance: Understanding Musical Scores (The Open University) Game Design and Development: A Bit-by-Bit History of Video Game Music (Abertay University) How to Write Your First Song (The University of Sheffield) Learn Jazz Piano: I. Begin with the Blues (Goldsmiths, University of London) Learn Jazz Piano: II. Improvising on Jazz Standards (Goldsmiths, University of London) Learn to Code Electronic Music Tools with Javascript (Goldsmiths, University of London) Music Moves: Why Does Music Make You Move? (University of Oslo)</p>
<i>edx</i>¹¹³
<p>Discovering the Instruments of the Orchestra First Nights – Handel’s Messiah First Nights: Berlioz’s Symphonie Fantastique and Program Music in the 19th Century First Nights: Monteverdi’s L’Orfeo and the Birth of Opera How to Listen to Great Music for Orchestra Introduction to German Opera Introduction to Italian Opera Introduction to Music Introduction to Music Theory Introduction to the Music Business Jazz: The Music, The Stories, The Players Music For Wellness Music Technology Foundations Music Theory 101 Perform at Your Best: Foundations of Performance Psychology Piano Preludes: Bach, Chopin Sharpen Your Piano Artistry Stravinsky’s Rite of Spring: Modernism, Ballet, and Riots Vocal Recording Technology</p>
<i>Coursera</i>¹¹⁴ (preko 80 kurseva u ovoj oblasti na engleskom jeziku)
<p>Audio Signal Processing for Music Applications (Universitat Pompeu Fabra of Barcelona, Stanford University) Developing Your Musicianship (Berklee College of Music) Fundamentals of Music Theory (The University of Edinburgh) Getting Started With Music Theory (Michigan State University) Introduction to Classical Music (Yale University) Introduction to Guitar (Berklee College of Music) Jazz Improvisation (Berklee College of Music) Music Business Foundations (Berklee College of Music) Music Production (Berklee College of Music) The Art of Music Production (Berklee College of Music) The Place of Music in 21st Century Education (The University of Sydney) Today’s Music Industry (West Virginia University) Understanding the Music Business: What is Music Worth? (Vanderbilt University)</p>
<i>Kadenze</i>¹¹⁵
<p>Reinventing the Piano Scales and Chords The History of Music Production Techniques Online Jamming and Concert Technology</p>

¹¹² <https://www.futurelearn.com/search?utf8=%E2%9C%93&q=music>

¹¹³ <https://www.edx.org/course/subject/music>

¹¹⁴ <https://www.coursera.org/courses?languages=en&query=music>

¹¹⁵ <https://www.kadenze.com/courses?subjects%5B%5D=2>

8.12. Virtuelni muzeji (linkovi)

Aram Khachaturian Museum (Yerevan, Armenia), <http://akhachaturianmuseum.am/en/1--home.html>

Aram Khachaturian Virtual Museum <http://www.khachaturian.am/eng/index.htm>

Exhibitions Europeana, <http://exhibitions.europeana.eu/exhibits/show/musical-instruments-en>

Haus der Musik (Sound Museum), Vienna, Austria, <http://www.hausdermusik.at/>,
<https://www.youtube.com/watch?v=Ue5QZJyny4A&list=UUZLWK8ww5Rsts-SMbyMbLg>

Liszt Ferenc Memorial Museum and Research Centre (Budapest, Hungary - Europe),
<http://www.lisztmuseum.hu/en/>,
<http://www.lisztmuseum.hu/en/virttour/>

Metropolitan Museum of Art/Thematic Essay (New York, USA):

- Ballet, http://www.metmuseum.org/toah/hd/balt/hd_balt.htm
- Musical Terms for the Seventeenth and Eighteenth Centuries,
http://www.metmuseum.org/toah/hd/musd/hd_musd.htm
- The Guitar, http://www.metmuseum.org/toah/hd/guit/hd_guit.htm

MIM - Musical Instrument Museum (Phoenix, USA), <http://mim.org/visit/plan-your-visit/>

Musical Instruments at your fingertips (The University of Edinburgh),
<https://collections.ed.ac.uk/mimed>

Musical Instrument Museum Online - MIMO, <http://www.mimo-international.com/MIMO/>; by
instrument families / <http://www.mimo-international.com/MIMO/instrument-families.aspx>

Museum of Making Music (Carlsbad, CA),
<http://www.museumofmakingmusic.org/gallery1/overview>,
https://www.youtube.com/watch?v=47oOk1F_puk&index=4&list=UUIzjuY2B9G0FojyqYi7if9w

New York Philharmonic for Children “Kidzone”/ Composers’ Gallery,
<http://www.nyphilkids.org/composer-gallery.html>

NMM - The National Music Museum (the University of South Dakota, Vermillion, USA),
<http://orgs.usd.edu/nmm>

The National Ballet Canada - Virtual Museum, <http://national.ballet.ca/interact/virtualmuseum/>;
<https://www.youtube.com/user/nationalballetcanada>

The National Museum of American History/Music an Musical Instruments,
<http://americanhistory.si.edu/collections/subjects/music-musical-instruments>

8.13. VR/360° video materijali – repertoar klasične muzike (linkovi)

VIDEO TITLE	MUSIC	PERFORMANCE	LINK	DURATI ON
360° With The Los Angeles Philharmonic And Gustavo Dudamel	The Miraculous Mandarin, Béla Bartók	Gustavo Dudamel, the LA Phil (Los Angeles Philharmonic Orchestra)	https://www.youtube.com/watch?v=LX6Y-Air9iE	1:44
Elisir d'Amore - 360°- Opera - ARTE Concert	Opera “Elisir d'Amore”, Gaetano Donizetti	Opera La Scala (airport Malpensa), 2015	https://www.youtube.com/watch?v=LMHX-7NP-Ko	10:54
360° of Minnesota Opera's La Bohème	Opera “La Bohème” Act II, Giacomo Puccini	Minnesota Opera, 2017	https://www.youtube.com/watch?v=Eu1ySOONQ3o	3:58
Beethoven's Fifth (Full VR film)	L. van Beethoven, The 5 th Symphony, 1 st movement	Philharmonia Orchestra (London, UK) conductor, Esa-Pekka Salonen	https://www.youtube.com/watch?v=gFXW00BUuW8&index=18&list=PLU8wpH_LfhmsBj0cG38m3cydQAIdFoO9v	9:05
“Concert 360° #VirtualReality Classical Music New Year's Concert Part 01 - 07 #360Video #VR”	Suspiros de España - A. Álvarez (Parte 01)	Symphony Band of Fundación Sindical Ateneo, 2016	https://youtu.be/ai_1ZfsZeIc	5:00
Concert 360° #VirtualReality Classical Music New Year's Concert Part 02 - 07 #360Video #VR	Cavallería Rusticana (Intermezzo sinfónico) - P. Mascagni (Parte 02)	Symphony Band of Fundación Sindical Ateneo, 2016	https://youtu.be/XJVorhqYSWA	3:32
Concert 360° #VirtualReality Classical Music New Year's Concert Part 03 - 07 #360Video #VR	Valse triste - J. Sibelius (Parte 03)	Symphony Band of Fundación Sindical Ateneo, 2016	https://youtu.be/_1zU_GJMINM	6:36
Concert 360° #VirtualReality Classical Music New Year's Concert Part 04 - 07 #360Video #VR	Bellas artes (Pasodoble) - A. Nieto (Parte 04)	Symphony Band of Fundación Sindical Ateneo, 2016	https://youtu.be/2uHGNQPonvM	6:13
Orchestra Wellington- ODES TO JOY Michael Fowler Centre,	<i>Ode to Joy</i> , Symphony No.9 Ludwig van Beethoven	Marc Taddei, Orchestra Wellington, 2016	https://www.youtube.com/watch?v=xQLB3g0KqmY	22:58

VIDEO TITLE	MUSIC	PERFORMANCE	LINK	DURATI ON
Adelaide Symphony Orchestra Virtual Reality Concert	<i>Finlandia</i> , Op. 26, a symphonic poem by the Jean Sibelius.	Guy Noble, Adelaide Symphony Orchestra, 2016	https://www.youtube.com/watch?v=LZINCAGWtwE	8:27
360°CLASSIC ~Mendelssohn - Piano trio n°1~ (binaural recording)	Felix Mendelssohn's Piano Trio No. 1 in D minor, Op. 49	2016	https://www.youtube.com/watch?v=r1vY2R6oJYM	8:34
VR 360 AUDIO VIDEO CONTEST 2016 by ARKAMYS: Classical Music - 3rd prize	Seann Alderking's Prelude No. 3,	/	https://www.youtube.com/watch?v=RbLy2O-pdc	2:05

8.14. Veb 1.0. - Veb 5.0.

Veb 1.0. do Veb 5.0. (Web 1.0. - Web 5.0.) ¹¹⁶	
<p>Veb 1.0. (Web 1.0.) „internet mreža sadržaja“ razvojna faza interneta internet orijentisan na informacije pasivno posmatranje sadržaja korisnici kao „potrošači“</p>	gejmfikacija kviz vebkvest (webquests) vebisajt (websites)
<p>Veb 2.0. (Web 2.0.) „internet mreža komunikacije“ društveni veb sadržaje kreira korisnik interakcija i saradnja korisnika na društvenim mrežama i u virtuelnim zajednicama</p>	aplikacije za stvaranje e-knjiga (npr. <i>Book creator</i>) beleženje glasova (engl. <i>Polling</i>) digitalne knjige (npr. <i>Evernote</i>) digitalno pripovedanje priča (engl. <i>digital storytelling</i>) društveni mediji ili sajtovi (npr. <i>Facebook</i>) folksonomije (<i>folksonomies</i> označavanje ključnih reči na vebisajtima i linkovima), LMS i virtuelne učionice (npr. <i>Moodle</i>) Masovni otvoreni onlajn kursevi (engl. <i>MOOCs</i> , npr. <i>Future learn</i> , <i>Coursera</i> , <i>edx</i>) članak na blogu ili za blog (engl. <i>microblogging</i> , <i>blog post</i>) onlajn poster (npr. <i>Canvas</i>) onlajn audio konferencije onlajn dnevnik (npr. <i>Penzu</i>) onlajn igre onlajn oglasne table (npr. <i>Padlet</i>) platforme za kolaborativnu razmenu podkasti programi za beleženje slike ekrana (npr. <i>Snagit</i>) RSS čitač i dokumenti sajtovi za deljenje video materijala (npr. <i>YouTube</i>) slanje poruka vebisajt video konferencijski sistemi viki veb stranice (engl. <i>Wikis</i>) vizualizacija podataka (engl. <i>data visualisation</i>) veb aplikacije (engl. <i>apps</i>)
<p>Veb 3.0. (Web 3.0.) „internet mreža konteksta“ trenutno razvijajuća vrsta interneta <i>semantički</i> veb ili <i>inteligentni</i> veb, video veb ili 3D veb</p>	proširena/augmentirana realnost (stvarnost) (engl. <i>Augmented reality - AR</i>) - postavljanje digitalnih informacija preko našeg pogleda na stvarnost (interakcija se dešava u stvarnom svetu) proširena/augmentirana virtualnost (engl. <i>Augmented Virtuality - AV</i>) – predstavljanje elemenata virtuelnog i realnog sveta gde se interakcija dešava u virtuelnom prostoru mešovita realnost (engl. <i>Mixed reality - MR</i>) virtuelna realnost/stvarnost (engl. <i>Virtual reality - VR</i>): - kolekcije VR obrazovnih video materijala - 360° video materijali različitih mesta i prostora virtuelni svetovi (engl. <i>Virtual Worlds – VWs</i>) i avatari onlajn 3D igre
<p>Veb 4.0. (Web 4.0.) „internet mreža stvari“ ili “Mobilni veb”. Ovaj korak zapravo nije nova verzija, već alternativna verzija već onog što imamo. Internet se prilagođava mobilnim okruženjima i povezuje sve uređaje i virtuelne svetove u realnom vremenu.</p> <p>Veb 5.0. (Web 5.0.) „internet mreža misli (osećanja)“ - (u budućnosti) internet „emocionlane interakcije“ između ljudi i računara</p>	

¹¹⁶ Maric, S.(2018) prema sadržajima grafikona Nils Muller, TrendONE 2008, (<https://flatworldbusiness.wordpress.com/flat-education/previously/web-1-0-vs-web-2-0-vs-web-3-0-a-bird-eye-on-the-definition/>) i internet stranice istraživača Marka Pegruma, 2018, <http://markpegrum.com/>

Spisak slika/notnih zapisa/grafikona/tabela

Slike

Slika 1 - Geografska lokacija učesnika u istraživanju po državama (označeno tamnim)	106
Slika 2 - Notni zapis melodije (tema iz Simfonije br. 8, Franc Šubert) ilustrovane u epizodi «Little Einsteins: Mr Penguin's Ice Cream Adventure»	179
Slika 3 – Notni zapis «We lost our baton».....	182

Grafikoni

Grafikon 1 - „ETLE piramida“ (pruzeto od Hurajová, 2015: 91).....	78
Grafikon 2 - Dnevna distribucija odgovora	104
Grafikon 3 - Prvi (maternji) jezik (pitanje br. 5).....	108
Grafikon 4 - Maternji jezik (jezici) učesnika u istraživanju (odgovori na pitanje br. 5).....	108
Grafikon 5 - Sektor rada (odgovori na pitanje br. 8).....	111
Grafikon 6 - Nivo obuke u primeni digitalnih medija u okviru studija/programa stručnog usavršavanja (KPR) (Pitanja br. 17 i 18).....	119
Grafikon 7 - Primena onlajn platforme u nastavi (odgovori na pitanje br. 25)	132
Grafikon 8 - Frekventnost primene metode interaktivnog učenja u nastavi	147
Grafikon 9 - Razumevanje pojma „interaktivno učenje“	148
Grafikon 10 - Muzičko obrazovanje nastavnika učesnika u istraživanju (pitanje br. 33).....	152

Tabele

Tabela 1 - Tri obrazovne paradigme (Pavlik, 2015: 115 prema Reigeluth & Karnopp, 2013; prevod i adaptacija Marić, 2016: 214)	25
Tabela 2 - Predlog za sintaksičku i semantičku analizu slika (Bamford, 2003 citirano u Zakime, 2017: 54) ...	34
Tabela 3 - IKT u nastavi muzičkih predmeta: nedostaci/problemi i prednosti	54
Tabela 4 - Klasifikacija popunjenih upitnika prema oblasti rada učesnika u istraživanju	100
Tabela 5 - Dnevna distribucija odgovora.....	104
Tabela 6 - Klasifikacija popunjenih upitnika prema oblasti rada učesnika.....	105
Tabela 7 - Godine starosti prema polu učesnika (odgovori na pitanja br. 2 i 3)	106
Tabela 8 - Nivo studija učesnika u istraživanju (pitanje br. 4)	107
Tabela 9 - Jezici koje su nastavnici učili tokom školovanja (odgovori na pitanje br. 6)	109
Tabela 10 - Poliglote (odgovori na pitanje br. 6).....	109
Tabela 11 - Engleski kao maternji jezik i jedini jezik u toku školovanja	109
Tabela 12 – Uloga u vaspitno-obrazovnom radu (odgovori na pitanje br. 9)	113
Tabela 13 - Radno okruženje (realan/kombinovani/onlajn prostor) (odgovori na pitanje br. 10).....	114
Tabela 14 – Uzrast učenika (odgovori na pitanje br. 11).....	115
Tabela 15 - Broj učenika na času (veličina razreda) (odgovori na pitanje br. 12)	115
Tabela 16 - Jezik na kojem se odvija nastava (Pitanje br. 13)	116
Tabela 17 - Primena engleskog jezika u radnom okruženju nastavnika (realnom/onlajn ili virtuelnom) (Pitanje br. 14).....	117
Tabela 18 - Godine radnog iskustva u nastavi (pitanje br. 15)	117
Tabela 19 - Godine rada sa učenicima u onlajn okruženju (pitanje br. 16)	118
Tabela 20 – Nivo obuke u primeni digitalnih medija u okviru studija/programa stručnog usavršavanja (KPR).....	119
Tabela 21 - Informacije o prethodnoj primeni digitalnih medija u nastavi i planiranoj primeni (namere) (pitanje br. 19).	121
Tabela 22 – Svrha primene društvenih medija (odgovori na pitanje br. 21).....	126
Tabela 23 – O primeni digitalnih medija u nastavi (vrsta medija) (odgovori na pitanje br. 23)	128
Tabela 24 - Primena onlajn platforme u nastavi (odgovori na pitanje br. 25)	133
Tabela 25 – O prethodnoj obuci za primenu „MOOC“ platforme (odgovori na pitanje br. 26)	133
Tabela 26 – O trenutnoj primeni onlajn platforme u nastavi (odgovori na pitanje br. 27).....	134
Tabela 27 – Frekventnost primene metode interaktivnog učenja u nastavi (pitanje br. 30).....	147
Tabela 28 - Razumevanje pojma „interaktivno učenje“	148

Tabela 29 – Cilj primene muzike u nastavi (odgovori na pitanje br. 32).....	150
Tabela 30 - Muzičko obrazovanje nastavnika učesnika u istraživanju (pitanje br. 33).....	151
Tabela 31 - Pitanje br. 34 „Koju vrstu muzike ili žanra u muzici obično slušate u slobodno vreme?“	153
Tabela 32 - Iskustva učesnika u izvođenju/stvaranju muzike (odgovori na pitanje br. 35)	153
Tabela 33 – Stavovi nastavnika o primeni pesme u nastavi (odgovori na pitanje br. 36).....	153
Tabela 34 – Mišljenje nastavnika o stavovima učenika prema primeni pesme u nastavi (odgovori na pitanje br. 37)	154
Tabela 35 – O aktivnostima učenika tokom primene pesme na času (odgovori na pitanje br. 38).....	155
Tabela 36 – O primeni udžbenika u nastavi (odgovori na pitanje br. 39).....	155
Tabela 37 – Mišljenje nastavnika o pesmama u udžbenicima (odgovori na pitanje br. 40)	156
Tabela 38 - Odgovori na pitanje br. 41: „Da li koristite druge pesme koje nisu uključene u udžbeniku?“	157
Tabela 39 – Pesme u nastavi (odgovori na pitanje br. 42).....	157
Tabela 40 - Odgovori na pitanje br. 43: „Koju vrstu muzike ili žanra koristite u nastavi?“	158
Tabela 41 - Odgovori na pitanje br. 44: „Da li broj muzičkih aktivnosti koje koristite u nastavi opada u višim razredima?“	158
Tabela 42 – Odgovori na pitanje br. 45: „Da li učestvujete na seminarima u oblasti kontinuiranog profesionalnog razvoja (KPR)?“	159
Tabela 43 - Odgovori na pitanje br. 46: „Koje vrste stručnog usavršavanja preferirate?“.....	159
Tabela 44 - Odgovori na pitanje br. 47: „Zašto ste zainteresovani za onlajn programe profesionalnog razvoja?“.....	160
Tabela 45 - Način primanja obaveštenja o istraživanju (pitanje br. 48).....	161
Tabela 46 - Članstvo i pripadnost grupama/udruženjima nastavnika (pitanje br. 49).....	162
Tabela 47 - Ocena kvaliteta upitnika (pitanje br. 50).....	163
Tabela 48 - «Johann Mouse» (vokabular zasnovan na scenama i muzici)	173
Tabela 49 – „Tom and Jerry in The Hollywood Bowl“ (vokabular zasnovan na scenama i muzici)	174
Tabela 50 – „The Cat Above and the Mouse Below“ (vokabular zasnovan na scenama i muzici)	175
Tabela 51 - «The Cat Concerto» (vokabular zasnovan na scenama i muzici)	176
Tabela 52 - «Walt Disney - Silly Symphony: Music Land» (vokabular zasnovan na scenama i muzici)	177
Tabela 53 - Transkript sa ilustracijama (snimci ekrana) iz crtanog filma «Little Einsteins, epizoda Mr Penguin's Ice Cream Adventure» (tema Simfonija br. 8, Franc Šubert).....	179
Tabela 54 - Video materijali (Philharmonia Orchestra (UK) «Universe of Sound: The Planets»).....	186
Tabela 55 - Opšti vokabular – transkripti sedam video materijala.....	187
Tabela 56 - Stručni muzički vokabular - transkripti sedam video materijala.....	188
Tabela 57 – Vokabular u igri «Note Names»	193
Tabela 58 - Vokabular u igri «Composers Timeline».....	195
Tabela 59 - Vokabular u igri «MusicQuest».....	199
Tabela 60 - Transkript i vokabular «The Sound Story».....	201
Tabela 61 - Vokabular u igri «Cave Sounds/Sound Mixer»	201
Tabela 62 - Vokabular u igri «Mood Music»	202
Tabela 63 - Vokabular u igri «Animal Match-Up».....	202
Tabela 64 - Vokabular u igri «Orchestra Fact Files»	202
Tabela 65 - Vokabular u igri «Instrument Match-Up»	203
Tabela 66 – Primer rečnika iz igre «Carnegie Hall: Listening Adventures»	205